ISSN 1857-0461

AKADEMOS

Revistă de ştiinţă, inovare, cultură şi artă

Nr. 1 (40) 2016

Fondator: Academia de Științe a Moldovei
Înregistrată la Ministerul Justiției la 25.05.2005, nr. 189
Publicație științifică recenzată
Categoria „B"
Indexată în bazele de date: VINITI, DOAJ, INFOBASE INDEX, IIJ IMPACT FACTOR

Redactor-şef: Viorica Cucereanu
Fotografii: Eugenia Tofan
Concepţie grafică: Nicoleta Bogdan
Tehnoredactare: Petru Dinu

Acest număr al revistei este ilustrat cu lucrări de Ion BOLOCAN

Tirajul – 450 exemplare
Periodicitatea – trimestrial
Versiunea online: http://akademos.asm.md
e-mail: akademos@asm.md
Adresa: Republica Moldova, MD-2012, mun. Chişinău, Bd. Ştefan cel Mare şi Sfânt, 1
Tel. (+373 22) 212381
Imprimat la Tipografia Centrală Î.S.

CUPRINS / CONTENTS

EVENIMENT

EVENIMENT: 70 de ani de la crearea primelor instituţii de cercetare

SPAŢIUL EUROPEAN DE CERCETARE

ŞTIINŢE FIZICE

ŞTIINŢA INFORMAŢIEI

ŞTIINŢE BIOLOGICE

CUPRINS / CONTENTS

CUPRINS / CONTENTS

Într-o lume care tinde să se globalizeze, Academia Română are o misiune certă…
Rolul predominant al Academiei Române este acela de a apăra identitatea noastră.

Acad. Ionel-Valentin VLAD,
președintele Academiei Române

Sunt mândru să menționez de la această tribună rolul celor trei basarabeni, membri fondatori ai Academiei Române: Alexandru Hâjdeu, Ștefan Gonata și Ioan Străjescu.

Destinul și despărțirea nefirească a acestora de spațiul științific comun a fost îndreptățită de cei 21 de membri reprezentanți ai științei și culturii moldave, care au completat pe parcursul anilor rândurile Academiei Române, doi dintre care au devenit vicepreședinți ai înaltului for.

Această unitate culturală și științifică este vie și astăzi în relația dintre Academia Română și cea din Republica Moldova, noi simțind în permanență sprijinul și aportul savanților români și conducerii Academiei Române în parcursul nostru comun spre Europa Cunoașterii.

VIVAT, CRESCAT, FLOREAT ACADEMIA ROMÂNĂ!

Acad. Gheorghe DUCA,
președintele AȘM

150 DE ANI
DE VIAȚĂ ACADEMICĂ ROMÂNEASCĂ

Academia Română a celebrat, pe data de 4 aprilie 2016, un secol și jumătate de la fondare printr-o sesiune solemnă la care au participat academicieni și personalităţi ale culturii, precum și Principesa Margareta alături de Principele Radu, președintele României Klaus Iohannis, foștii președinți Ion Iliescu și Emil Constantinescu, președintele Senatului Călin Popescu-Tăriceanu, ministrul Educaţiei Adrian Curaj, guvernatorul BNR Mugur Isărescu, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române Preafericitul Daniel care a și binecuvântat auditorul, alţi înalţi oficiali români.

De asemenea, din partea academiilor europene au citit mesaje de felicitare **acad. Günter Stock**, președintele ALLEA – Federaţia Academiilor Naţionale din Europa, **acad. Thierry de Montbrial**, membru al Academiei de Ştiinţe Morale și Politice din Franţa, și nu în ultimul rând, **acad. Gheorghe Duca**, președintele Academiei de Ştiinţe a Moldovei, membru de onoare al Academiei Române.

Ziua Academiei Române, moment de o semnificaţie deosebită pentru cultura naţională, a fost sărbătorită în fostele case boierești Cesianu-Zaleski de pe Calea Victoriei 125. Cu părul cernit și chipuri distinse, îmbrăcaţi în fracul de gală cu laurii brodaţi pe guler și pantaloni cu pană, membrii Academiei Române au asistat în număr mare la evenimentul de gală. Discursurile reprezentanţilor Academiei, precum și ale înalţilor oficiali ai statului român, au fost vegheate de bustul turnat în bronz al regelui Carol I plasat în faţa Aulei.

Președintele Academiei Române, academicianul Ionel Valentin Vlad, a inaugurat evenimentul printr-o alocuţiune adresând bun venit oaspeţilor oficiali, precum și auditorului, și marcând punctele principale din istoria devenirii Academiei Române.

„Suntem deosebit de onoraţi de a avea la această aniversare, personalităţi de seamă și de peste hotare, prieteni ai academiei. În adunarea generală solemnă de azi sărbătorim 150 de ani de la înființarea Societății Academice Române”, a declarat academicianul, adăugând: **„Într-o lume care tinde să se globalizeze, Academia Română are o misiune certă… Rolul predominant al Academiei Române este acela de a apăra identitatea noastră”.**

Acad. Ionel Valentin Vlad a stăruit asupra rolului jucat de regele Carol I care, fiind primul președinte al Academiei, **„a acordat o mare atenţie și sprijin Academiei Române. În 1884 Regele a propus crearea unui dicţionar al Limbii Române. A avutt o contribuţie importantă în 1898 a mutării Academiei Române în locul unde este și astăzi”.**

Sesiunea solemnă consacrată aniversării a 150-a a Academiei Române, 4 aprilie 2016.
Foto Daniel Angelescu, (c) Casa MS Regelui (17)

Președintele României Klaus Iohannis a ținut mai întâi să arunce o privire retrospectivă. El a amintit că **„începând cu generația pașoptistă, europenizarea Principatelor Române a fost potențată prin punțile dialogului dintre cultura românească și cea occidentală, dintre intelectualitatea autohtonă și mediul științific european. Pentru toate acestea, sărbătorind Academia la a 150-a aniversare, sărbătorim România".** În continuare, şeful statului român a relevat semnificaţia forului cultural în contextul României de astăzi: **„Astăzi Academia este un punct nodal al unei întregi reţele de centre de cercetare. Această înaltă instituţie reprezintă un for de competenţă. (...) Academia reprezintă România ca pe un înalt participant la dialogul între culturi, este un adevărat ambasador al capacităţilor intelectuale ale naţiunii contribuind la creşterea prestigiului României în lume. Vă urez la mulți ani, multă putere de muncă și proiecte ambițioase!"**, a spus președintele Klaus Iohannis.

Alteţea Sa Regală, Principesa Margareta, Custodele Coroanei, a transmis auditoriului mesajul Casei Regale: **„Două instituţii fundamentale ale naţiunii s-au născut în același an: Coroana Română și Academia Română. Aducem omagiul nostru astăzi unui secol și jumătate scris și trăit împreună. Privim cu mândrie spre cei 150 de ani. În anul 1866, Carol I a început un proces de modernizare a țării, vizionar, curajos îndreptat către Europa și către cele mai avansate valori și principii ale umanității. Familia Regală de astăzi duce mai departe legământul regelui Carol I, contribuie la consolidarea României și reprezintă simbolic națiunea, încurajează tradițiile, educația și cultură română. Aniversarea Academiei Române este o sursă de inspiraţie pentru generaţia tânăra fiindcă sărbătoreşte patriotismul, înalta competenţă, loialitatea și simțul datoriei puse în slujba culturii române. La mulți ani!"**, a conchis ASR Principesa Margareta.

Călin Popescu-Tăriceanu, preşedintele Senatului, a invitat asistenţa la o reflecţie asupra rolului Academiei Române. **„Democraţia are nevoie, pentru a dura, de o politică a gândirii, de un efort intelectual consistent și coerent. Mi-aș dori ca Academia să se angajeze în următorii 150 de ani într-o politică a civismului democratic."** Vorbind despre realizările Academiei, Călin Popescu-Tăriceanu a reliefat un detaliu semnificativ. Cu șase ani în urmă, a spus, el **„Academia Română a atins principala ţintă: Dicţionarul Limbii Române a fost închis în 2010."**

Preafericitul Părinte Daniel, Patriarhul României, a scos în evidenţă faptul că **„Academia Română a contribuit la promovarea identității, unității și demnității neamului românesc"**, aceasta rămânând **„de-a lungul unui secol și jumătate cel mai important for al excelenţei ştiinţifice şi culturale româneşti".**

Cu prilejul aniversării a 150 de ani de la înființarea Academiei Române, în numele Academiei de Științe a Moldovei, **„un cordial și frățesc mesaj de felicitare"** a adresat preşedintele AŞM, acad. Gheorghe Duca. **„Pe parcursul unui secol și jumătate, Academia Română a reprezentat nu doar cel mai important centru de cercetare din România, ci și un simbol al spiritualității în tot spațiul românesc, în care gândirea științifică și simțirea patriotică au vegheat păstrarea valorilor naționale și perpetuarea lor în generații"**, a spus academicianul, remarcând totodată **„rolul celor trei basarabeni, membri fondatori ai**

Din partea delegației Academiei de Științe a Moldovei pentru Academia Română – portertul poetului Grigore Vieru, membrul ambelor academii. Foto: Eugenia Tofan

Academiei Române: Alexandru Hâjdeu, Ștefan Gonata și Ioan Străjescu." Președintele AȘM a menționat, că **„În acest onorabil interval de existență, Academia Română:**

– a oferit societății și lumii numeroase cariere de savanți devenite personalități ale științei în țară și peste hotarele ei,

– a generat idei și teorii revoluționare în diverse domenii ale științei,

– a contribuit la transformarea invențiilor în tehnnologii performante pentru binele națiunii și omenirii." În semn de înaltă și deosebită apreciere a contribuției Academiei Române la dezvoltarea științei, spiritualității și culturii, Academia din Republica Moldova a conferit forului științific român cea mai înaltă distincție – Medalia „Dimitrie Cantemir", o semnificație aparte având și darul special care a urmat – portretul marelui poet Grigore Vieru, membru al ambelor academii, „care ne-a învățat să vorbim, să plângem, să râdem și să ne bucurăm în aceeași limbă – cea română".

Din delegația Academiei de Științe a Moldovei a făcut parte acad. Gheorghe Duca, președintele AȘM; acad. Ion Tighineanu, prim-vicepreședinte al AȘM; acad. Mihai Cimpoi și m. c. Nicolae Dabija – membri de onoare ai Academiei Române; dr. hab. Alexandru Stratan, directorul Institutului Național de Cercetări Economice, dr. hab. Vasile Bahnaru, directorul Institutului de Filologie și dr. hab. Gheorghe Cojocaru, directorul Institutului de Istorie.

După ședința festivă, președintele Klaus Iohannis a avut o scurtă întrevedere cu președinții academiilor din străinătate. A urmat dezvelirea plăcii jubiliare „Academia Română – 150 de ani în serviciul Națiunii Române".

Într-un moment memorabil s-a constituit în continuare vernisarea expoziției „Artiști plastici, membri ai Academiei Române", la Biblioteca Academiei Române, Sala „Theodor Pallady", unde au fost expuse lucrări din colecțiile Cabinetului de Stampe și din patrimoniul Academiei Române.

Ziua Academiei Române se sărbătorește în fiecare an la 4 aprilie, această dată aniversară fiind hotărâtă în 2000 de prezidiul instituției cu ocazia „Zilei Porților Deschise". Ziua amintește de anul 1866, când a luat ființă Societatea Literară Română, devenită, din august 1867, Societatea Academică Română, iar din martie 1879, Academia Română.

Academia a fost încă de la început concepută ca o instituție națională, lucru exprimat prin componența ei, membrii fiind aleși din toate provinciile românești, cât și prin programul anunțat. Scopul urmărit a fost elaborarea ortografiei și a gramaticii limbii române, începerea și realizarea unui dicționar român.

Dintre primii membri putem enumera personalități importante ale vieții culturale și naționale din întreg spațiul românesc: Iosif Hodoș din Maramureș; Timotei Cipariu și George Barițiu din Transilvania; Andrei Mocioni (Mocsony) și Vicențiu Babeș din Banat; Alexandru Hurmuzachi din Bucovina; Vasile Alecsandri și Costache Negruzzi din Moldova, Ion Heliade-Rădulescu, August Treboniu Laurian și C.A. Rosetii din Muntenia.

Ca instituție națională, Academia Română a împlinit, în plan cultural și științific, unirea românilor înainte ca ea să se fi produs în plan politic. Acest lucru a fost subliniat și la sesiunea jubiliară din 1919: „În lupta sfântă pentru unirea tuturor românilor, Academia Română și-a avut partea ei importantă pe teren cultural (...), a reunit în cercul restrâns al viitoarei Academii bărbați luminați din toate ținuturile românești și astfel România Mare de azi își găsea de o jumătate de secol patria comună sub acoperișul tânărului așezământ".

Un moment greu în istoria Academiei l-a constituit aplicarea Decretului din 9 iunie 1948 privind transformarea ei în Academia Republicii Populare Române.

La 5 ianuarie 1990, imediat după Revoluția din decembrie '89, Consiliul Frontului Salvării Naționale a dat un decret prin care Academia Română se reorganiza. Astfel, Academia Română redevenea cel mai înalt for științific și cultural al țării.

Academia Română are la ora actuală un număr de 14 secții, trei filiale în Iași, Cluj-Napoca și Timișoara și 69 de institute și centre de cercetare științifică pe diverse domenii. Pe lângă acestea se numără și Biblioteca Academiei Române, Editura Academiei (înființată în 1938), Fundația Familiei „Menachem H. Elias" (înființată în 1925), Fundația Națională pentru Știință și Artă (înființată în ianuarie 1998), Fundația „Patrimoniu" (înființată în 2005), precum și revista „Academica" (înființată în octombrie 1990).

Între 16 ianuarie 1998 – aprilie 2006, Academia Română a fost condusă de istoricul literar Eugen Simion, membru titular al acestui for din 1992; din 5 aprilie 2006 până la 8 aprilie 2014 președinte al Academiei Române a fost Ionel Haiduc, membru titular al Academiei Române din 18 decembrie 1991, doctor în științe chimice (1964), care condusese Filiala Cluj-Napoca a acestui înalt for (din 1965); iar din 8 aprilie 2014, Academia Română este condusă de președintele Ionel Valentin Vlad, membru titular din 7 iulie 2009 și vicepreședinte al Academiei Române în perioada 27 aprilie 2010 – 8 aprilie 2014.

După relatările TVR, Agerpres, Ziarului de Iași, Centrului Media al AȘM

ACADEMIA ROMÂNĂ, SIMBOL AL SPIRITUALITĂŢII ROMÂNEŞTI

Academician **Gheorghe DUCA**
Preşedintele Academiei de Ştiinţe a Moldovei

Pe parcursul a 150 de ani de existenţă Academia Română a fost percepută ca o instituţie reprezentativă, ca un simbol al spiritualităţii româneşti şi al unităţii ei creative, ca cel mai important centru al cercetării ştiinţifice fundamentale din România.

Înfiinţarea Academiei Române a fost precedată de iniţiative, printre care acea a lui Despot Vodă, şi de tentativa din 1795 de a întemeia o „Societate filosoficească" în Transilvania, urmată de Societatea literară de la Braşov (în prima parte a secolului al XIX-lea), considerată de Alexandru Xenopol drept „strămoşul Academiei Române", apoi Asociaţia Literară a Medicilor şi Naturaliştilor de la Iaşi din 1834 şi Asociaţia literară din 1845.

După Unirea Principatelor, ideea înfiinţării unei academii l-a preocupat pe domnitorul Alexandru Ioan Cuza. El nu a reuşit însă să-şi vadă dorinţa îndeplinită, deşi V. A. Urechia pregătise actele necesare.

Data naşterii Academiei Române este considerată ziua de 1/13 aprilie 1866, când, la propunerea lui C. A. Rosetti (ministru al Cultelor şi Instrucţiunii Publice), Locotenenţa Domnească a aprobat fondarea „Societăţii Literare Române", căreia i se încredinţa rolul principal în cultivarea limbii române. Regulamentul aprobat de Locotenenţa Domnească a Principatelor Unite Române prevedea ca misiune a noii societăţi aceea de a reglementa ortografia limbii române, de a elabora gramatica limbii române şi de a realiza dicţionarul limbii române.

Academia Română a reprezentat şi reprezintă şi astăzi un simbol al unităţii naţionale. În mod cu totul remarcabil, Regulamentul său de întemeiere prevedea un număr de 21 de membri din toate regiunile locuite de români, adică Moldova, Muntenia, Transilvania, Banat, Maramureş, Bucovina, Basarabia şi Macedonia, realizând astfel o primă unitate naţională a tuturor românilor. Din Basarabia au fost desemnaţi **Alexandru Hâjdeu**, **Costache Stamate** şi **Ioan Străjescu**. Cu toate insistenţele depuse, nu a fost posibil ca Alexandru Hâjdeu să primească permisiunea de a trece Prutul vreodată pentru a participa la lucrările înaltului for al înaltei societăţi, iar Costache Stamate, fiind grav bolnav şi-a dat demisia, în locul său fiind ales **Ştefan Gonata**. Cei trei membri fondatori basarabeni care, spre deosebire de reprezentanţii transilvănenilor, bucovinenilor, bănăţenilor şi aromânilor, n-au putut fi prezenţi la lucrările Societăţii Academice Române, au fost în consecinţă realeşi, în împrejurările respective, în sesiunea din 1870, ca „membri onorari".

Într-un discurs pronunţat în 1916, într-un alt moment de cumpănă pentru destinul unităţii naţionale cauzat de Marele Război European, Barbu Delavrancea susţinea că, întrucât Academia a adunat de la început „sub aceeaşi cupolă" reprezentanţi ai spiritului românesc din întreaga arie locuită de români, ea a reprezentat, timp de o jumătate de veac, „imaginea virtuală a României Mari", „simbolul premergător" al unităţii politice. E limpede că unitatea culturală a fost un ferment al unităţii politice româneşti.

Inaugurarea solemnă a Societăţii academice a avut loc, la un an de la constituire, la 1/13 august 1867, într-o atmosferă de mare sărbătoare, după ce membrii veniţi din Ardeal au fost primiţi cu mare entuziasm. Membrii din Basarabia, împiedecaţi de autorităţile imperiale ruse n-au putut participa la prima sa întrunire. Noua instituţie şi-a luat numele de Societate Academică Română şi l-a ales preşedinte pe Ion Heliade Rădulescu şi pe ardeleanul Timotei Cipariu ca vicepreşedinte. S-au votat statutele şi Societatea şi-a înfiinţat o secţie de „istorie", stabilind ca în viitor să se adauge şi o secţie de „ştiinţe naturale". După proclamarea independenţei şi recunoaşterea României ca stat în 1877, la 29 martie/10 aprilie 1879, printr-o lege adoptată de Parlament, instituţia primea denumirea de **Academie Română** şi având ca obiectiv promovarea „culturii limbii şi a istoriei naţionale, a literaturelor, a ştiinţelor şi frumoaselor arte".

Perioada formării Academiei Române este aceea a trecerii de la paşoptism la junimism, este intervalul în care se modificau nu numai structurile politice, dar se definea şi strategia globală a modernizării. Acest fapt este vizibil în atitudinile elitei culturale şi politice faţă de sarcinile istorice ale momentului. Era o sforţare titanică a spiritului românesc de a nu pierde cursa modernităţii, de a se sincroniza cu ritmurile lumii europene. Mircea Eliade credea că această cultură definită paradigmatic ca „eroică" a acestei „culturi eroice", „a societăţii româneşti din interregnul fanariot, a repus-o pe linia de plutire a unei dezvoltări moderne şi a racordat-o la structurile europene". Era o activitate multilaterală, uneori grăbită, alteori improvizată,

izvorâtă însă întotdeauna din dorinţa de a sili cultura românească să parcurgă cât mai multe etape, înălţându-o pe „plan mondial", dovedind forţa creativă a geniului românesc.

În ansamblu oameni trebuiau să facă atunci tot și să facă *repede*. Ceea ce caracterizează această perioadă este setea de *monumental,* de grandios, spiritul dominant al secolului XIX românesc fiind pus sub semnul Renașterii: creații pe mari modele, planuri gigantice în gândirea politică și economică. Multe dintre personalitățile exemplare ale acestei „culturi eroice" (Ion Heliade Rădulescu, George Barițiu, Timotei Cipariu, August Treboniu Laurian, Alexandru Hâjdeu, Iosif Vulcan etc.) sunt tocmai figurile care vor domina Societatea Academică la înființarea ei în anii1866–1867. Înainte de a ieși din arenă, acea generaţie „se achita" de o datorie pe care și-o asumase: aceea de a pune la edificiul culturii române moderne nu numai pietrele de temelie, ci și piatra din capul unghiului, însufleţind, încă o dată, ideea unităţii naţionale prin întemeierea Academiei, instituţie cu intenţie de centralitate a culturii românești moderne.

Deși titanismul, enciclopedismul și profetismul naţional sunt caracteristici dominante ale întregului secol al XIX-lea, totuși, odată ce unda pașoptismului mesianic se stinge treptat, asistăm, după 1860, la o diminuare a acestui tip de personalitate intelectuală în favoarea „specialiştilor" ce se afirmă într-un câmp restrâns al culturii, explorându-1 în adâncime. Apar economiștii de profesie, istoricii specializaţi în anumite teme și epoci, savanţi ce explorează un domeniu particular al științelor naturale, scriitorii care profesează un gen anumit (proză, poezie, dramaturgie etc.) și care nu mai au veleităţi de oameni politici. Necesităţile interioare ale culturii române impuneau o disociere a sferelor de activitate, a valorilor și a domeniilor culturale, idee promovată de Titu Maiorescu care a transformat-o într-un instrument eficace al faimoasei sale acţiuni critice.

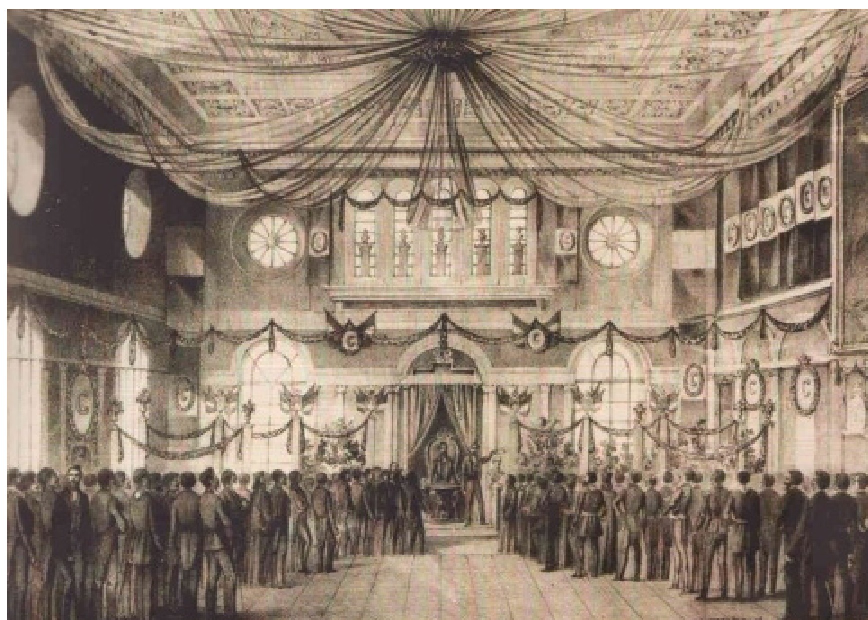
Referitor la cele două epoci – semnificativ diferite – putem folosi distincţia dintre „cultura eroică" și „cultura critică", distincţie propusă de sociologul Ilie Bădescu, pentru a marca diferenţele de paradigmă dintre ele, dar și continuităţile. „Cultura eroică", ce domină perioada cuprinsă între 1821 și 1866, era ilustrată de o generaţie de întemeietori (de instituţii, așezăminte culturale, societăţi, şcoli, presă, reviste) și era însufleţită de *„un sincer sentiment de colaborare, de solidarizare în creaţie"*. Spiritul critic, dincolo de funcţia lui organică, prezentă în orice formă de creaţie, nu devenise încă un program, căci, pe lângă funcţia sa de disociere a valorilor de nonvalori, a avut ca efect și inhibarea unor iniţiative creatoare.

Atitudinea „mesianică", „profetică", dominată de „voinţa de creaţie" istorică, pe care Mircea Eliade o elogiază ca ferment al modernizării, va fi înlocuită treptat, după epoca întemeietoare a lui Cuza, de atitudinea critică în care tema raţionalizării instrumentale a evoluţiei spre modernitate și tema organicităţii sociale și istorice a acestei evoluţii vor deveni componente ale unei ecuaţii contradictorii, ecuaţie codificată în „teoria formelor fără fond". „Cultura critică" va fi reprezentată de noua generaţie de intelectuali, pe care Titu Maiorescu o numește explicit „direcţia nouă" în cultura română, caracterizată în principal prin spiritul critic și prin dorinţa de a realiza o modernizare de fond, de a înălţa calitativ nivelul culturii române, de a o introduce într-o relaţie competitivă cu Europa. Fără a abandona ideea-pivot a unităţii naţionale, „direcţia nouă" înţelege să o slujească acum cu alte mijloace.

Cultura română cunoaște în această perioadă un proces de autonomizare a valorilor, o infuzie masivă de pozitivism, de spirit analitic și critic. Se cere mereu „adevăr", adică studiul faptelor, aplecare spre științele empirice, confruntare cu experienţa, competenţă, temeinicie, adecvarea criteriilor la specificul domeniului în cauză etc. Stilul profetic, ce opera cu marile simboluri naţionale, confuzia criteriilor, enciclopedismul haotic și lipsit de aplicaţie sunt respinse cu vehemenţă. „Valoarea oricărui ideal atârnă de partea lui cea realizabilă", afirma Titu Maiorescu. În locul marilor idealuri „utopice" se impune o orientare realistă și pragmatică. Antiteza lui Eminescu din *Epigonii* între generaţia titanică, de „sfinte firi vizionare", care „conversau cu idealuri" și generaţia contemporană lui, ghidată de „simţiri reci, harfe zdrobite" etc., surprinde o semnificativă schimbare a mentalităţilor.

Într-o istorie care a cunoscut atâtea răsturnări și instabilităţi enorme, într-o lume care a fost adesea silită să construiască repede și provizoriu, Academia Română a reprezentat un factor de stabilitate și continuitate, gândirea liberă și respectul faţă de valorile morale și intelectuale. Academia Română a fost și este un loc unde se întâlnesc oamenii învăţaţi dintr-o epocă, un loc unde se gândește liber, se emit și se trimit idei către societate și către cei care conduc societatea, se descurajează iniţiativa de a scoate legi proaste, legi care ating libertatea individului și știrbesc demnitatea și bunăstarea unei naţiuni.

Prin Legea privind organizarea și funcţionarea Academiei Române și prin statut, Academia Română este definită drept „**cel mai înalt for naţional de consacrare științifică și culturală, care reunește personalităţi din ţară și străinătate cu realizări deosebite în științe, litere, arte și alte domenii ale spiritului**". În prezent **Academia Română îndeplinește trei ro-**

Inaugurarea Societății Literare Române, 1 august 1867

luri majore: **a fi un for de consacrare, un pilon important al cercetării din România și un participant activ în viața societății**.

Peste tot în lumea civilizației și democrației, academiile sunt consultate și oferă sfaturi puterii executive. Pentru ca acest rol să fie îndeplinit, trebuie, întâi, ca o Academie să știe să ofere idei bune și, în al doilea rând, să le pună în exercițiu, să știe să le ceară și, mai ales, să aibă capacitatea de a le primi. Trebuie să spunem că Academia Română s-a pus tot timpul în serviciul națiunii române, să caute soluţii în problemele care interesează întreaga societate românească. Academia Română și-a păstrat, în acești ani tulburi, deseori tensionaţi, o atitudine obiectivă, nu s-a amestecat în certurile politice și n-a făcut, în fond, decât o singură politică: **politica culturii naţionale și politica științei performante**.

Academia Română a rămas fidelă rolului ei istoric de a reprezenta valorile morale și intelectuale ale națiunii române și, în genere, ale lumii europene. Ea promovează principiul responsabilității față de societatea româneasca, în totalitatea ei, față de necesitatea ei europeană, principiul responsabilității față de limbă, cultură orală și scrisă, față de adevărul istoric, principiul responsabilității față de starea științei românești, o știință performantă care trebuie făcută cunoscută în lume. Știința este, în lumea de azi, factorul esențial, motorul dezvoltării, iar *forma mentis* a societății cunoașterii este omul de știință. Prezența în lume, prin performanțele științei, este o necesitate stringentă.

Timp de două secole românii din Basarabia s-au văzut sortiți la o nefirească despărţire de frații lor din România, iar Prutul n-a mai fost o punte, ci o graniță înăuntrul unei ţări. Destinele basarabenilor au fost altele decât cele ale celorlalţi români. Interdicţia autorităților ţariste, în 1867, de a lua parte la lucrările unei societăţi savante, aplicată lui Alexandru Hâjdeu, a făcut ca în perioada următoare legăturile academice să fie afectate. Dintre basarabeni au fost aleşi membri ai Academiei Române doar trăitorii din cadrul statului, în primul rând marele **Bogdan Petriceicu Hasdeu**, din 1877 membru al Societăţii Academice Române, și viitorul mitropolit **Iosif Naniescu**, ales în 1888 membru de onoare, cărora li s-au mai adăugat în aceeași calitate, în 1888, colecţionarul **Ion Suruceanu** din Chișinău, iar în 1910 marele filantrop **Vasile Stroescu** din Trinca, Hotin, susținător al culturii întregului spațiu românesc. Este evident că neputința colaborării efective, cauzată de unii factori național-politici, a determinat această situaţie.

Anul 1918, când naţiunea română s-a putut strânge între aceleași graniţe, a dus la alegerea în forul suprem cultural al României a unor noi reprezentanţi ai Basarabiei, cărora li se rezervase în 1866 trei din cele 21 de locuri iniţial stabilite. În octombrie 1918, împreună cu transilvăneanul Alexandru Lapedatu, au fost aleşi membri titulari basarabenii **Ștefan Ciobanu** și **Ion Inculeţ**, iar **Pantelimon Halippa** – membru corespondent. Lor se vor adăuga, în 1919, ca membru corespondent **Iustin Ștefan Frăţiman**, iar ca membru de onoare, genealogistul **Paul Gore**, apoi, în 1922, astronomul **Nicolae Donici**. Basarabenii reintrau în trupul naţiunii, pe plan academic, dar numai pentru două decenii, căci din nou, avea să se coboare perdeaua despărțitoare pe malurile Prutului, mai severă decât în perioada ţaristă. A trebuit să treacă o jumătate de veac să poată fi statornicite noi relații.

Membrii fondatori ai Academiei Române

Academia Română a condamnat anexarea sovietică din 1940 prin cuvintele președintelui ei de atunci, Constantin Rădulescu-Motru, și, totodată, s-a adresat printr-un apel academiilor lumii „surori din lumea întreagă", solicitându-le „ajutor" și „sprijinul moral de care simte nevoie". Îar în 1991, când Basarabia istorică se elibera de un regim opresor, Adunarea Generală a Academiei a salutat „cu nețărmurită bucurie proclamarea în consens cu principiile sale ale dreptului la autodeterminare a independenței Republicii surori Moldova". Membrii Academiei Române se declarau solidari cu actul istoric al proclamării independenței Republicii Moldova, considerându-l „drept o etapă necesară pe drumul reîntregirii firești a neamului român".

Între Academia Română și Academia de Științe a Moldovei s-au stabilit relații firești, semnându-se la 31 octombrie 1990 un acord de colaborare. Au devenit membri ai Academiei Române personalități culturale și științifice ale Republicii Moldova ca semn al prețuirii lor, dar și ca un omagiu frățesc. În semn de aleasă apreciere, au fost aleși membri de onoare ai Academiei Române mai multe personalități ilustre basarabene, între care: poetul **Grigore Vieru**, scriitorul **Ion Druță**, fizicianul **Andrei Andrieș**, istoricul **Alexandru Moșanu**, criticul literar **Mihai Cimpoi**, poetul **Nicolae Dabija**, matematicianul **Petru Soltan**, economistul **Sergiu Chircă**, chimistul **Gheorghe Duca**, istoricul **Andrei Eșanu**, scriitorul **Valeriu Matei**. Academicianul **Ion Tighineanu**, prim-vicepreședintele Academiei de Științe a Moldovei, devenind cel mai recent reprezentant al Republicii Moldova distins cu titlul de membru de onoare al Academiei Române.

Savanți eminenți din România sunt membri de onoare ai Academiei de Științe a Moldovei. Numai în ultimii ani la Academia de Științe din Moldova au ținut o serie de prelegeri publice acad. Eugen Simion, acad. Ionel Haiduc, acad. Cristian Hera, acad. Ioan Aurel Pop, acad. Alexandru Zub. În 2012, în anul în care se împlineau 200 de ani de la raptul Basarabiei, sub egida Academiilor noastre s-a desfășurat, la Chișinău și la Iași, o mare conferință științifică internațională, iar recent materialele acestei conferințe au văzut și lumina tiparului într-un volum care ar trebui să se găsească pe rafturile fiecărei biblioteci publice sau școlare din Republica Moldova și România.

Cele două Academii întrețin un viu schimb și o colaborare științifică pe multe planuri, la nivelul membrilor săi, dar și al cercetătorilor din institute, ceea ce demonstrează dorința de strânsă conlucrare, în spiritul tradiției trecutului, dar și ca o necesitate comună a viitorului. Drumurile României și ale Republicii Moldova, se vor întâlni, sperăm, cât de curând. Europa viitorului ne va cuprinde și pe unii, și pe alții, și ea va fi și casa comună a unor frați, fără hotare, fără despărțiri.

Astăzi lungile perioade în care legăturile noastre erau întrerupte, interzise și chiar reprimate, au trecut. Avem în față un viitor în care sperăm că nimeni și nimic nu ne va mai putea despărţi. Plecăm dintr-o tulpină comună și rezistentă, faptul acesta l-au demonstrat cu prisosință românii de la răsărit de Prut. Vom merge înainte împreună, sprijinindu-ne, ajutându-ne și păstrând conștiința firească a unității noastre etnice, având și grija de a-i trata cu respect și pe concetățenii noștri de alte etnii.

ACADEMIA ROMÂNĂ LA CEAS ANIVERSAR

Nicolae DABIJA
Membru de onoare al Academiei Române
Membru corespondent al Academiei de Ştiinţe a Moldovei

Pământurile vechii Dacii, în vremurile care i-au urmat, nu s-au aflat totdeauna între aceleași granițe, dar ele s-au regăsit mereu în cuvintele Limbii Române, în tradițiile și unitatea noastră culturală.

Încercări de a crea „academii", după modelul celor europene, au fost mai multe în țările române. Una dintre ele a fost Schola latina de la Cotnari, înființată de domnitorul Despot Vodă (1561–1563), care l-a avut rector pe poetul Iohann Sommer (1542–1574), cel care avea să cânte în elegiile sale faptele cărturărești ale voievodului moldav:

De înțelepție sufletul lui era plin
Și strânse floarea cărturarilor în preajma sa.

Petru Cercel, domnitor al Țării Românești (1583–1585), lansase și el ideea înființării unei „academii" la Târgoviște, pentru care adusese profesori italieni, francezi și greci. Domnitorul-poet avea să cânte în versuri italiene „bătaia de aripi" ce urma să îndrepte făptura omenească din țara sa.

Vasile Lupu (1634–1653) va organiza Academia Vasiliană, numită și Academia-Greco-Latină, care va activa din 1640 până spre sfârșitul secolului al XVII-lea. Constantin Brâncoveanu va pune la București bazele unei Academii Domnești, care va rezista în timp (1694–1821). La Iași Antioh Cantemir, sfătuit de fratele său Dimitrie Cantemir, va inaugura propria Academie Domnească în 1707. Tot la Iași va funcționa ulterior Academia Mihaileană (1835–1847).

De-a lungul secolelor au funcționat mai multe asociații, societăți literare, atât în Moldova sau Țara Românească, cât și în Transilvania și Bucovina, care au anticipat prin preocupări și programe, viitoarea Academie Română. Abia Unirea Principatelor Române a creat condiții optime pentru înființarea unei Academii similare celor din Europa de Vest.

Academia Română a fost creată în primăvara anului 1866, la inițiativa unor cărturari ai României moderne, ulterior Societatea Literară Română, cum s-a numit inițial, a fost transformată în Societatea Academică Română, care din 1879 ia titulatura de Academia Română.

Ea a adunat sub auspiciile ei reprezentanți ai tuturor teritoriilor locuite de români, fiind un parlament cultural al românilor de pretutindeni. Cei 21 de membri ai Societății Literare Române, ca urmare a decretului nr. 582 din 1/13 aprilie 1866 urmau să reprezinte toate provinciile românești din afara granițelor României de atunci: patru erau aleși din Muntenia, câte trei din Moldova, Transilvania și Basarabia, câte doi din Banat, Maramureș, Bucovina și Macedonia.

Marele nostru conațional Bogdan Petriceicu Hașdeu avea să afirme ceva mai apoi: „Când cineva zice Român șterge și Dunărea și Carpații".

Basarabia a participat și ea la crearea Academiei Române prin cărturarii ei: Alexandru Hâjdeu, Constantin Stamati și Ioan Străjescu.

Când lui Alexandru Hâjdeu autoritățile țariste nu i-au permis să treacă Prutul – așa cum Făt-Frumos din basm își trimitea înaintea lui buzduganul – acesta a expediat către Academia Română de la moșia sa din Cristinești un mesaj de dor:

Trăiește pentru țară, cu-al țării interes;
Ca să-ți câștigi onoarea, viața să i-o dai,
Și imne despre dânsa a scrie drept să ai.

Nici Constantin Stamati n-a putut obține pașaportul necesar ca să participe la lucrările înaltului for științific al românilor. Într-un poem poetul vorbește de fumul care mai răzbea de dincolo de Prut, trecând nestingherit prin sârma ghimpată, menționând:

Unui patriot și fumul țării sale
I se pare dulce și mirositor.

Și lui Ioan Străjescu, inginer agricol, i s-a interzis să treacă Prutul.

Dar cei trei membri fondatori, ca și cei care i-au urmat, au fost prezenți la lucrările Academiei Române, ca și românii aleși din partea altor provincii înstrăinate, cu operele lor, cu bucuria de a se regăsi, din punct de vedere cultural și științific, în același context al năzuințelor românești.

De aceea cred că ar fi logic ca anul 1866 să fie considerat an de constituire și a Academiei de Științe a Republicii Moldova, el, și nu 1949, când la Chișinău a fost fondată o filială a Academiei de Științe a fostei URSS. Acest lucru ar fi o dovadă în plus că istoria noastră e mult mai veche și ea nu începe în 1940, anul când tancurile sovietice au trecut Nistrul.

Primul președinte al Academiei Române este poetul Ion Heliade-Rădulescu, despre care Eminescu avea să spună în poemul *Epigonii*:

Eliad zidea din visuri și din basme seculare
Delta biblicelor sfinte, profeților amare...

Majoritatea academicienilor dintâi au fost scriitori și filologi. Era firesc acest lucru, deoarece Academia își propusese drept unul dintre scopurile ei desăvârșirea

și „facerea unui dicționar” al limbii române sau, cum menționase Timotei Cipariu, vicepreședintele Academiei Române de atunci „conservarea unității limbii românești din toate provinciile locuite de români”.

Au urmat o serie de lucrări fundamentale: ***Dicționarul limbii române, Dicționarul latino-român, Etymologicum Magnum Romaniae***, ultimul întocmit de Bogdan Petriceicu-Hașdeu, și altele.

În 1869, prin publicarea *Analelor Societății Academice Române,* a început valorificarea operelor lui Dimitrie Cantemir, întâiul român membru al unei academii străine (Academia din Berlin, 1714).

În 1903 Biblioteca Academiei Române a fost completată cu manuscrisele, documentele cele mai vechi din țară, care se păstrau la Muzeul Național de Antichități. Azi ea este una dintre cele mai bogate biblioteci din tot estul Europei, cu peste 11 milioane de unități: manuscrise, cărți, periodice, stampe, hărți, microfilme, monede etc.

În 1918, anul când națiunea română a sfărâmat granițele din interiorul devenirii ei istorice și naționale, Academia Română și-a adunat reprezentanți din toate provinciile ei străvechi.

În octombrie 1918, Academia Română îi alege membri titulari pe basarabenii Ștefan Ciobanu, savant preocupat de literatura veche românească, și pe profesorul Ion Inculeţ, președintele Sfatului Țării. Tot atunci Pantelimon Halippa e ales membru corespondent, iar Paul Gore – membru de onoare. În 1922 devine membru de onoare Nicolae Donici, astronomul care construise la Dubăsarii-Vechi un observator celebru în Europa.

Transnistreanul Nichita Smochină, un alt membru de onoare al Academiei Române, avea să afirme despre dorul nestins al celor înstrăinați pentru țara moșilor și strămoșilor lor astfel: „Toți ortodocșii își țin icoanele cu fața spre răsărit. Și numai noi, basarabenii și transnistrenii, le ținem cu fața spre apus, pentru că acolo e România.”

La 12 iulie 1940, când Hitler îi dăruise lui Stalin părți din teritoriul României, în urma înțelegerii stipulate în protocolul adițional secret al Pactului Ribbentrop-Molotov, Academia Română s-a adresat cu un apel academiilor lumii, solicitându-le „ajutor” și „sprijin moral”, prezentând „problema Basarabiei și a părții din Bucovina rupte recent din trupul României”.

Timp de aproape o jumătate de secol numele Basarabiei fusese interzis în aula Academiei, așa cum noțiunile de *România*, *român, limba română* erau tabuizate în stânga Prutului.

După Revoluția din decembrie 1989, între Academia Română și Academia de Științe a Republicii Moldova s-au statornicit relații firești, semnându-se la 31 octombrie 1990 și un acord de colaborare. Au fost chemate în sânul Academiei Române personalități culturale și științifice ale Republicii Moldova. Andrei Andrieș și Gheorghe Duca, președinți ai Academiei de Științe a Moldovei, au fost aleși membri de onoare ai Academiei Române. Criticul literar Mihai Cimpoi, scriitorii Ion Druță, Grigore Vieru, Nicolae Dabija și Valeriu Matei, istoricii Alexandru Moșanu și Andrei Eșanu, matematicianul Petru Soltan, fizicienii Ion Rădăuţan și Ion Tighineanu, economistul Ion Sergiu Chircă au fost și ei aleși membri de onoare ai Academiei Române. Președinții Mihai Drăgănescu, Eugen Simion și Ionel Haiduc, academicienii Alexandru Bârlădeanu, N.N. Constantinescu și Cristofor Simionescu, Florin Filip, Maya Simionescu au fost aleși membri de onoare ai Academiei de Științe a Moldovei.

Cele două Academii întrețin o colaborare științifică cu rezultate comune, conlucrând fructuos pe multiple planuri.

Una dintre sesiunile științifice, cu tema *Limba română și varietățile ei locale*, desfășurată în cadrul Academiei Române, la inițiativa academicianului Eugen Simion, la 31 octombrie 1994, a dovedit că așa-zisa „limbă moldovenească” și așa-numita „națiune moldovenească” sunt menite să argumenteze „științific” ruperea unei părți din teritoriul românesc de către URSS în 1940.

Această decizie epocală a Academiei Române, urmată de o alta în același subiect a Academiei de la Chișinău, au fortificat numele de limba română în toate sferele ei de activitate din Republica Moldova și Nordul Bucovinei.

Între realizările deosebite ale Academiei Române din ultimii ani ar trebui menționate: *Micul dicționar academic al limbii române, Dicționarul General al Literaturii Române, Dicționarul Tezaur al limbii române, Istoria românilor, Dicționarul etimologic,* colecția *Opere fundamentale*, ajunsă la 175 de volume, facsimilarea caietelor-manuscris ale lui Mihai Eminescu în 88 de volume și altele, donate de către Academia Română Academiei de Științe din Chișinău și bibliotecilor mai importante din Chișinău.

Academia Română, cel mai înalt for de cultură și știință românească, a reușit să le adune sub cupolele ei de-a lungul anilor pe cele mai de seamă personalități ale culturii și științei românești: de la Bogdan Petriceicu Hasdeu la Mihail Kogălniceanu, de la Nicolae Iorga la Lucian Blaga, de la Henry Coandă la Constantin Daicoviciu, de la Ioan Bianu la Mihail Sadoveanu, de la Dimitrie Gusti la Tudor Arghezi, de la Eugen Simion la actualul președinte Ionel Valentin Vlad.

Ea a devenit un simbol al unității spirituale a tuturor românilor, un reper moral și intelectual al națiunii române, cea mai importantă instituție culturală și științifică a României moderne.

La cei 150 de ani de la fondare, urăm Academiei Române și membrilor ei să-și aibă și în continuare drept stea călăuzitoare căutarea și apărarea Adevărului, luminarea și propășirea poporului român de pretutindeni.

INSTITUȚIONALIZAREA ŞTIINŢEI ACADEMICE ÎN RSS MOLDOVENEASCĂ (1946–1960)

Doctor în politologie, conferenţiar universitar **Constantin MANOLACHE**
Doctor în istorie **Ion XENOFONTOV**
Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan" (Institut) a AȘM

ACADEMIC SCIENCE INSTITUTIONALIZATION IN MOLDAVIAN SSR (1946–1961)

Summary: Based on unpublished materials from three archives (Central Scientific Archive of the Academy of Sciences, Archive of socio-political organizations from Moldova, the Moldovan National Archives) and the literature in domain, the historical, sociopolitical, as well as other aspects are analyzed, concerning Moldavian SSR academic science institutionalization in the 1946–1961 years. Informational support is complemented by illustrative material that reflects in detail addressed topic.

Keywords: Moldavian Scientific Research Base of AS USSR, Moldovan branch of the AS USSR, Academy of Sciences of MSSR, scientists, science.

Rezumat. În baza materialelor originale din trei arhive (Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei, Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, Arhiva Națională a Republicii Moldova) și a literaturii de specialitate, se analizează contextul istoric şi sociopolitic al instituționalizării științei academice în RSS Moldovenească în anii 1946–1960. Suportul informațional este completat cu material ilustrativ ce reflectă aspecte inedite ale subiectului abordat.

Cuvinte-cheie: Baza Moldovenească de Cercetări Științifice a AȘ a URSS, Filiala Moldovenească a AȘ a URSS, Academia de Științe a RSS Moldovenești, savanți, știință.

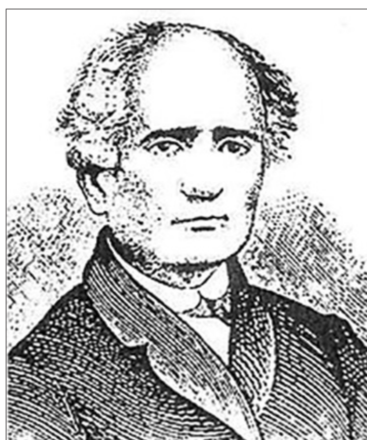
Preliminarii. Ştiinţa constituie un factor substanțial în evoluția societăţii, nivelul cercetărilor științifice reflectând, într-un fel, gradul de dezvoltare socioeconomică și culturală a statului. Substratul istoric reprezintă, de fapt, o premisă esențială în apariția, consolidarea și dezvoltarea științei.

Referinţe la cunoştinţele ştiinţifice acumulate în sec. XV–XVII găsim în operele cronicarilor, călugărilor cărturari, dascălilor din acele timpuri. O parte din lucrările apărute în această perioadă se păstrează în arhivele şi bibliotecile de prestigiu din Grecia (Sfântul Munte Athos), Anglia, Rusia, SUA, România etc. Savantul enciclopedist Dimitrie Cantemir (1673–1723), domn erudit al Moldovei (1710–1711), membru titular al Academiei din Berlin (Societatea Branderburgică a Științelor, 1714), s-a evidențiat ca un cărturar polivalent, unul dintre iluștrii exponenți ai culturii și gândirii științifice occidentale și orientale de la intersecția secolelor XVII–XVIII [1]. În afirmarea științei moderne din spațiul românesc un rol de seamă l-au avut reprezentanții școlii ardelene.

După anexarea Basarabiei la Imperiul Rus (1812) are loc o segmentare a științei în diferite medii culturale, sociopolitice și ideologice. Astfel, în Basarabia anilor 1812–1917 știința s-a dezvoltat în contextul cercetărilor din Rusia, cu amprenta timpului văzând, totuși, lumina tiparului o serie de lucrări din domeniul istoriei, geografiei, statisticii, naturii etc. Au fost înființate o serie de instituții de educație și cercetare: Seminarul Teologic din Chișinău (1813), Școala de Pomicultură din Chișinău (1842), reorganizată ulterior în Școala de Viticultură și Vinificaţie (1890), Muzeul Antichităţii Pontului Scitic (1880), Observatorul Meteorologic din Chișinău (1886), Muzeul Ţinutului Natal (1889), şcolile agricole din Grinăuţi, Cucuruzeni și Purcari (1893), Observatorul Astronomic din Dubăsarii Vechi (1908). Au apărut primele asociaţii științifice: Comisia Gubernială a Arhivelor din Basarabia, subordonată Institutului de Arheologie al Academiei de Științe din Rusia (1898) [2], Societatea Arheologică Istorico-Bisericească din Basarabia (1904), Societatea Naturaliştilor și Amatorilor de Științe Naturale din Basarabia (1904).

De menționat că mai mulți basarabeni au fost aleși membri ai academiilor de ştiinţe din Rusia (URSS), România, Ucraina, Cehia. Îi menționăm în acest context pe microbiologul L. Tarasevici, geograful şi biologul L. Berg, chimiștii N. Zelinski, L. Pisarjevski, A. Frumkin, pedologul și agrochimistul G. Ghedroiţ, naturaliștii A. Denghinck și P. Jukovski, pedologul N. Dimo, ginecologul C. Scrobanski, slavistul Al. Kociubinski, astrofizicianul N. Donici, istoricul și literatul Şt. Ciobanu ş.a. [3].

După Unirea Principatelor Române (1859) și constituirea statului român modern, s-au creat condiții favorabile pentru proliferarea culturii şi ştiinţei. Fără Academie, estima scriitorul Gheorghe Sion (1821–1892), „talentele sunt osândite a zace în întuneric cu

Alexandru HÂJDĂU (1811–1872),
membru fondator al Academiei Române

Ştefan GONATA (1838–1896),
membru fondator al Academiei Române

florile mirositoare abandonate între mărăcini sau călcate de picioare profane" [4].

Între 1–13 aprilie 1866 s-a aprobat totalitatea instrucţiunilor, normelor şi regulilor Societăţii Literare Române, subvenţionată de stat şi având drepturi de a primi ofrande (donaţii). Noua structură academică urma să includă: trei membri din Moldova, patru membri din Muntenia, trei membri din Transilvania, doi membri din Banat, doi membri din Maramureş, doi – din Bucovina, trei – din Basarabia, doi – din Macedonia. Iniţial, numărul total al membrilor fondatori era de 21, componenţa numerică şi nominală a acestora ulterior fiind modificată, ajungând la 22 de persoane. Cei trei membri fondatori ai Academiei Române, reprezentanţi din Basarabia, aflată în componenţa Imperiului Rus, erau Alexandru Hâjdău (1811–1872), Constantin (Costache) Stamati (1786–1869) şi Ioan Străjescu (1833–1873). Constantin (Costache) Stamati, aflat la moşia sa de la Ocniţa, judeţul Hotin, avea o stare a sănătăţii precară, de aceea nu a putut onora înaltul for academic, fiind înlocuit de agronomul şi omul politic Ştefan Gonata (1838–1896) [5].

După integrarea Basarabiei (1918) în cadrul României, la Chişinău s-au deschis facultăţile de Teologie (1927) şi de Agronomie (1933) ale Universităţii din Iaşi. Institutul Social Român din Basarabia (inaugurat în 1934, la Chişinău, şi reorganizat, în 1939, în Institutul de Cercetări Sociale al României – Regionala Chişinău) a efectuat cercetări sociologice complexe în unele comunităţi rurale. La Şcoala de Viticultură şi Vinificaţie din Chişinău s-au realizat cercetări în domeniul ştiinţelor biologice şi agricole. Comisia monumentelor istorice, secţia din Basarabia, a editat *Anuarul Comisiei monumentelor istorice* [6].

În 1926, în RASS Moldovenească a fost instituită Comisia filologică pentru unificarea limbii moldoveneşti, care a devenit nucleul Comitetului ştiinţific moldovenesc pe lângă Comisariatul Norodnic al Învăţământului, cu secţiile de lingvistică, literatură, istorie, etnografie, economie, studiul artelor, o bibliotecă ştiinţifică şi o secţie de doctorat [7]. În baza acestui co-

Facultatea de Teologie în perioada interbelică, Chişinău.
Biblioteca Naţională a României.
Cota arhivistică: inv. 19089

Librăria Românească în perioada interbelică, Bălţi.
Biblioteca Naţională a României.
Cota arhivistică: inv. 49421_52

mitet a fost organizat Institutul Moldovenesc de Cercetări Științifice în domeniul Istoriei, Economiei, Limbii și Literaturii pe lângă Sovietul Comisarilor Poporului (1939) [8], transferat ulterior la Chișinău, unde activau Institutul Agricol și Institutul Pedagogic Moldovenesc de Stat. Cercetările din Basarabia și RASS Moldovenească în perioada interbelică nu aveau un caracter sistematic și complex, reflectând doar unele domenii ale culturii și economiei [9]. La sfârșitul anului 1940, în RSSM funcționau 10 instituții științifice și de învățământ superior, cu 180 de colaboratori științifici [10].

În 1941, în contextul operațiilor militare pe frontul germano-sovietic, Institutul Moldovenesc de Cercetări Științifice în domeniul Istoriei, Economiei, Limbii și Literaturii a fost evacuat în orașul Buguruslan, regiunea Orenburg, iar în octombrie 1944 revine la Chișinău. Din punct de vedere etnic, în componența Institutului Moldovenesc predominau elementele alogene. Conform documentelor de arhivă, la 14 decembrie 1945, efectivul Institutului numărând 19 colaboratori era compus, sub aspect etnic, din șapte evrei, cinci moldoveni, patru ruși și trei ucraineni [11, 12].

Baza Moldovenească de Cercetări Științifice a AȘ a URSS (1946–1949). Potrivit conceptului sovietic de administrare a științei, instituționalizarea și formarea unei infrastructuri fiabile de cercetare reprezintă premisa de bază a dezvoltării potențialului științific [13]. La sfârșitul anului 1944, în ziarul *Советская Молдавия* (Moldova sovietică) se menționa: „Pentru rezolvarea problemelor tehnico-științifice ce țin de dezvoltarea economiei naționale a republicii ar fi de dorit să se creeze un centru științific unic de conducere și organizare care ar uni toate forțele științifice de cercetare și tehnico-inginerești din republică" [14]. La solicitarea Guvernului RSS Moldovenești, a sosit o delegație a Prezidiului Academiei de Științe a URSS, condusă de m. c. C.C. Șișkin, care a studiat nivelul vieții științifice în republică [15]. Savanții au ajuns la concluzia că la Chișinău sunt întrunite toate condițiile necesare pentru deschiderea unei instituții academice și au propus instituirea unei astfel de structuri [16]. Decizia a fost luată de către Consiliul Comisarilor Poporului al URSS la 11 martie 1946 [17]. În baza acestui document, la 12 iunie 1946, Consiliul de Miniștri al RSSM și Biroul Comitetului Central al PC (b) al Moldovei au adoptat hotărârea de constituire a Bazei Moldovenești de Cercetări Științifice a AȘ a URSS (în continuare – Baza) [18], direcțiile principale de cercetare, structura și administrația fiind coordonate cu Prezidiul Academiei de Științe a URSS [19]. Ziua de 12 iunie 1946 este considerată drept ziua instituționalizării primelor structuri academice din RSS Moldovenească. Director al noii instituții a fost numit acad. Veaceslav P. Volghin (11.06.1879, s. Amoni, județul Râlsk, gubernia Kursk – 03.07.1962, Moscova), vicepreședinte al AȘ a URSS (1942–1953), coordonatorul bazelor și filialelor ale AȘ a URSS [20]. Formal, numirea istoricului, cercetător al utopismului socialist, Veaceslav P. Volghin, la conducerea Bazei, a fost precedată de o corespondență dintre conducerea politică a Moldovei sovietice cu acad. S.I. Vavilov, președintele Academiei de Științe a URSS [21]. V. P. Volghin a contribuit personal la crearea infrastructurii de cercetare a Bazei [22]. În perioada decembrie 1946 – mai 1947, în funcția de director adjunct a fost numit geograful Macar Radul (04.09.1910, s. Martonoșa, raionul Novo-Mirgorodsk, regiunea Kirovograd, RSS Ucraineană – 02.05.1971, Chișinău) [23], înlocuit, în septembrie 1947, de istoricul Iachim Grosul (8/21.09.1912, s. Caragaș, azi raionul Slobozia – 28.09.1976, Chișinău).

Acad. Veaceslav P. VOLGHIN (1946–1949), directorul Bazei Moldovenești de Cercetări Științifice a AȘ a URSS. Arhiva Științifică Centrală a AȘM. Fond foto

Resursele umane și financiare limitate [24] au permis constituirea doar a unui singur institut – Institutul

Un corp al sediului Bazei Moldovenești de Cercetări Științifice a AȘ a URSS. Arhiva Științifică Centrală a AȘM. Fond foto

de Istorie, Limbă și Literatură, și șapte sectoare: botanică, geologie, viticultură și pomicultură, pedologie, zoologie, energetică, economie și geografie. Insuficiența cadrelor s-ar explica nu doar prin pierderile umane cauzate de al Doilea Război Mondial, dar și prin reprimarea și evadarea, pe motive ideologice și politice, a unei părţi considerabile a intelectualității științifice și culturale în anii 1940–1941 și în primii ani postbelici. Nu e de neglijat nici faptul că multe persoane care puteau fi încadrate în exclusivitate în domeniul cercetării erau antrenate în activitatea didactică în instituţiile de învățământ superior, restabilite sau fondate în primii ani postbelici. Evident, lipsa cadrelor a influențat negativ activitatea științifică a institutului, planurile lui de investigație rămânând a fi neîndeplinite [25].

În perimetrul structurilor științifice urma să se studieze probleme de istorie, arheologie și etnografie; să se abordeze subiecte referitoare la geneza și evoluția limbii, literaturii, folclorului și artei populare [26, 27]; să se analizeze realitățile naturale de pe teritoriul republicii: structura geologică și mineralele utile, solul și flora, resursele acvatice și energetice și să se elaboreze metode eficiente de utilizare raţională a lor; să se cerceteze și să se elaboreze principii de dezvoltare a agriculturii și metode de combatere a secetei [28] etc.

Autoritățile sovietice moldovenești mizau pe faptul că prin fondarea Institutului de Istorie, Limbă și Literatură se va produce o cotitură în redactarea bolșevică a istoriei Moldovei. În procesul de elaborare a direcţiilor principale de activitate a Bazei o atenție prioritară se acorda „studierii istoriei, arheologiei și etnografiei poporului moldovenesc" [29]. Director interimar al Institutului de Istorie, Limbă și Literatură a fost numit istoricul Vasilie Senchevici (1946–1947), urmat de filologii Ivan Ciobanu (Ceban) (1946–1951) și Andrei Borșci (1952–1958) [30].

Activitatea științifică a Bazei a fost tergiversată pe parcursul unui an, fiind inițiată *de facto* în 1947 [31]. Noua structură întâmpina dificultăți privind asigurarea logistică și financiară.

În anul 1947 s-au editat *Analele* (Ученые записки) *Institutului de Istorie, Limbă și Literatură* – prima publicație științifică anuală a Bazei. În 1948, cercetătorii științifici aveau la dispoziție două biblioteci, cu un fond de peste 177 000 de exemplare de cărți. În același an a fost montată o tipografie și achiziționate utilaje în valoare de 140 000 de ruble [32]. Colaboratorii structurii academice au efectuat opt expediții de teren, parcurgând, în total, o distanță de 55 000 km [33].

În iunie 1949 a fost organizată cea dintâi sesiune științifică a Bazei, la care au participat 520 de cercetători științifici, cadre didactice universitare, ale școlilor medii tehnice și generale [34]. În cadrul manifestării științifice s-au prezentat primele realizări, constatându-se, totodată, rezultatele insuficiente pentru necesitățile sporite ale economiei republicii. S-a atenționat asupra oportunității de a amplifica activitatea structurii și de a o transforma într-un centru de coordonare a științei din RSS Moldovenească. M. c. al AȘ a URSS P. Baranov, numit la 18 martie 1949 în funcţia de director al Bazei, ulterior președinte al Prezidiului Filialei Moldovenești a AȘ a URSS (1949–1954), în alocuțiunea sa a specificat: „Suntem convinși că prezenta sesiune va constitui începutul unei colaborări profunde între savanţii republicii și că Baza (Moldovenească – n.n.) Academiei de Ştiinţe va îndreptăţi misiunea sa de centru ce unifică gândirea ştiinţifică și activitatea organizaţiilor ştiinţifice din republică..., ca temelie pe care se va făuri Academia republicană" [35]. Prin acest discurs, se promova, de altfel, ideea unei reorganizări a structurii instituționale, acţiune care avea să se producă peste doi ani. Activitatea centrelor științifice era monitorizată în permanență de către comisii speciale ale Academiei de Științe a URSS [36] și ale Comitetului Central al PC (b) al Moldovei [37, 38].

Filiala Moldovenească a AȘ a URSS (1949–1961). Drept urmare a unor acțiuni de organizare formală caracteristică tuturor instituțiilor din bazele din Uniunea Sovietică, la 7 septembrie 1949, în conformitate cu decizia Consiliului de Miniștri al URSS „Cu privire la ameliorarea asigurării materiale a lucrătorilor filialelor și ai bazelor de cercetări științifice ale AȘ a URSS", a fost modificat statutul Bazei, aceasta fiind reorganizată în Filiala Moldovenească a AȘ a URSS. La 13 decembrie 1949, Biroul CC al PC(b) din Moldova prin hotărârea „Cu privire la crearea Filialei Moldovenești a AȘ a URSS", a aprobat proiectul structurii propus de vicepreședintele Prezidiului Filialei I. Grosul [39]. La 18 iulie 1950, noua structură a fost aprobată, cu unele modificări ale Prezidiului AȘ a URSS, prin hotărârea Guvernului URSS [40]. Componenţa Prezidiului Filialei a fost aprobată de Prezidiul AȘ a URSS [41]. Până în 1954, președinte al Prezidiului Filialei Moldovenești a fost numit membrul corespondent P. Baranov, substituit în această funcţie de către istoricul Iachim Grosul.

Pe parcurs s-au întreprins acțiuni semnificative de creare a bazei tehnico-materiale, a infrastructurii de cercetare, de pregătire a resurselor umane științifice tinere, constituire a direcţiilor de cercetare și identificare a structurii de organizare a cercetărilor științifice.

În anii 1950–1960 s-au format mai multe structuri instituționale. În 1950 – Institutul de Pomicultură, Viticultură și Vinificaţie și Grădina Botanică; în 1953 – Institutul de Pedologie, Agrochimie și Ameliorare; în 1957 – Institutul de Biologie, Institutul de Geologie și Materiale de Construcţii, ultimul fiind reorganizat,

în 1958, în Institutul de Geologie și Minerale Utile; în 1958, pe baza Institutului de Istorie, Limbă și Literatură, s-au constituit două structuri: Institutul de Istorie și Institutul de Limbă și Literatură; în 1959 – Institutul de Chimie, Secţia de fizică a corpului solid și Editura „Ştiinţa"; în 1960 – Institutul de Economie, Institutul de Zoologie și Secţia de genetică a plantelor. În cadrul Filialei funcționau 11 secţii și laboratoare: de pedologie, fitopatologie generală, mecanizare și electrificare a agriculturii, zoologie, geochimie, chimie analitică, economie, staţiunea de seismologie ș.a. Numărul instituţiilor din domeniul cercetării (inclusiv instituţiile de învăţământ superior) s-a majorat de la 25 în anul 1950 la 41 în anul 1960. A crescut ponderea formelor superioare de organizare a științei – institutele, al căror număr s-a majorat de la 5 la 18. În 1956 a fost creat Consiliul de Coordonare a Activității Științifice pe lângă Consiliul de Miniștri, instituție ce coordona activitatea de cercetare a organizaţiilor ştiinţifice și a catedrelor din instituţiile de învăţământ superior. În legătură cu organizarea Comitetului Tehnico-Științific de Stat al Consiliului de Miniștri al RSSM (1958), Consiliul Republican de Coordonare a Activităţii Ştiinţifice a fost trecut în subordinea Filialei Moldovenești a AȘ a URSS. Către 1960, în RSS Moldovenească funcționau 41 de centre științifice și universitare [42].

S-a pus accentul pe dezvoltarea noilor direcţii ştiinţifice (chimia moleculară, biochimia, fizica corpului solid, semiconductoarele și aplicarea lor tehnică, chimia substanţelor naturale și biologic active, biofizica și radiobiologia, genetica, fiziologia plantelor, animalelor și a omului, energetica și automatica etc.), s-a perfecţionat reţeaua instituţională a organizaţiilor ştiinţifice.

O caracteristică a dezvoltării științei în RSS Moldovenească în perioada postbelică rezidă în constituirea și consolidarea concomitentă a sectoarelor ei principale: academic, universitar și de ramură, conturând în ansamblu un sistem de cercetări ştiinţifice republican unic [43, 44].

Instituțiile academice aveau în tematica de cercetare subiecte de studiu ajustate la necesitățile economiei și culturii RSS Moldovenești stipulate de organele de partid. În cadrul sesiunii a treia a organelor de partid republicane (30 martie – 1 aprilie 1951), L.I. Brejnev, prim-secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei (6 iulie 1950 – 25 octombrie 1952) a ţinut o alocuțiune în care a specificat faptul că „Una din cele mai grave probleme ale activității științifice rezidă în slaba implicare a savanților în sectorul de producție, implementarea slabă în practică a inovațiilor și descoperirilor științifice" [45].

În formarea potențialului științific se punea accentul pe cadrele științifice venite din exteriorul republicii. Doar în mediul universitar din RSS Moldovenească, în anii 1945–1960, au sosit „în ajutor" 300 de candidați (doctori) și doctori (doctori habilitați) [46]. Se punea accent și pe problemele sociale ale cercetătorilor. De exemplu, în 1950, acad. A.V. Topciev, secretarul științific al Prezidiului Academiei de Științe a URSS, i-a adresat o scrisoare lui L.I. Brejnev, prim-secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei, prin care solicita asigurarea colaboratorilor Filialei cu spațiu locativ [47].

În 1949, în cadrul Filialei a fost organizată pregătirea cadrelor științifice prin doctorat. Mulți specialiști erau delegați în centre științifice și universitare din URSS pentru susținerea tezelor de doctorat. Până în anul 1958, în RSSM au fost pregătiți peste 200 de doctori în științe. Dosarele candidaților pentru studiile de doctorat erau coordonate cu Ministerul Securității de Stat al RSS Moldovenești [48].

Numărul cercetătorilor ştiinţifici a crescut de la 745 în anul 1950 la peste 2 000 în anul 1960, inclusiv al doctorilor habilitaţi (doctori în ştiinţe) de la 31 la 48 și al doctorilor (candidaţi) în ştiinţe de la 165 la 564 [49]. În 1959, în cadrul Filialei activau 670 de persoane, inclusiv 251 – cercetători ştiinţifici (19 doctori

O expediție de cercetare a colaboratorilor Grădinii Botanice, 1950. Muzeul Științei al Academiei de Științe a Moldovei. Fond foto. Cota arhivistică: 00010

M. Zaslavski (stânga), cercet. șt. sup., într-o discuție de informare cu colhoznicii. Bulboaca, martie 1952. Arhiva Națională a Republicii Moldova. Cota arhivistică: 1114.

[candidați] și 97 de doctori habilitați [doctori]) [50]. În comparaţie cu anul 1950, numărul cercetătorilor cu grad ştiinţific s-a majorat de peste trei ori. Dacă în primii ani postbelici corpul de cercetători se completa preponderent cu elemente alogene, la sfârșitul anilor 1950 cadrele locale au devenit sursa principală de formare și consolidare a potențialului științific uman. S-a majorat efectivul moldovenilor care activau în instituțiile științifice unionale: de la 126 de cercetători științifici în anul 1950 la 305 în anul 1955 și 590 în anul 1960 [51].

Treptat, în viața științifică se impun savanții: A. Ablov (chimia anorganică și chimia compușilor complecși), V. Andrunachievici (algebră), N. Corlăteanu (lingvistică), P. Dvornikov (selecţia şi agrotehnica culturilor legumicole), L. Dorohov (fiziologia și biochimia plantelor), I. Dicusar (agrochimia și fiziologia plantelor), Gh. Lazurievski (chimia organică și chimia compușilor naturali), I. Lealikov (chimia analitică), I. Petrov (prelucrarea electrochimică a metalelor), M. Iaroșenko (ihtiologie, piscicultură și hidrobiologie), A. Kovarski (selecţia şi genetica plantelor); Vl. Râbin (cariologie, genetică și pomicultură), C. Moraru (fiziologia și ameliorarea plantelor), I. Prinţ (entomologie şi protecţia plantelor), P. Ungureanu (vinificaţie), A. Lupan (literatură), D. Verderevski (fitopatologie, protecţia plantelor, imunologie şi virusologie), I. Grosul (istorie), E. Russev (istorie și filologie) ș.a.

De specificat faptul că Filiala era în permanență monitorizată de Academia de Științe a URSS. La 16 martie 1951, potrivit unei decizii a Biroului CP (b) al Moldovei, s-a instituit o Comisie de verificare a activității Filialei [52]. În 1956, G.D. Poleakov, doctor în biologie, directorul Institutului de Ihtiologie al AȘ a URSS, a studiat activitatea științifică a Centrului de Zoologie [53].

Ideea de constituire a unei academii în cadrul RSS Moldovenești se profilează în anul 1951, atunci când apar primele proiecte în acest sens [54]. Un ecou substanțial în activitatea Filialei l-a avut publicarea în ziarul Pravda (1955) a articolului *Filiala Moldovenească a Academiei de Științe are nevoie de ajutor* [55]. Autorii materialului, S. Titarenko și N. Gladilin, atenționau asupra unor neajunsuri în activitatea instituției academice. Se aduceau critici la adresa partidului, autorităților publice republicane și a Academiei de Științe a Uniunii Sovietice, care nu acordau o atenție sporită Filialei. La 13 ianuarie 1956, Prezidiul Academiei de Științe a URSS a luat act de articolul publicat în ziarul oficial și a propus reorganizarea Filialei în Academia de Științe a RSS Moldovenești [56].

În a doua jumătate a anilor 1950, RSS Moldovenească era unica republică din URSS care nu dispunea de o organizaţie ştiinţifică proprie de genul academiei de ştiinţe, fiind ultima republică în care o atare academie a fost înființată. Pentru comparaţie, în statele baltice s-au înfiinţat oficial academii de ştiinţe de tip sovietic după tratatul de neagresiune dintre Germania şi URSS numit și Pactul Ribbentrop-Molotov (23 august 1939). Astfel, în Lituania, Academia de Ştiinţe a fost creată la 16 ianuarie 1941, în Estonia centrul academic, format la 28 ianuarie 1938, după anexarea la URSS a fost lichidat la 17 iulie 1940 și reorganizat după modelul sovietic la 28 iunie 1945, iar în Letonia, Academia de Ştiinţe fusese constituită la 14 februarie 1946.

Cercet. șt. inf. Nicolae Chetraru studiază ceramica depistată în urma săpăturilor arheologice, 1959.
Foto: Șlamovici. Arhiva Națională a Republicii Moldova. Cota arhivistică: 45343.

In grosso modo, în perioada postbelică s-a format și consolidat suportul instituțional al tuturor domeniilor științifice din RSS Moldovenească. Baza/Filiala Moldovenească a AȘ a URSS, cel mai important centru științific academic din Moldova sovietică, a format contextul instituțional general de organizare a unei academii.

Cercetări de micropaleontologie la Filiala Moldovenească a AȘ a URSS, 1959. Muzeul Științei al Academiei de Științe a Moldovei. Fond foto. Cota arhivistică: 00028

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE ȘI NOTE

1. Dinastia Cantemireştilor. Chişinău /Coord., red. şt.: acad. Andrei Eşanu. Chişinău: Editura „Ştiinţa", 2008. 609 p.

2. Jarcuțchi I. Comisia Gubernială a Arhivelor din Basarabia (sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX). Chişinău: Institutul de Studii Enciclopedice, 2012. 272 p.

3. Covarschi Brighida, Jarcuțchi I. Academicieni din Basarabia și Transnistria (a doua jumătate a secolului al XIX-lea). Chișinău: Centrul de editare și tipar al Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei, 1996.

4. Revista Carpaţilor, t. I, ianuarie-martie 1860, pp. 295-301; t. II, aprilie-iunie, 1860, pp. 156-170.

5. Pascu Ş. Istoricul Academiei Române. 125 de ani de la înfiinţare. Bucureşti: Editura Academiei Române, 1991, pp. 55-56.

6. Agrigoroaiei I., Palade Gh. Basarabia în cadrul României întregite, 1918–1940. Chişinău: Universitas, 1993, pp. 92-103.

7. Arhiva Naţională a Republicii Moldova. F. 1511, inv. 1, dos. 1, 152 f.

8. Институт Истории имени Я. С. Гросула /Отв. ред. В. И. Царанов. Кишинев: Издательство ‹‹Штиинца››, 1984, p. 1.

9. Academia de Ştiinţe a Republicii Moldova. 50 de ani. Chişinău, 1996, p. 6.

10. Jarcuțchi I. File din istoricul Academiei de Științe (65 de ani de la formarea primelor instituții academice din Republica Moldova). În: Akademos, nr. 2 (21), iunie 2011, p. 14.

11. Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă", 1940–2000. Chişinău, 2000, pp. 6-7.

12. Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei (în continuare – AȘCAȘM). Fond 3, inv. 1, d. 14, f. 9-10.

13. Беляев Е. А., Пышкова Н. С. Формирование и развитие сети научных учреждений СССР. Москва, 1979, с. 4.

14. Советская Молдавия, 21 декабря, 1944.

15. Arhiva Organizaţiilor Social-Politice din Republica Moldova (în continuare – AOSPRM). Fond 51, inv. 51-5, d. 539, f. 35-38.

16. Советская Молдавия, 16 июня,1944.

17. Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei (în continuare – AȘCAȘM). Fond 1, inv. 2, dos. 1, f. 1.

18. AOSPRM. Fond 51, inv. 4, d. 11, f. 320-322.

19. AȘCAȘM. Fond 1, inv. 4, dos. 1, f. 1.

20. De altfel, tatăl său, Piotr N. Volghin (1853–1917), candidat în științe matematice, a exercitat funcția de supraveghetor al Sectorului I al Direcției accize din Chișinău. Familia Volghin a locuit pe strada Leovscaia nr. 71 (în prezent, str. Șciusev nr. 93). V. Volghin, după absolvirea a trei clase la Gimnaziul din Nemirovsk în 1892, a studiat în clasa a IV-a la Gimnaziul nr. 2 din Chișinău, pe care l-a absolvit cu medalie de aur (1897). Vezi: Covarschi Brighida, Jarcuțchi Ion. Op. cit. p. 121.

21. AOSPRM. Fond 51, inv. 4, d. 101, f. 3-4.

22. Левит С. Э. Воспоминания о Молдавской Академии наук и ее первом президенте Я. С. Гросуле. Тирасполь, 2014, С. 53

23. AȘCAȘM. Fond 1, inv. 3, dos. 3677, f. 2

24. AOSPRM. Fond 51, inv. 4, d. 25, f. 297-299 v.

25. AȘCAȘM. Fond 3, unv. 1, d. 10, f. 3.

26. AOSPRM. Fond 51, inv. 51-5, d. 534, f. 52-53.

27. Ibidem, d. 539, f. 19-25

28. AOSPRM. Fond 51, inv. 51-5, d. 676, f. 73, 79-80.

29. Dragnev D. Istorie și civilizaţie medievală și modernă timpurie în Ţările Române. Studii și materiale. Chișinău: Cartdidact, 2012, p. 522.

30. Xenofontov I., Prisac Lidia. File din activitatea Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Bazei/Filialei Moldovenești a AȘ a URSS (1946–1958). În: Enciclopedica. Revistă de istorie a științei și studii enciclopedice, nr. 1 (4), 2013, p. 30.

31. AOSPRM. Fond 51, inv. 5, d. 527, f. 80-86, 88-98.

32. AȘCAȘM. Fond 1, inv. 2, dos. 8, f. 2.

33. Ibidem, f. 1.

34. AȘCAȘM. Fond 1, inv. 1, dos. 20, f. 346.

35. Доклады Первой научной сессии Молдавской научно-исследовательской базы Академии наук СССР. Кишинев,1950, с. 3.

36. AOSPRM. Fond 51, inv. 51-5, d. 539, f. 35-38.

37. Ibidem, f. 76-87.

38. Ibidem, inv. 4, d. 13, f. 111-112.

39. AOSPRM. Fond 51, inv. 8, d. 38, f. 55-56, 113-114.

40. Ibidem, d. 458, f. 55-56, 117-119.

41. Ibidem, inv. 10, d. 279, f. 55.

42. Тарасов О. Ю. Развитие научного потенциала Молдавской ССР. Кишинев, 1986, с. 4.

43. Jarcuțchi I., Manolache C., Xenofontov I. Știința în Republica Moldova (I). În: Enciclopedica. Revistă de istorie a științei și studii enciclopedice, nr. 1 (4), 2013, p. 13.

44. Duca Gh., Petrescu I. Managementul academic. Chișinău: Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan" (Institut), 2015, p. 45.

45. AOSPRM. Fond 51, inv. 10, d. 1, f. 74.

46. Тарасов О.Ю. Формирование и развитие научного потенциала Молдавской ССР. Кишинев: ‹‹Штиинца››, 1987, с. 33.

47. AOSPRM. Fond 51, inv. 11, d. 319, f. 5-6.

48. Ibidem, inv. 10, d. 279, f. 94.

49. Furdui T., Jarcuţchi I., Balmuș V. Știința // Republica Moldova. Ediție enciclopedică. Ediția a doua, revăzută și adăugită, Chișinău, Institutul de Studii Enciclopedice, 2010 [2011], p. 417.

50. AȘCAȘM. Fond 1, inv. 2, dos. 70, f. 141.

51. Furdui T., Jarcuţchi I., Balmuș V. Op. cit. p. 417.

52. AOSPRM. Fond 51, inv. 10, d. 47, f. 65.

53. Ibidem, inv. 15, d. 8, f. 73-81.

54. Клименко В. И. История организации и развития академической науки в Молдавской ССР (1946–1990). Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора исторических наук. Москва, 1993, с. 1.

55. Титаренко С., Гладилин Н. Молдавскому филиалу Академии наук нужна помощь //Правда, 1955, 30 мая.

56. AOSPRM. Fond 51, inv. 15, d. 1, f. 201.

PROFESORUL GÜNTER STOCK, PREȘEDINTELE ALLEA – DOCTOR HONORIS CAUSA AL AȘM

Eugenia TOFAN
Centrul Media al AȘM

Președintelui Federației Academiilor de Ştiinţe Europene, profesorului Günter Stock, i s-a acordat titlul de Doctor Honoris Causa al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, prin decizia CSȘDT și la propunerea Secţiei Ştiinţe Medicale a AȘM.

În deschiderea ceremoniei de înmânare a însemnelor respective, din 19 ianuarie curent, președintele AȘM, acad. Gheorghe Duca, a menționat contribuția enormă a profesorului Günter Stock la consolidarea comunității academice europene. Federaţia Academiilor de Ştiinţe Europene (All European Academies – ALLEA), încorporează actualmente 57 de academii din 40 de state. Printre ele se numără și Academia de Ştiinţe a Moldovei, rolul președintelui Günter Stock fiind primordial în decizia de cooptare a AȘM în ALLEA. Fiind și președinte al Academiei de Ştiinţe Berlin-Brandenburg, prof. Günter Stock a inițiat fondarea mai multor instituţii academice, precum renumitul Max Planck unde activează cu succes și savanţi originari din Moldova.

Acad. Stanislav Groppa, vicepreședinte al AȘM, director al Clinicii Neurologie și Neurochirurgie și Centrului Naţional de Epileptologie, a prezentat tradiționalul *Laudatio*, caracterizându-l pe profesorul Günter Stock drept o personalitate de excepţie în domeniul științei, în general, și cel al medicinii, în particular, un specialist consacrat în domeniul managementului ştiinţific din Europa și pe mapamond. „Competenţa ştiinţifică, calităţile remarcabile de cercetător ştiinţific, recunoscute de cele mai înalte foruri ştiinţifice, profesionalismul, dăruirea și responsabilitatea socială, dovedite de-a lungul întregii cariere profesionale; promovarea de către Domnia Sa a intereselor comunităţii ştiinţifice în cele mai înalte foruri politice și decizionale la nivel european și mondial sunt doar o parte dintre argumentele care motivează acordarea titlului de Doctor Honoris Causa prof. univ., dr. Günter Stock", a menţionat vicepreședintele AȘM.

În calitate de președinte al ALLEA, prof. Günter Stock încurajează cooperarea dintre Academiile europene, fapt ce contribuie la dezvoltarea unei Europe a muncii intelectuale, oamenilor de știință rezervându-li-se un loc deosebit de important. Profesorul Günter Stock a fost coordonator la numeroase proiecte internaţionale ştiinţifice, coordonator sau expert ştiinţific în prestigioase grupuri de lucru pentru elaborarea unor strategii de dezvoltare la nivel naţional și internaţional, expert evaluator al diverselor proiecte de cercetare-dezvoltare, trainer, consultant.

Opțiunile sale prof. Günter Stock le-a expus în prelegerea *Theoria cum Praxi – rolul științei în conturarea viitorului nostru* ținută cu prilejul conferirii titlului de Doctor Honoris Causa al AȘM. Oratorul a vorbit despre știință și provocările acesteia, care pe lângă marile probleme ale umanității are responsabilitatea de a oferi abordări interdisciplinare pe toate segmentele cunoașterii. El a menționat că astăzi „mai mult decât oricând avem nevoie de adevărata interdisciplinaritate, ceea ce înseamnă că nu numai matematicienii, inginerii și practicienii lucrează împreună, dar și filozofii, sociologii și alții. Cele mai mari provocări de viitor reclamă implicarea științelor sociale și umanistice, discipline care participa la dialog, adaugă competențe la procesele majore de transformare caracteristice timpului nostru". Din acest punct de vedere, capacitatea academiilor de a reuni cei mai buni experţi din toate disciplinele și de a lucra în echipe interdisciplinare, este un patrimoniu care va deveni, fără îndoială, principiul esențial pentru modul în care facem azi cercetarea, inter- și transdisciplinaritatea.

Totodată, profesorul a remarcat semnificația academiilor pentru sistemul științei, rolul pe care îl joacă cercetarea, savanţii în prestarea de consultanță pentru decidenţii politici, dar mai întâi de toate, pentru publicul larg, în scopul bunei informări și al unor decizii relevante. În ideea că știința și academiile trebuie să joace un rol activ în crearea viitorului Europei, profesorul Günter Stock a menționat că actualmente ALLEA, în colaborare cu Academia Europaea, EASAC, CEAM, Uniunea Academiilor de Științe Medicale, Uniunea Academiilor Europene de Inginerie, precum și cu Euro-CASE lucrează la crearea unui mecanism de consultanță de nivel înalt a Parlamentului European și a Comisiei Europene. Pentru prima dată academiile sunt invitate în mod activ de către Comisia Europeană de a i se oferi consiliere pentru politicile sale.

THEORIA CUM PRAXI – ROLUL ŞTIINŢEI ÎN CONTURAREA VIITORULUI NOSTRU

Doctor Honoris Causa al Academiei de Științe a Moldovei
Profesor **Günter STOCK**
Preşedinte al Federației Academiilor Europene (ALLEA)

Stimate dle Președinte,
Distinși oaspeți,
Dragi colegi,

Permiteți-mi să-mi exprim înalta considerațiune pentru onoarea de a fi astăzi aici și de a fi desemnat cu acest prestigios titlu. Îl concep ca pe un simbol al cooperării cu adevărat europene și al interacțiunii academice. Consider acordarea acestui titlu nu atât pentru merite personale, cât mai curând pentru calitatea mea de președinte al Federației Academiilor Europene (ALLEA), un ansamblu de 57 de Academii Europene pentru științe sociale și umanistice din cadrul Consiliului Europei, acest fapt venind să semnifice un simbol real al cooperării pan-europene. Deci, vă mulțumesc foarte mult.

Permiteți-mi să mă pronunț asupra subiectului anunțat pe trei capitole. În primul rând, cu privire la știință, sistemul științific și provocările sale. În al doilea rând, aş dori să evidențiez rolul academiilor în sistemul nostru științific. Și în al treilea rând, aş dori să descriu în câteva cuvinte rolul deosebit pe care îl joacă știința și oamenii de știință în oferirea consilierii științifice politicienilor și persoanelor cu factor de decizie. Mai presus de toate, totuși, fiind rolul de a consilia publicul larg, în scopul cultivării unei populații informate, care să poarte discuții competente și să ia decizii în cunoștință de cauză cu privire la viitorul nostru.

Nu încape îndoială că lumea în care trăim este o așa-numită „Lumea Leonardo", un termen lansat de filozoful german Jürgen Mittelstraß și însemnând că noi, oamenii, oamenii de știință și inginerii, contribuim în mare măsură la ceea ce ne înconjoară, la dezvoltarea societății existente.

Incontestabil este faptul că problema de a îmbunătăți în continuare condițiile umane și, prin urmare, de a face față tuturor provocărilor de viitor, fie că este vorba de cele climatice, energetice sau de sănătate, poate fi rezolvată numai de știință, de o știință desăvârșită. Știința trebuie să fie interconectată și orientată spre rezolvarea problemelor, deoarece problemele cu care ne confruntăm nu sunt doar de ordin disciplinar.

Celor mai mari provocări nu le pasă de funcții disciplinare și de frontiere. Una dintre provocările esențiale ale științei a fost și este de a înțelege aceste complexități interdisciplinare sau, cum ar spune Mittelstraß, abordări transdisciplinare.

Genii universali, precum Gottfried Wilhelm Leibniz, fondatorul academiei mele, sau Isaac Newton, fondatorul Societății Regale din Londra, sau chiar Leonardo, nu mai țin de actualitate. Totuși, am învățat să organizăm știința în consorții, în multe cazuri la nivel regional, în echipe supranaționale sau care acționează la nivel global. Aceasta a condus la formarea unei alte atitudini – de activitate interdisciplinară, care totuși, în majoritatea cazurilor, este încă o filozofie inerentă științelor naturale, inclusiv inginerești.

Reducerea decalajului dintre științele umanistice și cele sociale implică în continuare un efort major și ne preocupă, deoarece, după cum am menționat anterior, cele mai mari provocări ne stau în preajmă. Provocările necesită o reflecție, o analiză profundă de beneficiu-risc, care să depășească tehnologia și economia. Prin urmare, aş dori sa remarc această interdisciplinaritate ca primordială într-o serie de „deziderate" pe care le mai avem în știință și în cadrul sistemului științific.

Nu există niciun dubiu că modul în care am abordat problemele noastre atât în trecut, cât și în prezent, a fost și este de mare succes, iar realizările științifice în diverse discipline sunt uimitoare. Acest lucru este valabil, bunăoară, pentru medicină, domeniu în care activez: am început să înțelegem și să tratăm bolile la nivel molecular. Un alt exemplu de progres științific ține de domeniul cercetării spațiale. Oamenii de știință au reușit să aterizeze un satelit, așa numit „Philae", după o călătorie de 10 ani, pe o cometă mică cu dimensiunea de 12 kilometri pătrați.

Desigur, există multe alte exemple în toate domeniile științifice. Aceste realizări au un impact direct asupra vieții cotidiene, ele amplifică, de asemenea, atât așteptările oamenilor, cât și dorința celor care prin însăși

menirea lor trebuie să aibă grijă de știință, fapt specific nu doar pentru cercetători, ci și pentru politicieni și manageri. Succesele cresc intenția lor de a găsi noi soluții pentru rezolvarea provocărilor de viitor și desigur factorii de decizie doresc tot mai mult să direcționeze banii care se cheltuiesc pentru cercetare spre zonele care promit produse, procese și soluții noi. Aceasta este ceea ce numim orientare spre produs sau cercetare aplicată.

Tot mai puțin se înțelege că există o continuitate dintre cercetarea motivată de curiozitate și cercetarea aplicată. Cercetarea motivata de curiozitate este începutul și „humusul" cercetării în general. Fără acest tip de cercetare, cercetarea aplicată va muri în curând. De asemenea, este adevărat că nu există nicio ordine secvențială clară între cercetarea motivată de curiozitate și cea aplicată. Cu toate acestea, în prezent știm mult mai bine că există o relație interactivă între aceste două tipuri de cercetare.

Unele investigații motivate de curiozitate au un impact imediat asupra cercetării aplicate, însă uneori este nevoie de 15 sau 20 de ani pentru a obține rezultate în cercetarea aplicată, un exemplu fiind biotehnologia. A luat ceva timp, încă de la sfârșitul anilor patruzeci-cincizeci până în anii optzeci-nouăzeci ai secolului trecut, pentru a crea prin eforturile de cercetare anticipate o nouă industrie. Uneori problemele care apar în cercetarea aplicată necesita noi abordări pentru gândire și experimentare, alteori e necesar a reveni la chestiuni foarte elementare și fundamentale, în scopul depășirii obstacolelor și soluționării problemelor aparente. Acest fapt are consecințe chiar și în organizarea științei, în sistemul nostru de inovare. Cercetarea universitară, considerată drept investigație motivată de curiozitate, astăzi necesită o nouă abordare privind cercetarea aplicativă. Industria, locul clasic pentru cercetarea aplicată, în multe cazuri se confruntă cu o mare necesitate de cercetare motivată de curiozitate, precum și de ajutorul rețelelor, inclusiv din mediul academic.

Astfel, relația dintre invenție și inovație, cu inovația ca rezultat practic a ceea ce a fost creat înainte de invenție, este extrem de complexă. Nu poate exista nicio inovație fără invenție, deoarece în cele mai multe cazuri descoperirile sunt făcute în cadrul cercetării motivate de curiozitate. Deci, al doilea deziderat al meu privind necesitatea de cercetare motivată de curiozitate este că aceasta nu trebuie să fie redusă, dar din contra dezvoltată, pentru că avem nevoie de acest fel de cercetare.

În contextul dat, urmează să învățăm cea de-a treia lecție: cercetarea în domeniul științelor sociale și umanistice nu este doar pentru a păstra patrimoniul nostru cultural. Nu este doar o necesitate de a interpreta acest patrimoniu și a-l face disponibil pentru gândirea noastră actuală. Dar este nevoie, așa cum a spus filozoful german Hans-Georg Gadamer, să știți de unde veniţi dacă doriți să fiţi pregătiți pentru viitor.

Agitația în legătură cu noutățile din domeniul științelor naturale sau inginerești nu ar trebui să nege necesitatea de a sprijini cercetarea în domeniul științelor sociale și umanistice. Cu toate acestea, a fost nevoie de mai mult de doi ani pentru a face Comisia de la Bruxelles, care a elaborat noul Program-cadru pentru cercetare în Europa, ORIZONT 2020, să conștientizeze că științele sociale și umanistice nu sunt doar ajutătoare, un fel de „mașini de reflecție" în funcție de evoluția științelor naturale și tehnice, dar și că aceste domenii au necesități proprii de cercetare în cadrul cercetării de bază, motivată de curiozitate.

Noi știm că multe țări, și nu doar dintre cele mai sărace, reduc cheltuielile pentru științele sociale și umanistice. Acest lucru se face în momentele în care mai mult decât oricând avem nevoie de adevărata interdisciplinaritate, ceea ce înseamnă că nu numai matematicienii, inginerii și practicienii lucrează împreună, dar și filozofii, sociologii și alții. Cele mai mari provocări de viitor reclamă implicarea științelor sociale și umanistice, discipline care participa la dialog, adaugă competențe la procesele majore de transformare caracteristice timpului nostru.

Tradițiile vechi, care sunt urmate pentru a găsi soluții tehnice, iar ceva mai târziu, poate chiar ani, folosite să reflecte consecințele asupra societăților noastre, reprezintă o atitudine și secvență care nu mai lucrează. Programele tehnice ample necesită reflecții intense în paralel cu etica, filozofia, dreptul, sociologia și alte discipline. Desigur, în societate se desfășoară mai multe procese de transformare masivă, precum ar fi migrația, diversitatea religioasă și multe alte discipline care au nevoie de cercetare și de noi concepte.

Subiectul următor din lista mea de „deziderate" este conservarea rădăcinii de inovare – cercetarea motivată de curiozitate, care include științele sociale și umanistice. Această nouă dezvoltare în cadrul științei este asemuită cu noi modalități de comunicare. Actualmente, în știință avem o mișcare masivă numită „acces liber", în care rolul publicațiilor și revistelor științifice este pus la îndoială sau sub amenințare, fiind completate de pre-publicații și publicații din internet, bloguri, tweet-uri, rețele sociale, care sunt utilizate pentru a distribui rezultatele științifice.

Rețelele de socializare sunt utilizate pentru a spori gradul de conștientizare a rezultatelor științifice. Wikipedia, cu date și informații enorme, ne creează impresia nu doar a unui acces rapid și ușor la ceea ce cunoaște lumea, dar alimentează și sentimentul că disponibilitatea datelor științifice este identică cu o cunoaștere solidă, capacitatea de a reflecta în mod corespunzător și de a interpreta. Acest lucru nu este deloc suficient pentru a îmbunătăți discernământul.

Acum câțiva ani, am avut un sistem de comunicare foarte simplu: omul de știință publica datele și interpretarea sa în publicații recenzate, iar în cazul în care datele

erau de un anumit interes pentru public, scriitorii și revistele științifice le tălmăceau. Rareori oamenii de știință se adresau direct publicului, o asemenea atitudine fiind chiar considerată ca non-științifică, iar ei înșiși ca fiind lipsiți de seriozitate așa cum ar trebui să fie. Numai cei mai de succes au fost apreciați într-un fel de colegii lor.

Lucrurile s-au schimbat complet. Drept consecință, datele legate de știință, fie pozitive sau negative, nu sunt de cele mai multe ori raportate de către cercetători, ci de către jurnaliști. Iar primele rapoarte, după cum știm, în cele mai multe cazuri stabilesc tonul și tendința modului în care subiectul va fi abordat în mass-media. Când scriitorii și oamenii de știință, mai cu seamă în cazurile în care sunt raportate evenimente negative, încep să discute și să reflecteze asupra a ceea ce s-a întâmplat, prima agitație scade din intensitate, iar interesul publicului larg trece la următorul subiect. Deci, următoarea provocare este de a pregăti oamenii de știință pentru această nouă lume a comunicării, fie că este vorba de comunicare științifică, fie de cea cu publicul larg.

Există multe alte provocări pentru oamenii de știință și pentru sistemul științific, care ar trebui să fie discutate, dar țin să mă expun în privința educației tinerei generații. Este cunoscut faptul că numărul de tineri care studiază științele naturii, numite în Germania „MINT" (matematică, informatică, științe naturii și tehnologice), iar în lumea anglo-saxonă „STEM" (știință, tehnologie, inginerie și matematică), devine din ce în ce mai mic. Acest lucru este valabil și pentru multe alte țări în care astăzi aproape jumătate din generația tânără accede la universitate.

Nevoia disperată de tineri instruiți și educați, pe care o manifestă societatea bazată pe cunoaștere, preponderent în domeniile „MINT" sau „STEM", a devenit astăzi un factor economic important. În această situație, oamenii de știință, precum și organizațiile științifice trebuie să se gândească și să acționeze cu atenție, în scopul identificării modalităților de cultivare a dorinței tinerilor de a îmbrățișa aceste domenii și de a rămâne acolo, în special în domeniul ingineriei, unde un număr mare de începători, peste o perioadă, abandonează studiile lor în favoarea altor activități. Astfel, motivarea și reținerea talentelor este un aspect important care trebuie să ne preocupe. În același timp, avem nevoie de o abordare nouă a modului de îmbunătățire a abilităților studenților în domeniul științelor sociale și umanistice. Aici problema majoră stă nu în numărul de studenți, ci mai degrabă în atitudinea și pregătirea acestora pentru a face față noilor provocări.

Cu privire la academiile noastre. Aici trebuie să ne amintim că rădăcinile acestora, ca și multe alte lucruri în Europa, se regăsesc în Grecia.

A luat ceva timp până la epoca Renașterii, când academiile s-au renăscut, din nevoie evidentă de a face acest lucru. De atunci, principiile de bază ale unei academii nu s-au schimbat. Nu poate fi nicio îndoială asupra corelației clare între excelență, independență și autonomie. Doresc să-l menționez în câteva cuvinte pe Gottfried Wilhelm von Leibniz, ex-președinte al academiei predecesoare, care a formulat una dintre cele mai elocvente caracteristici ale academiilor, în care *Theoria cum Praxi* este condiția de bază, ceea ce înseamnă că avem nevoie de o înțelegere teoretică solidă în scopul aplicării acesteia în practică.

Leibniz a favorizat statutul științei al cărei sens stă în capacitatea de a îmbunătăți *Conditio Humana*. Privind acum la timpurile lui Leibniz și la provocările societății sale, vedem conflictele și războaiele, riscurile existențiale, decalajul mare între săraci și bogați, sănătate și nutriție precare. Astfel, daca facem o listă astăzi, vom vedea că unele dintre aceste probleme rămân a fi în vigoare. Pe lângă acestea, în top avem probleme noi, precum războiul cibernetic și refugiații din întreaga lume. O problemă care nu este una exclusivă a Europei, în ciuda faptului că știrile curente ne fac s-o credem.

Privind la hotarele de sud ale Italiei, Spaniei și Greciei înțelegem rolul necesităților existențiale. Combinat cu faptul că știm aproape totul în „satul nostru global", aceasta trebuie să ne dea o apreciere enormă a importanței sănătății și nutriției pentru societățile noastre și, desigur, problema siguranței caselor și amenințarea continuă a integrității personale este la fel de importantă.

Deci, capacitatea academiilor de a reuni cei mai buni experți din toate disciplinele și de a lucra în echipe interdisciplinare, este un patrimoniu care va deveni, fără îndoială, principiul esențial pentru modul în care facem azi cercetarea, inter- și transdisciplinaritatea, după cum am menționat anterior. Pe lângă acestea, trebuie să gândim, lucrăm și acționăm nu doar la nivel regional sau național, dar și la nivel european sau chiar global. Prin urmare ALLEA, federația a 57 de academii de științe din peste 40 de țări din regiunea Consiliului Europei, este un exemplu perfect al modului de a face față acestor provocări cooperant și integrator. Niciuna dintre problemele și provocările enumerate anterior nu sunt exclusiv naționale sau regionale, acestea sunt probleme pan-europene.

În ce privește consultanța științifică pentru politică, menirea cercetării este de a pune în evidență problemele înaintea publicului larg și a politicienilor. Ceea ce trebuie să facem, este să arătăm opțiuni, scenarii, să fim foarte sinceri și transparenți privind cunoștințele științifice și domeniile în care știința poate contribui. Bineînțeles că facem acest lucru la nivel național.

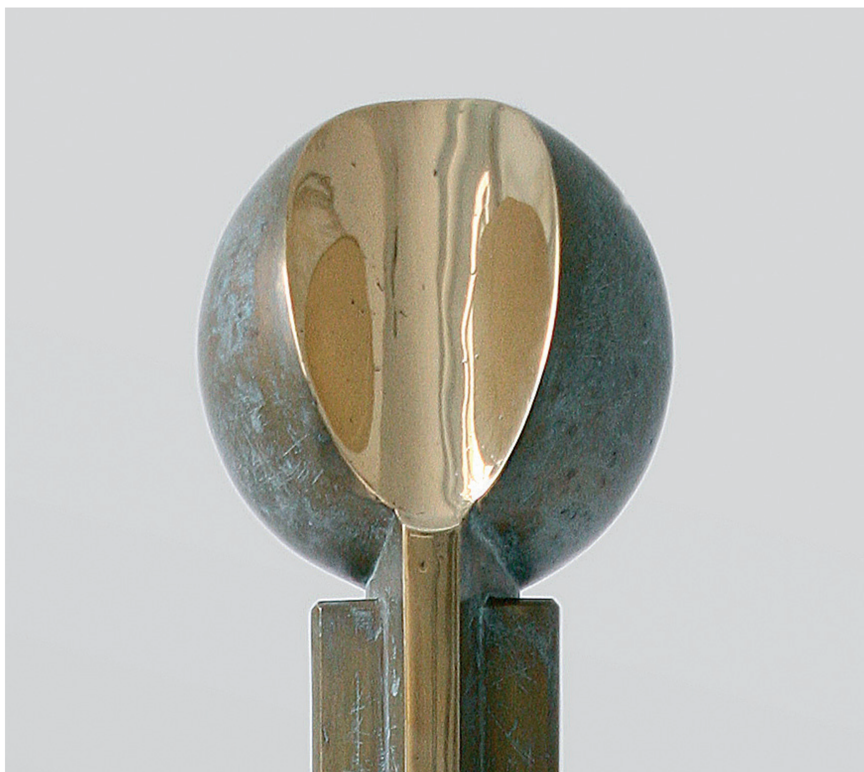
În trecut nu se oferea consultanță la nivel european ca entitate științifică europeană. Totuși, acest lucru este pe cale să se schimbe, fapt pe care îl programăm îl urmărim în prezent. Cinci organizații umbrelă ale academiilor din Europa colaborează la elaborarea unui nou sistem de consultanță științifică pentru politicieni și politică, numit SAM (Mecanismul de Consultanță

Științifică). ALLEA, în colaborare cu Academia Europaea, EASAC, CEAM, Uniunea academiilor de științe medicale, Uniunea academiilor europene de inginerie, precum și cu Euro-CASE lucrează în prezent la crearea unui mecanism de consultanță de nivel înalt a Parlamentului European și a Comisiei Europene pe probleme importante pentru viitorul societății noastre.

Pentru prima dată academiile sunt invitate în mod activ de către Comisia Europeană de a i se oferi consiliere pentru politicile sale. Prin urmare, este unul dintre eforturile enorme pe care le depunem în prezent. În același timp, avem nevoie nu numai de consultanță științifică pentru politicieni, ci și de politici care să garanteze calitatea științei, să securizeze mediul acesteia și să asigure știința cu spații, bani și resursele de care ea are nevoie în Europa pentru a produce rezultate valoroase. Astfel, una dintre obligațiile noastre majore este de a avea grijă de infrastructura științifică în Europa, ca toate țările să primească granturi pentru cercetare, distribuite în mod competitiv. Aceasta înseamnă că se impun politici care ar permite sistemelor științifice din toate țările să devină cu adevărat parteneri competitivi în cadrul noii Europe. O provocare majoră ce nu poate fi rezolvată prin diminuarea standardelor academice, ci doar prin îmbunătățirea calității care ar permite diferitelor sisteme științifice să devină competitive.

În prezent, asistăm la o mulțime de dezbateri critice cu privire la viitorul Europei. Cunoaștem istoria ei, știm exact perioada în care și de ce bătrânul continent fusese puternic. Știm că unitatea, obiectivele și valorile comune sunt mult mai importante. Putem fi un continent puternic și parteneri competitivi doar dacă combinăm punctele forte și asigurăm contribuțiile tuturor partenerilor. Mai presus de toate avem nevoie de dorința de a contribui și construi Europa noastră. Oamenii de știință nu mai sunt doar trecători. Trebuie să jucăm un rol activ în crearea viitorului Europei.

Prelegere publică ținută la AȘM, 25 ianuarie 2016

Ion Bolocan. *Țipătul* (fragment), 2003, bronz, granit, 97 cm × 18 cm × 20 cm

VIZIUNE INTEGRATOARE ASUPRA CULTURII: RETROSPECTIVĂ ȘI PROVOCĂRI

Monica BABUC
Ministru al Culturii al Republicii Moldova

O remarcabilă valoare generată de natura cosmică pe parcursul evoluțiilor sale de miliarde de ani, cu siguranță, este viața conștientă perpetuată de specia umană prin cultură și civilizație. În acest context, cultura apare drept o piatră de temelie a civilizației. În fapt, istoria omenirii din toate timpurile reprezintă o istorie a culturii, o istorie a spiritului și a creației.

Apărut ca făptură culturală și din necesități culturale, omul a existat și există ca un produs cultural, dar totodată, și ca un generator de cultură. Din această perspectivă, cultura reprezintă elementul fundamental al societății umane, constituind esența definitorie a acesteia. Fără cultură și în afara culturii, omul nu poate exista, or, condiția primordială a existenței sale este anume cultura, care face ca ființa umană să fie ceea ce este. Omul, dar și societățile care își pierd sau își reneagă cultura, inevitabil dispar în neant, se transformă în forme naturale amorfe lipsite de valoare și conștiință.

Cultura este un fenomen de o complexitate incomensurabilă. Asupra studierii lui lucrează de secole istorici, filozofi, antropologi. Aceștia ne-au adus pe lume 250 de definiții ale noțiunii de cultură. În ciuda acestui fapt, niciuna dintre ele nu întrunește aprobarea generală. Pentru că oricât și orice ai spune de cultură, mereu îți scapă ceva, îți scapă niște detalii, lipsa cărora știrbește din complexitatea fenomenului. Totuși unii gânditori s-au apropiat foarte mult de esența fenomenului cultură. Printre ei și remarcabilul filozof român Constantin Noica, care la întrebarea „ce este cultura?" răspunde: „Cultura este igiena spiritului, este pentru minte aceea ce toate celelalte sunt pentru corp. Și într-adevăr poți crea tehnici și tehnologii noi, tot mai performante și mai performante, poți obține succese remarcabile în afaceri și crea tehnici și tehnologii noi de câștigare a banilor, poți în sfârșit să aduci corpul tău fizic la o condiție apropiată de ideal, dar dacă nu te îngrijești de spiritul tău și de cultura ta, un popor riscă să rămână anonim".

Conștiința umană, dacă e să pornim de la specificul organizării sociale generale, cuprinde, odată cu componenta universală, multiplele componente naționale, acestea din urmă reprezentând culturile diferitor popoare și grupuri etnice de pe întregul mapamond. Culturile naționale sunt valorile excepționale și

irepetabile, din esența cărora se formează valorile generale umane. Fiecare cultură națională în parte reprezintă fenomene unice, care indică asupra frumuseții valorilor și caracterului etnosocial al acestora. Pentru că prin cultură, nesilit de nimeni, poporul își deleagă exponenții la marea întrunire a neamurilor lumii, căci nimeni nu le-a spus rușilor că Pușkin îi reprezintă plenar, nici polonezilor că întruchiparea complexă a spiritului lor este Frederic Shopan și nici nouă nu ne-a indicat nimeni că Mihai Eminescu este cel care ne reprezintă identitatea noastră națională. Dar ce a creat Mihai Eminescu prin personalitatea sa și prin creația sa a revoluționat atât spiritul nostru național, cât și cultura noastră.

Republica Moldova dispune de o cultură foarte bogată, care îmbină în mod armonios valențele culturale românești cu rădăcini istorice profunde în acest spațiu și valențele culturale ale etniilor conlocuitoare (ucraineni, ruși, găgăuzi, bulgari, evrei, romi etc.) purtătoare de un suflu original și multicolor, care completează și îmbogățesc cultura noastră generală.

Aici este cazul să constatăm că, la anumite etape istorice, cultura Republicii Moldova, din păcate, a fost puternic afectată de intemperii politice și ideologice promovate de regimuri imperiale și totalitare, fapt ce s-a răsfrânt irecuperabil asupra spiritului național, a mentalităților și a culturii în ansamblu.

Făcând o incursiune în trecutul nostru nu prea îndepărtat și deloc simplu, măcinat de conflicte și influențe geopolitice, nu putem trece cu vederea traumele suferite de cultura noastră națională și de înaintașii noștri în perioada premergătoare independenței. Consemnată istoric și documentar, politica de distrugere a

valorilor naționale, aplicată chiar din primele ore ale ocupației sovietice, urmărea în primul rând anihilarea valorilor culturale moștenite, inclusiv a intelectualității naționale care reprezenta capul de lance a spiritului cultural românesc în spațiul nostru. Considerând acest fapt drept element al unui sistem social bine organizat și analizându-l într-o manieră structural-funcționalistă (Robert Merton), conchidem că funcția intenționată, proiectată, a regimului sovietic era, după cum remarca Petru Negură, de „a crea un sistem de valori culturale centrate în jurul unei presupuse *limbi literare* distincte și a invenției unui patrimoniu cultural autohton care să legitimeze existența unei *națiuni socialiste moldovenești*" și a fost posibilă de realizat inclusiv prin intermediul scriitorilor și *intelectualității de creație* din Moldova sovietică. Cu toate acestea, orice acțiune are calitatea sa intrinsecă de a avea multiple și diverse funcții, urmare a specificului societății asupra căreia este exercitată această acțiune, numite și funcții latente sau neașteptate. Or societatea basarabeană, prin vocile intelectualității, ale oamenilor de creație (scriitori, lingviști, folcloriști, savanți, pedagogi), la momentul crucial din anii '80 ai secolului trecut, a consolidat spiritul de libertate pentru renașterea și apărarea idealurilor culturale și naționale.

În acest sens remarcăm nume notorii și contribuții inestimabile ale scriitorilor Ion Druță, Grigore Vieru, Dumitru Matcovschi, Leonida Lari, Nicolae Dabija, Ion Vatamanu, Aureliu Busuioc, Vasile Vasilache, Spiridon Vangheli, Vladimir Beșleagă; actorilor Ion Ungureanu și Mihai Volontir; compozitorilor Eugen Doga și fraților Teodorovici; cineaștilor Emil Loteanu, Valeriu Gajiu și Vlad Ioviță; folcloriștilor Andrei Tamazlâcaru, Tudor Colac, Grigore Botezatu, Dumitru Blajinu și Nicolae Băieșu; interpreților Nicolae Sulac, Anastasia Lazariuc, Nina Crulicovschi, Iurie Sadovnic; instrumentiștilor Serghei Lunchevici, Vasile Iovu, Nicolae Botgros, Leonid Moșanu etc.

Dincolo de faptul că educația artistică în perioada sovietică era în serviciul ideologiei, astăzi ne putem mândri cu școala națională de canto academic, ctitorită de Maria Bieșu și Mihail Muntean; școala coregrafică de dans clasic și dans popular, ctitorită de maestrul Vitalie Poclitaru și Vladimir Curbet; școala instrumentală violonistă, constituită din discipoli ai Liceului „Ciprian Porumbescu" sub conducerea distinsei doamne Galina Buinovschi; școala instrumentală de muzică populară reprezentată de formațiile „Folclor", „Lăutarii", „Mugurel", „Fluieraș", frații Advahov, precum și de zeci de formații artistice cu titlul model de pe întreg teritoriul țării, ai căror reprezentanți au conservat elemente de folclor, portul popular, dar și instrumentele populare consacrate. Or, prin folclor, muzică populară, teatru, film și literatură, a fost promovat un limbaj ce exprimă în modul cel mai sublim trăiri și emoții, care iluminau viața interioară a oamenilor și îmbogățeau viața emoțională.

Din păcate, la etapa actuală, în special pentru tânăra generație, un șir de nume eminente din domeniul culturii rămân a fi necunoscute. Tocmai din acest motiv Ministerul Culturii, în colaborare cu instituțiile sale din subordine, cu instituțiile culturale din cadrul unităților administrativ-teritoriale promovează prin diverse căi bogăția și frumusețea culturii și a patrimoniului național.

Astfel, în ultimii ani, Ministerul Culturii a instituit zece premii anuale în domeniul culturii care, de rând cu Premiile Naționale oferite de Guvern, consemnează contribuțiile culturale excepționale ale personalităților marcante din țara noastră. În acest sens remarcăm laureații: *Gheorghe Mustea, Mihail Muntean, Valentina Naforniță, Mihail Agafița, Nicolae Botgros, Iurie Bivol, Victor Bucătaru, Leontina Vatamanu, Eleonora Romanescu, Tudor Zbârnea, Emilian Galaicu-Păun, Constantin Tănase, Constantin Ion Ciobanu și Tudor Stavilă, Dumitru Blajinu, Vitalie Rusu, Ecaterina Popescu, surorile Osoianu* ș.a.

În același context, în ultimii ani Ministerul Culturii promovează activ evenimente culturale omagiale de amploare, inclusiv dedicații culturale anuale pentru cele mai notorii personalități ale culturii naționale – *Ion Druță, Eugen Doga, Grigore Vieru, Dumitru Matcovschi, Mihai Volontir, Dumitru Blajinu* etc.

Cultura contribuie la formarea condițiilor pentru dezvoltarea atitudinilor legate de variate aspecte ale vieții sociale, precum religia, moralitatea, căsătoria și planificarea familială, rolurile și statusurile sociale ș.a. Obiectivele umane de toleranță, loialitate și de prezență a simțului estetic sunt toate stabilite de și prin cultură. Iar aceste modele de fapt reprezintă căi ale socializării umane.

În transmiterea modelelor, după cum demonstra cercetătorul britanic John Holden în lucrarea *Cultural Value and the Crisis of Legitimacy: why culture needs a democratic mandate* (Valoarea culturală și criza de legitimitate: de ce cultura are nevoie de un mandat democratic), operează deopotrivă trei tipuri de valori ale culturii: *intrinsecă, instrumentală și instituțională*, precum și trei mari categorii de persoane – *publicul, factorii de decizie* și *profesioniștii din domeniu* care au funcții bine stabilite în exprimarea acesteia. Fiecare dintre valorile și categoriile de persoane enumerate în contextul cultural al Republicii Moldova ocupă un anumit loc și oferă anumite sensuri.

Este vorba, mai întâi de toate, potrivit autorului, de *valoarea intrinsecă*, subiectivă a culturii care aparține

publicului larg. Publicul este reprezentat de noi toți, cei care avem un interes față de viața socială și expresiile sale culturale, oameni influențați intelectual și emoțional de experiența subiectivă a culturii. Termenul de valoare intrinsecă este utilizat pentru a descrie motivul din care oamenii se angajează în activități culturale, fie acela de trăire, retrăire, de uniune, de regăsire, de contemplație sau de exaltare etc. Când raportăm valoarea intrinsecă a culturii modelelor prin care suntem socializați și despre care vorbeam anterior, observăm că cetățenilor Republicii Moldova, în pofida multiplelor oportunități prin care o pot valorifica, inclusiv, prin talentul de neegalat de la noi din țară, prin accesul la informație, dar și prin deschiderile oferite de globalizare, le lipsește într-o mare măsură dorința și nevoia de a o cultiva. Ultimele date ale Barometrului de Opinie Publică elaborat de Institutul de Politici Publice ilustrează această certitudine: 80 la sută din eșantionul național reprezentativ nu a frecventat teatrul în ultimele 12 luni, 79 la sută din populație nu au fost deloc la muzeu, 76 la sută nu au fost deloc la bibliotecă, iar 57 la sută nu au fost deloc la un concert.

De remarcat că această situație se produce într-o perioadă de profundă instabilitate și criză politico-financiară, nevoile culturale ale oamenilor fiind departe de a fi realizate, întrucât cele materiale au evident prioritate. Cu toate acestea, atât studiile științifice, cât și practica cotidiană demonstrează că anume cultura (prin componentele sale cognitive, simbolice, dar și materiale) este cea care dezvoltă în om un șir de virtuți și de calități care ar permite creșterea încrederii în sine, îmbunătățirea relațiilor sociale sau crearea unor noi, dezvoltarea personalității și, nu în ultimul rând, poate oferi soluții pentru diverse situații complexe ale vieții. Deoarece cultura oferă un set de comportamente chiar și pentru împrejurări complicate, direcționându-le sau limitându-le dimpotrivă. Asemenea comportamente devin atât de influente, încât de multe ori nu au nevoie de nicio forță externă pentru a le menține în conformitate cu cerințele sociale. Iar acțiunile în consecință devin automatisme (exemple uzuale, precum ar fi rezolvarea unui conflict, cunoscându-se normele care se cer a fi respectate; respectarea normelor de trafic pentru a nu crea aglomerație etc.). Practic, cultura oferă cetățeanului categorii de resurse, care însă trebuie explorate în mod individual sau prin intermediul educației în familie. Aici, este inevitabilă întrebarea: care sunt intervențiile statului, ale instituțiilor centrale, acestea reprezentând autoritățile care creează politicile naționale în domeniu în vederea îmbunătățirii situației?!

Vom dezvolta această idee continuând cu același model propus de Holden, potrivit căruia o altă importantă valoare a culturii este cea *instrumentală*, derivată din rolul *factorilor de decizie*, altfel zis, al instituțiilor statului și politicilor promovate de către acestea. Din acest punct de vedere abordăm cultura drept un instrument social, urmărind valoarea sa instrumentală prin contribuția pe care o poate avea la creșterea economică și la bunăstarea societății.

În lumea contemporană o bună guvernare depune eforturi pentru statornicirea societăților *sănătoase, sigure, tolerante și creative*. În acest context, modelul de dezvoltare aplicat urmează să promoveze prezentul fără a compromite capacitatea generațiilor viitoare de a-și satisface propriile nevoi, garantând accesul populației la cultură și la patrimoniul moștenit. Or, cultura, creativitatea și patrimoniul moștenit se află în șirul necesităților naturale ale omului fără de care este de neînchipuit existența socială. Anume de aceea, aceste valori inestimabile trebuie protejate și promovate ca elemente fundamentale ale politicilor contemporane.

Din aceeași perspectivă, cultura vine și ca un factor deosebit de important al dezvoltării sociale, un factor de dezvoltare comunitară, de modernizare și sustenabilitate, de identitate, coeziune și integrare, fiind totodată și exponentul calității vieții umane.

Politica culturală europeană contemporană, din care este parte și Republica Moldova, pornește de la trei obiective-cheie: promovarea diversității culturale și a dialogului intercultural, promovarea culturii în calitate de catalizator al creativității și promovarea culturii drept element vital în cadrul relațiilor internaționale.

Pe plan național, în următorii ani politicile culturale urmează a fi realizate prin crearea unui cadru legislativ și normativ adecvat timpului și comunităților locale, prin formarea unui sistem funcțional de conservare și punere în valoare a patrimoniului cultural, prin promovarea creativității, dezvoltarea industriilor culturale și eficientizarea managementului cultural.

Viziunea strategică pe domeniu constă în crearea unui sector cultural consolidat, independent și creativ, bazat pe o integrare reală a patrimoniului cultural în politici publice naționale și regionale, inclusiv în activități de dezvoltare durabilă educaționale, sociale, economice, turistice și de mediu.

Evident, în implementarea Strategiei de Dezvoltare a Culturii „Cultura 2020", care este primul document de acest gen promovat de Ministerul Culturii în ultimii 25 ani, apar un șir de provocări, principala fiind legată de insuficiența și/sau lipsa resurselor financiare, coordonarea și implementarea acesteia la nivel local. Cu toate acestea, pentru anul 2014 s-a obținut realizarea Planului de acțiuni pentru implementarea Strategiei în proporție de 72 la sută.

În aceeași ordine de idei, toate obiectivele și acțiunile sistemice propuse în Strategie reprezintă instrumente viabile pentru dezvoltarea culturii. Cu toate impedimentele, în Republica Moldova, în ultimii ani, se profilează o nouă percepţie asupra culturii, nu doar ca un consumator de resurse, ci și ca un factor ce contribuie la dezvoltarea social-economică a ţării.

Este bine cunoscut că problema centrală a domeniului culturii la etapa actuală ține de asigurarea resurselor necesare pentru producerea, promovarea și consumarea culturii. Tranziția de la sistemul centralizat totalitar la sistemul circulației libere a valorilor culturale în Republica Moldova, cu părere de rău, s-a extins prea mult în timp. La etapa actuală, în țara noastră există toate oportunitățile pentru dezvoltarea unui sistem viabil și competitiv de valori culturale. În acest context, Ministerul Culturii promovează o viziune nouă, potrivit căreia, la următoarele etape, vor fi implementate mecanisme reale de autofinanțare a domeniului prin dezvoltarea industriilor culturale naționale și, pe de altă parte, de susținere a domeniului culturii de către stat exclusiv prin sprijinirea proiectelor culturale performante și sustenabile, renunțând la proiectele parazitare și încremenite de vremuri. Potrivit acestui concept, instituțiile de cultură, inclusiv din sistemul Ministerului Culturii și al comunităților locale, în perspectiva apropiată, vor trebui să-și schimbe radical atitudinile, managementul și metodele de activitate, să devină competitive și receptive la schimbare. Altfel, vor rămâne în afara carului general al culturii naționale, dat fiind că statul va susține doar proiecte culturale performante, cu impact real și benefic pentru societate.

În Republica Moldova, domeniul culturii încă nu este privit ca un sector economic relevant, capabil să producă o plusvaloare financiară, considerându-se că produsele acestuia răspund doar necesităților de recreere. În cazul în care s-ar ajunge la o valoare adăugată netă prin generarea unei profitabilităţi, cultura ar contribui la avuţia statului prin perceperea taxelor și impozitelor și ar crea mai multe locuri de muncă, acesta fiind de fapt obiectivul politicilor iniţiate de noi. Propunerea de Politică Publică *Creșterea capacității economice a sectorului cultural* va constitui unul din instrumentele pentru realizarea deziderатului menționat. De altfel, practicile occidentale au demonstrat că potenţialul economic al activităţilor și produselor culturale poate fi un segment valorificat în mod prioritar. Pe mapamond, valoarea europeană a sectorului industriilor culturale și creative constituie 32% din totalul veniturilor globale, antrenând în același timp 25% din totalul populaţiei apte de muncă. Iar la nivel european ponderea acestui sector în PIB o constituie aproximativ 3%, estimându-se că industriile respective au generat în mod direct aproximativ un milion de locuri de muncă și 600 de mii de locuri de muncă, în mod indirect.

Evident, gradul de importanță al sectorului cultural este influențat mult nu numai de nivelul de dezvoltare economico-socială a fiecărei țări, dar și de conjunctura economică și financiară internațională sau regională. Un fapt este cert: pe lângă contribuția directă la dezvoltarea economică, industriile culturale/creative au și o contribuție indirectă, acestea devenind instrumente pentru realizarea obiectivelor sociale și economice ale societăţii, precum ocuparea forţei de muncă, întărirea coeziunii sociale, reducerea fenomenelor de deviantă socială, deschiderea către oportunităţi economice și educaționale.

În cazul Republicii Moldova, sectorul industriilor culturale și creative necesită intervenții la toate nivelele: instituțional, financiar și normativ-legal. Activitatea lui economică nu poate fi cuantificată foarte precis din cauza insuficienței datelor. Conform unor studii preliminare privind impactul industriilor creative asupra economiei în Republica Moldova, ponderea sectorului în PIB ar constitui circa 3,31%. Trebuie să menționăm însă că în acest procentaj este inclus practic domeniul IT și asta din cauza lipsei datelor dezagregate. Fără Tehnologia Informaţiei, dinamica ponderii culturii în PIB constituie 1% pentru anii 2013 și 2014, demonstrând că aceasta nu are un impact vizibil asupra economiei ţării. În egală măsură, din volumul total de cheltuieli publice, cultura deține aproximativ doar 1%, pe cap de locuitor revenindu-i aproximativ 13 euro. Mai mult decât atât, într-un clasament al țărilor europene privind ponderea cheltuielilor pe gospodărie, penultima poziție la indicatorul cheltuieli pe produse alimentare este ocupată de către Republica Moldova, care înregistrează o valoare de 43,2%, respectiv doar 0,9% cheltuieli pe cultură. În studiu se menționează faptul că în țările cu un înalt grad al calității vieții, ponderea cheltuielilor pe produse alimentare este în general redusă și constituie aproximativ 10-15% din cheltuielile totale ale gospodăriilor, iar pe cultură cheltuielile sunt de 4-13%. De menționat că gradul înalt al calității vieții este asigurat inclusiv de factorul cultural și include dimensiunile: bunăstarea emoţională, relaţiile interpersonale, bunăstarea materială, afirmarea personală, bunăstarea fizică, independența, integrarea socială, asigurarea drepturilor fundamentale ale omului. Cert este faptul că investiția anume în cultură și toate activitățile pe care aceasta le presupune asigură concomitent creșterea calității vieții, lucru demonstrat prin datele și experiența țărilor europene. Dar insuficient sau chiar deloc conștientizat în Republica Moldova.

Revenind la ideea de industrii culturale și creative, trebuie să menționăm că în Republica Moldo-

va sunt diverse sfere și sectoare cultural-creative care pot contribui la creşterea economică a ţării, cum ar fi: meşteşugăritul tradiţional, activităţi de producţie cinematografică, video și de programe de televiziune; înregistrări audio și activităţi de editare muzicală, publicitate, activităţi de editare, activităţi ale bibliotecilor, arhivelor, muzeelor și alte activităţi culturale, modeling ș.a. Iar dezvoltarea acestora poate avea loc atât prin intermediul instrumentelor oferite de factorii de decizie, cât și prin intermediul publicului care devine generator și consumator în același timp de produse culturale.

Referitor la intervențiile factorilor de decizie, ale statului în vederea consolidării sectorului cultură, trebuie să menționăm necesitatea reformării modelelor de finanțare a instituțiilor/activității culturale, care trebuie să fie efectuată pe bază de performanță și care ar restructura fluxurile financiare parvenite de la bugetul de stat. Bugetarea și implementarea managementului bazat pe performanță ar crea condiții de competiție și concurență a instituțiilor, respectiv a produselor culturale create. Într-un astfel de regim, instituțiile care vor dezvolta strategic planuri de marketing pentru atragerea publicului, diversificarea produsului cultural, vor obține respectiv independență financiară și vor contribui, sub forma veniturilor, la creșterea bugetului de stat.

Revenind la ideea de valoare instrumentală a culturii, trebuie să menționăm consolidarea eforturilor Ministerului Culturii în comun cu bibliotecile publice de pe întreg teritoriul țării și IREX Moldova, pentru implementarea programului Novateca cu o investiţie de 12 mil. de dolari pentru cinci ani în peste o mie de bibliotecile publice din comunităţile Republicii Moldova. Programul se axează pe patru domenii principale de activitate: dotarea bibliotecilor cu tehnologii moderne, instruirea bibliotecarilor, colaborarea cu autoritățile publice locale și centrale în vederea susținerii bibliotecilor publice în calitate de centre de dezvoltare comunitară și conlucrarea cu societatea civilă și sectorul privat pentru sensibilizarea publicului și a instituțiilor față de modernizarea bibliotecilor. Până la moment putem aprecia ca rezultate: 25 de centre regionale de instruire în domeniul biblioteconomic create și 489 de biblioteci cu 902 bibliotecari instruiți și 1 256 de calculatoare donate, incluse în programul Novateca, și peste 600 de biblioteci aflate în programul de așteptare pentru următorii ani.

În aceeași ordine de idei, este necesar de a reflecta și asupra domeniului patrimoniului cultural și politicilor promovate. Aici este cazul să menționăm în primul rând importanța în reglementarea domeniului a unui șir de acte normative și legislative elaborate în ultimii ani, precum: Legea privind protejarea patrimoniului cultural imaterial (Nr. 58 din 29.03.2012), Legea privind protejarea patrimoniului arheologic (Nr. 218 din 17.09.2010), Legea privind protejarea patrimoniului imobil național (Nr. 280 din 27.12.2011), Legea monumentelor de for public (Nr. 192 din 30.09.2011). Actualmente este finalizat și promovat la Guvern proiectul Legii privind modificarea Codului Penal și Codului Contravențional la compartimentul patrimoniu cultural. În proces de finalizare se află proiectele legilor privind protejarea monumentelor istorice și privind mormintele și operele comemorative de război.

Remarcăm în mod separat asistența acordată de Ministerul Culturii privind demararea în premieră a unor proiecte de restaurare a monumentelor istorice, precum Cetatea Soroca și Conacul Manuc Bei din or. Hâncești, finanțate în cadrul Programului Operaţional Comun România–Ucraina–Republica Moldova de Uniunea Europeană, la valoarea 3,5 mil. euro în primul caz și de 2,0 mil. euro în cel de-al doilea caz.

În ultimul an, cu sprijinul Guvernului României, Ministerul Culturii, pentru prima dată, a reușit să obțină finanțări semnificative destinate restaurării unor obiective de patrimoniu de importanță națională – Muzeul Național de Artă al Moldovei și Sala cu Orgă, câte un milion de euro în fiecare dintre cazurile menționate, precum și pentru construcția sediului Teatrului Republican Muzical-Dramatic „B.P. Hasdeu" din Cahul în sumă de 800 de mii de euro. La etapa actuală Ministerul Culturii este pe cale de a obține un grant de circa un milion de dolari pentru restaurarea Bisericii „Adormirea Maicii Domnului" din Căușeni.

Implementarea mai multor proiecte pentru salvgardarea și promovarea patrimoniului cultural național exprimă în esență toate cele trei valori ale culturii: intrinsecă, instrumentală și instituțională, precum și demonstrează eficiența colaborării dintre cele trei categorii de persoane – publicul, factorii de decizie, respectiv profesioniștii în domeniu.

Valoarea instituțională a culturii este produsă de către organizațiile din domeniu, care asigură vizibilitate culturii în societate. Aceasta încorporează valorile, fie pe termen scurt sau lung, urmărite de către factorii de decizie, precum și cea subiectivă, intuitivă, căutată de către public. Valoarea instituțională este de lungă durată și are funcția de a mobiliza societatea prin cultură. În acest context, merită o atenție specială efortul Ministerului Culturii din ultimii doi ani, prin care s-a reușit definitivarea dosarului *Peisajul Arheologic Orheiul Vechi* pentru nominalizare în Lista patrimoniului Mondial UNESCO și acceptarea acestuia la Centrul Mondial al Patrimoniului spre examinare pentru sesiunea din anul 2017. Totodată, menționăm că pentru consolidarea managementului Rezervației Orheiul Vechi și asigurarea protejării patrimoniului cultural

din zonă, în anul 2016, Ministerul Culturii va implementa în cadrul Rezervației un set de măsuri speciale.

O realizare importantă a Ministerului Culturii din Moldova, în parteneriat cu Ministerul Culturii din România, o constituie promovarea în Lista Reprezentativă UNESCO a Patrimoniului Cultural Imaterial al Umanităţii, a elementului cultural naţional *Colindatul de ceată bărbătească*. Aici remarcăm rolul specialiștilor din instituțiile subordonate Ministerului Culturii și Academiei de Științe a Moldovei în elaborarea și promovarea dosarului.

Documentarea și promovarea elementelor de cultură națională în Lista Reprezentativă a Patrimoniului Cultural Imaterial al Umanității constituie, actualmente, o prioritate a Ministerului Culturii. Or, în curs de promovare în parteneriat cu Ministerul Culturii al României se află elementele de patrimoniu *Tehnicile tradiţionale de realizare a scoarţei, Practicile tradiționale din ziua de 1 martie* și *Sărbătoarea Sf. Gheorghe*. În acest context, în scopul promovării covorului național, în ultimii doi ani Ministerul Culturii a desfășurat cu mare succes două ediții ale *Târgului Național al Covorului*, în cadrul cărora s-a constatat un interes sporit al publicului față de patrimoniul țesut al țării, față de aceste piese culturale autohtone care poartă în sine emoțiile, trăirile și amintirile trecutului nostru istoric.

Totodată, Ministerul Culturii a inițiat și desfășurat două ediții ale *Zilei iei*, care au drept scop promovarea iei, element de bază al portului național de o valoare patrimonială cu totul specială. Evenimentele menționate au fost posibile datorită implicării active și colaborării dintre instituțiile statului, sectorul asociativ și privat, organizații de cultură și persoane fizice, cultura exprimând o valoare triplă în cazul când există interesul și participarea tuturor categoriilor de persoane.

O mare reușită a domeniului culturii o reprezintă instituirea de către Parlament, la propunerea Ministerului Culturii, a Zilei Națională a Portului Popular în ultima duminică a lunii iunie a fiecărui an. De remarcat, că acum trei ani Parlamentul a instituit Ziua Națională a Culturii pe data de 15 ianuarie.

În ultimii ani, grație politicilor promovate de către Ministerul Culturii, în Republica Moldova s-a schimbat radical paradigma perceperii culturii, atât de către societate, cât și de către oamenii din sfera businessului și a politicului. Această percepție s-a resimțit plenar în cadrul sărbătorilor și acțiunilor dedicate patrimoniului cultural imaterial, cu ocazia promovării iei, a portului popular în general, a covorului național etc.

De menționat că o schimbare radicală s-a produs și în ceea ce privește promovarea și perceperea patrimoniului cultural construit și muzeal. Spre exemplu, *Zilele Europene ale Patrimoniului* celebrate în luna septembrie și *Noaptea europeană a Muzeelor* consemnată în luna mai, au fost detașate din sfera exclusivistă a Ministerului Culturii, pentru a ajunge și în sfera comunităților, a autorităților publice locale, a operatorilor culturali locali, precum și a societății civile în ansamblu.

Suntem cu toţii trăitori ai secolului al XXI-lea, trăitori ai unui secol care are un cuvânt-cheie ce-l reprezintă. Acest cuvânt, în viziunea noastră, este viteza. Viteza cu care trăim, viteza cu care ne consumăm emoţiile, viteza cu care se dezvoltă civilizaţia. Civilizaţia este, așa cum consideră multă lume, dezvoltarea în urma lucrurilor pe care le creează tehnologiile avansate: fie că este vorba de tehnologiile care creează aparate tot mai sofisticate, fie că este vorba de tehnologiile de construcţii, drumuri și locuinţe, fie că este vorba de tehnologii care creează materiale pe care le folosim în consumul nostru de fiecare zi. Și toate acestea se numesc civilizaţie. Dar paradoxal că, în pofida acestui fapt, așa cum vedem în fiecare zi, se întâmplă un lucru ciudat. Civilizaţia și cultura, după afirmaţia unui filosof, se dezvoltă aidoma a două trenuri care circulă pe căi paralele, dar în direcţii opuse. Deoarece, cu cât se dezvoltă civilizaţia, cu atât, din păcate, scade cultura. Cred că veţi fi de acord cu mine că în secolul al XXI-lea cartea și lectura nu mai fac parte din preocupările preferenţiale ale oamenilor. Teatrul și filmul cedează ofensivei foarte agresive a internetului și a reţelelor de socializare. Dar dacă ar fi numai aceasta. În secolul al XXI-lea bunele maniere, bunul simţ, simţul toleranţei fac loc unui grad tot mai înalt de agresivitate, care tot de acolo vine, de la scăderea nivelului de cultură și care se materializează, bunăoară, în evenimentele de tristă faimă de adineaori din Franţa.

Având în vedere toate acestea, primul lucru care se impune atunci când ne gândim la cultura universală, dar și la cea naţională, este nevoia de a le proteja. Pentru că, protejând cultura, ne protejăm pe noi înșine și protejăm umanitatea care caracterizează omul. Pentru aceasta, nu voi înceta să repet: în Republica Moldova, un stat cu o democraţie foarte și foarte tânără și fragilă, cultura naţională trebuie să devină o prioritate naţională. Această prioritate trebuie să fie nu numai una verbală, dar consfinţită într-o nouă Lege a Culturii, pe care urmează să o aprobăm. Drept urmare a acestui eveniment, urmare a constatării legale a priorităţii culturii naţionale, toate politicile acestui stat – economice, culturale, educaţionale, sociale – trebuie să conţină în sine componenta culturală. Numai așa vom putea supravieţui ca neam, numai așa vom putea supravieţui ca entitate umană și dovadă a acestui fapt este, oameni buni, această „grămadă", îmi permiteţi dialectismul dat, de diamante, am în vedere cercetătorii, care reprezintă această cultură astăzi aici în această sală.

Vădit este faptul că domeniul culturii în Moldova încă se confruntă cu o mulţime de dificultăți, că avem enorm de investit, de explorat și de reformat, dar cu toate acestea, este extrem de necesar ca fiecare om din țara noastră să-și aducă contribuția. Pentru că mijloace și instrumente sunt suficiente, dar ceea ce ne lipsește multora dintre noi este inițiativa, dorința și nevoia de autodezvoltare, de implicare civică, de asumare a responsabilității sociale ș.a. Sunt și acestea modele comportamentale existente în societate, din păcate, dar care pot fi reduse prin exemplele proprii pe care le oferim societății, fie în calitatea noastră de reprezentanți ai unor instituții, fie ca membri de familie sau ai unui grup social.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Holden J. Cultural Value and the Crisis of Legitimacy: Why culture needs a democratic mandate, 2006.
2. Negură P. Inginerii identității moldovenești: scriitorii moldoveni, de la stalinism la independență (http://www.criticatac.ro/18005/inginerii-identitii-moldoveneti-scriitorii-moldoveni-de-la-stalinism-la-independen/).
3. Macovei N. Cultura sau „imaginea“ despre cultură? Cultura nr.:112 /0000-00-00/ Secțiunea: Cultura.
4. Merton R. Social Theory and Social Structure, Free Press, 1968.
5. Morel Maia. Vivre la CréActivité. Réflection sur l’éducation artistique en arts plastiques. Edition Peisaj. Collection Cogito, Côte Saint Luc (Québec), 2011.
6. Parsons Talcott. The Structure of Social Action, 1937.
7. Pickel A. Rethinking Systems Theory: The Problem of Culture.
8. Schmid M., Munch R. Theory of Culture. University of California press, 1993.
9. Vartic A. Artă și cultură românească în Basarabia ocupată de comuniștii sovietici. În: Convorbiri Literare, 2013. Nr. 3.
10. Cultural times. The first global map of cultural and creative industries, December, 2015 (http://www.worldcreative.org/wp-content/uploads/2015/12/EYCulturalTimes2015_Download.pdf).
11. The contribution of the high-end cultural and creative industries to the European economy. Frontier Economics report prepared for ECCIA, November, 2014 (http://www.eccia.eu/uploads/media/FINAL_Frontiers_Economics_report_prepared_for_ECCIA_03.pdf)
12. http://www.ipp.md/public/files/Barometru/Brosura_BOP_11.2015_prima_parte_final.pdf
13. http://www.worldcreative.org/wp-content/uploads/2015/12/EYCulturalTimes2015_Download.pdf
14. http://www.eccia.eu/uploads/media/FINAL_Frontiers_Economics_report_prepared_for_ECCIA_03.pdf
15. http://www.riarating.ru/infografika/20131224/610604016.html

Prelegere publică ținută la AȘM,
15 ianuarie 2016

Ion Bolocan. *Prințesa*, 1994,
bronz, granit, 115 cm × 7 cm × 13 cm

NOILE TENDINŢE ALE PROCESELOR MIGRAŢIONALE, ÎN ATENŢIA OAMENILOR DE ŞTIINŢĂ

Doctorand **Ecaterina DELEU**
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM

La 25 şi 26 februarie Academia de Ştiinţe a Moldovei a găzduit **Conferinţa internaţională ştiinţifico-practică cu genericul *Migraţie, Diasporă, Dezvoltare – noi provocări şi perspective.*** Evenimentul, desfășurat sub egida Secției Științe Sociale și Economice a AȘM, a fost organizat de Institutul de Cercetări Juridice și Politice, în parteneriat cu Biroul pentru Relaţii cu Diaspora, Organizaţia Internaţională pentru Migraţie, Misiunea în Republica Moldova, IASCI/NEXUS Moldova și Academia Oamenilor de Ştiinţă din România, Filiala din Republica Moldova. Datorită acestei cooperări, a fost asigurată participarea cercetătorilor ştiinţifici din mai multe ţări (Italia, România, Franţa, Marea Britanie, Olanda, Belarus etc.), a responsabililor din domeniu din instituţiile de stat (Guvern, ministere, departamente) și a reprezentanţilor autorităţilor publice locale.

Conferinţa internaţională a fost un eveniment-maraton, care a debutat la 24 februarie, la Universitatea Academiei de Științe a Moldovei, cu o prelegere publică despre trecerea de la exilul românesc la migraţia contemporană, susţinută de dr. Liliana Corobca, expert în domeniul Exilului Românesc, Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc, București. La atelierul academic de la UnAȘM a participat și academicianul Mihai Cimpoi, critic și istoric literar.

În ziua de 25 februarie, a avut loc sesiunea de comunicări. Participanţii la conferinţa internaţională au fost salutaţi de acad. Gh. Duca, preşedintele AȘM, care a subliniat prezenţa valoroasă în instituţii importante din străinătate a oamenilor de ştiinţă originari din Republica Moldova. La rândul său, m.c. I. Dediu, președinte al Filialei din Republica Moldova a Academiei Oamenilor de Știință din România, a declarat că sprijină acest dialog între cercetătorii ştiinţifici din diferite ţări în probleme stringente legate de migraţie.

În cadrul manifestării științifice a fost prezentată conferinţa video a prof. Olinga Ta'eed, preşedintele Centrului pentru Cetăţenie, Afaceri şi Guvernare din Northampton, Marea Britanie (Centre for Citizenship, Enterprise and Governance), cu privire la valoarea socială a Diasporei și măsurarea valorii sociale/profesionale a migranţilor.

Şeful Misiunii OIM în Republica Moldova, Antonio Polosa, s-a referit la provocările și oportunităţile ce ţin de migraţie și dezvoltare în Moldova, la eforturile OIM de maximizare a impactului pozitiv al migraţiei. Cadrul general al Strategiei naționale Diaspora-2025 (misiune, obiective, acţiuni) a fost elucidat de către șeful Biroului pentru Relaţii cu Diaspora, Valeriu Turea. Abordarea bazată pe evidenţe a migraţiei și dezvoltării în Moldova a fost subliniată de Nicolaas de Zwager, director fondator IASCI, coordonator NEXUS. Consulul Italiei în Republica Moldova, Andrea Russo, a reliefat situaţia actuală privind acordarea vizelor pentru cetăţenii moldoveni care călătoresc în Italia. Tot din Italia, reprezentantul PATACLI, Nicola Savioli, a vorbit despre particularităţile procesului de recuperare a pensiilor de către migranţii moldoveni reveniţi la baștină.

A urmat prezentarea comunicărilor în secţiuni. Lucrările conferinţei s-au încheiat cu aprobarea unui şir de propuneri şi recomandări, volumul conferinţei urmând să fie publicat în curând la Chișinău. Conferinţa a adus mai multe noutăţi. Dincolo de obiectivul de a analiza noile tendinţe ale proceselor migraţionale, care au marcat profund relaţiile internaţionale în ultimii ani, a fost încercarea de a stabili un dialog direct între reprezentanţii mediului academic, experţii naţionali/internaţionali și migranţii originari din Republica Moldova care activează în diferite instituţii din alte ţări. Subiectele abordate au vizat conectarea migraţiei înalt calificate la dezvoltarea ţării de origine; migraţia și dezvoltarea locală; noile modele de sprijin al practicilor de migraţie circulară de succes și de integrare a migranţilor în societatea-gazdă; diaspora ştiinţifică și transformările actuale; criza refugiaţilor ca provocare a ideii europene de solidaritate; politica migraţională și terorismul internaţional; migraţia – context de formare a elitelor; aspectele bioetice ale proceselor migraţionale cu impact asupra securităţii umane; riscurile pierderii identităţii naţionale în procesul globalizării; globalizarea și migraţia forţei de muncă în spaţiul european; fenomenul de re-emigrare/

schimbare a ţării de migraţie; migraţia de revenire și problemele de reinserţie socială; abordări inovatoare și soluţii practice de (re)integrare a migranţilor reîntorși; situaţia copiilor care se află în dificultate sau sunt afectaţi de plecarea părinţilor în străinătate; identificarea unor politici de (re)integrare în grădiniţe/școli/ Universitate a copiilor migranţilor reveniţi la baştină; literatura migraţiei; rolul Bisericii și al școlilor duminicale în procesul de integrare peste hotare a migranţilor originari din Republica Moldova.

Valorificarea potenţialului Diasporei pentru dezvoltarea Republicii Moldova rămâne deocamdată un deziderat, un proiect în fază incipientă, pentru implementarea căruia sunt necesare politici și acţiuni concrete. În acest sens, propunerile și recomandările participanţilor la conferinţă vin în sprijinul autorităţilor naţionale și organizaţiilor internaţionale. Un alt spectru de probleme îl constituie perspectivele integrării migranţilor reîntorși în Republica Moldova, a copiilor acestora, cele mai grave vizând accesul pe piaţa muncii, salariile derizorii, precum și lipsa unor acţiuni de sprijin al copiilor reveniţi din migraţie, în procesul de integrare în școală.

Printre noutăţile conferinţei se numără lansarea în premieră în Republica Moldova a ***Dosarului Statistic Imigraţie – 2015*** (*Dossier Statistico Immigrazione*), cel mai important raport statistic anual privind imigraţia în Italia, realizat de Centrul Studii și Cercetări IDOS (it. – Centro Studi e Ricerche IDOS, Roma) în colaborare cu cele mai importante instituţii din peninsulă. Volumul conţine mai multe date statistice despre prezenţa în Italia a cetăţenilor originari din Republica Moldova. Evenimentul a fost întregit de o **Sesiune de postere cu genericul *Comunitatea cetăţenilor moldoveni din Italia: prezentare statistică***, proiectul fiind realizat în cadrul tezei de doctorat privind generaţiile secunde de migraţie ale cetăţenilor moldoveni în Italia, cu sprijinul Centrului IDOS.

Pe data de 26 februarie a avut loc o **masă rotundă dedicată *fenomenului minorilor moldoveni neînsoţiţi prezenţi în alte ţări,*** invitaţii speciali la acest eveniment fiind Oleg Josanu din Padova, Italia și Efim Chicu din Călărași care au activat pe parcursul mai multor ani în Italia în cadrul unor centre pentru minorii migranţi neînsoţiţi. Subiectele discuţiilor au vizat multiple aspecte ce ţin de dimensiunea și particularităţile fenomenului, foarte puţin cunoscut în Republica Moldova, repatrierea copiilor care ajung singuri peste hotare, modalităţile de reinserţie socială etc.

La Universitatea AȘM au fost organizate, la 26 februarie, alte două prelegeri publice, cu studenţi și masteranzi. La primul atelier academic a participat Nicolaas de Zwager, fondatorul IASCI/coordonatorul NEXUS Moldova. În cadrul prelegerii publice susţinute de dr. Dorin Lozovanu, președintele Asociaţiei Europene de Geografie și Etnologie EGEA Moldova, au fost prezentate sesiunea de postere privind comunitatea cetăţenilor moldoveni din Italia și alte câteva comunicări ale cercetătorilor originari din Republica Moldova, aflaţi peste hotare.

În cadrul conferinţei internaţionale, a fost organizată în perioada 25-29 februarie, în holul AȘM, o expoziţie cu genericul ***Proiectul Migraţie și Dezvoltare Locală***. Proiectul este implementat de PNUD Moldova, în colaborare cu Ministerul Muncii, Protecţiei Sociale și Familiei, Agenţia Naţională pentru Ocuparea Forţei de Muncă și autorităţile locale, obiectivul fiind abilitarea autorităţilor de stat și a celor locale cu capacităţi și resurse de a presta servicii calitative de reîncadrare în câmpul muncii a migranţilor reîntorși. Hărţile spaţiale au prezentat raportul de persoane plecate peste hotare, din 25 de localităţi-ţintă ale Republicii Moldova. Cel mai mare raport este înregistrat în Rusești Noi: 40 la sută din 6 000 de persoane se află peste hotare. La mică distanţă localitatea este urmată de Ialoveni, Cărpineni, Ciorești, Telenești etc. Cel mai mic raport este atestat în Edineţ (8 la sută din peste 20 de mii de persoane) și Strășeni (8 la sută din circa 22 de mii de persoane).

O altă expoziţie inedită a pus în valoare colecţia de cărţi ale migranţilor originari din Republica Moldova care scriu și publică peste hotare. Patru dintre autori au participat la lucrările conferinţei – dr. Liliana Corobca, autoarea mai multor cărţi, traduse și în alte limbi, printre care *Kinderland* (bestsellerul Editurii „Cartea Românească" la târgul de carte Bookfest, 2013), despre copiii rămași singuri din cauza migraţiei părinţilor; Lilia Bicec, autoarea romanului *Miei cari figli, vi scrivo*, publicat de Einaudi (versiunea în română, *Testamentul necitit*, Editura „Cartier", anul 2009), scriitorul Efim Chicu, autorul mai multor cărţi de poezii; Olesea Dânga, autoarea plachetei de versuri *Dialog pentru eternitate*. Printre lucrările expuse s-a numărat cartea dr. în politologie Jana Chisăliţă-Mușat din Lyon, Franţa, *La guerre des serpents* (Războiul șerpilor) despre războiul din Afganistan, publicată în decembrie 2015 la Paris.

În cadrul conferinţei au fost propuse spre discuţie peste 80 de subiecte legate de cele mai diverse aspecte ale proceselor migraţionale. Participanţii la conferinţă au reprezentat 12 ţări, inclusiv India și Thailanda. Participarea fiecăruia din ei a reprezentat o contribuţie importantă la clarificarea problemelor discutate în cadrul conferinţei știinţifico-practice internaţionale, a conchis dr. hab.Victor Moraru, academician-coordonator al Secţiei Știinţe Sociale și Economice a AȘM.

UNIVERSITATEA DE STAT DIN COMRAT LA 25 DE ANI

Doctor în economie, conferenţiar universitar **Zinaida ARICOVA**
Rector al Universităţii de Stat din Comrat

Universitatea de Stat din Comrat (USC) este un element integral și indispensabil al învăţământului superior al Republicii Moldova. Instituţie cu o istorie de formare și dezvoltare a sistemului, își datorează afirmarea unor oameni – adevăraţi creatori ai istoriei, care au fondat-o și consolidat-o de-a lungul timpului: doctor in economie, conferenţiar universitar C.P. Taușanji; profesor universitar, doctor în filologie D.N. Tanasoglu; profesor universitar, doctor habilitat în economie S.A. Orlov; doctor în istorie M.V. Marunevici; doctor în istorie S.S. Kuroglo; I.P. Cristioglo; profesor universitar, doctor habilitat în economie A.Z. Onofrei; profesor universitar, doctor habilitat în economie D.M. Parmakli; profesor universitar, doctor habilitat S.A. Varban.

Pe parcursul formării și dezvoltării Universității de Stat din Comrat, în Republica Moldova s-au produs schimbări profunde care au cuprins toate sferele de activitate: socială, științifică, educațională. În aceste condiții, USC continua să-și realizeze menirea. A dezvoltat o universitate în stil european, a îmbunătățit principiile democratice ale managementului său, a rămas fidelă obligaţiei asumate de a pregăti specialiști de înaltă calificare.

Corpul profesoral al Universității a prestat de-a lungul anilor o muncă asiduă și dificilă care astăzi este foarte apreciată la nivel național și internațional. Dându-ne seamă că numai o educație și o activitate de cercetare competitivă în spaţiul european și mondial reprezintă fundamentul unei dezvoltări durabile, am urmărit introducerea și implementarea practicilor de excelență a universităților din ţările avansate ale lumii, bazate pe principiile Cartei universităților comunității Bologna, cu intenția de a impune standarde europene de realizări academice și autonome, menținând în același timp experiența și tradițiile acumulate de către noi, de peste 25 de ani.

În scopul punerii în practică a unui nou model de activități universitare, în perioada 2010–2015 a fost elaborat și adoptat la Consiliul Academic un set de documente care reprezintă baza normativă pentru funcționarea USC, printre care: regulamente privind direcția activității de cercetare a USC; Principiile esențiale de determinare a ratingului cadrelor științifice și de cercetare; Modalitatea de monitorizare a calității pregătirii specialiștilor, precum și o serie de alte documente juridice importante.

Activitatea metodico-educațională se desfășoară ca răspuns la schimbarea cerințelor legislației, administrației și societății în ansamblu, a condițiilor economice și demografice, ca răspuns la creșterea concurenței pe piața serviciilor educaționale. În conformitate cu aceasta, pe lângă coordonarea curentă și susținerea procesului educațional și managementului metodic, s-au planificat și desfășurat acțiuni ce vizează abordarea obiectivelor strategice de dezvoltare a Universității.

Personalul Universității de Stat din Comrat este centrat pe ameliorarea activităților educaționale și științifice, educative și extrașcolare, pe calitatea formării și îmbunătățirea structurii de personal, dezvoltarea în continuare a tehnologiilor informaționale, cooperarea internațională, dezvoltarea bibliotecii științifice, activități de informare și de publicare, de consolidare a bazei tehnico-materiale, integrarea în piața forței de muncă. Ca finalitate, pe parcursul perioadei anterioare, s-a muncit mult asupra tranziției la noile standarde ale sistemului de învățământ Bologna, pentru a se conforma cu Sistemul European de Credite Transferabile (ECTS).

Astăzi, există 26 de programe educaționale modernizate, predate la Universitatea de Stat din Comrat, în deplină conformitate cu cerințele Regulamentului (Ghidului) pentru instituțiile de învățământ superior, pe baza Sistemului național al creditelor educaționale. Prin prisma cerințelor Ministerului Educației al Republicii Moldova privind calitatea învățământului superior, precum și al standardelor spațiului educațional european, Universitatea este axată pe asigurarea calității procesului de învățământ, în vederea evaluării și acreditării instituției conform exigențelor existente. Astfel, specialitățile și specializările (atât ciclul I, cât și ciclul II) ale Facultății de Drept au trecut cu succes acreditarea de stat și au obținut o licență pe cinci ani, cu dreptul de formare a studenților cu profil juridic.

În Unviersitatea de Stat din Comrat s-au desfășurat cursuri de pregătire a cadrelor de înaltă calificare. De-a lungul perioadei de 25 de ani, acestea au fost absolvite de 9 000 de profesioniști. Universitatea încearcă, în

Deschiderea Centrului Român de informare. Iunie, 2015

mod constant, să-și apere poziția pe piața serviciilor educaționale și pe piața forței de muncă, cooperează în mod activ cu întreprinderi, instituții și organizații. În ultimii ani, s-au intensificat eforturile de formare și reconversie profesională avansată a specialiștilor în cadrul educației profesionale continue a experților din regiune.

Pentru a îmbunătăți calitatea viitorilor studenți, suntem în curs de dezvoltare a unui sistem de orientare profesională timpurie pentru tineri (prin conferințe științifice, participarea la expoziții, concursuri, mese rotunde, seminare, zilele ușilor deschise, rapoarte în mass-media), de extindere a cooperării durabile și de succes cu organizațiile pre-universitare.

Un obiectiv constant este performanța academică a studenților. Orientarea USC spre îmbunătățirea calității educației, consolidarea caracterului său fundamental a permis creșterea anuală a performanței academice a studenților și eficiența bagajului lor de cunoștințe, fapt constatat la ședințele Comisiei de examinare de stat. Se atestă un număr tot mai mare de bursieri de stat, cât și cu burse personale, susținuți de diferite instituții și organizații.

La USC se introduc în mod activ tehnologiile informaționale, în special, sunt puse în aplicare cursurile de instruire la distanță (pe baza platformei electronice MOODLE), prestațiile electronice, crearea unui laborator de cercetare (în cadrul proiectului InnoCenter KDU

Centrul cultural German

și cu sprijinul direct al Academiei de Științe a Moldovei). Se dezvoltă și se implementează sisteme informaționale automatizate pentru procesul educațional.

Sub egida InnoCenter KDU, Universitatea de Stat din Comrat, la nivel regional, a elaborat și pune în aplicare în mod activ sistemul de furnizare a serviciilor inovatoare, inclusiv cele ce țin de dezvoltarea, instruirea, planificarea afacerilor, consultarea agenților economici din sudul Moldovei.

Politica de personal urmărește crearea unui „amalgam" dintre profesori tineri persistenți și cei cu experiență. Prin această politică pe termen lung, am crescut arsenalul de profesori experimentați cu o productivitate și creativitate remarcabilă. Personalul de predare este actualizat în mod constant cu absolvenții studiilor de doctorat. Munca științifică la USC, an de an, câștigă tot mai multă importanță. Ea a devenit organic legată de formare. Știința alimentează activitatea inovatoare a universității. În prezent, activitatea de cercetare își găsește suportul prin 22 de teze de doctorat în curs de elaborare. În cei peste 25 de ani de activitate, au fost susținute circa 20 de teze de doctorat, de către lectorii USC. Potențialul de cadre didactice a universității a crescut considerabil. Numărul de doctori, conferențiari universitari, profesori cu normă întreagă este de peste 50 de persoane.

O sarcină aparte a fost creșterea calificării și formarea cadrelor didactice, efectuate în cadrul participării USC la proiecte academice internaționale (proiect TEMPUS și ERASMUS MUNDUS sprijinit de Comisia Europeană pentru Tineret, Educație, Știință și Cultură). În ultimii trei ani, personalul Universității de Stat din Comrat a beneficiat de o pregătire profesională în universități din Statele Unite ale Americii, Turcia, țările Uniunii Europene – Finlanda, Franța, Marea Britanie, Danemarca, Suedia, Portugalia, Germania, Polonia, Slovenia, Italia; țările Parteneriatului Estic – Ucraina, Belarus, Georgia, Armenia; în universități importante din Federația Rusă.

USC a făcut progrese substanțiale în ce privește mobilitatea academică a studenților. În anul universitar curent, opt studenți și doctoranzi ai Universității din Comrat au câștigat un grant pentru a participa la proiecte europene ERASMUS MUNDUS, fiind instruiți în universități de top din țările UE.

O direcție importantă de cercetare este publicarea literaturii educaționale și științifice. De-a lungul ultimilor cinci ani, colectivul USC a semnat circa 400 de publicații. A crescut semnificativ numărul de publicații electronice. A fost creat și funcționează fondul de sprijin al activității de cercetare și editare a oamenilor de știință de la Universitate. S-a extins gama lingvistică a publicațiilor: găgăuză, română, rusă, engleză, germană.

Colectivul Universității de Stat din Comrat

Cadrele didactice participă activ la conferințe științifice de diferite niveluri, inclusiv peste hotarele Republicii Moldova, promovând în mod activ poziția și rezultatele cercetărilor.

Potențialul științific ridicat al universității a fost confirmat cu succes în cadrul acreditării activității de cercetare, menționându-se că cercetătorii universitari au avut o contribuție semnificativă la dezvoltarea științei naționale și internaționale.

Având în vedere programele educaționale și prioritățile de dezvoltare, ținând seama de caracterul plurietnic al regiunii, Universitatea de Stat din Comrat susține o serie de măsuri eficiente pentru conservarea și dezvoltarea limbii materne, găgăuza, a limbii de stat și limbilor popoarelor. Această gamă de activități se reflectă în promovarea unor programe educaționale, precum limba găgăuză și literatura engleză, engleza și limba și literatura bulgară, româna și engleza, limba și literatura engleză, limba și literatura germană. Ca parte a Departamentului de limba și literatura găgăuză, a fost deschisă și funcționează o școală de doctorat în studii turcice, care pregătește specialiști de înaltă calificare în limba maternă. Universitatea realizează anual un set de activități creative: „Unitate în diversitate", „Concurs de lectură a poeziei în limba maternă" și o serie de alte activități creative utile care vizează dezvoltarea și consolidarea bazei limbii și a culturii etnice a studenților.

Este important de remarcat faptul că, în ultimii ani, în cadrul Universității funcționează activ centre culturale înființate cu sprijinul unor reprezentanțe diplomatice acreditate în Republica Moldova. Este vorba de ambasadele unor țări ca România (Centrul Român de Informare), Statele Unite ale Americii (Centrul cultural American), Marea Britanie (Centrul cultural Englez), Republica Turcia (Centrul cultural Turcesc), Azerbaidjan (Centrul cultural Azer), Grecia (Centrul cultural Elen), Federația Rusă (Centrul cultural Russkii Mir), Ungaria (Centrul cultural Maghiar) ș.a.

Se menține o cooperare instituțională strânsă cu Ministerul Educației al Republicii Moldova, Academia de Științe a Moldovei, Comisia Națională pentru Atestare și Acreditare a Republicii Moldova, principalele agenții specializate ale ministerelor și departamentelor Guvernului Republicii Moldova.

Astăzi, în toată lumea au loc dezbateri pe marginea modului în care trebuie concepută o educație modernă. Încercăm să ne dumerim prin ce trebuie să fie diferită aceasta de educația din trecut. Secolul al XXI-lea este era de creștere a cererii de personal de înaltă calificare și competitiv, era unui proces continuu de înnoire și de îmbunătățire a cunoștințelor. Studenții USC pot obține cunoștințele fundamentale necesare și actualizate, au posibilitatea de a dobândi abilități practice, a-și îmbogăți creativitatea, a studia în cadrul programelor de mobilitate la universități prestigioase din lume. Dezvoltarea științei moderne reclamă creșterea constantă a volumului de cunoștințe speciale, pe care trebuie să le posede un absolvent pentru a evolua în domeniul său de specialitate.

Universitatea își onorează cu succes misiunea, având o bogată tradiție susținută de cercetare creativă, inovare pedagogică, inițiativa științifică.

Promoția de studenți turci, iunie 2010

COOPERAREA ACADEMICĂ ÎN CADRUL OCEMN

Doctor habilitat în pedagogie **Victor ŢVIRCUN**
Secţia Ştiinţe Sociale şi Umanistice al AŞM

ACADEMIC COOPERATION IN THE BSEC

Summary: The present article is dedicated to one of the poorly explored themes – Academic Cooperation of the member states of the Organization of the Black Sea Economic Cooperation (BSEC). Numerous BSEC documents, session materials of working groups on science and technology, represent different forms of academic collaboration, their activity in the development and implementation of scientific and economic projects. The particular importance is the implication of academic centers and establishment of private-government partnerships, along with the training of highly qualified personnel within the BSEC framework.

Keywords: BSEC, cooperation, academic community, projects, partnership.

Rezumat. Prezentul articol este dedicat unei teme aproape deloc oglindite în studiile ştiinţifice – cooperarea academică a ţărilor-membre din cadrul Organizaţiei Economice a Mării Negre (OCEMN). În baza numeroaselor documente regulatoare ale OCEMN, materialelor şi rezoluţiilor grupurilor de lucru în domeniul ştiinţei şi tehnologiilor, au fost oglindite diferite forme de cooperare academică, activitatea comunităţii academice în elaborarea şi implementarea proiectelor ştiinţifice şi economice. Un aspect aparte constituie implicarea centrelor academice în procesul stabilirii şi promovării parteneriatului public-privat şi pregătirea cadrelor de înaltă calificare pentru necesităţile economiilor naţionale ale ţărilor-membre OCEMN.

Cuvinte-cheie: OCEMN, cooperare, comunitate academică, proiecte, parteneriat.

Odată cu fondarea Organizaţiei de Cooperare Economică a ţărilor din regiunea Mării Negre din 25 iunie 1992, problema colaborării statelor-membre în domeniul ştiinţei, educaţiei, culturii şi tehnologiilor informaţionale a devenit una prioritară [1].

Pe parcursul anilor ea s-a transformat în câteva direcţii aparte din cadrul celor 17 de bază, adoptate la summit-ul şefilor de state şi guverne al OCEMN (iunie 2012, or. Istanbul) şi stipulate în documentul final cu titlul *BSEC Economic Agenda Towards and Enhanced BSEC Partnership* (Agenda economică către un parteneriat consolidat BASIC).

Cooperarea în domeniul educaţiei şi ştiinţei a ţărilor OCEMN şi-a propus drept scop sporirea, modernizarea şi dezvoltarea acestor segmente importante ale economiilor naţionale, avansarea suportului lor în formarea unei societăţi bazate pe cunoaştere şi sporirea sinergiei regionale între autorităţile relevante, comunitatea academică şi cea din sfera businessului [2].

În scopul valorificării acestui deziderat, în cadrul OCEMN a fost creat un grup de lucru, prezidat pe un termen de doi ani de o ţară-membră. Pe parcursul ultimilor ani această funcţie i-a revenit Republicii Elene.

Concomitent, s-a instituţionalizat şi un grup de lucru în domeniul ştiinţei şi tehnologiilor, acesta din urmă devenind unul dintre cele mai solicitate de către statele-membre. Ca rezultat, statut de ţări-coordonatoare în cadrul respectivului grup l-au avut: Republica Bulgaria, Republica Turcia, Republica Azerbaidjan, Republica Elenă. Cu suportul ţărilor-coordonatore şi cu asistenţa statelor-membre ale OCEMN, începând cu anul 2005 au fost elaborate şi implementate consecutiv trei Planuri de acţiuni de cooperare în domeniul ştiinţei şi tehnologiilor (2005–2009, 2010–2014 şi 2014–2018).

De menţionat că fiecare dintre aceste documente strategice, alături de determinarea domeniilor de cooperare, acţiunilor concrete, evenimentelor ştiinţifice comune majore, au contribuit la sporirea parteneriatului sectorial, la accelerarea sinergiei atât în cadrul statelor-membre, al structurilor regionale şi internaţionale, precum şi al statelor care care deţineau calitatea de membru-observator sau partener-sectorial al organizaţiei.

Un element de bază al Planurilor de acţiuni l-a constituit sporirea eficienţei în utilizarea suportului financiar al Fundaţiei de Dezvoltare a Proiectelor (*Project Development Fund* – PDF) în cadrul OCEMN. În pofida faptului că sumele alocate din partea Fundaţiei pentru proiectele iniţiate şi prezentate de către statele-membre nu erau impunătoare (doar 30 de mii de euro), unele ţări, precum Azerbaidjan, Armenia, Turcia, Ucraina, precum şi Republica Moldova, au avut posibilitatea să beneficieze de acest suport. Odată cu începerea activităţii PDF, Consiliul de miniştri al Afacerilor Externe al OCEMN la reuniunea sa din Kiev (17 aprilie 2007) a luat decizia de a institui un suport financiar al Greciei (circă 1,4 milioane de euro) o nouă fundaţie – HDF (Hellenic Development Fund). Scopul principal al acestei fundaţii a fost acordarea sprijinului şi asistenţei financiare proiectelor din domeniul

educaţiei, ştiinţei şi tehnologiilor, parvenite din partea comunităţilor ştiinţifice ale ţărilor-membre.

Spre deosebire de PDF, Fundaţia Elenă acorda 50 de mii de euro pentru realizarea proiectelor prezentate. Pe parcursul anilor 2010–2014, cât a activat HDF, peste 20 de proiecte din nouă ţări au participat la concursul pentru obţinerea suportului financiar al fundaţiei. Însă numai opt din ele au fost selectate şi propuse spre finanţare. Este îmbucurător faptul că printre acestea au figurat două proiecte din Republica Moldova: *Hybrid Catalytic Membrane Reactors for Water Purification* (Reactori ai membranei hibride catalizatoare pentru purificarea apei), prezentat de către Universitatea de Stat din Moldova în parteneriat cu centrele de cercetare din Ucraina şi din Republica Azerbaidjan, şi *Development of the EU – BSEC Network for Energy Policy and Research* (Dezvoltarea Reţelei UE – BSEC pentru Politica energetică şi Cercetare), elaborat de Universitatea Tehnică din Moldova în parteneriat cu centrele de cercetare în domeniul resurselor energetic din România, Grecia şi Bulgaria [3].

În vederea sporirii cooperării academice şi de cercetare, în anul 1998 la Atena, la iniţiativa Republicii Elene a fost fondat un Centru Internaţional de Studii al Mării Negre (ICBSS), care pe parcursul anilor a devenit membru afiliat al OCEMN. În cadrul acestei structuri ştiinţifice şi de cercetare se întrunesc cu regularitate reprezentanţi ai Academiilor de Ştiinţe şi ministerelor ramurale pentru a coordona calendarul acţiunilor sale, a elabora proiecte şi iniţiative ştiinţifice, a organiza şi efectua conferinţe, simpozioane şi mese rotunde în vederea implementării Agendei Economice a organizaţiei. Pe parcursul ultimilor ani, comunitatea ştiinţifică şi academică a Republicii Moldova a fost reprezentată la aceste reuniuni de către academicianul Maria Duca, rector al Universităţii AŞM.

Un suport valoros pentru comunitatea academică, instituţiile de stat, precum şi cercurile de business ale ţărilor-membre OCEMN constituie materialele analitice, studiile şi evaluările efectuate de ICBSS.

În scopul extinderii cooperării ştiinţifice şi intensificării contactelor academice între ţările-membre OCEMN şi membrii-observatori ai acestei organizaţii, în anul 2010 a fost semnat un Memorandum de înţelegere în domeniul ştiinţei şi tehnologiilor cu Statele Unite ale Americii. Proiectul planului de acţiuni cu privire la implementarea acestui Memorandum a fost discutat în cadrul Departamentului de Stat al SUA de către Secretarul General al OCEMN în timpul vizitei de lucru la Washington (septembrie 2012).

O strânsă cooperare academică între OCEMN cu mai mulţi parteneri regionali şi internaţionali prevăd acordurile şi înţelegerile semnate în ultimii trei ani de către instituţiile afiliate ale ONU – Organizaţia Mondială a Turismului, Organizaţia Mondială a Sănătăţii, Alianţa Civilizaţiilor, Uniunea Internaţională a Transportatorilor (IRU), proiecte ştiinţifice şi educaţionale iniţiate în comun cu structurile abilitate ale UE, ICE, Comisiei Dunării etc. Documentele menţionate deschid o largă perspectivă pentru contacte şi colaborare între centrele academice de cercetare şi pregătirea cadrelor de înaltă calificare ale ţărilor-membre OCEMN cu parteneri regionali şi internaţionali.

O şansă inedită pentru cooperarea academică în cadrul OCEMN oferă mecanismul nou de susţinere şi promovare a proiectelor – Managementul unit al proiectelor (PMU) – elaborat de Secretariatul Internaţional Permanent al organizaţiei şi aprobat în luna iunie 2014 de către Consiliul de Miniştri ai Afacerilor Externe. Spre deosebire de cele existente, acest mecanism are scopul de a aprofunda şi a extinde parteneriatul public privat (PPP), de a ajuta la elaborarea şi prezentarea proiectelor, de a le promova, în calitate de produs final, instituţiilor financiare, donatorilor şi sponsorilor.

O altă formă de cooperare academică a OCEMN a fost instituită în perioada Preşedinţiei Republicii Moldova în cadrul acestei organizaţiei (ianuarie-iunie 2015). Pentru prima dată în istoria existenţei şi activităţii OCEMN, la Chişinău a fost organizată conferinţa internaţională cu genericul *Învăţământul profesional şi necesităţile economice ale Mării Negre*. Alături de reprezentanţii comunităţilor academice ale ţărilor-membre, de demnitarii naţionali şi internaţionali, la acest for important practico-ştiinţific au participat activ şi membrii societăţii civile şi ai businessului. Atât în cuvântul de salut al lui Ban-Ki-moon, Secretarul General al Organizaţiei Naţiunilor Unite [4], cât şi în discursurile participanţilor a fost menţionată importanţa sporirii interferenţei între ştiinţă, educaţie şi sectorul real de producţie. O atenţie deosebită s-a acordat problemei pregătirii cadrelor de înaltă calificare şi încadrării lor în câmpul de muncă. Un subiect aparte a constituit problema sporirii atractivităţii instituţiilor şi centrelor de cercetare pentru tineretul studios şi implicarea tinerilor savanţi în elaborarea şi realizarea proiectelor economice. În lista acţiunilor academice din cadrul OCEMN se înscriu conferinţele ştiinţifico-practice pe problemele energiei regenerabile, organizate pe parcursul ultimilor zece ani în baza Universităţii „Prometeus” (or. Athena, Republica Elenă). Merită de menţionat că platforma conferinţei oferă posibilitate cercetătorilor şi practicienilor statelor-membre OCEMN să efectueze un schimb de informaţii şi experienţe în domeniul respectiv, cât şi să contribuie la elaborarea şi lansarea proiectelor internaţionale cu suportul financiar al UE.

După cum putem afirma generalizând cele menţionate, cooperarea academică în cadrul OCEMN, începând cu instituirea acestei structuri economice regionale până în prezent, a progresat considerabil, obţinând noi dimensiuni, forme şi abordări. Totodată, potenţialul existent în ţările-membre, cel intelectual, uman şi economic, conturează oportunităţi nelimitate pentru aprofundarea şi extinderea acestei cooperări. În acelaşi timp, sporirea sinergiei în colaborarea dintre instituţiile academice de cercetare, elaborarea şi lansarea noilor proiecte comune va impulsiona considerabil dezvoltarea durabilă a economiilor din regiune, sporind bunăstarea statelor şi popoarelor din zona Mării Negre.

BIBLIOGRAFIE

1. BSEC Economic Agenda Towards and Enhanced BSEC Partnership. Istanbul, 2012.
2. Ţvircun V. Professional education and economic needs of the Black Sea Region. / International Conference „Professional education and economic needs of the Black Sea Region". Chishinau, 2015, p. 14.
3. Conferinţa internaţională ştiinţifico-practică dedicată finalizării proiectului respectiv a avut loc la Chişinău în septembrie 2013 la Universitatea Tehnică din Moldova.
4. Ban-Ki-moon. Welcome address. / International Conference „Professional education and economic needs of the Black Sea Region". Chishinau, 2015, p. 9.

Ion Bolocan. *Gândirea*, 1987, bronz, granit, 30 cm × 13 cm × 20 cm

LASERUL POLARITONIC – TRIUMF AL CERCETĂRILOR FUNDAMENTALE ȘI TEHNOLOGIILOR MODERNE

Academician **Sveatoslav MOSCALENCO**
Institutul de Fizică Aplicată al AȘM
Academician **Ion TIGHINEANU**
Academia de Științe a Moldovei

LASER POLARITON – TRIUMPH OF FUNDAMENTAL RESEARCH AND MODERN TECHNOLOGY

Summary. Our review article is dedicated to the investigations of the Bose-Einstein Condensation (BEC) of the two-dimensional cavity polaritons, the spontaneous photoluminescence of which gives rise to the coherent radiation named as polariotn lasing. In the case of the conventional lasers the radiant media have the electrons with inversed occupation numbers and the coherent radiation appears due to the stimulated emission processes. In the case of the polariton laser, the polaritons themselves are in a coherent macroscopic state due to their BEC, whereas the coherent radiation outside the microcavity appears due to the spontaneous emission of the polariton condensate.

Keywords: exciton, polariton, cavity, Bose-Einstein Condensation, coherence, suprafluidity.

Rezumat. Articolul prezintă o trecere în revistă a lucrărilor dedicate fenomenului de Condensare Bose-Einstein a polaritonilor bidimensionali în microcavități, fotoluminescența cărora dă naștere la radiația coerentă de tip laser. În laserii obișnuiți materia radiantă se găsește în stare cu numere de ocupare inversate și coerența apare la fotoni datorită emisiei lor stimulate. În cazul laserului polaritonic, înșuși polaritonii se găsesc în stare coerentă macroscopică, iar fotonii apar în urma emiterii spontane a condensatului polaritonic.

Cuvinte-cheie: exciton, polariton, cavitate, Condensare Bose-Einstein, coerență, laser, suprafluiditate.

INTRODUCERE

În acest articol se va face o trecere în revistă a investigaţiilor efectuate în ultimele decenii ale fenomenului de Condensare Bose-Einstein (CBE) într-un sistem bidimensional (2D) de polaritoni în microcavităţi formate din nanostructuri semiconductoare.

Deoarece polaritonii în microcavităţi pot forma așa-numitul gaz Bose cu interacţiune slabă, asemănător cu un gaz de excitoni în semiconductori, CBE a polaritonilor excitonici în microcavităţi s-a afirmat în ultimele decenii ca o direcţie nouă a fenomenului general de CBE a excitonilor în corpurile solide, promiţătoare de aplicaţii practice. Interesul imens faţă de CBE a polaritonilor excitonici în microcavităţi semiconductoare este determinat de faptul că emiterea lor de tip laser are un prag de pompare ultra jos. Această posibilitate a fost demonstrată, în particular, în cazul laserului polaritonic cu injecţie electrică a unei diode în formă de microcavitate care funcționează la temperatura de cameră. Dioda constă dintr-o juncţiune p-n creată din semiconductoarele de volum GaN, încadrată între sisteme de oglinzi reflectoare situate din ambele părţi ale juncţiunii. Curentul electric se aplică la o placă situată deasupra juncţiunii și la una de sub ea.

O astfel de structură este reprezentată în figura 1, fiind elaborată de un grup de cercetători în frunte cu P. Bhattacharya. Ea a fost descrisă în articolul semnat de P. Bhattacharya et all., PRL 112, 236802 (2014).

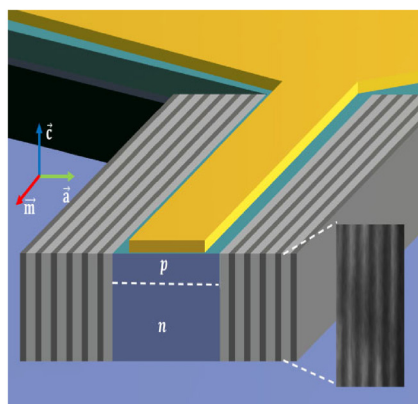

Figura 1. Reprezentarea schematică a diodei cu microcavitate bazate pe semiconductorul de volum. Direcţiile de injecţie ale curentului și de emisie a polaritonilor sunt indicate de săgeţi. Sursa: articolul lui Zunaid Baten, M. et all. [1]

EXCITONUL, POLARITONUL, FENOMENUL DE CONDENSARE BOSE-EINSTEIN

Excitonii în semiconductori sunt perechi electron-gol legate prin interacțiunea Coulombiană a electronului și golului. Aceste stări legate electron-gol sunt asemănătoare cu atomii de hidrogen în care rolul protonului îl joacă golul apărut în banda de valență a semiconductorului atunci când electronul de valență este transferat în urma absorbției unui foton în banda de conductibilitate. Excitonul are mișcare de translare a centrului lui de gravitate cu masa totală m_{ex} egală cu suma maselor efective ale electronului m_e și a golului m_h $\left(m_{ex}=m_t+m_h\right)$. Energia cinetică a excitonului are dependența

$$\frac{\hbar^2\vec{k}^2}{2m_{ex}}$$

de vectorul de undă $\vec{k}$. Excitonul are o mișcare relativă electron-gol care este cuantificată și conduce la un spectru energetic asemănător cu cel al atomului de hidrogen. Prin urmare, excitonul dispune de un spectru discret hidrogenoid de mișcare relativă și un spectru continuu de mișcare a centrului de greutate, după cum e prezentat în figura 2. Electronul din banda de conductibilitate poate reveni în banda de valență ocupând locul gol și acest proces se numește recombinare electron-gol. Energia eliberată în acest caz poate fi emisă în formă de foton. Spre deosebire de atomul de hidrogen, excitonul are capacitatea de a se transforma în foton și viceversa, fiind creat în urma absorbției fotonului sau emițând fotonul în urma recombinării sale radiative. Atunci când conversia exciton-foton

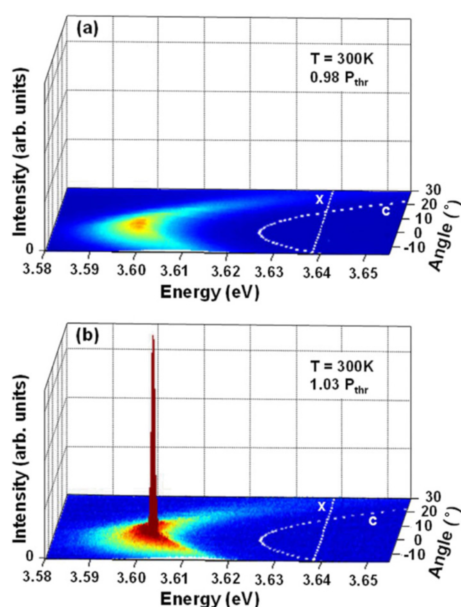

Figura 2. Emiterea laser polaritonică la temperatura de cameră într-o mostră bazată pe *GaN*. Sursa: lucrarea lui D. Bajoni [4]

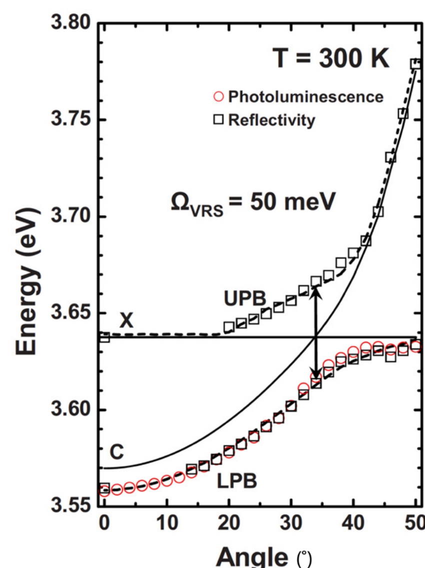

Figura 3. Curbele de dispersie experimentale ale ramurilor polaritonice formate în interiorul microcavității bazate pe *GaN*, fiind deduse din spectrele de reflectivitate și de fotoluminiscență. Sursa: lucrarea lui D. Bajoni [4]

este reversibilă și multiplă, se creează o cvasiparticulă nouă semi-materie-semi-lumină numită polariton. Noțiunea de exciton a fost introdusă în fizică de Ia.I. Frenkel, iar de polariton de J.J. Hopfield. Spectrul energetic al polaritonului cu banda polaritonică de sus (UPB) și cea de jos (LPB) este reprezentat de figura 3.

Polaritonul este o cvasiparticulă mixtă care a moștenit de la foton o masă de translare m_{LP} extrem de mică, aproximativ egală cu $10^{-4}m_0$, unde m_0 este masa electronului liber și în același timp o posibilitate de interacțiune între cvasiparticule moștenită de la componenta excitonică. Polaritonul poate fi asemănat cu ființa mitologică numită centaur (figura 4). Masa mică a polaritonilor și interacțiunea lor au permis realizarea cu succes a fenomenelor de Condensare Bose-Einstein (CBE) și de suprafluiditate chiar și la temperaturi de cameră.

Vom aminti ce este ***fenomenul de Condensare Bose-Einstein***. În anul 1924, fizicianul Satyendra Nath Bose a introdus conceptul de gaz fotonic ideal, pe baza căruia a dedus repartizarea Planck a fotonilor după ener-

Figura 4. Centaur

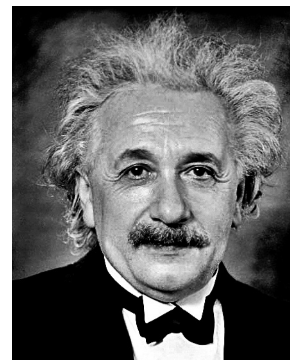
gii. Marele Albert Einstein a generalizat aceste rezultate aplicându-le la un model de gaz ideal monoatomic, ajungând la concluzia că în echilibrul termodinamic numărul atomilor în volumul dat și la temperatura dată nu poate depăși o densitate anumită și surplusul de atomi în sistem se va acumula într-un număr macroscopic în starea cu o energie minimală – energia cinetică zero.

Lucrările renumiților fizicieni au condus la formularea concepţiilor de gaz Bose ideal, de Condensare Bose-Einstein și de statistică Bose-Einstein. Ulterior, P. Kapiţa a descoperit fenomenul de suprafluiditate a Heliului II mai jos de temperatura punctului λ. F. London a sugerat ideea că supraconductibilitatea și suprafluiditatea se datorează fenomenului de Condensare Bose-Einstein. N.N. Bogoliubov a introdus noţiunea de amplitudine macroscopică coerentă a condensatului Bose-Einstein, care se caracterizează printr-un vector de undă şi o fază bine determinate. Astfel, CBE poate exista în formă de cvasimedii ce apar în sistemele cu simetria de etalonare distrusă. Această stare coerentă macroscopică, echivalentă cu funcţia de undă cuantică macroscopică, care caracterizează sistemul în ansamblu, este descrisă prin parametru de ordine. Noţiunea a fost introdusă de V.L. Ghinzburg şi L.D. Landau în teoria lor fenomenologică a supraconductibilităţii. Starea coerentă macroscopică este echivalentă cu transformarea u-v a lui N.N. Bogoliubov din teoria supraconductibilităţii, care se datorează CBE a perechilor Cooper de electroni. Teoria dată a fost generalizată de L.V. Keldas și A.N. Kozlov și pusă la baza teoriei microscopice a fenomenului de CBE a excitonilor în semiconductori luând în considerare structura lor electron-gol și faptul că excitonii sunt cvasibosoni compuși. Anterior, teoria CBE a excitonilor se baza pe modelul gazului neideal de tip Bose aplicând teoria microscopică a superfluidităţii elaborată de N.N. Bogoliubov.

Coerenţa spontană care apare drept rezultat al Condensării Bose-Einstein cuprinde sistemul de particule în întregime. Ea se caracterizează prin parametrul de ordine cu o amplitudine macroscopică și cu o fază bine determinată, ceea ce-i echivalent cu o funcţie de undă cuantică, care însă nu se referă la o singură particulă din microunivers, ci la un obiect macroscopic în întregime. Coerenţa spontană macroscopică duce la tranziţiile de fază în cazul supraconductorilor, suprafluidităţii heliului lichid și la crearea laserului polaritonic. Spre a explica mai bine ce înseamnă coerenţa macroscopică, vom compara un miting organizat de oameni în jurul unei tribune cu o paradă militară (foto 1) sau repetiția balerinelor într-o scenă de balet clasic (foto 2).

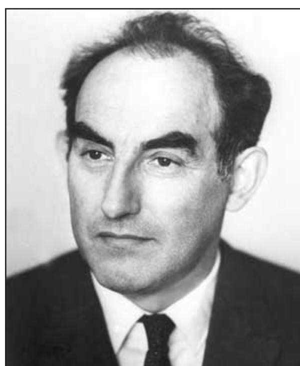
Satyendra Nath Bose

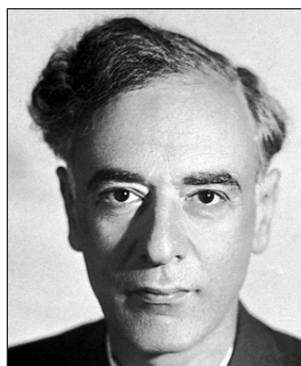
Albert Einstein

În cazul paradei militare, toţi participanţii ţin pasul și respectă cadenţa, ceea ce nu este caracteristic pentru un miting. Cu cât numărul de unităţi militare și de participanţi la paradă e mai mare, cu atât cadenţa se respectă mai strict. Faza în cazul stării coerente este echivalentă cu cadenţa la parada militară.

În mecanica cuantică, cu cât faza e mai precisă, cu atât numărul de particule e mai indefinit și invers. Sistemele care au numărul de particule bine determinat se numesc sisteme cu simetrie de etalonare. Stările coerente macroscopice pot apărea numai în sisteme cu simetrie de etalonare distrusă. Stările de bază ale acestor două sisteme sunt reproduse de figura 5. În cazul simetriei de etalonare, starea de bază este degenerată, fiind reprezentată prin ulucul circular al energiei potenţiale a sistemului în raport cu funcţia lui de undă. Faza unghiulară a funcţiei de undă se schimbă arbitrar în intervalul de la

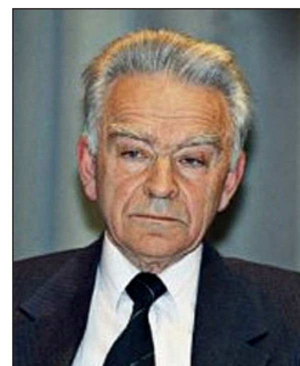
V.L. Ghinzburg

L.D. Landau

N.N. Bogoliubov

L.V. Keldas

Foto 1. Paradă militară

Foto 2. Scenă de balet clasic

0 la 2π . Atunci când simetria de etalonare este distrusă și faza devine bine fixată, starea de bază a sistemului nu mai este degenerată și este reprezentată doar printr-un punct al ulucului.

Astfel de sisteme au o proprietate uimitoare a excitațiilor colective elementare. A excita sistemul înseamnă a schimba locul punctului inițial de pe suprafața energiei potențiale. Dacă noul punct se găsește la fel pe uluc în preajma celui inițial, înseamnă că o asemenea excitare n-are nevoie de energie. Deci în sistemele cu simetrie de etalonare distrusă pot apărea ramuri de excitații elementare fără gap energetic, sau cum se spune în fizica relativistă, fără masă. Acest fel de spectru energetic în cazul CBE, obținut de N.N. Bogoliubov în teoria sa microscopică a superfluidității, a fost evidențiat experimental în cazul CBE a polaritonilor în microcavități. Tocmai existența unui astfel de spectru aduce la suprafluiditatea lichidului, torentul căruia, întâlnind un obstacol, îl ocolește fără pierderea energiei de mișcare și fără destrămarea frontului, ceea ce va fi demonstrat în continuare.

Din cele spuse ne putem aștepta ca în procesul tranziției de fază energia potențială a sistemului în funcție de parametrul de ordine se schimbă de la o formă parabolică cu minimum în punctul zero la o formă cu uluc (figura 5) sau cu valori minimale în afara punctului zero (figura 6). Tranziția de fază dintre cele două stări reprezentate prin aceste două curbe din figura 6 a fost descrisă de H.T.C. Stoof și constă din trei etape.

Prima este faza cinetică, în care sistemul inițial excitat se răcește și se apropie de temperatura de trecere. Apoi are loc însuși procesul de trecere care se datorează proceselor de instabilitate apărute în sistem, în urma cărora particulele necondensate se transformă în cele condensate și formează embrionul condensatului Bose-Einstein. După această fază, numită coerentă, are loc al doilea proces cinetic, în care embrionul condensatului se dezvoltă și revine în cvasiechilibru termodinamic cu necondensatul. Este uimitor faptul, dar s-a constatat că prima fază cinetică în procesul evoluției particulelor necondensate, numite necondensat, nu poate duce la apariția condensatului, dacă existența lui n-a fost presupusă apriori. Condensatul se naște din necondensat, după părerea lui H.T.C Stoof, în urma proceselor de instabilitate și de generare a noi unde și cvasiparticule. Însăși instabilitatea apare în urma surplusului de excitații elementare în punctul tranziției de fază și interacțiunii lor. Deoarece polaritonii se formează în microcavități, proprietățile acestora influențează

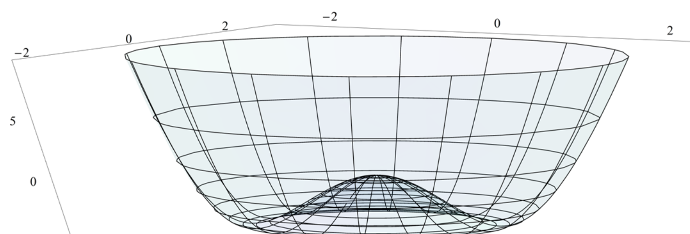

Figura 5. Energia potențială V(φ) cu minimumul la valoarea unghiului |φ|=a și cu maximumul locat în punctul φ=0

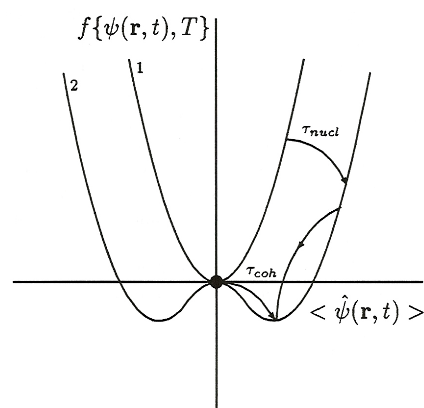

Figura 6. Funcționalul energiei libere f(Ψ(r,t),T) în dependență de parametrul de ordine <Ψ(r,t)>. Sursa: articolul lui H.T.C. Stoof publicat în monografia [5]

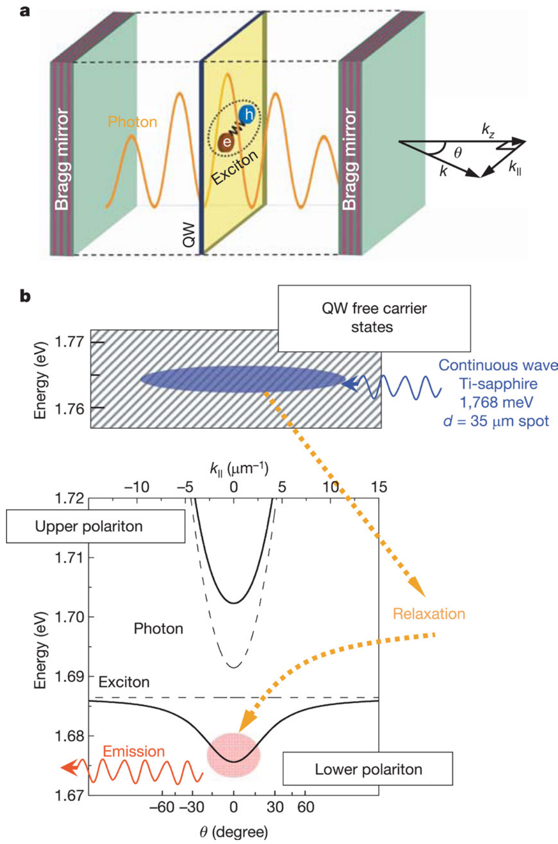

Figura 7. Diagrama microcavităţii şi legea de dispersie a energiei polaritonilor. Sursa: articolul lui J. Kaspryak et al. [6]

asupra spectrului energetic al polaritonilor. După cum am menţionat mai sus, microcavitatea este un rezonator cu oglinzi din ambele părţi ale axei lui, în interiorul căruia este încadrată o groapă cuantică de semiconductor, cum e arătat în figura 7, sau o joncţiune p-n formată din cristalul de volum, cum este demonstrat pe desenul 1. Datorită oglinzilor, în interiorul rezonatorului pot exista unde electromagnetice, semilungimea de undă a cărora $\frac{\lambda}{2}$ se încadrează un număr întreg de ori pe lungimea axei rezonatorului. De aici reiese că există o frecvenţă de retezare a undelor electromagnetice cu lungimi de undă mai mari. Fotonii, intrând în interacţiune cu excitonii formaţi pe groapa cuantică de semiconductor instalată în antinodul undelor electromagnetice, generează formarea polaritonilor excitonici (figura 7). Polaritonii în microcavitate au două ramuri energetice în funcţie de vectorul de undă $k_{//}$ orientat în planul gropii cuantice. Pe ramura de jos, în punctul $\vec{k}_{//} = 0$, în urma relaxării se acumulează polaritonii pompaţi de către o sursă exterioară de excitare şi are loc fenomenul de Condensare Bose-Einstein, atunci când intensitatea laserului de pompare depăşeşte mărimea pragului P_{thr} (figura 8).

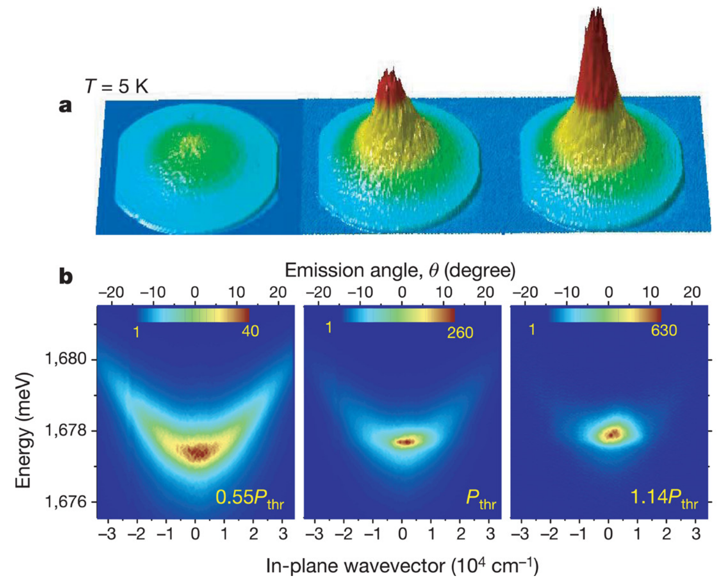

Figura 8. Spectrele de luminiscenţă măsurate la diferite unghiuri de emisie la 5K pentru trei intensităţi de excitare. Sursa: lucrarea lui J. Kasprzak et al. [6]

Gradul de ocupare al stării $\vec{k}_{//} = 0$ pe ramura polaritonică de jos în funcţie de intensitatea laserului de pompare este reprezentat pe figura 9a. Putem vedea că ocuparea stării de jos creşte linear până la pragul de pompare, după ce are loc o creştere bruscă în preajma pragului de pompare legată cu apariţia şi formarea condensatului Bose-Einstein. Numerele de ocupare ale stărilor polaritonice pe ramura de jos cu vectorii de undă $\vec{k}_{//}$ diferiţi de zero ne arată că numerele polaritonilor necondensaţi se descriu cu funcţia de distribuire Bose-Einstein, potenţialul chimic al căreia, fiind negativ, creşte odată cu creşterea intensităţii pompării şi se apropie de valoarea zero în regiunea pragului de pompare. Această comportare a polaritonilor necondensaţi este reprezentată pe figura 9b. Fenomenul de CBE a polaritonilor bidimensionali în nanostructurile de tip *CdTe* şi

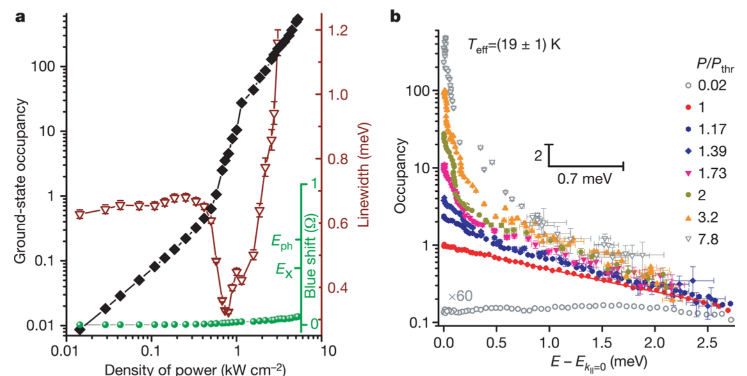

Figura 9. Ocuparea stărilor polaritonice la 5K. Sursa: lucrarea lui J. Kasprzak et al. [6]

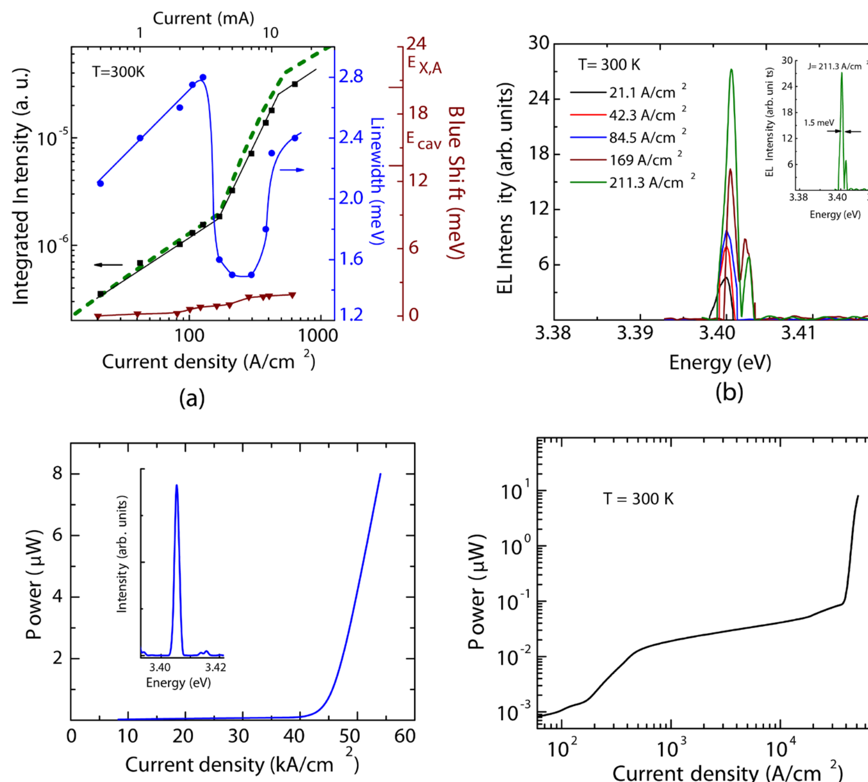
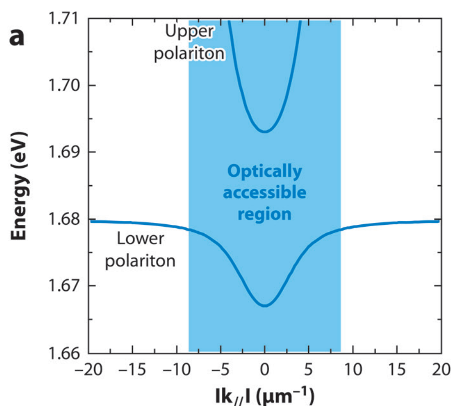

Figura 10. Caracteristicele emiterii laser polaritonice şi fotonice la un unghi normal de detectare. Sursa: articolul lui P. Bhattacharya et al. [2]

GaAs a fost observat la temperaturi joase (figura 9). Figura 10 demonstrează că acest fenomen a fost înregistrat şi în cazul cristalului de volum, adică tridimensional (3D) de tip *GaN* la temperatura de cameră. Tocmai această performanţă a permis crearea laserului polaritonic la temperaturi de cameră folosind dioda în formă de microcavitate cu joncţiune p-n în interiorul ei şi cu plăci de contact prin care cu ajutorul curentului electric se pompează o densitate înaltă de perechi electron-gol.

Aceştia conduc la crearea excitonilor Wannier-Mott şi ulterior la formarea polaritonilor excitonici precum este demonstrat de figurile 1-3. Spre deosebire de alte sisteme ale naturii în care a fost descoperit fenomenul de CBE şi de suprafluiditate, cum ar fi heliul suprafluid cu un condensat creat din atomii de heliu, sau supraconductorii, condensatul cărora

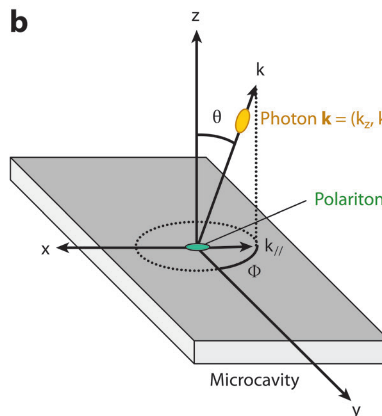

Figura 11. (a) Curbele polaritonice de dispersie (ramurile de sus şi de jos) colorate cu albastru sunt regiunea în care polaritonii pot emite lumina. În această regiune energiile polaritonilor pot fi determinate măsurând vectorii de undă ai fotonilor evadaţi din microcavitate. (b) Determinarea detaliată a interdependenţei dintre vectorul de undă al polaritonului în planul gropii cuantice şi vectorul de undă al fotonului emis. Sursa: lucrarea lui Richard M. 2004 [7] .

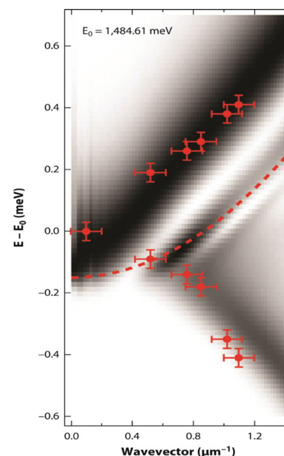

Figura 12. Relaţia de dispersie a polaritonilor. Sursa: articolul lui V. Kohnle et al. [8]

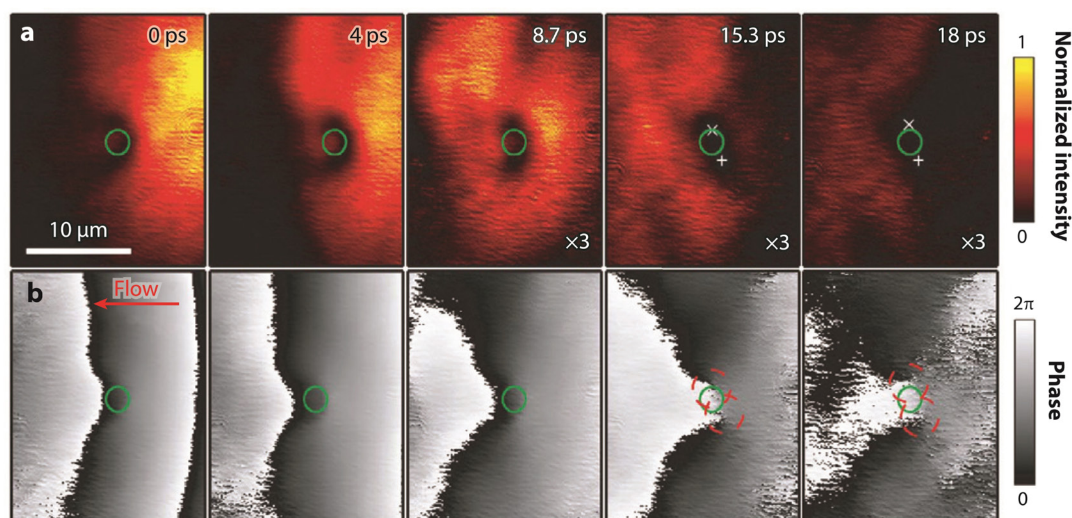

Figura 13. Comportarea suprafluidă fără perturbări: a) densitatea polaritonilor; b) faza polaritonilor la diferite intervale de timp după momentul excitării. Figura luată din lucrarea lui Nardin G. 2011 [9]

este creat din perechi Cooper de electroni, condensatul exciton-polaritonic are o proprietate uimitoare legată de existența componentei fotonice a polaritonilor. Fotonii din componența polaritonilor creați în interiorul microcavității se pot transforma în fotonii din spațiul exterior trecând prin oglinzile ei (figura 11).

Datorită faptului că această transformare are loc cu respectarea legilor conservării energiei și a vectorilor de undă orientați în planul rezonatorului, care descriu fotonii încadrați în proces, a devenit posibilă studierea statisticii cuantice a polaritonilor în microcavitate prin înregistrarea experimentală a proprietăților fotonilor evadați prin oglinzile ei. După cum vedem din figurile 11 și 12, fotonul din componența polaritonului în microcavitate poate evada din ea ducând cu sine energia totală a polaritonului inițial. Vectorul de undă al fotonului ajuns în afara cavității este tridimensional, însă componenta lui $\vec{k}_{//}$ este moștenită de la polaritonul părăsit. În prezența condensatului Bose-Einstein cu polaritoni condensați în punctul $\vec{k}_{//} = 0$, polaritonii necondensați cu vectorii de undă $\vec{k}_{//} \neq 0$ au un spectru energetic renormat, care fiind calculat de la energia polaritonului condensat are valori pozitive și negative și o dependență lineară de vectorul de undă $\vec{k}_{//}$ în regiunea $\vec{k}_{//} \rightarrow 0$.

Un astfel de spectru reiese din teoria microscopică a suprafluidității elaborată de N.N. Bogoliubov. Măsurătorile au fost făcute folosind tehnica amestecării a patru unde, în cadrul căreia două unde joacă rolul de pompare și aduc la crearea condensatului Bose-Einstein al polaritonilor, iar a treia undă se numește unda de sondare și are menirea să evidențieze cele întâmplate în sistem. În urma interacțiunii ei cu sistemul excitat apare și a patra undă de semnal. Suma energiilor fotonului din unda de sondare și a fotonului din unda de semnal este egală cu energia a doi polaritoni din condensat și procesul care are loc este transformarea a doi polaritoni condensați în doi polaritoni necondensați. Dacă energia unuia din polaritonii necondensați este mai mare decât energia polaritonului condensat, atunci energia celui de al doilea polariton necondensat nou apărut este mai mică decât a celui condensat, astfel că legea conservării energiei este satisfăcută. De asemenea, se manifestă și legea conservării vectorilor de undă orientați în planul stratului. În cazul când polaritonii din condensat au vectorii de undă $\vec{k}_{//} = 0$, cei doi polaritoni necondensați au vectorii de undă cu orientare opusă. Energiile polaritonilor necondensați calculate de la energiile polaritonilor condensați fiind desenate în funcție de vectorii de undă $\vec{k}_{//}$ dau naștere la două curbe: una cu valori pozitive, iar alta cu valori negative. Ele s-au dovedit a fi coincidente cu spectrele excitațiilor elementare obținute de N.N. Bogoliubov. Să ne amintim că spectrul excitațiilor elementare obținut de N.N. Bogoliubov are două ramuri, una pozitivă și una negativă. De obicei, cea pozitivă e numită energetică sau normală, iar celei negative i se spune cvasienergetică sau fantomă. Tocmai aceste două ramuri, ambele cu dependențe lineare în funcție de vectorul de undă $\vec{k}_{//}$, au fost evidențiate experimental în cazul CBE al polaritonilor în microcavități (figura 12). Renormarea legii de dispersie a polaritonilor condensați Bose-Einstein și apariția legii de dispersie lineară în funcție de vectorul de undă $\vec{k}_{//}$ în locul celei parabolice permite desfășurarea fenomenului de suprafluiditate, care într-adevăr a fost descoperit experimental și este demonstrat mai jos.

Figura 13 reprezintă fenomenul suprafluidității polaritonilor excitați rezonant de un impuls ultrascurt de lumină laser incident oblic pe suprafața gropii cuantice încadrate în microcavitate, în așa fel încât vectorul de undă $\vec{k}_{\parallel}$ al polaritonilor bidimensionali este diferit de zero. În acest caz polaritonii creați rezonant cu vectorul de undă $\vec{k}_{\parallel}$ formează un torent de fluid care se mișcă cu viteza, unde m_{eff} este masa efectivă a polaritonilor. Pe figura 13 direcția curgerii torentului este indicată cu săgeata orientată de la dreapta la stânga. În rândul de sus sunt arătate densitățile polaritonilor în diferite momente de timp după momentul excitării. Densitatea polaritonilor $|\psi|^2$ descrește cu timpul datorită recombinării lor, ceea ce conduce la descreșterea vitezei critice v_{cr} a suprafluidității. Ea este determinată din spectrul excitațiilor elementare obținut de N.N. Bogoliubov. Această viteză se mai numește și viteza sunetului (în mediul polaritonic) și se exprimă prin formula

$$v_{cr} = \sqrt{\frac{|\psi|^2 g}{m_{eff}}},$$

unde g este constanta de interacțiune a polaritonilor bidimensionali. Conform criteriului suprafluidității formulat de L.D. Landau, fluidul se mișcă fără disipație atâta timp cât viteza lui v_{tor} este mai mică decât viteza critică, adică $v_{tor} < v_{cr}$. Torentul de polaritoni cu densitate mare și cu viteza v_{tor} mică are o comportare suprafluidă, adică ocolește fără disipație și perturbări obstacolul care în figura 13 este însemnat printr-un cerculeț. În rândul de jos al figurii 13, în diferite coloane ale lui, corespunzătoare la diferite momente de timp după excitare, sunt reprezentate stările, forma și faza frontului fluidului. Putem vedea că pe măsură ce descrește densitatea $|\psi|^2$ polaritonilor și viteza critică v_{cr}, care devine treptat mai mică decât viteza torentului v_{tor}, frontul fluidului în jurul obstacolului devine tot mai perturbat și disipat. Suprafluiditatea inițială a torentului treptat dispare și torentul de polaritoni se transformă în fluid cu viscozitate. Aceeași transformare a polaritonilor din starea suprafluidă în cea vâscoasă poate fi explicată prin faptul că polaritonii cu spectru energetic linear în funcție de vectorul de undă $\vec{k}_{\parallel}$ nu pot fi împrăștiați de o impuritate, spre deosebire de polaritonii cu o lege de dispersie parabolică, în care procesul de împrăștiere are loc cu satisfacerea legilor conservării energiei și vectorilor de undă.

CONCLUZII

Inventarea laserului polaritonic a încununat cercetările fundamentale și aplicative, întreprinse de câteva generații de cercetători pe parcursul a peste 55 de ani. Descoperirea și dezvăluirea fenomenului de suprafluiditate, realizarea lui la temperatura de cameră, este un succes de excepție care reflectă la justa valoare capacitățile intelectuale ale omului. E semnificativ faptul că savanții din Republica Moldova și-au adus și continuă să-și aducă contribuția la dezvoltarea acestui domeniu prin cercetări de anvergură [10, 11]. Suntem siguri că laserul polaritonic cu injecție electronică este doar un prim pas în „materializarea" în practică a fenomenului de suprafluiditate și în anii ce urmează vom fi martorii elaborării de noi dispozitive nanoelectronice, de noi salturi tehnologice.

BIBLIOGRAFIE

1. Zunaid Baten M. et al. Sci. Rep. 5, 11915, 2015.
2. Bhattacharza P. et al. Phys. Rev. Lett. 112, 236802, 2014.
3. Cristian Shneider et al. Semiconductor Today 8, 5, 2013.
4. Bajoni D.J. Phys. D: Apll. Phys. 45, 313001, 2012.
5. H.T.C. Stoof in Bose-Einstein Condensation, eds: A. Griffin, D. W. Snoke and S. Stringari, Cambridge U. Press, Cambridge, 1995.
6. Kasprzak J. et al. Nature 443, pp. 409-414, 2006.
7. Richard M. 2004. Quasi-condensation des polaritons sour excitation incoherente dans les microcavites II-VI a base de CDTe. PhD Thesis, Univ. Josep Fourier, Grenoble.
8. Kohnle V. et al. Phys. Rev. Lett. 106, 255302, 2011.
9. Nardin G. 2011. Phase-resolved imaging of exciton polaritons. PhD Thesis. EPEL, Lausanne.
10. Moskalenko S. A. and Snoke D.W. Bose-Einstein condensation of excitons and biexcitons and coherent nonlinear optics with excitons Cambridge University Press. Cambridge, 2000.
11. Moskalenko S. A., Tiginyanu I.M. Exciton-polariton laser, Low Temperature Physics/Fizika Nizkikh Temperatur (2016) v 42, N 5. pp. 426-437.

SISTEM INFORMAȚIONAL MULTIPARAMETRU DE MANAGEMENT AL PACIENȚILOR CU ACCIDENT VASCULAR CEREBRAL

Doctorand **Elena ZAMȘA**
Institutul de Matematică și Informatică al AȘM

MULTIPARAMETER INFORMATION SYSTEM FOR STROKE PATIENTS MANAGEMENT

Abstract: The article presents the description of the *Stroke database* and *StrokeMD management syste*m which was concepted by the author as the first stroke database in Moldova, bringing technology to patient care, ranging from prevention and diagnosis to follow-up, allowing the utilization of modern communication equipment and services capacity to link doctors and individuals for the provision of healthcare services in real-time. Also it gives practices to minimize the paperwork involved in the healthcare delivery, optimize the provided services, and ensure seamless communication and access to information independently of location. *Also StrokeMD* will be a source of research data, since stroke is a leading cause of morbidity and mortality in Europe.

Keywords: Stroke, patient, morbidity, electronic register, predictive model, risk groups, risk factors, e-health, medical software.

Rezumat. Articolul prezintă descrierea *bazei de date a accidentelor vasculare cerebrale (AVC)* și a s*istemului de management al pacienților cu AVC*, precum și a *grupelor de risc – StrokeMD* – care a fost conceput de autoare ca prima bază de date de accidente vasculare cerebrale în Moldova, având drept scop implicarea tehnologiilor informatice la îngrijirea pacientului, începând cu profilaxia, diagnosticarea în timp până la asistența pe parcursul vieții. *Stroke MD* oferă posibilitatea utilizării serviciilor ICT pentru a stabili interconexiunea între medici și pacienți. Pe lângă accesul rapid și continuu la datele pacientului, *StrokeMD* va fi de asemenea o sursă de date pentru cercetare pe motiv că accidentele vasculare cerebrale sunt o cauză principală de morbiditate și mortalitate în țările europene.

Cuvinte-cheie: accident vascular cerebral, pacient, morbiditate, registru electronic, model predictiv, grupuri de risc, factorii de risc, e-sănătate.

I. INTRODUCERE

Accidentele vasculare cerebrale (AVC) reprezintă a doua cauză de mortalitate și prima de morbiditate în rândul cetățenilor din Republica Moldova [1]. Organizația Mondială a Sănătății (OMS) a estimat că anual la nivel global suferă un accident vascular cerebral circa 17 milioane de persoane, dintre care cinci milioane mor și alte cinci milioane rămân cu handicap permanent [2].

Pe parcursul anilor mai multe țări au lansat inițiative de elaborare a registrelor naționale. În 1971 OMS realizează primul registru internațional în colaborare cu centrele de cercetare din Europa (Marea Britanie, Franța, Germania, Spania etc). A fost cea dintâi încercare de a colecta date cu privire la AVC-uri într-un mod uniform din țări cu diferite medii sociale, culturale și economice [3]. La fel, în anul 1978, un studiu clinic despre AVC-uri, ale cărui rezultate au fost inserate într-o bază de date, a fost inițiat de către Institutul Național de Neurologie, Tulburări Comunicative și AVC-uri din Maryland. Acesta a avut scopul de a colecta informații în mod sistematic pe un număr mare de pacienți ca o sursă de date pentru cercetările clinice. Atunci Statele Unite ale Americii au ridicat la nivel de strategie studiul și profilaxia AVC-urilor printr-un program „Traume și AVC-uri" [4].

Pe parcursul anilor au fost elaborate mai multe registre în diferite țări. Republica Moldova nu dispune însă de un astfel de registru. Astfel, cu scopul de a reduce numărul persoanelor, care au suferit sau se află în grupul de risc de accident vascular cerebral, s-a decis crearea sistemului informatic *StrokeMD* care ar avea următoarele funcții.

- ar servi în calitate de registru electronic al pacienţilor cu *AVC*;
- ar da posibilitatea clusterizării populaţiei în grupuri de risc pentru demararea campaniilor de prevenire a *AVC*-urilor;
- ar oferi secţiilor de profil o modalitate rapidă, eficientă și comodă de gestionare a datelor pentru a garanta o îngrijire cât mai calitativă;
- ar oferi un suport computerizat la toate etapele de management al accidentelor vasculare cerebrale, inclusiv prevenirea primară, managementul activ al accidentului produs, prevenirea secundara și reabilitarea pacienţilor cu această maladie;

• ar servi drept o platformă pentru cercetări în domeniul prevenirii şi tratării pacienţilor cu *AVC*.

Elaborarea sistemului *StrokeMD* a demarat în anul 2015, sub egida Institutului de Matematică şi Informatică al AŞM, în cadrul proiectului 15.856.02.04A „Sistem Informaţional pentru cercetare, tratament, recuperare şi recuperare în accidentele cerebrale vasculare". Proiectul este parte a Programului de Stat „Sistemogeneza factorilor de risc, optimizarea serviciului de asistenţă medicală, evaluarea durabilă şi modelarea matematică a Accidentelor Vasculare Cerebrale".

Crearea sistemului urmăreşte câteva obiective:

• colectarea informaţiilor în timp despre cazurile de *AVC* şi identificarea grupurilor de risc;

• îmbunătăţirea calităţii îngrijirii oferite pacienţilor cu accident vascular cerebral;

• prevenirea *AVC*-urilor în grupurile de populaţie tânără;

• păstrarea datelor statistice, precum şi cercetarea evoluţiilor în timp.

II. SISTEMUL *STROKEMD*

Problema esenţială care a determinat necesitatea dezvoltării unui sistem informatic de management al pacienţilor cu *AVC* şi celor din grupurile de risc o constituie volumul supradimensionat de date care fără un suport computerizat nu poate fi folosit în toată amploarea, lăsând pentru luarea deciziilor doar o mică parte din toate informaţiile utile.

Sistemul informatic *StrokeMD* este destinat colectării, procesării şi vizualizării datelor despre pacienţii cu accidente vasculare cerebrale. Scopul principal al aplicaţiei constă în facilitarea introducerii eficiente a datelor despre pacient şi extragerea ulterioară a cunoştinţelor, în baza cărora vor fi elaborate modele predictive pentru *AVC*.

Baza de date a sistemului este proiectată cu respectarea următoarelor principii:

• Abstractizarea datelor;
• Integrarea datelor colectate;
• Integritatea datelor colectate;
• Securitatea datelor;
• Partajarea datelor;
• Independenţa datelor.

Baza de date conţine 16 module de date care au fost structurate conform necesităţii medicilor:

• Pacient
• Anamneza socială
• Factorii de risc
• Factori ecologici
• Debutul
• Examinări
• Simptome
• Teste
• Tipul diagnosticului
• Activitate la debut
• Acuze
• Analize
• Examen clinic
• Tratament
• Medicamente
• Reacţii la medicamente

III. FACTORII DE RISC

Un interes aparte pentru prevenirea accidentelor vasculare cerebrale îl prezintă studiul *factorilor de risc*. În acest scop în sistem sunt înregistrate două categorii de factori de risc: *modificabili* şi *nemodificabili*. Aceşti factori au fost identificaţi într-o activitate comună de cercetare cu grupul de neurologi de la Institutul de Medicină Urgentă din Chişinău, Republica Moldova [5]. Toţi factorii de risc modificabili au fost cartografiaţi cu posibilitatea de actualizare a acestora zi de zi.

a. Factorii de risc *modificabili* (figura1) identificaţi sunt: *hipertensiunea arterială*, *diabetul zaharat*, *dislipidemia*, *fumatul*, *inclusiv fumatul pasiv*, *sedentarismul*, *obezitatea*, *consumul excesiv de alcool*, *utilizarea contraceptivelor orale*, *alimentaţia*, *consumul de cafea*.

Figura 1. Fragment din fereastra pentru înregistrarea factorilor de risc modificabili, aplicaţia *StrokeMD*

Factorii de risc

Migrena *
da
nu

Valvulopatie *
da
nu

Durata valvulopatiei
1 ani

Dislipidemie *
da
nu

Infarct miocardic *
da
nu

Tromboză venoasă profundă (DVT) *

Hipertensiune arterială
N/A

Figura 2. Fragment din fereastra pentru înregistrarea factorilor de risc nemodificabil, aplicația *StrokeMD*

Diabet Zaharat *
Nu s-a depistat

Endocardita septică *
da
nu

Accident vascular cerebral *
Nu a avut loc

Insuficienţă cardiacă *
da
nu

Obezitate *
da
nu

Stenoza arterelor magistrale *
Nu s-a depistat

Proteză valvulare *
nu

Fibrilaţie arterială *
Nu s-a depistat

Figura 3. Factori de risc nemodificabili, aplicația *StrokeMD*

b. Factori de risc *nemodificabili*, cum ar fi: *migrena*, *valvulopatia*, *infarctul miocardic*, *tromboză venoasă profundă*, *reumatismul*, *insuficiența cardiacă* etc. (figurile 2, 3).

Toți factorii menționați sunt destinați pentru stabilirea terapiei pacienților, precum și identificarea grupelor de risc. *StrokeMD* va oferi posibilitatea înregistrării parametrilor factorilor modificabili și nemodificabili pe parcursul întregii perioade de monitorizare a pacientului, astfel devenind posibilă urmărirea evoluției lor în timp.

IV. ALTE DATE PRIVIND SĂNĂTATEA. VALIDAREA ȘI SECURITATEA LOR

Alte date colectate referitor la starea de sănătate conțin informații cu privire la analizele chimice (*hemoleucograma*, *hemoleucograma biochimică*, *coagulograma*, *analiza generală a urinei* etc.), precum și ale celor fiziologice (furnizate de către specialiștii de ramură): *examenul clinic*, *sistemul respirator*, *examenul neurologic*, *sistemul urinar*, *sistemul digestiv*, *sistemul cardiovascular*, *investigația Doppler* etc.

Deoarece informaţiile despre sănătatea pacienţilor sunt, de fapt, date cu caracter personal, va fi implementat un modul de validare și protejare a lor.

Una dintre tehnicile de securitate și de control, care au fost implementate în sistem, este *accesul autorizat la un anumit set de date* (spre exemplu, în cazul analizelor fiziologice, doar medicul specialist are acces la concluziile și datele de analiză introduse). După validarea datelor nu există nicio posibilitate de a le schimba sau de a le citi neautorizat.

Validarea datelor a fost pusă în aplicare în două etape: validarea datelor de intrare și validarea valorilor lor. Această modalitate va preveni introducerea unor informaţii eronate sau incomplete.

Pentru a scurta timpul de acces la datele din laboratoare, prima instituție test (Institutul de Medicină Urgentă) a solicitat posibilitatea ulterioară de a folosi servicii web către sistemul informațional Hippocrate.

V. COMUNICAREA BIDIRECȚIONALĂ ȘI RAPORTAREA

StrokeMD prevede și comunicarea bidirecțională între pacienți și membrii familiei acestora sau populația din grupurile de risc și medicul neurolog.

Cum sistemul își propune să posede nu doar funcția de colectare și prelucrare a datelor, ci și de comunicare între pacient și medic, el este conceput și ca o zonă de comunicare și schimb de mesaje. Astfel, neurologii au posibilitatea de a monitoriza pacienții non-stop pentru a vedea progresul acestora. În același timp, ei pot inter-

veni, în cazul în care se atestă o lipsă de date mai mare de trei zile pentru pacienții care au suferit un accident vascular cerebral și mai mare de o lună pentru pacienții din grupurile de *risc sporit*, *mediu*, *redus* și *zero.*

Zona de comunicare dintre medici și pacienți este una importantă, deoarece medicii sunt alertați în cazul când datele referitoare la sănătatea unui anumit pacient indică valori critice.

Toate datele urgente despre sănătatea pacienților sunt ușor de găsit și de urmărit. În cazul unor probleme urgente medicii responsabili vor primi un mesaj de alertă.

Raportul privind progresele înregistrate conțin posibilitatea generării datelor statistice și a evoluției lor în timp pentru fiecare pacient sau pentru un grup de pacienți.

• *rapoarte statistice* – în cazul în care toate datele solicitate reprezintă numere;

• *reprezentarea grafică* – pentru o analiză rapidă a situaţiei;

• e*videnţierea abaterilor de la indicatorii normali cu sugestii.*

VI. CONCLUZII

Stroke MD este o aplicație nouă – abordare multiparametru – în managementul pacienților cu accident vascular cerebral. Este prima bază de date *AVC* în Republica Moldova și prima posibilitate de a include în mod retrospectiv în baza de date informații despre pacienți, fapt ce va oferi neurologilor posibilitatea de a avea o privire de ansamblu asupra progreselor *AVC*-ului în țară în ultimii 5-10 ani. Abordarea unificată pentru organizarea datelor oferă o posibilitate nouă de extragere a cunoștințelor. Aplicația este în curs de dezvoltare și testare clinică.

BIBLIOGRAFIE

1. http://www.worldlifeexpectancy.com/moldova-stroke
2. The atlas of heart disease and stroke. WHO. Available online at http://www.who.int/cardiovascular_diseases/resources/atlas/en/
3. Hatano S. Experience from a multicentre, stroke register: a preliminary report, Bull. World Health Organ, Vol 54, 1976, pp. 541-553.
4. Kunitz S.C., Gross C.R., Heyman A., Kas C.S., Mohr J.P., Wolf P.A. The Pilot Stoke Data Bank: Definition, Design and Data, Stroke journal of the AHA, 23,1984, pp.740-746.
5. Groppa S., Zota E. Managementul Factorilor de Risc Modificabili pentru Accidente Vascular Cerebrale./MANAGEMENT OF MODIFIABLE STROKE RISK FACTORS. Akademos, nr. 3 (10), pp. 70-74, 2008.

Ion Bolocan. *Bărbat mergând*, 1998,
bronz, granit, 104 cm × 8 cm × 25 cm

SISTEMUL DE MANAGEMENT INTEGRAT AL DEȘEURILOR – O NECESITATE STRINGENTĂ PENTRU REPUBLICA MOLDOVA

Doctor în fizică **Dorin DUȘCIAC**
Comisariatul pentru Energia Atomică și Energiile Alternative (Saclay, Franța)

THE INTEGRATED WASTE MANAGEMENT SYSTEM – AN URGENT NEED FOR THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Summary. The Republic of Moldova is today tributary to its totalitarian past (1944–1991), during which has been built a planned economy, oriented towards satisfying the needs of a gigantic military-industrial complex. Important sectors, including environment protection and public health, have been completely neglected during many decades. Thus, the consequences of public authorities' chronical lack of vision, are reflected in the functioning of the waste management sector.

In this article, after a short presentation of legal and institutional difficulties in the field of waste management, we point out several advantages resulting from the adoption of a new Waste Management Law. In compliance with the Republic of Moldova's obligations according to the Association Agreement with the European Union, the new Waste Management Law will attract important private investment in the sector, introduce the extended producers' responsibility mechanism, and allow for a correct and efficient management of hazardous waste. The adoption of a new Waste Management Law is the first and the most important step in the process of implementation of an Integrated Waste Management System.

Keywords: Integrated Waste Management System, Association Agreement of the Republic of Moldova to the European Union, extended producers' responsibility, management of hazardous waste.

Rezumat. Republica Moldova este astăzi tributara unui trecut totalitar (1944–1991), care a construit un sistem de economie planificată, orientată spre satisfacerea necesităților unui complex militar-industrial supradimensionat. Domenii importante, cum ar fi protecția mediului înconjurător și sănătatea publică, au fost neglijate aproape cu desăvârșire de-a lungul mai multor decenii. Consecințele unei lipse cronice de viziune a autorităților se regăsesc inclusiv în sectorul gestionarii deșeurilor.

În acest articol, după o scurtă trecere în revistă a carențelor de ordin juridic și instituțional din domeniul gestionării deșeurilor, sunt prezentate câteva avantaje care ar rezulta din adoptarea unei noi Legi a Deșeurilor. Euro-conformă și în corespundere cu obligațiile asumate de către Republica Moldova în cadrul Acordului de Asociere cu Uniunea Europeană, această nouă Lege a Deșeurilor va permite, printre altele, atragerea în sector a unor importante investiții private din exterior, introducerea mecanismului de responsabilitate extinsă a producătorului, o gestionare corectă și eficientă a deșeurilor periculoase. Adoptarea unei noi Legi a Deșeurilor este prima etapă, probabil cea mai importantă, în procesul de edificare a unui Sistem de Management Integrat al Deșeurilor în Republica Moldova.

Cuvinte-cheie: Sistemul de Management Integrat al Deşeurilor, Acordul de Asociere între Republica Moldova şi Uniunea Europeană, responsabilitatea extinsă a producătorului, gestionarea deşeurilor periculoase.

I. INTRODUCERE

Sistemul de gestionare a deșeurilor existent actualmente în Republica Moldova este emanaţia unei serii de malformații ce își găsesc originea în trecutul sovietic de până la declararea independenței în anul 1991, dar și în lipsa unei viziuni strategice în domeniu în ultimele două decenii și jumătate. Înainte de imploziunea comunismului în Europa de Est și URSS la sfârșitul anilor 1980 și începutul anilor 1990, protecția mediului înconjurător și gestionarea durabilă a resurselor naturale nu constituiau o prioritate în societățile din lagărul socialist. Economiile planificate ale acestor state erau orientate spre asigurarea cu orice preț a unei industrializări masive, de cele mai multe ori în detrimentul considerentelor de ordin ecologic sau social. Prioritatea absolută pe plan economic era atingerea obiectivelor dictate de instanțele superioare ale partidului unic, chiar dacă acest lucru avea repercusiuni nefaste de lungă durată asupra mediului.

Cursa înarmării, lansată după cel de-al Doilea Război Mondial, a plasat țările socialiste într-o stare de permanentă concurență cu Occidentul. Cerințele impuse de dezvoltarea accelerată a complexului militar industrial au condus rapid la supra-dimensionarea acestui sector, care în timp relativ scurt a devenit cel mai important în economia URSS [1]. Industria-

lizarea galopantă a produs o serie de efecte nefaste, inclusiv în modul de viață și în deprinderile de zi cu zi ale populației. Principiile unei creșteri economice forțate au fost impuse în toate ramurile de activitate. Printre alte consecințe nefaste ale acestui model de dezvoltare se numără și ruperea echilibrului ancestral între om și natură.

Republica Sovietică Socialistă Moldovenească (RSSM), fiind plasată prin sistemul de „diviziune socialistă a muncii" în rândul economiilor agrare, a suferit din plin efectele negative ale comunizării care a urmat imediat după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial. Colectivizarea și trecerea la o agricultură extensivă, generatoare de cantitate în detrimentul calității, s-a efectuat cu prețul utilizării masive a pesticidelor și prin neglijarea aspectelor ecologice. Pe parcursul mai multor decenii, RSSM a fost teatrul de desfășurare a unor „experimente" agroindustriale la scară mare, de cele mai multe ori soldate cu un eșec răsunător. Complexele agroindustriale gigantice, care au fost construite în RSSM începând cu anii 1950, erau dotate cu sisteme învechite și ineficiente de gestionare a deșeurilor de producție. Repetând tiparele epocii, aceste obiective agroindustriale nu respectau în niciun fel considerente legate de eficiența energetică sau de utilizarea rațională a resurselor naturale. Același lucru era valabil și pentru complexul industrial dezvoltat cu precădere în raioanele din stânga Nistrului.

Astăzi, în Republica Moldova, managementul defectuos al deșeurilor este o realitate, oricare ar fi tipul acestora. Deșeurile menajere și de construcție (care provin de la gospodăriile casnice) constituie volumul cel mai important al deșeurilor generate în Republica Moldova. Deșeurile industriale sunt eliminate în urma proceselor de producție, dintre acestea cele mai voluminoase sunt deșeurile de materiale de construcții, de metale feroase și neferoase etc. O categorie care necesită o atenție deosebită este cea a deșeurilor periculoase, în special: uleiurile uzate, baterii și acumulatoare, pesticidele neutilizate sau perimate, deșeurile chimice și cele medicale. În cele ce urmează, vom indica modalitățile concrete de implementare a sistemului de management integrat al deșeurilor, acordând o atenție specifică anumitor categorii de deșeuri.

În acest articol vom analiza starea actuală a gestionării deșeurilor în Republica Moldova. După o succintă analiză a cadrului legal existent în domeniu, vom prezenta în detaliu câteva aspecte importante ale implementării unui sistem de management integrat al deșeurilor.

2. CARENŢE DE ORDIN JURIDIC ŞI INSTITUŢIONAL

Cadrul juridic și instituțional al gestionării deșeurilor este insuficient, acesta bazându-se pe mai multe acte legislative elaborate și adoptate în ultimul deceniu al secolului trecut, printre care menționăm, în special, Legea protecției mediului înconjurător [2] și Legea deșeurilor de producție și menajere [3]. Ambele acte legislative conțin prevederi lapidare, incomplete privind divizarea rolurilor și responsabilităților în întregul proces de gestionare a deșeurilor. Cadrul normativ secundar, necesar pentru crearea unui mecanism eficient de punere în aplicație a prevederilor legale lipsește aproape cu desăvârșire. Anumite etape din procesul de gestionare a deșeurilor (de exemplu, depozitarea temporară, transportul, valorificarea energetică s.a.) – nu sunt practic deloc descrise în legile sus-menționate. În unele cazuri, formulările din lege poartă un caracter prea general, fără diferențiere. Spre exemplu, Articolul 20 (d) din Legea deșeurilor de producție și menajere interzice „arderea deșeurilor de orice proveniență", indiferent de condițiile în care s-ar putea produce acest procedeu.

În anumite privințe (stabilirea cuantumului și colectarea taxei pentru deșeuri, desemnarea și amenajarea terenurilor pentru gunoiști s.a.), lipsește o distribuire clară a rolurilor și responsabilităților care revin administrațiilor de diferit nivel. Formulările din textele de lege sunt incomplete și pot lăsa deseori spațiu pentru interpretări. În linii mari, domeniul gestionării deșeurilor este în prezent sub-reglementat, cadrul normativ fiind insuficient.

3. O NOUĂ LEGE A DEȘEURILOR – ABORDARE MODERNĂ, ÎN SPIRIT EUROPEAN

Acordul de Asociere dintre Uniunea Europeană și Republica Moldova [4] prevede, printre altele, transpunerea în legislația națională a 41 de Directive și Regulamente ale Uniunii Europene în materie de protecție a mediului. Pentru domeniul gestionării deșeurilor, cel mai important text de lege european, care urmează a fi transpus în legislația Republicii Moldova, este Directiva cadru privind deșeurile [5]. În acest scop, Ministerul Mediului al Republicii Moldova a elaborat o nouă Lege a deșeurilor care va sta la temelia introducerii unui nou sistem de management integrat al deșeurilor, în corespundere cu cerințele și cu standardele moderne europene în domeniu. Textul acestui act normativ are la bază principiile dezvoltării durabile care îmbină în mod armonios dezvoltarea economică, protecția mediului și ocrotirea sănătății publice.

Prin adoptarea noilor prevederi legale se urmărește transformarea deșeurilor în produse inofensive pentru sănătatea publică și pentru mediu. Concomitent, este vizată prevenirea producerii și eliminării în mediul înconjurător a deșeurilor (în special a deșeurilor toxice), evitarea importului de produse și tehnologii potențial generatoare de deșeuri periculoase și dezvoltarea la scară națională a economiei verzi.

Elaborarea noii Legi a deșeurilor este prevăzută și de o serie de documente de importanță națională, adoptate recent de către Parlamentul Republicii Moldova, primordiale ca valoare fiind Strategia de mediu pentru anii 2014–2023 [6] și Strategia de gestionare a deșeurilor pentru anii 2013–2027 [7].

Deși versiunea finală a proiectului noii Legi a deșeurilor a fost elaborată în anul 2011 (cu aproximativ trei ani înaintea semnării și ratificării Acordului de Asociere dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană), din păcate, nu s-a reușit adoptarea ei în Parlament. Proiectul de lege a parcurs toate etapele de consultări publice și de expertizare, documentul fiind considerată euro-conform.

Neadoptarea până la această oră (martie 2016) a Legii deșeurilor de către Parlamentul Republicii Moldova are cel puțin două explicații. Prima se referă la o tentație mai veche de a neglija inițiativele legislative din domeniul protecției mediului înconjurător. Ecologia și subiectele aferente sunt subestimate de societate și autorități, subiectele respective nefiind considerate prioritare, nici la nivelul societății, nici a conducătorilor statului. Opinia publică încă nu a identificat în mod clar legătura intrinsecă existentă între protecția mediului înconjurător și sănătatea publică, între aspectele legate de nerespectarea securității ecologice la nivel individual și colectiv și precaritatea economică rezultantă. În aceste condiții, problemele privind mediul înconjurător rămân la „periferia" preocupărilor curente ale opiniei publice, într-o zonă de umbră a spațiului mediatic și a discursului public al decidenților.

Al doilea motiv pentru care stagnează procesul de adoptare a noii Legi a deșeurilor este instabilitatea politică în care s-a pomenit Republica Moldova. Lipsa unui consens productiv în sânul coalițiilor parlamentare care au guvernat Republica Moldova în ultimii ani a condus la situația în care mai multe proiecte de Lege importante pentru viitorul țării și pentru respectarea Agendei de Integrare Europeană au parcurs doar parțial procedura legală prealabilă supunerii dezbaterilor parlamentare. În cazul proiectului noii Legi a deșeurilor, în 2014 și 2015 acesta a primit de mai multe ori avizul pozitiv al Guvernului, dar de fiecare dată au intervenit factori care au perturbat etapele următoare. Astfel, cel mai recent, proiectul Legii deșeurilor a fost aprobat în redacție nouă de către Guvern pe data de 28 octombrie 2015 [8], iar a doua zi, pe data de 29 octombrie 2015, cabinetul de miniștri condus de prim-ministrul Valeriu Streleț a fost demis de către Parlamentul Republicii Moldova prin moțiune de cenzură [9]. Noul episod al crizei politice a aruncat iar Republica Moldova într-o perioadă de instabilitate și incertitudine, fără o coaliție majoritară de guvernare și fără un guvern funcțional.

În cele ce urmează, vom descrie în mod succint câteva prevederi importante care se conțin în proiectul Legii deșeurilor, cu scopul de a fundamenta necesitatea adoptării cât mai grabnice a acestui text de lege în Parlamentul Republicii Moldova.

3.1. Dezvoltarea potențialului de atragere a investițiilor în domeniul gestionării deșeurilor

Adoptarea Legii deșeurilor va permite crearea unui cadru legal necesar pentru implementarea unei serii de mari proiecte de infrastructură, prevăzute în Strategia de gestionare a deșeurilor în Republica Moldova pentru anii 2013–2027 [7]. În conformitate cu această strategie, în anii următori urmează a fi construite opt platforme regionale de colectare și depozitare temporară a deșeurilor menajere solide. De asemenea, se prevede construirea mai multor stații de tratare mecanico-biologică și a altor obiecte de infrastructură. Valoarea totală a investițiilor potențiale în sector se cifrează la peste 400 de milioane de euro [10]; mai multe companii europene și-au exprimat interesul de a participa în proiecte de investiții în domeniul gestionării deșeurilor în Republica Moldova. Reabilitarea infrastructurii existente și construcția obiectelor noi va permite crearea, pe termen mediu și îndelungat, a unui număr de aproximativ 50 de mii de locuri de muncă, distribuite în mod relativ omogen din punct de vedere geografic pe întreg teritoriul Republicii Moldova.

Actualmente, taxa lunară achitată pentru deșeurile menajere variază între 3 și 10 MDL pentru o persoană și permite doar acoperirea cheltuielilor de colectare a deșeurilor, nu însă și cele de întreținere a infrastructurii de depozitare. De cele mai multe ori, în absența investițiilor și a fondurilor necesare pentru întreținerea gunoiștilor, obiectele existente ajung într-o stare avansată de degradare. Astăzi în Republica Moldova numărul gunoiștilor este estimat la peste 1 800 (pentru aproximativ 900 de primării), majoritatea acestor gunoiști fiind neamenajate, iar o bună parte dintre ele fiind și neautorizate [11]. Construcția unor infrastructuri moderne pentru depozitarea și trierea deșeurilor și introducerea unei noi metodologii de stabilire a taxei pentru deșeuri (în funcție de cantitatea și tipul de deșeuri generate de către fiecare gospodărie) va avea efecte benefice asupra mediului înconjurător.

Experiența țărilor dezvoltate arată că introducerea unor instrumente financiare noi în procesul de gestionare integrată a deșeurilor a favorizat trierea deșeurilor la nivel de gospodărie, dar și reducerea cantității de deșeuri generate [12]. Textul noii Legi a deșeurilor prevede introducerea taxei de depozitare a deșeurilor care va favoriza și în Republica Moldova selectarea deșeurilor la sursă, precum și reducerea cantității de deșeuri menajere solide generate de către gospodării. Ținând cont de costurile pentru depozitarea, reciclarea și/sau incinerarea deșeurilor, se estimează că noul cuantum lunar al taxei pentru deșeuri va crește considerabil, ajungând la echivalentul a aproximativ 50-60 MDL pentru o persoană [10]. Această situație ar putea genera în viitorul apropiat o opoziție pe plan „politic" din partea autorităților publice locale.

Noua Lege a deșeurilor stabilește modalități foarte clare și stricte de eliminare a deșeurilor în mediul înconjurător – prin înhumarea deșeurilor neutralizate, care nu pot fi valorificate, sau prin incinerare. Procedeele moderne de incinerare a deșeurilor, cu respectarea normelor privind emisiile controlate în atmosferă, vor permite valorificarea energetică a deșeurilor și, prin urmare, vor contribui la asigurarea securității energetice a statului. Este de menționat faptul că în prezent sunt în desfășurare câteva proiecte pilot de instalații pentru generarea biogazului prin utilizarea deșeurilor provenite din sectorul agroindustrial (dejecții animaliere) [13].

3.2. Responsabilitatea extinsă a producătorului

Articolul 17 al proiectului noii Legi a deșeurilor introduce în legislația națională noțiunea de ***responsabilitate extinsă a producătorului*** – un concept nou, modern, pus în aplicare în mai multe țări dezvoltate. În termen de trei ani de la intrarea în vigoare a noii legi, Guvernul va adopta legislația secundară (hotărâri, ordonanțe, dispoziții etc.) necesară pentru introducerea regimului de responsabilitate extinsă a producătorului. În conformitate cu acestea, producătorul produselor (inclusiv importatorul) va avea obligația să asigure gestionarea ulterioară a deșeurilor generate în urmă utilizării respectivelor produse. Acest lucru include acceptarea obligatorie a produselor returnate și asumarea răspunderii financiare pentru activitățile de gestionare a deșeurilor rezultate din produsele respective. De asemenea, producătorul (inclusiv importatorul) va avea obligația legală să pună la dispoziția publicului informațiile relevante cu privire la modalitățile de reutilizare și reciclare a produselor.

Același articol din textul noii Legi prevede posibilitatea ca măsurile de asigurare a responsabilității extinse a producătorului să fie încurajate prin conceperea unor produse care să genereze o cantitate redusă de deșeuri în timpul producerii și utilizării, în consecință având un efect redus asupra mediului înconjurător. Astfel, este favorizată producerea și comercializarea produselor durabile din punct de vedere tehnic, cu un potențial de valorificare sigură și supuse unei eliminări respectuoase în raport cu mediul înconjurător.

Prevederile sus-menționate sunt întărite și de Articolul 21 al legii, care obligă în mod expres producătorul „să asigure operațiunea de tratare a deșeurilor prin mijloace proprii sau prin alocarea acestei operațiuni unui agent, unei unități sau întreprinderi care desfășoară activități de tratare a deșeurilor sau unei unități publice sau private de colectare a deșeurilor..." [14]. În cazurile în care deșeurile nu pot fi preluate de unități speciale din sistemul organizat în acest scop, același articol al Legii prevede că producătorii își vor organiza propriul sistem de tratare și eliminare a deșeurilor. Acest lucru înseamnă preluarea practicilor existente în anumite state dezvoltate, unde producătorii creează propriile asociații inter-profesionale, care se ocupă de tratarea/eliminarea deșeurilor din fiecare ramură. La ora actuală, în statele membre ale Uniunii Europene există mai multe sisteme prin care se asigură finanțarea activității de gestionare a deșeurilor prin mecanismul de responsabilitate extinsă a producătorului (accize speciale la importul anumitor produse, eco-taxa inclusă în prețul final al produsului ș.a.).

Aplicarea principiului responsabilității extinse a producătorului va favoriza producerea și importul unor produse cu un grad sporit de competitivitate, care pot fi recuperate și/sau supuse în mod eficient procedeelor de dezasamblare. Acest aspect este foarte important pentru gestionarea eficientă a deșeurilor de echipamente electrice și electronice, a vehiculelor scoase din uz, a ambalajelor, a unor categorii de deșeuri periculoase (baterii, acumulatori ș.a.) etc.

3.3. Gestionarea deșeurilor periculoase

Gestionarea deșeurilor periculoase este o problemă stringentă pentru Republica Moldova. Modalitatea cea mai eficientă de soluționare a acestei probleme, propusă de către experții din Uniunea Europeană, este crearea unui Centru de gestionare a deșeurilor periculoase [10]. În conformitate cu prevederile Programului național privind managementul durabil al substanțelor chimice în Republica Moldova [15], costul creării și asigurării tehnice a unui Centru de gestionare a deșeurilor periculoase se cifrează la aproximativ 1,83 mil. de dolari SUA. În prezent, în Republica Moldova există circa 780 de agenți economici, generatori de deșeuri periculoase [10]. Deși deocamdată nu este stabilit cu precizie, numărul de întreprinderi mici și mijlocii (IMM) aparținând acestora poate fi evaluat la aproximativ jumătate din numărul total. Existența unui Centru de gestionare

a deșeurilor periculoase este deosebit de importantă mai ales în cazul IMM-urilor generatoare de deșeuri periculoase, care nu dispun de capacități proprii pentru gestionarea corectă a acestora. În asemenea cazuri, întreprinderile respective vor putea transmite, contra plată, deșeurile periculoase către Centrul de gestionare, care le va prelucra în modul corespunzător.

Proiectul noii Legi a deșeurilor (Articolul 24) conține și prevederi importante privind neadmiterea amestecului de deșeuri periculoase (între ele, cu alte tipuri de deșeuri sau cu alte substanțe și materiale). În anumite cazuri, amestecarea deșeurilor periculoase este posibilă prin acordarea unei derogări, doar în condițiile în care operațiunile respective sunt efectuate de către o unitate sau o întreprindere specializată și autorizată în acest sens, cu neadmiterea agravării efectelor nocive asupra sănătății publice și a mediului înconjurător, și doar cu utilizarea celor mai bune tehnici disponibile în acest sens [14].

Noua redacție a Legii privind deșeurile acordă o atenție deosebită modalităților de colectare, depozitare, neutralizare și eliminare a trei mari categorii de deșeuri periculoase: uleiurile uzate, bateriile și acumulatorii, poluanții organici persistenți (Articolele 51, 52 și, respectiv, 53).

3.4. Consecințele implementării și costurile socio-economice ale tergiversării

Implementarea eficientă a unui sistem de management integrat al deșeurilor în Republica Moldova va avea drept consecință principală îmbunătățirea nivelului de viață al cetățenilor. Nu este vorba despre un deziderat abstract sau despre promovarea unei lozinci cu tentă politicianistă, ci de un proces care își va găsi multiple declinări concrete în mai multe domenii importante. În privința mediului înconjurător, sistemul de management integrat al deșeurilor va contribui la reducerea poluării aerului (mai ales cu compuși organici volatili), a apelor de suprafață și a celor subterane, a solului și subsolului. În același timp, sistemul de management integrat al deșeurilor va reduce poluarea vizuală a peisajului și va limita modificarea nocivă a compoziției stratului fertil de sol. Prin urmare, se va evită afectarea periculoasă a ecosistemelor și a biodiversității. Pe termen mediu și lung, îmbunătățirea stării generale a mediului înconjurător va produce și o serie de efecte pozitive pentru ameliorarea stării sănătății publice. Astfel, este de așteptat o diminuare a morbidității afecțiunilor canceroase și a maladiilor sistemului respirator. Reducerea gradului de poluare a aerului, apelor și solurilor va rezultă într-o scădere a afecțiunilor sistemelor digestiv, reproductiv, osos etc.

Tergiversarea implementării unui sistem de management integrat al deșeurilor va genera o serie de costuri, mai ales în plan socio-economic. Cu referire la domeniul economic, menționăm în primul rând ratarea unor oportunități legate de apariția unor piețe noi în urma exploatării eficiente a deșeurilor prin reciclare și compostare. De asemenea, neimplementarea sistemului nu va permite obținerea unor importante beneficii în plan social, prin crearea unui număr important de locuri de muncă. Republica Moldova nu va reuși să atragă un volum impunător de investiții necesare pentru dezvoltarea infrastructurii de gestionare a deșeurilor.

CONCLUZII

Edificarea unui sistem modern și eficient de management integrat al deșeurilor în Republica Moldova se află actualmente la o etapă incipientă. Cadrul legal existent este incomplet și insuficient, anumite domenii importante nu sunt deloc acoperite de către legile care au fost elaborate și adoptate în perioadă anilor 1990. Lipsa de voință politică a guvernărilor care s-au succedat în Republica Moldova în ultimii 15-20 de ani au condus la o situație de imobilism în domeniu, care are o serie de efecte nocive atât în domeniul protecției mediului înconjurător și al sănătății publice, cât și în privința ratării unor oportunități importante – generatoare de venituri la bugetul de stat, cu un important potențial de creare a locurilor de muncă și cu capacități de asigurare parțială a securității energetice a statului.

Adoptarea unei noi Legi a deșeurilor și a mecanismului său de implementare este prima și cea mai importantă etapă în edificarea unui sistem eficient de gestionare integrată a deșeurilor. În prezentul articol, au fost analizate unele aspecte privind îmbunătățirea domeniului, rezultate din punerea în aplicare a prevederilor noii legi. Completarea și eficientizarea etapelor care constituie lanțul managementului integrat al deșeurilor (colectarea, depozitarea temporară, transportul, tratarea, reciclarea, valorificarea, eliminarea prin înhumare, incinerare sau alte procedee) – este gajul funcționării corecte a întregului sistem. Promovarea unei noi abordări în privință finanțării sistemului de management integrat al deșeurilor (prin introducerea unui sistem corect și echitabil de taxe pentru deșeuri și prin favorizarea investițiilor din mediul privat) va permite construcția unei infrastructuri moderne, bazate pe principiile autonomiei și proximității. Aplicarea acestor principii poate fi favorizată prin introducerea și dezvoltarea unor forme noi de descentralizare, după cum ar fi sistemul de intercomunalitate care și-a dovedit eficacitatea în țările dezvoltate, în gestionarea locală a unor domenii

importante (gestionarea deșeurilor, aprovizionarea cu apă potabilă și cu servicii de sanitație, transportul public etc.). Descrierea conceptului de intercomunalitate și analiza posibilității de adaptare a acestui concept la realitățile Republicii Moldova va constitui obiectul unei contribuții separate.

PS. Acest articol reprezintă o contribuție în cadrul Proiectului „ECO-campania socială pentru cetățenii Republicii Moldova la tema protecției apei și energiei” (acord nr. DWR/22/2015 din 01 octombrie 2015), implementat de către Asociația Europeană a Tinerilor Antreprenori din Chișinău, Republica Moldova, cu sprijinul Ambasadei Republicii Polone în Republica Moldova (01.10.2015–31.12.2015).

BIBLIOGRAFIE

1. David R. Stone. O istorie militară a Rusiei: de la Ivan cel Groaznic la războaiele din Cecenia. Greenwood Publishing Group, Westport, SUA, 2006.
2. Legea nr. 1515-XII din 16.06.1993, privind protecția mediului înconjurător. Publicată în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, Nr.10, art.283 (1993).
3. Legea nr. 1347-XIII din 09.10.1997 privind deșeurile de producție și menajere. Publicată în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, Nr.16-17, art.10 (1998).
4. Acordul de Asociere dintre Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele sale membre, pe de o parte, și Republica Moldova, pe de altă parte (http://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX:22014A0830(01)), ratificat prin Legea nr. 112 din 02.07.2014. Publicată în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, Nr. 185-199, art. 442 (2014).
5. Directiva cadru privind deșeurile nr. 2008/98/EC a Parlamentului European și a Consiliului, din 19.11.2008, publicată în: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene nr. L 312, din 22.11.2008 (http://www.ecoteca.ro/wp-content/uploads/2012/01/Dir_EU_2008_98_privind-regimul-deseurilor.pdf)
6. Strategia de mediu pentru anii 2014–2023, adoptată prin Hotărârea Guvernului Nr. 301 din 24.04.2014. Publicată în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, Nr. 104-109, art. 328 (2014).
7. Strategia de gestionare a deșeurilor pentru anii 2013–2027, adoptată prin Hotărârea Guvernului Nr. 248 din 10.04.2013. Publicată în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, Nr. 82, art. 306 (2013).
8. http://www.gov.md/ro/content/guvernul-aprobat-proiectul-legii-privind-deseurile-redactie-noua
9. http://www.mediafax.ro/externe/guvernul-din-republica-moldova-a-fost-demis-printr-o-motiune-de-cenzura-14866646
10. Notă explicativă la proiectul Legii privind deșeurile.
11. (http://www.gov.md/sites/default/files/document/attachments/intr05_41.pdf)
12. http://ecology.md/md/page/ministerul-mediului-vrea-sa-micsoreze-numarul-de-gunoisti-in-moldova-video
13. www.developpement-durable.gouv.fr
14. http://agrobiznes.md/fabrica-de-biogaz.html
15. Proiectul Legii privind deșeurile
16. (http://www.justice.gov.md/file/Centrul%20de%20armonizare%20a%20legislatiei/Baza%20de%20date/Materiale%202009/Acte/PL%20deseuri/Proiect%20Lege%20deseuri.pdf)
17. Programul național privind managementul durabil al substanțelor chimice în Republica Moldova, adoptat prin Hotărârea Guvernului Nr. 973 din 18.10.2010. Publicat în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, Nr. 214-220, art. 1122 (2010).

Ion Bolocan. *Pasărea divinității*, 2010, bronz, granit, 28 cm × 9 cm × 4 cm

ELABORAREA UMPLUTURILOR TERMOSTABILE PENTRU PRODUSE DE PANIFICAŢIE

Doctor în științe tehnice, cercetător științific **Janna CROPOTOVA**
Doctor în științe tehnice, conferențiar cercetător **Svetlana POPEL**
Cercetător științific **Elena DRAGANOVA**
Cercetător științific **Lidia PARȘACOVA**
Cercetător științific **Alexandra COLESNICENCO**
Cercetător științific **Elena PÎRGARI**
IP Institutul Științifico-Practic de Horticultură și Tehnologii Alimentare

DEVELOPMENT OF HEAT-STABLE FILLINGS FOR BAKERY PRODUCTS

Summary. Food industry experts recognize the need to develop a technology for manufacturing heat-stable fillings, which represents a priority direction of great demand for domestic bakery producers. Heat-stable fillings are complex products, requiring the use of special stabilizing agents. The study is dedicated to the problem of heat-stable fruit fillings' preparation on the basis of stabilizing systems consisting of dietary fibers (inulin and pectin), which provide prebiotic properties along with the thermo-stable ones to the final product. The high biological value of the fruit fillings is ensured by the increased contribution of the fruit part (over 50%) in their compositions. Sensory evaluation tests of the fillings analyzed both as an individual product and inside the pastry displayed their high organoleptic quality.

Keywords: filling, hydrocolloids, dietary fiber, heat-stability, bakery products.

Rezumat. Specialiştii din industria alimentară a republicii recunosc necesitatea creării tehnologiei de fabricare a umpluturilor termostabile, aceasta constituind o direcţie prioritară şi solicitată de producătorii autohtoni din industria de panificaţie. Umpluturile termostabile reprezintă în sine produse complexe, pentru a căror fabricare este necesară utilizarea agenţilor de stabilizare speciali. Studiul de faţă este dedicat problemei elaborării umpluturilor de fructe termostabile în baza sistemelor de stabilizare compuse din fibre alimentare (inulină şi pectină), care atribuie produsului finit nu numai proprietăţi termostabile, ci şi prebiotice. Valoarea biologică sporită a umpluturilor elaborate se datorează conţinutului majorat de fructe (peste 50%) în compoziţiile lor. Rezultatele analizei senzoriale a umpluturilor testate atât ca produs aparte, cât şi în componenţa produselor de panificaţie, au demonstrat o calitate înaltă a acestora.

Cuvinte-cheie: umplutură, hidrocoloizi, fibre alimentare, termostabilitate, produse de panificaţie.

I. INTRODUCERE

Actualmente pe plan mondial se observă o tendinţă de diversificare a producţiei în baza materiei prime de fructe și pomușoare procesate (gemuri, dulceţuri, jeleuri, umpluturi etc.) cu caracteristici termostabile, care ar putea rezista temperaturilor înalte în cuptor fiind supusă coacerii în compoziţia produselor de panificaţie. De menţionat că, după gradul de termostabilitate, umpluturile se clasifică în trei grupuri: *termostabile*, *cu termostabilitate medie* și *termic instabile*. Cele dintâi își păstrează nemodificate proprietăţile fizice (textura, forma, volumul), aroma și culoarea corespunzătoare în timpul coacerii la temperatura de peste 200°C pe o durată îndelungată a procesului termic. Cele cu termostabilitate medie și termic instabile își pierd proprietăţile fizice iniţiale la aceste temperaturi [2-3].

Umpluturilor termostabile li se impun următoarele cerinţe: temperatura lor de topire trebuie să fie mai înaltă decât cea din cuptor, ele trebuie să-şi păstreze bine forma atât la aşezare pe aluat, cât şi în timpul coacerii. Structura umpluturilor termostabile permite de a le aplica nu numai în interiorul produselor de panificaţie, dar și pe suprafaţa copturilor deschise (fără capac de aluat), biscuiţilor, checurilor etc. Pe durata coacerii trebuie să lipsească difuzia umidităţii și migrarea culorii din umpluturi în aluat. Umplutura termostabilă își păstrează proprietăţile atât după sterilizare, cât și după decongelare fără tendinţă de sinereză [2-6].

Din păcate, în Republica Moldova până în prezent nu s-a acordat atenţie cuvenită problemei elaborării și fabricării umpluturilor de fructe și pomușoare cu proprietăţi termostabile. Astfel, pentru produsele de panificaţie autohtone în calitate de umpluturi se utilizează gemuri, dulceţuri sau magiunuri cu conţinut înalt de substanţe uscate (55-70%), care posedă termostabilitate medie și care se produc în conformitate cu cerinţele Reglementării tehnice „Gemuri, jeleuri, dulceţuri, piureuri și alte produse similare", aprobate prin Hotărârea de Guvern nr. 216 din 27 februarie 2008 [1].

În conformitate cu literatura ştiinţifică de specialitate, pentru elaborarea umpluturilor termostabile pot

fi utilizate diferite polizaharide (hidrocoloizi, gume și fibre alimentare) atât separat, cât și în componenţa sistemelor de stabilizare, care atribuie proprietăţi de termostabilitate compoziţiilor tradiţionale din fructe și legume [2-3, 5-6].

Sistemele de stabilizare elaborate conferă umpluturilor anumite proprietăţi, cum ar fi:

- stabilitate la modificările fizico-chimice cauzate de acţiunea temperaturilor înalte în cuptor;
- rezistenţă la acţiunea temperaturilor scăzute la congelare;
- proprietăţi de topire regulate ale umpluturilor, datorită cărora acestea pot curge uniform, pătrunzând în golurile semifabricatului de aluat;
- lipsa sinerezei după decongelare sau amestecarea umpluturii;
- caracteristicile reologice stabile;
- lipsa de adezivitate, dacă ambalarea produsului finit prevede atingerea suprafeţei umpluturii cu aluatul sau cu materialele de ambalare.

În acest context, colaboratorii grupului de cercetare „Produse Alimentare Funcţionale" al Laboratorului „Tehnologia Produselor Alimentare" din cadrul Institutului Științifico-Practic de Horticultură și Tehnologii Alimentare (IȘPHTA) au elaborat tehnologia inovaţională de fabricare a umpluturilor de fructe/legume termostabile pe baza sistemelor de stabilizare, inclusiv a sistemului de stabilizare compus din inulină și pectină. Tehnologia de fabricare a umpluturilor termostabile a fost brevetată (brevet de invenţie de scurtă durată MD 771 Z 2014.12.31) [7] după o serie de analize fizice, fizico-chimice și microbiologice efectuate în cadrul Institutului Ştiinţifico-Practic de Horticultură și Tehnologii Alimentare și Universităţii din Bologna, care au confirmat calitatea superioară a produsului elaborat. Invenţia a fost estimată la înalta-i valoare și menţionată cu Medalia de Argint la cea de-a XIV-a ediţie a Expoziţiei Internaţionale Specializate „INFOINVENT–2015".

Conform invenţiei, umpluturile termostabile au fost elaborate pe baza sistemului de stabilizare compus din inulină și pectină în așa mod, încât în 100 g de umplutură cu conţinut de substanţe uscate de la 30% până la 50% să se conţină 4,2…6,1 g fibre alimentare, ceea ce le permite să fie clasificate ca „bogate în fibre", conform prevederilor Regulamentului (CE) nr. 1924/2006 al Parlamentului European și al Consiliului din 20 decembrie 2006 privind menţiunile nutriţionale și de sănătate înscrise pe produsele alimentare [8].

Utilizarea pectinei slab metoxilate și a inulinei cu catenă lungă în compoziţia umpluturilor le atribuie proprietăţi termostabile înalte și creează un produs funcţional cu proprietăţi prebiotice. Pectina contribuie la eliminarea toxinelor și a metalelor grele din organism, previne constipaţia și elimină grăsimile din sânge, controlează producţia de colesterol și trigliceride, susţine echilibrul energetic al organismului prin întârzierea absorbţiei zahărului în intestine și ajută la echilibrarea glicemiei [9].

Inulina, ca fibră alimentară solubilă, posedă de asemenea o serie de beneficii pentru organismul uman. Aceasta ajută la absorbţia calciului, contribuind astfel la menţinerea sănătăţii oaselor și reduce absorbţia de zahăr din sânge, prevenind sindromul metabolic și diabetul zaharat de tip II [10]. Totodată, inulina cu catenă lungă se supune hidrolizei acide parţiale cu formarea fructooligozaharidelor cu proprietăţi prebiotice la temperaturi înalte în timpul procesării termice a umpluturilor de fructe în intervalul de pH 3,0-3,5, ceea ce a fost demonstrat elocvent prin vizualizarea umpluturilor de mere cu adaos de inulină în regim de fluorescenţă la echipamentele Universitatății din Bologna [6].

Din punct de vedere tehnologic, utilizarea pectinei în combinaţie cu inulina contribuie la îmbunătăţirea caracteristicilor de calitate (transparenţa, termostabilitatea, intensificarea aromei, reducerea sinerezei) ale umpluturilor de fructe sau legume [6].

Elaborarea tehnologiei de fabricare a umpluturilor termostabile din fructe, pomușoare și legume este o direcţie strategică pentru dezvoltarea industriei alimentare autohtone, întrucât permite îmbunătăţirea calităţii producţiei de panificaţie autohtone, precum și lărgirea sortimentului acesteia cu micșorarea concomitentă a volumului produselor analogice provenite din import pe piaţa Republicii Moldova.

2. MATERIALE ȘI METODE

Analizele fizico-chimice ale umpluturilor de fructe termostabile, fabricate conform brevetului de invenţie de scurtă durată MD 771 Z 2014.12.31 [7], au fost efectuate în cadrul Laboratorului „Tehnologia Produselor Alimentare" al IP IȘPHTA și ulterior testate în condiţiile industriale la întreprinderea de panificaţie autohtonă FPC „ODIUS" SRL.

În calitate de materii prime de fructe pentru pregătirea umpluturilor termostabile s-au utilizat:

- piure de mere și caise pentru copii „Orhei-Vit" (or. Orhei, Republica Moldova) achiziţionat din sistemul de comerţ;
- vișine, soiul „ERDI Urojainaia";
- prune, soiul „Vengherka italianskaia";
- mure, soiul „Torn fri".

Ca materiale auxiliare s-au utilizat: zahăr-tos (JV „Südzucker Moldova", Republica Moldova), inulină cu catenă lungă *Orafti* HP, grad de polimerizare 23-50 (BENEO, Belgia) și pectină slab metoxilată

GRINDSTED SF 580, grad de metoxilare 38-42% (DANISCO, Danemarca).

În condiţii de laborator au fost fabricate patru variante de mostre ale umpluturilor termostabile cu diferit conţinut de substanţe uscate. Compoziţiile umpluturilor fabricate sunt prezentate în tabelul 1.

Umpluturile fabricate au fost supuse analizelor fizico-chimice nemijlocit după preparare, pentru stabilirea indicilor esenţiali de calitate a acestora. S-au determinat următorii indici de calitate a umpluturilor termostabile și a materiilor prime utilizate pentru fabricare: conţinutul de substanţe uscate solubile conform cerinţelor ISO 2173:1978 [11] şi AOAC 932.12:2005 [12], valoarea pH conform AOAC 981.12:1995 [13], conţinutul total de polifenoli conform metodei Folin-Ciocalteu [14] și activitatea antioxidantă măsurată la cromatograful cu fază purtătoare lichidă „Ţvet-Iauza-01-AA" cuplat cu detectorul amperometric [15].

După evaluarea indicilor de calitate, umpluturile fabricate au fost supuse testului de coacere la fabricarea mostrelor experimentale de produse de panificaţie în condiţii industriale la întreprinderea de panificaţie FPC „ODIUS" SRL.

Pentru testarea proprietăţilor termostabile ale umpluturilor în componenţa produselor de panificaţie, s-a propus următorul sortiment al denumirilor comerciale de produse de panificaţie cu umplutură, fabricat la întreprinderea FPC „ODIUS":

- *chiflă cu magiun (300 g);*
- *chiflă cu magiun (90 g).*

La fabricarea semifabricatului de aluat pentru grupul produselor de panificaţie *chiflă cu magiun* (300 şi 90 g) cu umpluturi testate, au fost utilizate următoarele ingrediente: zahăr tos, făină de grâu de calitate superioară, sare de uz alimentar, margarină, drojdie de panificaţie presată, ameliorator pentru panificaţie, vanilină și ouă. Semifabricatul de aluat a fost pregătit în condiţii industriale în conformitate cu reţetele elaborate și aprobate în modul stabilit de FPC „ODIUS" SRL. Cantitatea de umplutură introdusă în chiflă cu masa netă 300 g a constituit 26,9% către masa produsului finit, iar în cea cu masa netă 90 g – 27,7%.

Procesul tehnologic de fabricare a produselor de panificaţie cu umpluturi termostabile din fructe a inclus următoarele etape:

- cernerea făinii;
- amestecarea făinii cu alte ingrediente până la obţinerea unei mase omogene;
- frământarea;
- cântărirea semifabricatului de aluat pentru o unitate de produs;
- divizarea, rotunjirea și dospirea semifabricatului unităţii de aluat;
- cântărirea porţiei de umplutură pentru o unitate de produs;
- întinderea aluatului;
- introducerea și repartizarea uniformă a umpluturii pe suprafaţa aluatului;
- pregătirea manuală a produselor de panificaţie umplute;
- dospirea produselor (durata procesului 45-60 min., t=40°C, umiditatea aerului 82,4%);
- coacerea produselor de panificaţie cu umpluturi la t=220°C timp de 15 minute;
- răcirea și ambalarea produselor.

Mostrele produselor de panificaţie cu umpluturi termostabile din fructe fabricate la întreprinderea FPC „ODIUS", precum și umpluturile termostabile prezentate ca produs aparte, au fost evaluate de către membrii comisiei de degustare a Direcţiei „Tehnologii Alimentare" a IP IȘPHTA după sistemul de evaluare cu 9 puncte conform *ISO 4121:2003 Sensory analysis – Guidelines for the use of quantitative response scales* [16].

Tabelul 1

Compoziţiile umpluturilor termostabile fabricate cu adaos de inulină și pectină

№ exp.	Denumirea produsului	Compoziţia				
		Conţinutul de inulină, %	Conţinutul de pectină, %	Fracţia masică de fructe, %	Conţinutul de zahăr, %	Conţinutul de acid citric, %
1	Umplutură termostabilă de caise și mere	6,0	1,1	50,0	31,0	0,3
2	Umplutură termostabilă de prune	6,0	1,0	50,0	30,0	0,3
3	Umplutură termostabilă de vișină	6,0	1,1	50,0	35,0	-
4	Umplutură termostabilă de mure	6,0	0,9	50,0	42,0	0,6

3. REZULTATE ȘI DISCUŢII

Rezultatele analizelor fizico-chimice ale materiilor prime de fructe și ale umpluturilor termostabile fabricate pe baza acestora sunt prezentate în tabelul 2.

Conform datelor din tabelul 2, putem observa o tendinţă de diminuare parţială a valorilor acidităţii active (pH), conţinutului total de polifenoli și activităţii antioxidante în umpluturile termostabile în comparaţie cu materiile prime de fructe utilizate la prepararea lor. Acest fapt poate fi explicat prin majorarea conţinutului de substanţe uscate și evaporarea parţială a acizilor organici volatili în produsul finit pe durata fierberii. Cauza principală a reducerii conţinutului total de polifenoli și, respectiv, a activităţii antioxidante în umpluturile pregătite, în comparaţie cu materiile prime de fructe, este direct legată de reacţiile Maillard și cele de brunificare ne-enzimatică, care au loc mai intensiv în medii alimentare cu conţinut ridicat de substanţe uscate, accelerând în același timp procesele de degradare a substanţelor bioactive din materia primă de fructe [17-20]. Conţinutul total de polifenoli și activitatea antioxidantă a produselor propuse se află la nivel înalt și indică o valoare biologică sporită comparativ cu cele utilizate tradiţional în calitate de umpluturi, din contul conţinutului ridicat al părţii de fructe și micșorării duratei de prelucrare termică în procesul de fabricare.

Figura 1. Aspectul exterior al umpluturilor termostabile pregătite cu sistem de stabilizare compus din inulină și pectină: a) de prună (soiul „Vengherka italianskaia"); b) de vișină (soiul „ERDI Urojainaia"); c) de mure (soiul „Torn fri"); c) din piure de caise și mere („Orhei-Vit")

Figura 2. Aspectul exterior al mostrelor de chifle (întregi și tăiate) cu umpluturi termostabile de fructe pregătite la FPC „ODIUS" SRL

Mostrele experimentale de umpluturi termostabile analizate, precum și de produse de panificaţie fabricate cu acestea în condiţii industriale sunt prezentate în figurile 1-2.

După efectuarea analizelor fizico-chimice, umpluturile termostabile și produsele de panificaţie fabricate au fost testate organoleptic în cadrul Direcţiei „Teh-

Tabelul 2

Caracteristicile fizico-chimice ale umpluturilor termostabile și ale materiilor prime utilizate la pregătirea acestora

№	Denumirea produsului	Caracteristicile fizico-chimice ale produsului			
		Conţinutul de substanţe uscate solubile, %	pH	Conţinutul total de polifenoli, g/kg*	Activitatea antioxidantă, mg/g**
Umpluturi termostabile					
1	Umplutură termostabilă de caise și mere	40,0	3,10	568,9	0,015
2	Umplutură termostabilă de prune	40,0	3,45	654,0	0,15
3	Umplutură termostabilă de vișină	47,0	2,90	1305,8	0,39
4	Umplutură termostabilă de mure	54,0	3,15	504,9	0,26
Materii prime de fructe					
5	Pireu de caise și mere	16,5	3,45	656,1	0,055
6	Prună	19,0	3,65	840,0	0,32
7	Vișină	19,0	3,05	2856,0	0,95
8	Mure	12,2	3,25	1237,4	0,56

* în recalcul la tanină

** în recalcul la cvercetină

Tabelul 3

Evaluarea organoleptică a umpluturilor termostabile de fructe și a produselor de panificaţie fabricate cu acestea după sistemul de 9 puncte*

Denumirea produsului	Caracteristicile organoleptice					
	Aspect	Culoare	Aromă	Gust	Consistenţă	Nota generală
Umplutură de caise și mere cu 40% SU	7,91±1,03*	7,82±1,11	8,36±0,57	8,56±0,35	8,54±0,40	8,24±0,71
Chiflă (90 g) cu umplutură de caise și mere (40% SU)	8,46±0,53	8,38±0,54	8,75±0,25	8,67±0,24	8,55±0,40	8,56±0,45
Umplutură de prune cu 40% SU	8,62±0,28	8,69±0,30	8,42±0,54	8,50±0,47	8,31±0,65	8,51±0,47
Chiflă (300 g) cu umplutură de prune cu 40% SU	8,62±0,31	8,69±0,23	8,35±0,59	8,58±0,40	8,50±0,43	8,55±0,45
Chiflă (90 g) cu umplutură de prune cu 40% SU	8,31±0,11	8,58±0,34	8,35±0,65	8,55±0,45	8,46±0,45	8,45±0,46
Umplutură de vișină cu 47% SU	8,65±0,39	9,00±0,00	8,62±0,34	8,69±0,30	8,42±0,57	8,68±0,32
Chiflă (300 g) cu umplutură de vișină cu 47% SU	8,69±0,23	8,73±0,23	8,58±0,30	8,77±0,22	8,77±0,21	8,71±0,26
Chiflă (90 g) cu umplutură de vișină cu 47% SU	8,65±0,33	8,62±0,38	8,50±0,50	8,82±0,10	8,68±0,24	8,65±0,31
Umplutură de mure cu 54% SU	8,83±0,11	8,85±0,12	8,75±0,20	8,85±0,12	8,81±0,18	8,82±0,15
Chiflă cu umplutură de mure (54% SU)	8,79±0,18	8,77±0,19	8,75±0,20	8,81±0,18	8,65±0,27	8,75±0,24
Chiflă (90 g) cu umplutură de mure cu 54% SU	8,79±0,18	8,69±0,23	8,71±0,25	8,81±0,18	8,80±0,15	8,76±0,19

*Gradul de apreciere cu 9 puncte conform ISO 4121:2003 „Sensory analysis - Guidelines for the use of quantitative response scales” include următoarele valori: 9 – Îmi place extrem de mult; 8 – Îmi place foarte mult; 7 – Îmi place moderat; 6 – Îmi place; 5 – Nici nu-mi place, nici displace; 4 – Îmi displace; 3 – Îmi displace moderat; 2 – Îmi displace foarte mult; 1 – Îmi displace extrem de mult.

** Abatere standard sau eroarea pătratică medie a măsurărilor.

nologii Alimentare” a IP IȘPHTA. Rezultatele analizei senzoriale a umpluturilor și a produselor de panificaţie sunt prezentate în tabelul 3.

Rezultatele analizei organoleptice au demonstrat o calitate înaltă a umpluturilor testate atât ca produs aparte, cât și în componenţa produselor de panificaţie. Astfel, aspectul, culoarea, aroma, gustul și consistenţa umpluturilor supuse analizei senzoriale au fost evaluate cu un punctaj mare, cuprins între 7,82-9,00/9. Respectiv, nota generală a avut valori înalte și practic nu se deosebea pentru umpluturile testate separat și în componenţa produselor de panificaţie, ceea ce atestă calitatea bună a umpluturilor elaborate și deschide posibilităţi noi de utilizare a acestora în industria de panificaţie autohtonă.

CONCLUZIE

Elaborarea umpluturilor termostabile autohtone în diapazon larg al conţinutului de substanţe uscate, bogate în fibre alimentare și cu proprietăţi prebiotice, este destul de actuală și oportună pentru crearea noilor sortimente de produse de panificaţie cu umpluturi la întreprinderile industriei alimentare din Republica Moldova. În acest context, colaboratorii grupului de cercetare „Produse Alimentare Funcţionale” al Laboratorului „Tehnologia Produselor Alimentare” din cadrul Institutului Știinţifico-Practic de Horticultură și Tehnologii Alimentare au elaborat umpluturi cu valoare energetică redusă (SU=40-54%) în baza sistemelor de stabilizare ce includ inulină și pectină, în cantităţi sumare de la 6,9 % până la 7,1%, care

conform Regulamentului (CE) nr. 1924/2006 privind menţiunile nutriţionale şi de sănătate înscrise pe produsele alimentare, permit de a atribui aceste umpluturi la produse „bogate în fibre". Umpluturile elaborate au fost testate atât separat în calitate de produs individual, cât și în componenţa produselor de panificaţie fabricate în condiţiile industriale la FPC „ODIUS" SRL. Rezultatele analizei senzoriale au demonstrat o calitate înaltă a tuturor umpluturilor testate.

Continuarea cercetărilor în vederea lărgirii sortimentului de umpluturi termostabile cu conţinut redus de zahăr, inclusiv ale celor cu proprietăţi profilactice și dietetice, în baza utilizării numai a zaharurilor native din fructe și a îndulcitorilor naturali, precum și prin adăugarea antioxidanţilor naturali (acidului ascorbic sau componentei de fructe bogate în antioxidanţi) reprezintă o direcţie prioritară a cercetătorilor Direcţiei „Tehnologii Alimentare" a Institutului Ştiinţifico-Practic de Horticultură și Tehnologii Alimentare.

BIBLIOGRAFIE

1. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 216 din 27.02.2008 cu privire la aprobarea Reglementării tehnice „Gemuri, jeleuri, dulceţuri, piureuri și alte produse similare". În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, Nr. 49-50 şin 11.03.2008.
2. Першина О.Н., Помозова В.А., Кисилева Т.Ф. Разработка технологии термостабильных фруктовых начинок. In: Пищевая промышленность, 2014, № 11, с. 32-36.
3. Колеснов А.Ю., Духу Т.А., Ипатова Л.Г. Термостабильные свойства фруктовых начинок для мучных кондитерских изделий. In: Кондитерское производство, 2004, №3, с. 50-52.
4. Колеснов А. Ю. Термостабильные начинки: производство, качественные свойства и их оценка. In: Кондитерское производство, 2001, № 1, с. 32-37.
5. Agudelo A. et al. Formulating fruit fillings. Freezing and baking stability of a tapioca starch-pectin mixture model. Food Hydrocolloids, 2014, nr. 40, pp. 203-213.
6. Cropotova J., Tylewicz U., Dellarosa N., Laghi L., Romani S., Dalla Rosa M. Effect of freezing on microstructure and degree of syneresis in differently formulated fruit fillings. Food Chemistry, vol. 195, 2016, pp. 71-78 – in press.
7. Brevet de invenţie MD 771, A23L 1/064, A23L 1/09, C08B 37/00. Umplutură termostabilă pentru produse de panificaţie și cofetărie. Brevet de invenţie de scurtă durată/ Janna Cropotova, Svetlana Popel (MD). Cererea depusă 18.10.2013, BOPI nr. 5/2014.
8. European Parliament and Council of Europe, 2006 Regulation (EC) No 1924/2006 of 20 Decembre 2006 on nutrition and health claims made on foods, Official Journal of the European Union L 404 (30.12.2006) and Corrigendum to Regulation (EC) No 1924/2006 of the European Parliament and of the Council of 20 December 2006 on nutrition and health claims made on foods, Official Journal L 012, P. 0003 – 0018 from 18/01/2007.
9. Hotchkiss A.T., Olano-Martin E., Grace W.E., Gibson G., Rastall B. Pectic oligosaccharides as prebiotics. In: Oligosaccharides in food and agriculture, G. Eggleston and G. L. Cote, (eds.), Washington: ACS press, 2003, pp. 55-62.
10. Wang Y. Prebiotics: Present and future in food science and technology. In: Food Research International, 2009, nr. 42, pp. 8-12.
11. ISO 2173:1978. Fruit and vegetable products: Determination of soluble solids content – Refractometric method. ISO, 1978. 2173 p.
12. Official Methods of AOAC International. 2005. 18th Ed. AOAC International, Gaithersburg, MD, USA, 1094 p. Official Method 932.12 – Solids (Soluble) in Fruits and Fruit Products.
13. AOAC Official Methods of Analysis 981.12 – pH of Acidified Foods, Vegetable Products, Processed, 42.1.04, 1995, pp.2-3, 13.
14. Singleton V.L., Orthofer R., Lamuela-Raventos R.M. Analysis of total phenols and other oxidation substrates and antioxidants by means of Folin-Ciocalteu reagent. In: Methods Enzymol., 1999, nr. 299, pp. 152-178.
15. Cropotova J., Popel S., Parshacova L., Colesnicenco A., Effect of 1-year storage time on total polyphenols and antioxidant activity of apple fillings, In: Journal of Food and Packaging Science, Technique and Technologies, 2015, nr. 6, pp. 44-49.
16. ISO 4121:2003. Sensory analysis. Guidelines for the use of quantitative response scales.
17. Arena E., Fallicio B., Maccarone E. Thermal damage in blood orange juice: kinetics of 5-hydroxymethyl-2-furancarboxaldehyde formation. In: International Journal of Food Science and Technology, 2001, nr. 36(2), pp. 145-151.
18. Cohen E., Birk Y., Mannheim C.H., Saguy I.S. A rapid method to monitor quality of apple juice during thermal processing. In: Leb-ensmittel-Wissenschaft und-Technologie, 1998, nr. 31, p. 612-616.
19. Cropotova J., Tylewicz U., Cocci E., Romani S., Dalla Rosa M. A novel fluorescence microscopy approach to estimate quality loss of stored fruit fillings as a result of browning. In: Food Chemistry, vol. 194, 2016, p. 175-183.
20. Oszmiański J., Wolniak M., Wojdyło A., Wawer I. Influence of apple purée preparation and storage on polyphenol contents and antioxidant activity. In: Food Chemistry, 2008, nr. 107(4), pp. 1473-1484.

LEGUMINOASELE PENTRU BOABE CREATE – SURSĂ ESENŢIALĂ DE PROTEINĂ

Doctor habilitat în biologie **Valentin R. CELAC**
Institutul de Genetică, Fiziologie şi Protecţie a Plantelor, AŞM

LEGUMINOUS PLANTS FOR CREATED SEEDS – ESSENTIAL SOURCE OF CHEAP PROTEIN

Summary. The world crisis in food proteinic products has caused the release of the slogan "Nutritious seeds for a sustainable future", by the Food and Agriculture Organization (FAO), as well as the declaration of the year 2016 – *The international year of leguminous plants*, by the UN. The leguminous grain-producing plants: soy, peas, kidney, chick peas, lentils, pulses, cowpea, peanuts are the product of human activity being used in food and foraging for a long time. The seeds are the main source of cheap and valuable protein, carbohydrates, fats, fibre, vitamins, minerals etc. The importance of leguminous plants for grains is exposed, as well as the achievements in improvement and the current situation of the given cultures in Moldova.

Keywords: leguminous plants, food, improvement, kinds, grains, soya, pea, kidney, chick pea, lentil, vetchling, broad beans, cowpea, peanut.

Rezumat. Criza mondială de produse alimentare proteice a condiţionat lansarea sloganului „Seminţe nutritive pentru un viitor durabil", de către Organizaţia pentru Alimentaţie şi Agricultură (FAO), dar şi declararea anului *2016 – Anul Internaţional al Leguminoaselor*, de către ONU. Culturile leguminoase producătore de boabe: soia, mazăre, fasolea, năutul, lintea, bobul, fasoliţa, arahidele sunt produsul activităţii umane şi din cele mai vechi timpuri se utilizează în alimentaţie şi furajare. Seminţele constituie sursa principală de proteine ieftine şi valoroase, de hidraţi de carbon, grăsimi, elemente minerale, vitamine, fibre etc. de o mare importanţă vitală. Sunt expuse importanţa leguminoaselor pentru boabe, realizările în ameliorare şi situaţia actuală a culturilor respective în Moldova.

Cuvinte-cheie: leguminoase, alimentaţie, ameliorare, soiuri, boabe, soia, mazăre, fasole, năut, linte, latir, bob, fasoliţa, arahide.

INTRODUCERE

Agricultura este o ramură importantă a economiei mondiale, inclusiv pentru Republica Moldova, la noi acest domeniu caracterizându-se prin arealul şi producţia culturilor cerealiere şi tehnice, mai puţin ale celor leguminoase producătoare de boabe [1]. În lume însă în ultimii ani se acordă o atenţie deosebită producţiei de leguminoase pentru boabe, ele bucurându-se de o mare cerere pentru alimentaţie, furajare şi procesare [2-4].

Menţionăm că totuşi necesitatea mondială în produse ieftine şi bogate în proteine este periclitată continuu. Avansează vertiginos criza proteinelor, care de regulă erau lesne suplinite în alimentaţia oamenilor, în furajarea animalelor şi păsărilor, de către culturile leguminoase producătoare de boabe – soia, năutul, fasolea, mazărea, lintea, bobul, fasoliţa, arahidele etc., conţinutul înalt de proteine valoroase şi ieftine, hidraţi de carbon, grăsimi, vitamine, fibre etc. conferindu-le seminţelor o mare importanţă economică şi socială [5, 6].

Din acest punct de vedere, anul curent este unul semnificativ. Situaţia actuală de criză severă a produselor alimentare bogate în proteine a motivat Organizaţia Naţiunilor Unite să declare **„2016 – Anul Internaţional al Leguminoaselor",** în scopul conştientizării impactului acestora asupra sănătăţii, stimulării producţiei şi comercializării boabelor.

Decalajul privind situaţia leguminoaselor în Moldova şi în lume este evident. Astăzi, suprafeţele semănate cu culturi leguminoase în ţările cu o agricultură avansată constituie 15-20% din terenurile arabile, pe când în ţara noastră în 2004 ele au ocupat numai 0,05%. Aceste date reale şi alarmante trebuie să ne pună serios pe gânduri, să ne responsabilizeze pentru a corecta situaţia în vederea creării unei agriculturi durabile.

Ne vom pronunţa, în continuare, asupra problemelor legate de cultivarea leguminoaselor în Moldova, proprietăţile specifice şi situaţia critică în care s-au pomenit culturile leguminoase, zonarea judicioasă a soiurilor în arealul lor de aplicare, sporirea productivităţii, comercializarea, ameliorarea situaţiei economice, sociale şi a condiţiilor ecologice în agrosisteme. Menţionăm că cercetările genetice şi de ameliorare a culturilor leguminoase pentru boabe la Institutul de Genetică, Fiziologie şi Protecţie a Plantelor (IGFPP) s-au soldat cu crearea şi omologarea a

numeroase soiuri, precum și cu elaborarea tehnologiilor de cultivare şi procesare a boabelor pe care le argumentăm.

LEGUMINOASELE PENTRU BOABE ÎN MOLDOVA

În Republica Moldova, **soia** (*Glycine max (L.) Merr.)* este cea mai răspândită cultură leguminoasă, cu un areal de circa 55 mii ha în 2014. Pe plan mondial, aceasta este considerată un miracol agricol, o plantă cu proprietăţi excepţionale datorită plasticităţii sale ecologice, calităţilor energetice, nutritive şi curative pentru alimentaţia umană, pentru furajarea animalelor, păsărilor şi utilizarea în industria de procesare.

Soia constituie principala sursă de proteine ieftine, valoroase şi de ulei de bună calitate, cererea pentru care creşte de la zi la zi. Valoarea şi utilizarea sa universală se datorează conţinutului înalt de proteine, între 27-50% din masa bobului în funcţie de soi, cu un mare grad de digestibilitate şi conţinut înalt de aminoacizi esenţiali, comparabili cu cei de origine animalieră. Cantitatea proteinei în boabele de soia este de 2-3 ori mai mare decât în boabele de cereale şi de 1,5-2 ori mai mare decât în carne, peşte şi ouă.

Este foarte important de menţionat că boabele de soia conţin de la 17 până la 25% de grăsimi. Din boabe se extrage un ulei alimentar valoros, semisicativ, care ocupă primul loc în producţia mondială de ulei comestibil. Şrotul de la obţinerea uleiului este un furaj valoros pentru pregătirea concentratelor furajere. În boabe se conţin multe macroelemente (fosfor, calciu, magneziu, potasiu, sulf etc.), microelemente (fier, cupru, aluminiu, nichel, iod etc.), vitamine (A1, B1, B2, D, E, C, şi K) de o importanţă incontestabilă pentru organism [2, 4].

Conţinutul componenţilor chimici în boabele de soie determină utilizarea ei în diferite domenii ale industriei alimentare: din făină de soie se prepară produse făinoase, biscuiţi, ciocolată, carne vegetală, brânză, lapte, salamuri, pateuri, seminţe fermentate etc. Din ulei se fabrică săpunuri, produse cosmetice, margarină, obiecte din plastic, fibre pentru ţesuturi, biocombustibil [3]. Cultivarea soiei are şi un impact ecologic, exprimat prin contribuţia ei la fertilizarea solului, componenţei structurale a acestuia şi, prin urmare, la reducerea utilizării îngrăşămintelor chimice costisitoare ce poluează natura. După cultura de soia, în sol se acumulează 80-100 kg de azot organic, datorită bacteriilor simbiotice care se formează pe rădăcini şi colectează azotul din aer. De aceea soia, ca şi alte culturi leguminoase, este un foarte bun premergător pentru culturile cerealiere. Din plantele de soia şi de porumb se pregăteşte un siloz de o calitate superioară pentru bovine.

Factorul principal de creştere şi stabilitate a recoltei este soiul ameliorat ce sporeşte recolta cu 30-40%. Soiurile care se seamănă, după legea acceptată, trebuie să fie înregistrate în Catalogul Soiurilor de Plante al Republicii Moldova, prin aceasta asigurându-se identitatea şi calitatea lor [5]. La IGFPP al AŞM au fost create şi omologate de către Comisia de Stat pentru Testarea Soiurilor de Plante şase soiuri de soia: Zodiac, Alina, Albişoara, Amelina, Clavera şi Nadejda, autorii cărora sunt A. Budac, V. Celac, Liuba Coreţchi, I. Chirtoacă. În condiţii optimale de cultură ele asigură o recoltă reală de 18,3-32,5 q/ha. Conţinutul de proteine variază între 35,2-40,1%, iar de ulei între 19,3-21,9%. Creşterea producţiei de boabe şi a calităţii necesită noi cercetări genetice şi de ameliorare pentru crearea soiurilor performante, producerea şi înmulţirea seminţelor de soia, precum şi de alte culturi leguminoase, dezvoltarea cât mai rapidă a industriei de procesare a materiei prime cu atragerea capitalului autohton [8].

Foarte solicitată în alimentaţie şi extrem de preţuită de populaţia Republicii Moldova este **fasolea** (*Phaseolus vulgaris* L.), datorită calităţilor înalte ale boabelor şi păstăilor în stare tehnică. Selecţia fasolei este direcţionată spre crearea soiurilor de câmp şi a soiurilor de grădină. La noi fasolea se seamănă pe o suprafaţă de circa 14,7 mii ha, una foarte mică în raport cu cererea pe care o are fasolea pe piaţa mondială. Valoarea boabelor de fasole este determinată de conţinutul sporit în proteine – 23-25%, amidon – 48-55%, şi grăsimi – 2,0%. Proteina este bogată în aminoacizi esenţiali şi este de mare folos în hrana omului. Ea conţine de trei ori mai multă lizină decât cerealele.

Se cultivă fasolea de câmp, utilizată pentru boabe, şi fasolea de grădină, destinată producerii păstăilor verzi pentru uz cotidian în alimentaţie şi pentru conservare. Potenţialul de producţie este de 20-40 q/ha de boabe. Centrul autohton de cercetare şi producere a fasolei se afla la Institutul Ştiinţifico-practic de Fitotehnie din Bălţi, unde s-au creat un şir de soiuri valoroase ca Floare, Crizantema, Mariţa, Nicolina etc.[7].

Apreciată şi pe plan mondial, şi pe cel intern este **mazărea** (*Pisum sativum L.*), fiind o cultură antică cu un amplu potenţial ecologic şi de producţie, cultivându-se pentru boabe în majoritatea ţărilor de pe glob. Boabele de mazăre se folosesc în alimentaţie, în industria de prelucrare şi ca furaj. Valoarea boabelor rezidă în conţinutul înalt de proteine – 27,8%, amidon – 43,2% şi grăsimi – 1,2%, ele fiind preţuite pentru conţinutul lor biochimic [6]. Recolta potenţială

la mazăre este de 60 q/ ha. În Moldova mazărea până nu demult a fost cea mai răspândită și mai importantă cultură leguminoasă, însă în ultimii ani atât suprafeţele cât și producţia acesteia s-au micșorat aproape de două ori din cauza decalajului economic, îndeosebi în sectorul industrial și zootehnic. Suprafeţele semănate cu mazăre înglobează în prezent cira 7,8 mii ha. Cercetările de elaborare și producere a soiurilor de mazăre sunt concentrate la Institutul Știinţifico-Practic de Fitotehnie din orașul Bălţi, unde s-au creat soirile de mazăre Alisa, Gloria, Valexa, MZ – 7 etc. [7].

O altă cultură tradiţională valoroasă în Moldova este **năutul** (*Cicer arietinum* L.), neglijat, din păcate, în perioada postbelică, când în centrul atenţiei era cantitatea producţiei, dar nu calitatea. Trebuie de menţionat că năutul, ca și alte culturi leguminoase, alături de cerealiere, a adus o contribuţie esenţială, vitală și economică, la formarea umanităţii și a civilizaţiei, fiind cultivat din antichitate. Năutul pe vremuri se folosea și în scopuri medicinale, fiind preţuit pentru acţiunea sa benefică asupra proceselor fiziologice ale stomacului, stimularea reproducţiei și formarea laptelui matern, de asemenea este indicat și ca stimulator sexual. Fiertura de năut se recomandă pentru înlăturarea pietrelor din rinichi și vezica urinară. Năutul are o largă răspândire în agricultura Asiei, Indiei și în regiunea Mediteraneană, datorită adaptabilităţii sporite, recoltei stabile, rezistenţei la secetă severă și temperaturi înalte, toleranţei la boli și dăunători; el nu se scutură la maturitate și se recoltează mecanizat. Producţia medie mondială este de 7,0 q/ha.

Luând în considerare că Moldova se caracterizează printr-o agricultură aridă și riscantă din cauza secetei severe periodice și a temperaturilor înalte, năutul fiind o cultură foarte rezistentă la secetă, acesta se cultivă cu mare succes în centrul și-n sudul teritoriului nostru, obţinându-se o recoltă de 15,0-30,0 q /ha, de o calitate superioară. Din păcate, suprafeţele cultivate cu năut sunt mici. Prin urmare, arealul și producţia de năut în ţara noastră trebuie urgent extinse, el având o mare cerere și un preţ rezonabil pe piaţa mondială, fiind evidenţiat ca o cultură valoroasă și rentabilă [9]. Calităţile seminţelor sunt excepţionale: un conţinut înalt de proteine, de la 20% până la 35%, ceea ce este de două-trei ori mai mult decât în cerealiere, ouă, pește și brânză, de hidraţi de carbon – 46-48% și de ulei – 4,0-7,0 %. Boabele de năut sunt bogate în substanţe biologic active, vitamine și substanţe chimice minerale. Spre deosebire de soia, proteinele din seminţele de năut, linte, latir și bob nu au capacitatea de inhibare a tripsinei digestive din organismul omului și al animalelor. Năutul nu are gustul și mirosul de faseolină specific proteinei la fasole, dar posedă un gust plăcut și o digestibilitate înaltă, ceea ce accentuează valoarea lui nutritivă. Făina din boabe de năut se folosește la prepararea pâinii, biscuiţilor, ciocolatei, cafelei etc. Pe baza boabelor de năut se poate organiza o industrie alimentară și de conserve profitabilă și de o mare importanţă pentru sănătatea, ameliorarea potenţialului fizic și intelectual al societăţii umane. Boabele de năut se păstrează timp îndelungat și pot fi lesne utilizate pentru conservare de către fabricile de conserve ce staţionează pe perioada de iarnă-primăvară după ce s-a consumat perioada de prelucrare a fructelor și legumelor.

La IGFPP al AȘM au fost create de către V. Celac și al. și confirmate la Comisia de Stat pentru Testarea Soiurilor de Plante 6 soiuri de năut, dintre care Ichel, Botna și Ovidel au fost omologate, brevetate și se introduc în producţie. Recolta reală de boabe este în limitele de 14,7-17,1 q/ha, conţinutul de proteine – 18,98-20,64% [9]. Subsemnatul (V. Celac – n. r.), în colaborare cu cercetătorii de la Institutul de Tehnologii Alimentare, au elaborat numeroase tehnologii de conservare a năutului și a altor culturi leguminoase, confirmate prin brevete de invenţie și care prezintă un interes deosebit pentru industria alimentară, necesitând implementare. Este de menţionat că în Moldova activează un șir de firme ce se ocupă de colectarea și comercializarea boabelor de năut.

În spaţiul nostru din vremuri vechi se cultiva și **lintea** (*Lens culinaris Med.*), care pe bună dreptate poate fi numită „leguminoasa neamului". Se caracterizează printr-o producţie înaltă și valoroasă, utilizată în alimentaţie, însă spre marele nostru regret este neglijată astăzi în agricultură. Lintea are particularităţi agrobiologice remarcabile: asigură producţii stabile datorită rezistenţei sporite la secetă și la temperaturi înalte, toleranţei la boli, dăunători, valorifică solul și este un excelent premergător în asolamente. Boabele pot fi păstrate timp îndelungat și pe parcurs își îmbunătăţesc calitatea. Lintea este de o mare valoare socială datorită conţinutului înalt, echilibrat și valoros de proteine vegetale ieftine, ce conţin aminoacizi esenţiali, cu o înaltă digestibilitate în organismul uman.

Boabele conţin 24 -35% de proteine, de două-trei ori mai mult decât peștele, carnea, brânza și ouăle, 48-35% de carbohidraţi, 0,6-2,0% de grăsimi, 2,1% de celuloză, substanţe minerale, tanină, vitamine etc. Lintea este bogată în fibre ce scad nivelul de glucoză și colesterol din sânge. Menţionăm, că după calităţile sale nutritive, gustative, curative și ecologice boabele de linte sunt cele mai valoroase din diversitatea produselor alimentare vegetale. Este bogată în antioxidanţi, nu acumulează în boabe elemente toxice, nitraţi, radi-

onucleotide și substanțe antimetabolice. Antioxidanţii contribuie la prevenirea bolilor cardiovasculare și a cancerului. Lintea are proprietatea de a acţiona ca un antidepresiv în sensul creșterii bunei dispoziţii, este amplificatoare de energie și contribuie la rezistenţa osoasă. Se folosește cu succes în terapia naturistă, fiind echivalată cu o plantă medicinală. Pe vremuri se spunea pe bună dreptate că „Omul căruia hrana principală îi slujește lintea, dobândește sănătate, liniște și echilibru sufletesc".

Boabele de linte sunt utilizate în industria alimentară pentru prepararea de alimente proteice, conserve, salamuri, ciocolată, bomboane și a multor feluri de mâncare. Cererea de boabe de linte crește permanent pe piaţa mondială. Rămășiţele vegetale – paiele și pleava, ocupă 50% din recolta totală a plantei și conţin de la 14 până la 18% de proteine, fiind mai bogate în acest sens decât boabele de ovăz și tărâţa de secară. Recolta medie mondială a boabelor de linte variază între 6,5 q/ha în India până la 23,3 q /ha în SUA.

La IGFPP al AȘM de către V. Celac au fost create și omologate soiurile de linte Aurie și Verzuie cu producţia de boabe de 14,4-15,5 q/ha. Boabele conţin 26,7-27,3% proteine, 1,6-1,9% ulei. Cultura lintei are cerinţe deosebite către agrotehnică și condiţii climatice pe toată perioada de vegetaţie. Particularităţile sale biologice, caracterizate printr-o perioadă de vegetaţie scurtă, de 80-90 de zile, cu cerinţe moderate către sol și cu rezistenţă sporită la secetă și temperaturi înalte au demonstrat că lintea poate fi cultivată cu succes în Moldova [10].

Condiţiile pedoclimatice ale Republicii Moldova, mai cu seamă în zonele centrale și sudice, sunt benefice pentru **latir,** numit și lintea-pratului (*Lathyrus sativus* L.), care atestă rezistenţă sporită la secetă severă și la temperaturi înalte, recolte moderate și stabile în limitele a 25-39 q/ha. Boabele de latir se folosesc în hrana oamenilor, ca furaje valoroase pentru animale și sunt preţuite pentru conţinutul înalt de proteine ieftine și valoroase în limitele de 30-35%, carbohidraţi – 38-43% și ulei 0,6-0,7%. Boabele de latir au o largă utilizare în Asia și în bazinul Mediteranean. În Moldova latirul practic nu e cunoscut, cu toate că-i bun de cultivat și la câmp, și la grădină. În cadrul IGFPP al AȘM a fost creat, omologat și brevetat soiul de latir Bogdan, autori V. Celac și A. Budac, cu recolta medie de 30,3 q/ha de boabe, conţinutul de proteine 30,3% și de grăsimi 0,52%, rezistent la secetă severă, temperaturi înalte, tolerant la boli și dăunători [11].

O cultură veche și tradiţională pentru agricultura Moldovei, **bobul** (*Vicia faba L.*), preţuită drept cultură de grădină, este din vechime preferată în alimentaţie de către greci și romani. Valoarea seminţelor o determină conţinutul înalt de proteine, de la 29 până la 35%, de calitate superioară, carbohidraţi – 39-44% și grăsimi – 1,3%, un conţinut bogat de substanţe minerale, substanţe biologic active și vitamine, înalta digestibilitate și calităţi gustative superioare. Bobul este considerat în agricultura Europei Apusene drept cea mai productivă cultură dintre plantele leguminoase. Producţia medie mondială de bob este de 13,2 q/ ha, în Europa Apuseană 17,0 q /ha, iar în Anglia și Germania se obţin recolte de la 48,0 q/ha până la 61 q/ha.

În Republica Moldova, la IGFPP al AȘM, a fost creat de către V. Celac, omologat și brevetat soiul de bob Geca 5, având producţia medie de boabe 28,5 q /ha, conţinutul de proteine – 30,2%, de amidon – 45,3%, de grăsimi – 0,52%, de fructoză – 0,17% și de saharoză – 1,23%, perioada vegetaţiei de 90 de zile, rezistenţă scăzută la secetă, maladii, dăunători, în special fiind afectat de către gărgăriţă. Bobul în agricultura Moldovei nu este preţuit la justa lui valoare [5].

O largă răspândire are și cultura **fasoliţei** (*Vigna unguiculata* (L.) Walp.) în zonele tropicală și continentală, caracterizată prin rezistenţă sporită la secete severe și temperaturi înalte, toleranţă la boli și dăunători, cu recolte înalte și stabile de păstăi verzi și boabe. Fasoliţa constituie o cultură de grădină, cu creștere nedeterminată și, ceea ce este foarte important, cu fructificare pe toată perioada de vegetaţie, până la sosirea îngheţului. Tulpina are o lungime de la 120 până la 300 cm, în special în funcţie de condiţiile de mediu. Inflorescenţa este de tipul ciorchin și formează muguri florali pe parcursul întregii perioade de vegetaţie, fapt ce îi aduce un plus de imagine. Păstăile verzi sunt preţuite datorită conţinutului înalt de substanţe biologic active, substanţe minerale și vitamine. Ele nu conţin ţesut pergamentos și aţe, sunt fine, excelente pentru prepararea bucatelor proaspete și pentru conservare, au gust plăcut analogic ciupercilor. La unele soiuri păstaia poate avea o lungime de până la un metru. Recolta de păstăi verzi este foarte înaltă, în limitele de 120-220 q/ha și de seminţe 7,0-9,0 q /ha. Boabele conţin 26,1% de proteină, 52,4% hidraţi de carbon. Cultura fasoliţei reprezintă o premieră pentru ţară și a fost introdusă în Moldova după crearea la IGFPP de către V. Celac a soiurilor Dina și Ina, omologate și brevetate [12].

La fel o premieră pentru Moldova este și implementarea **culturii arahidelor** (*Arachis hypogaea* L.), în urma elaborărilor genetice și de ameliorare efectuate la IGFPP al AȘM de către V. Celac, finalizate cu omologarea și brevetarea soiurilor Fazenda 1 și Fazenda 2, având o producţie de 21,0-21,4 q/ha, conţinutul de proteine 25,72-26,5% și de ulei 48,4-48,7%. Arahidele

sunt răspândite în regiunile calde ale Americii, Asiei și Europei și dovedesc o valoare economică majoră. Producţia medie pe plan mondial este de circa 10,0 q/ha. Producţii înalte se obţin în SUA – 32,3 q/ha și Israel – 40,7 q/ha.

Condiţiile pedoclimatice ale Republicii Moldova permit cultivarea arahidelor, însă pentru producere acestea necesită o infrastructură adecvată. Importanţa economică a culturii este determinată de adaptabilitatea sporită a plantelor, productivitatea înaltă de boabe, conţinutul înalt de grăsimi, între 40-56%, proteine – 20-35% și hidraţi de carbon – 8,0-17,0% de o calitate superioară. Boabele sunt foarte solicitate pe piaţa mondială, fiind preferate în alimentaţie în formă proaspătă sau prăjite, folosite pe larg în industria alimentară, cofetărie și în industria chimică. Din proteinele de arahide se prepară laptele vegetal și brânză. Grăsimile din arahide sunt asimilate de organismul uman mai mult de 90% și nu produc acumularea colesterolului în sânge. Întrucât procentul și raportul între aminoacizii proteinelor este nesatisfăcător îndeosebi în lizină, făina din arahide se recomandă de utilizat împreună cu făina de cereale. Boabele sunt bogate în vitaminele PP, B1, B2, conţin puţină vitamina A și deloc vitamina C, abundă în fier, fosfor și sunt sărace în calciu. Tulpinile de arahide conţin 9,5% de proteină, 45,3% xtractive neazotate, 24-30% de celuloză, 8,2% cenușă și, prin urmare, prezintă un furaj valoros[14].

CONCLUZII

Culturile leguminoase producătoare de boabe: soia, fasolea, mazărea, năutul, lintea, latirul, bobul, fasoliţa și arahidele sunt surse de proteină vegetală ieftină, valoroasă și absolut necesare pentru economia naţională.

La IGFPP al AȘM au fost create 27 de soiuri de culturi leguminoase producătoare de boabe, dintre ele 17 soiuri sunt omologate și se introduc în producere. Au fost elaborate tehnologiile de procesare și de cultivare a leguminoaselor pentru boabe. Organizarea producerii și înmulţirii seminţelor va spori producţia.

Recolta de boabe este în limitele de 14,4 q/ha la linte și 32,5 q/ha la soia; conţinutul de proteine în boabe – 18,98% la năut și 40,1% la soia; grăsimi – 0,52% la latir și 48,7% la arahide.

BIBLIOGRAFIE

1. Siminel V. Ameliorarea generală a plantelor de câmp. Chișinău, 1998. 599 p.
2. Mureșanu E., Mărginean R. Soiuri noi de soia create la S. C. D. A. Turda pentru condiţiile din Câmpia Transilvaniei. În: Agricultura Transilvaniei. Buletin informativ, Turda, 2011, nr. 14, pp. 56-59.
3. Bălteanu Gh., Bîrnaure V. Fitotehnie. București, 1998. 413 p.
4. David I. Realizări în ameliorarea leguminoaselor pentru boabe. În: Analele INCDA Fundulea, 2007, Vol. LXXY, p. 159-171.
5. Celac V., Machidon M. Leguminoase pentru boabe vechi și noi. Chișinău, 2012. 63 p.
6. Лещенко А.К., Сичкарь В.И., Михайлов В.Г., Марьюшкин В.Ф. Соя (генетика, селекция, семеноводство). Киев, 1987. 256 с.
7. Vozian V., Iacobuţă M., AvădăniI L., Taran M. Direcţiile actuale și realizările în domeniul ameliorării culturilor leguminoase pentru boabe la IP ICCC „Selecţia". Materialele conferinţei știinţifico-practice „Rezultatele cercetărilor la cultura plantelor de câmp în Republica Moldova", Chișinău, 2015, pp. 103-108.
8. Celac V., Budac A. Cultura soiei (Îndrumar). Chișinău, 2013. 36 p.
9. Celac V., Machidon M. Cultura năutului (Îndrumar). 2010. 35 p.
10. Celac V. R. Cultura lintei (*Lens culinaris* Med.). Îndrumar. Chișinău. 2015. 32 p.
11. Celac V., Budac A. Bogdan – soi nou de latir (*Lathirus sativus* L.) important pentru agricultura Moldovei. Materials of the International scientific conference celebrating ten years of the faculty of natural sciences and agroecology at „Alecu Russo" Balti State University, R. of Moldova, October 10 /11, Bălţi, 2013, Vol. I, pp. 50-53.
12. Celac V., Pojoga V. Cultura fasoliţei (Îndrumar). Chișinău, 2006. 26 p.
13. Celac V. Cultura arahidelor (Îndrumar). Chișinău. 2003. 35 p.

SOIURI NOI DE CULTURI LEGUMINOASE ELABORATE LA ICCC „SELECȚIA”

Doctor în științe agricole **Valeriu VOZIAN**
Cercetător științific **Larisa AVĂDĂNII**
Cercetător științific **Maria IACOBUȚA**
Institutul de Cercetări pentru Culturile de Câmp „Selecţia”

NEW VARIETIES OF LEGUMINOUS CROPS CREATED WITHIN THE „SELECTIA” RESEARCH INSTITUTE OF FIELD CROPS
Summary: This article highlights the importance of creating new varieties of leguminous crops as a source of vegetable protein which contributes to minimizing protein deficit showing justification for the decision of the United Nations to declare the year 2016 the International Year of Legumes.
Keywords: breeding, varieties, protein, pea, soybean, dry bean.

Rezumat. Articolul elucidează importanţa creării soiurilor noi de culturi leguminoase, drept sursă de proteină vegetală care contribuie la minimalizarea deficitului proteic, demonstrând justificarea deciziei Organizaţiei Naţiunilor Unite de a declara anul 2016 An Internaţional al Leguminoaselor.
Cuvinte-cheie: ameliorare, soiuri, proteină, mazăre, soie, fasole.

INTRODUCERE

Pe parcursul multor decenii, culturile leguminoase au fost și continuă să se menţină în topul celor mai importante surse de proteină vegetală. Prioritatea economică a acestei grupe de plante constă în conţinutul ridicat al boabelor în substanţe proteice (în medie 27,8% la mazăre, 24,6% la fasole, 38,5% la soia), care le conferă o valoare alimentară și nutritivă superioară.

În condiţiile actuale, când posibilităţile de procurare a îngrășămintelor minerale se reduc continuu, o însemnătate tot mai mare le revine culturilor leguminoase, care datorită simbiozei rizobiale contribuie la acumularea azotului biologic în sol ameliorând fertilitatea lui. Astfel, în urma activităţii simbiotice, în sol se acumulează după cultura mazării circa 48-50 kg/ha de azot biologic, a soiei – 108-120 kg/ha, a fasolei – 78-80 kg/ha [2]. Această capacitate determină valoarea agronomică înaltă a grupului respectiv de culturi, invocându-le ca cei mai buni premergători pentru majoritatea culturilor agricole, fiind recomandate mai ales pentru culturile cerealiere de toamnă.

Avantajele enumerate dovedesc rolul deosebit al culturilor leguminoase atât în alimentaţia comunităţii umane și în furajarea animalelor, cât și importanţa indiscutabilă ca plante premergătoare, fapt care a dat un imbold ONU să declare **2016 – An Internaţional al Leguminoaselor.**

Prezenta lucrare are ca scop identificarea rolului soiurilor noi de plante leguminoase, create la ICCC „Selecţia”, în minimalizarea deficitului proteic în sectorul agrar al Republicii Moldova.

MATERIALELE ȘI METODA DE CERCETARE

Ca material de analiză au fost utilizate realizările ameliorării soiurilor plantelor leguminoase recent incluse în Catalogul Soiurilor de Plante al Republicii Moldova:

- soiurile de mazăre: MZ-7-06 (2011), MZ-13-12 (2015)
- soiurile de soia: Magia (2013), Moldoviţa (2015)
- soiurile de fasole: Garofiţa (2013), Mariţa (2015)

Ţinând cont de obiectivele ameliorative urmărite, la baza creării acestor soiuri a stat metoda clasică – hibridarea, care condiţionează o variabilitate genotipică amplă.

Cercetările au fost efectuate pe loturile experimentale ale ICCC „Selecţia”, în Câmpul Comparativ de Concurs (CCC) având condiţii caracteristice stepei Bălţiului, în perioada anilor 2013–2015.

La materialul biologic studiat s-a determinat producţia de boabe (la umiditatea standard – 14%), conţinutul de substanţe utile în bob după metoda Kjeldahl și alte caractere morfologice. Prelucrarea matematică a datelor s-a efectuat conform metodei statistice după Dospehov B.A. [5].

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Din totalitatea factorilor biotici și abiotici care determină nivelul de producţie, soiului îi revine cota de 30-40%, fapt ce argumentează necesitatea în flux continuu a creării soiurilor noi înalt productive de calitate superioară.

Analizând rezultatele obţinute pe parcursul a mai multor ani de experimentare, s-a constatat o instabilitate cu fluctuaţii mari de la an la an a capacităţii de producţie la culturile leguminoase. Acest fapt se explică prin gradul redus de adaptabilitate a lor la schimbările condiţiilor agrometeorologice.

Dacă în anii favorabili culturile leguminoase îşi manifestă pe deplin potenţialul biologic, atunci în anii cu secetă, ce ne frecventează des în ultimul deceniu, diminuarea producţiei constituie circa 50-70% din nivelul mediu multianual de producţie [3]. Gradul de favorabilitate a condiţiilor climatice este strâns legat de particularităţile biologice ale culturii. Receptabilitate mai înaltă la schimbările condiţiilor climatice manifestă culturile de soie şi fasole la care producția de boabe variază între 3 500 kg/ha (în anii favorabili) și 900 kg/ha (în anii secetoși).

La **cultura mazării** în perioada de referinţă în Catalogul Soiurilor de Plante au fost înregistrate soiurile MZ-7-06 și MZ-13-12. Urmărind obiectivul ameliorării calităţii producţiei prin alegerea genitorilor – donatori de proteină, – a fost posibilă majorarea conţinutului proteic la soiurile noi cu 0,4-2,4 unităţi procentuale (tabelul 1).

Prioritatea evidentă a soiurilor noi se manifestă prin cantitatea de proteină brută obţinută la unitatea de suprafaţă, comparativ cu soiurile deja omologate, datorită capacităţii înalte de producţie și calităţii superioare a boabelor. Un alt avantaj al acestor soiuri este evitarea pierderilor mari la recoltare, graţie prezenţei în genomul plantelor a genei „afila" (genă care controlează procesul modificării frunzelor în cârcei) și „def" (genă care determină rezistenţa boabelor la scuturare). Perioada scurtă de vegetaţie cu eliberarea timpurie a loturilor califică mazărea ca premergătoare excelentă pentru culturile cerealiere de toamnă.

Tabelul 1

Producţia de boabe și calitatea lor la soiurile noi de mazăre (CCC, ICCC „Selecţia", media pe 2013–2015)

Soiurile	Tipul de frunze	Producţia de boabe		Conţinutul de proteină, %	Cantitatea de proteină la ha	
		kg/ha	± kg/ha faţă de Mr		kg	± kg/ha faţă de Mr
Sandrina – Mr	obișnuit	2333	-	22,9	481	-
MZ-7-06	modificat în cârcei	2716	+383	24,4	596	115
MZ-13-12	modificat în cârcei	3060	+727	25,7	708	227
$DL_{0,5\ kg/ha}$		110-150				

În contextul rezolvării problemei deficitului proteic, **soia** de foarte mult timp domină piaţa mondială a proteinelor vegetale. În boabele ei se conţin până la 37,0-48,0% proteină digestibilă prin care își aduce contribuţia majoră la lichidarea decalajului proteic în sectorul zootehnic și-n sfera alimentaţiei umane [1]. În Catalogul Soiurilor de Plante al Republicii Moldova sunt înregistrate șase soiuri de soia create la ICCC „Selecţia", ponderea cărora în suprafaţa cultivată constituie 70-80%.

Cercetările efectuate în ultimii ani au condus la crearea unor soiuri noi de soia valoroase şi bine adaptate la condiţiile de cultură. În perioada anilor 2013–2015 au fost omologate două soiuri de soia: Magia (2013) şi Moldoviţa (2015).

Obiectivul principal urmărit în lucrările de ameliorare la cultura soiei este majorarea capacităţii de producţie, care în ultimii ani a fost puternic influenţată de condiţiile meteorologice, în special de volumul de repartizare a precipitaţiilor pe parcursul perioadei de vegetaţie. Din punct de vedere climatic, anii de experimentare s-au caracterizat printr-un grad diferit de favorabilitate. De cele mai optime condiţii de dezvoltare și creștere plantele au beneficiat în anul 2014, când pe întreg ciclul vegetativ regimul hidric a însumat peste 320 mm precipitaţii, fapt care a dus la realizarea unui nivel de producţie semnificativ (tabelul 2).

Analizând rezultatele reflectate în tabel, s-a confirmat încă o dată legătura corelativă pozitivă a nivelului de producţie cu regimul hidric, cu valori cuprinse între r = 0,50-0,75 (3).

Producţia de boabe este rezultatul îmbinării armonioase a unor componente morfoproductive ca:

- numărul de noduri productive
- numărul de păstăi la nod
- numărul total de păstăi
- numărul de boabe
- numărul de boabe în păstaie
- masa de boabe pe plantă
- MMB

La o evidentă diminuare a valorilor medii în anii de studiu au fost supuse așa elemente productive ca

Tabelul 2

Capacitatea de producţie și elementele morfoproductive la soiurile noi de soia (CCC ICCC „Selecţia”, media 2013–2015)

Soiul	Producţia de boabe, kg/ha					MMB, g			Masa boabelor pe plante, g		
	2013	2014	2015	media	% faţă de martor	2013	2014	2015	2013	2014	2015
Aura – martor	1275	1971	900	1382	-	145	179	120	8,9	7,6	2,5
Magia	1386	2392	1130	1636	118,4	133	169	112	8,5	8,0	2,9
Moldoviţa	1398	2697	1381	1825	132,0	140	176	137	10,6	9,4	3,5
$DL_{05\ kg/ha}$	101	157	96								

Tabelul 3

Indicii de producţie și calitatea soiurilor noi de soia (CCC, ICCC „Selecţia”, media 2013–2015)

Soiul	Producţia de boabe		Conţinutul de proteină, %	Cantitatea de proteină acumulată la 1 ha		
	kg/ha	± kg/ha faţă de Mr		kg	± kg/ha faţă de Mr	% faţă de Mr
Aura – martor	1382	-	37,6	471	-	-
Magia	1636	+254	38,2	567	+96	120,4
Moldoviţa	1825	443	39,7	657	+186	139,5
DL_{05} kg/ha	96-57					

MMB și masa boabelor pe plantă (tabelul 2), care au avut un efect negativ asupra formării nivelului de producţie.

O sarcină prioritară și de mare actualitate în lucrările de cercetare la cultura soiei o constituie ameliorarea conţinutului de proteină și îmbunătăţirea calităţii lui. Rezultatele relevate în tabel scot în evidenţă superioritatea soiurilor noi create faţă de martor, cu 120-139% după producţia de boabe și cu 103-106% după conţinutul proteic (tabelul 3). Surplusul semnificativ de proteină obţinută la soiurile noi pe o unitate de suprafaţă ridică efectul economic al unui hectar cultivat cu soia.

Fasolea este una din principalele furnizoare de proteină vegetală bogată în aminoacizi esenţiali strict necesare alimentaţiei umane.

Pe piaţa mondială, precum și pe cea naţională, cerinţele faţă de boabele de fasole sunt foarte mari, dar oferta producătorilor este modestă, deoarece în republică suprafeţele însemânţate cu această cultură variază de la an la an în funcţie de schimbările fluctuante ale climei, care au un impact negativ asupra nivelului de producţie.

ICCC „Selecţia” este unica instituţie de cercetare în domeniul ameliorării fasolei din ţară unde au fost create numeroase soiuri, omologate în diferite perioade. Rezultatele cercetărilor din ultimii ani oferă producătorilor două soiuri noi de fasole la care producţia înaltă de boabe se asociază cu calitatea valoroasă a ei.

Resursele climatice sunt factorii de bază care influenţează și determină nivelul de producţie și stabilitatea lui la cultura fasolei, mai ales pentru Republica Moldova, care face parte din grupul ţărilor cu regim climatic instabil. Din anii de studiu cel mai favorabil a fost anul 2013, în care pe parcursul perioadei de vegetaţie au căzut 284 mm precipitaţii cu temperaturi medii moderate (18-21°C), optime pentru creşterea și dezvoltarea plantelor de fasole. În acest an a fost posibilă realizarea mai pronunţată a potenţialului biologic (tabelul 4). Condiţiile anului 2015 însă au fost diametral opuse, de secetă acută, care a contaminat elementele productive, în deosebi, MMB și masa boabelor per plantă, fapt ce a redus considerabil nivelul de producţie (cu 30-68%). Rezultatele oglindite anterior confirmă dependenţa directă a capacităţii de producţie de regimul hidrotermic, coeficientul de corelaţie având valori de r = 0,45-0,70 [3].

În paralel cu obiectul de ameliorare a capacităţii de producţie, o atenţie deosebită se acordă calităţii boabelor, pentru a conferi o valoare alimentară superioară noilor soiuri de fasole. În toţi cei trei ani de

Tabelul 4

Caracteristica agrobiologică a soiurilor noi de fasole (CCC, ICCC „Selecţia", media 2013–2015)

Soiul	Producţia de boabe, kg/ha					Masa boabelor pe plante, g			MMB, g		
	2013	2014	2015	media	% faţă de martor	2013	2014	2015	2013	2014	2015
Crizantema – martor	2348	1910	803	1687	-	9,8	6,6	5,3	235	202	193
Garofiţa	2783	2159	972	1971	117	11,9	7,0	6,3	223	213	160
Mariţa	3163	2129	1059	2115	125	13,2	11,8	6,8	291	234	214
DL_{05} kg/ha	121	79	61								

Tabelul 5

Indicii de producţie și calitate la soiurile de fasole (CCC, ICCC „Selecţia", media 2013–2015)

Soiul	Producţia de boabe		Conţinutul de proteină, %	Cantitatea de substanţe proteice la 1 ha		
	kg/ha	± kg/ha faţă de Mr		kg	± faţă de Mr	
					kg	%
Crizantema – martor	1687	-	19,2	298	-	-
Garofiţa	1903	+216	21,0	368	+70	123
Mariţa	2115	+428	22,1	430	+132	144
DL_{05} kg/ha	61-121					

studiu soiurile noi au înregistrat valori ridicate în ce priveşte conţinutul de proteină (tabelul 5).

Datele tabelului confirmă avantajele soiurilor noi nu numai după nivelul de producţie, dar și după cantitatea de substanţe proteice acumulate la 1 ha. Ambele soiuri au o calitate culinară și gustativă înaltă, precum și timp redus de dezagregare a boabelor la fierbere (62-74 min.).

Declanșarea crizei acute a deficitului proteic în industria alimentară și-n sectorul zootehnic impune extinderea largă a soiurilor noi de plante leguminoase create la ICCC „Selecţia", care ar contribui la majorarea randamentului proteic al fiecărei unităţi de suprafaţă cu 120-140%. Astfel, rezultatele obţinute dovedesc aportul său în minimalizarea decalajului de proteine, care se menţine în ţară. Soiurile autohtone au și o prioritate deosebită prin faptul că nu sunt modificate genetic.

CONCLUZII

Soiurile noi de culturi leguminoase îmbină capacităţi înalte de producţie și calităţi superioare ale boabelor, depășind soiurile martori cu 115-130%.

Conţinutul înalt de proteină favorizează creșterea randamentului proteic cu 120-140% a unei unităţi de suprafaţă cultivată cu mazăre, soie și fasole.

Extinderea soiurilor noi în sectorul agrar va contribui la majorarea furnizării proteinei vegetale în sfera alimentară și furajeră.

BIBLIOGRAFIE

1. Коробко В. Селекция и семеноводство сои в Молдавии. Кишинев, 1984, с. 60-68.
2. Чинчих А. Состояние и перспективы возделывания зернобобовых культур в условиях южной части западной лесостепи Украины. In: Materialele conferinţei ştiinţifico-practice consacrate aniversării a 70-a a fondării ICCC „Selecţia", 2014, c. 227.
3. Vozian V., Cosovan A., Iacobuţa M., Avădănii L. Influenţa relaţiei genotip-mediu asupra producţiei de boabe la unele soiuri de plante leguminoase. In: Materialele conferinţei internaţionale ştiinţifico-practice „Agricultura durabilă, inclusiv ecologia – realizări, probleme, perspective", Republica Moldova, Bălţi, 2007, p. 293.
4. Soia și fasolea – Îndrumar. Chișinău, 2002.
5. Доспехов Б.А. Методика полевого опыта. М., 1985.

TREI HIBRIZI DE PORUMB MARCA „PORUMBENI” INTRĂ PE PIAȚA UNIUNII EUROPENE

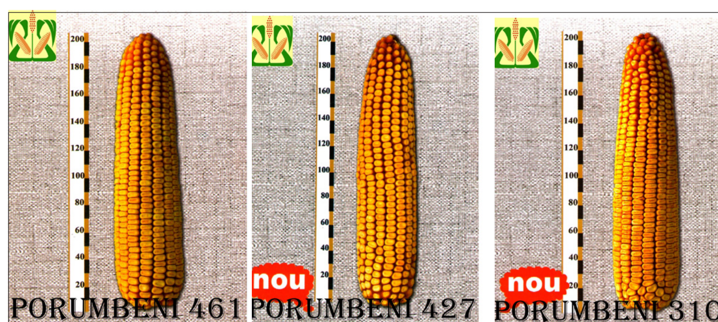
Doctor în agricultură **Pintilie PÎRVAN**
Doctor în agricultură **Silvia MISTREȚ**
Institutul de Fitotehnie „Porumbeni”
Doctor în biologie **Gheorghe TUDORACHE**
Secția Științe Agricole a AȘM

În premieră, Institutul de Fitotehnie „Porumbeni”, începând cu anul 2014, a înaintat pentru testări oficiale la Institutul pentru Testarea și Înregistrarea Soiurilor din România (ITÎS) trei hibrizi de porumb: Porumbeni 461, FAO 460, Porumbeni 427, FAO 450 și Porumbeni 310.

Conform condiţiilor de testare ale României la valoarea agronomică și de utilizare a unui soi, hibridul (soiul) se consideră satisfăcător dacă, în comparaţie cu alte soiuri înscrise în Catalogul oficial, este mai productiv și are umiditatea boabelor la nivelul mediei pe zonă.

Examinarea soiurilor s-a desfășurat pe parcursul a doi ani (2014–2015), în cadrul Centrelor de Testare a Soiurilor (CTS) amplasate în diferite zone agroclimaterice ale ţării. Regulile Institutului de Testare din România pentru includerea unui soi sau hibrid în Registrul de Stat impun condiții de testare a acestora pe parcursul a trei ani. Testarea poate dura doar doi ani (două cicluri) în cazul soiurilor la care s-au obținut rezultatele superioare soiurilor martori, în toate localitățile de testare.

Referitor la hibrizii marca „Porumbeni”, toţi trei hibrizi testaţi au depășit martorii autohtoni din România în toate localităţile de testare, evidenţiindu-se prin performanţe și în ce privește umiditatea boabelor. La încercările comparative europene, hibridul „Porumbeni 461”, în condiții de irigare, a atins cel mai înalt record, obținându-se o recoltă de 19,2 t/ha (tabel).

Datorită rezultatelor obţinute, hibrizii nominalizaţi au trecut cu succes comisia de înregistrare, care a avut loc pe data de 10 martie curent la Institutul pentru Testarea și Înregistrarea Soiurilor din România și au fost incluşi în Registrul de Stat al României.

Includerea acestor hibrizi în Registrul de plante al României, începând cu anul 2016, va permite întrarea pe piața Uniunii Europene a semințelor de porumb cu marca „Porumbeni”.

Tabel

Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale, România
Institutul de Stat pentru Testarea și Înregistrarea Soiurilor, România

Hibrid	Producție		Umiditate medie, %	Cădere plante, %	Frângere plante,%
	kg/ha	%			
MIRCEA VODĂ					
Crisana-mt	17689	100	17,3	2	1
Lezer-mt	17236	97	16,8	1	2
PR37Y12-mt	17721	100	14,9	2	1
PR37N04-mt	17313	98	15,6	2	1
Porumbeni 461	19224	109	16,8	1	2

INTERDEPENDENŢA DINTRE COMPUŞII CHIMICI ŞI CULOAREA BACELOR HIBRIZILOR INTERSPECIFICI DE VIŢĂ-DE-VIE (*VITIS VINIFERA* L. x *MUSCADINIA ROTUNDIFOLIA* MICHX.)

Doctor în biologie, conferenţiar cercetător **Eugeniu ALEXANDROV**
Institutul de Genetică, Fiziologie şi Protecţie a Plantelor al AŞM
Doctor habilitat în biologie **Vasile BOTNARI**
Academician **Boris GAINA**
Secţia Ştiinţe Agricole a AŞM

THE INTERDEPENDENCE BETWEEN CHEMICAL SUBSTANCES AND THE BERRY COLOR OF THE INTERSPECIFIC HYBRIDS TO THE GRAPEVINE (*VITIS VINIFERA* L. X *MUSCADINIA ROTUNDIFOLIA* MICHX.)

Summary. The color of the berry vine is a very stable morphological character and some varieties can only be determined based on this indicator. The diversity of berry vine color is due to the biochemical characteristics of the juice berry. The concentration of resveratrol from the juice of the berry of interspecific hybrids of vineyards (*Vitis vinifera* L. x *Muscadinia rotundifolia* Michx.) is consistent with the color of the berry. So yellowish-green berry contain the 6.68 mg/l, berry rosy color - 9.3 mg/l and blue-violet berry - 14 mg/l of resveratrol. As a result of studies carried out it was found that hybrids from third (BC2) generation is characteristic of a higher concentration of diglucozid-3,5-malvidol and methyl anthranilate than hybrids from fourth generation (BC3). So it once the removal from the parental forms, the concentration of these chemical compounds in the juice of berry the interspecific hybrids of the vineyards (*Vitis vinifera* L. x *Muscadinia rotundifolia* Michx.) is decreasing.

Keywords: chemical compounds, berry, color, interspecific hybrides.

Rezumat. Culoarea bacelor viţei-de-vie reprezintă un caracter morfologic foarte stabil şi unele soiuri pot fi determinate doar în baza acestui indiciu. Diversitatea nuanţelor bacelor de viţă-de-vie se datorează caracterelor biochimice ale sucului acestora. Concentraţia resveratrolului din sucul bacelor de hibrizi interspecifici ale viţei-de-vie (*Vitis vinifera* L. x *Muscadinia rotundifolia* Michx.) este în concordanţă cu culoarea bacelor. Astfel, bacele de culoare verde-gălbuie conţin 6,68 mg/l, cele de culoare roză – 9,3 mg/l şi cele albastru-violete – 14 mg/l de resveratrol.

În urma studiilor efectuate, s-a constatat că pentru hibrizii din generaţia a III-a (BC2) este caracteristică o concentraţie mai mare de diglucozid-3,5-malvidol şi de antranilat de metil decât pentru hibrizii din generaţia a IV-a (BC3). Deci, odată cu distanţarea de formele parentale, concentraţia acestor compuşi chimici în sucul bacelor hibrizilor interspecifici de viţă-de-vie (*Vitis vinifera* L. x *Muscadinia rotundifolia* Michx.) este în descreştere.

Cuvinte-cheie: compuşi chimici, bace, culoare, hibrizi interspecifici.

INTRODUCERE

Culoarea bacelor viţei-de-vie reprezintă un caracter morfologic stabil. Indicele respectiv are mai mult decât o însemnătate practică pentru vinificaţie. Acesta este utilizat ca un criteriu de determinare şi clasificare a speciilor şi soiurilor de viţă-de-vie, unele dintre acestea deosebindu-se doar după culoarea bacelor [6; 16].

La varietăţile de viţă-de-vie de cultură culoarea bacelor este foarte variată şi bogată în nuanţe. Diversitatea nuanţelor bacelor de viţă-de-vie se datorează caracteristicelor biochimice ale sucului bacelor.

Bacele, graţie compoziţiei chimice, constituie un produs alimentar sanogen preţios. Acestea conţin multe substanţe nutritive necesare organismului uman, cum ar fi: zaharuri (glucoză, fructoză) – 12-25%; acizi organici (tartric, citric, malic) – 1-2%; săruri minerale (de Ca, Fe, K, P etc.) – circa 1%; compuşi azotaţi – 0,15-0,2%; vitamine (C, B1, B2, PP, A, E); enzime; polifenoli (antociane, resveratroli, flavonoli) etc. Cu toate că viţa-de-vie a fost studiată minuţios şi multilateral, totuşi unele aspecte vizând interdependenţa dintre diverşi factori specifici acestei plante urmează a fi cercetate şi analizate în continuare [12; 15; 16].

MATERIALE ŞI METODE

În calitate de obiect de studiu au servit hibrizii interspecifici de viţă-de-vie (*Vitis vinifera* L. x *Muscadinia rotundifolia* Michx.) BC2 şi BC3 [1; 2].

La efectuarea analizelor biochimice şi uvologice s-au utilizat metodele expuse în *Recueil des Methodes des analyses des vins de l'Office International de la Vigne et du Vin* (Compendiul metodelor de analiză a

vinurilor al Oficiului Internațional al Viei și Vinului, Paris 2014), reglementările tehnice „Metode de analiză în domeniul fabricării vinurilor”.

Determinarea cantitativă și calitativă a diglucozid-3,5-malvidol s-a efectuat conform metodei fluorimetrice cantitative și calitative. Determinarea antranilatului de metil s-a realizat prin metoda cromotografică cu fază gazoasă [3; 7; 8; 12; 13].

REZULTATE ȘI DISCUŢII

După cum s-a constatat în urma analizei însușirilor fizico-chimice ale bacelor hibrizilor interspecifici de viță-de-vie (*Vitis vinifera* L. x *Muscadinia rotundifolia* Michx.), concentraţiile substanţelor chimice: substanţe fenolice, resveratrol, pectine, antranilat de metil, diglucozid-3,5-malvidol etc. variază în funcție de culoarea bacelor. Astfel, hibrizii interspecifici cu bacele de culoare verde-gălbuie conțin substanţe fenolice în limita de 268 mg/kg, hibrizii distanţi cu bacele de culoare roză conţin 597 mg/kg, iar hibrizii interspecifici cu bacele de culoare albastru-violet conţin 1970 mg/kg. Concentrația resveratrolului variază în limita de 6,68 mg/kg în bacele de culoare verde-gălbuie, 9,3 mg/kg în bacele de culoare roză și 14 mg/kg în bacele de culoare albastru-violet (figura 1).

Concentrația totală de resveratrol din sucul bacelor de viță-de-vie este și ea în concordanță cu culoarea bacelor. Astfel, potrivit unui sistem convențional din 10 unități, bacele de culoare albastu-violet dețin 10 unități de resveratrol, bacele de culoare roză dețin 2-3 unități și cele de culoare verde-gălbuie 0,5-1 unități [9; 10; 14].

Concentrația pectinelor în bace variază în limita de 478,8 mg/kg în bacele de culoare verde-gălbuie, 711 mg/kg în bacele de culoare roză și 680 mg/kg în bacele de culoare albastru-violet (figura 1).

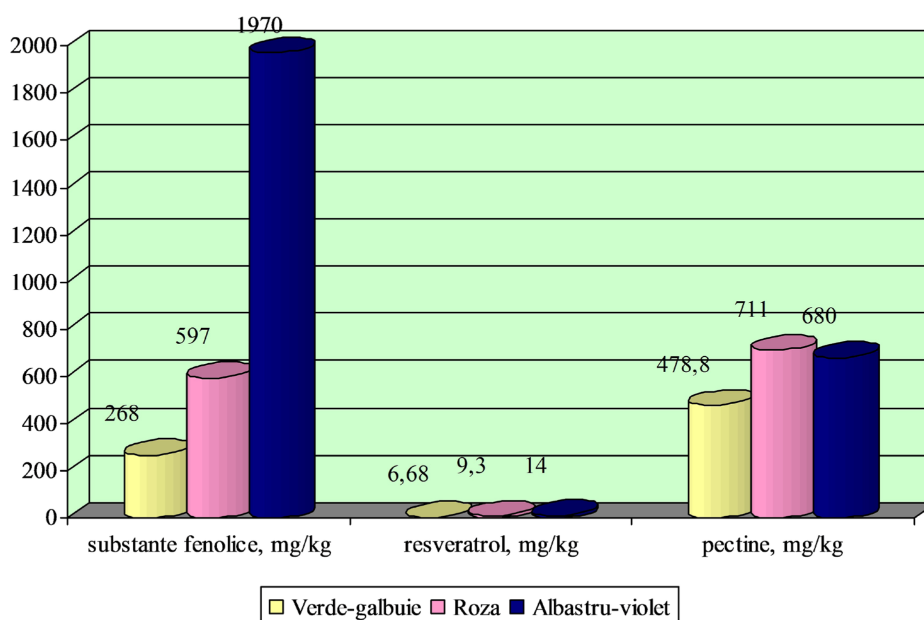

Figura 1. Particularitățile fizico-chimice în funcție de culoarea bacelor la hibrizii interspecifici de viță-de-vie (*Vitis vinifera* L. x *Muscadinia rotundifolia* Michx.)

Conform cerinţelor Uniunii Europene, la producerea produselor vitivinicole, compoziția chimică a materiei prime urmează să corespundă unor cerinţe stricte, de exemplu diglucozid-3,5-malvidol nu trebuie să depășească limita de 15 mg/dm^3. Recent, Organizaţia Mondială a Viei și Vinului a pus în discuție problema reducerii acestui indice în vinuri la limita de 5 mg/dm^3, fapt ce impune monitorizarea strictă în selecția hibridării interspecifică pentru a omologa doar varietățile cu conţinut scăzut de diglucozid-3,5-malvidol.

Un alt component important al sucului bacelor hibrizilor de viță-de-vie de orice ordin, inclusiv cei distanți, este antranilatul de metil (3,4-benzoxazol), căruia i se atribuie rolul principal în stabilirea gustului și mirosului (aromelor) de foxat (de naftalină sau/și de fenol) [9].

Ca rezultat al studiului prezenței antranilatului de metil în sucul bacelor hibrizilor interspecifici de viță-de-vie (*Vitis vinifera* L. x *Muscadinia rotundifolia* Michx.), s-a constatat că în bacele de culoare verde-gălbuie această substanţă chimică variază între 0,08 mg/l (DRX-M4-502) și 0,17 mg/l (DRX-M4-571), (figura 2), iar în bacele de culoare roșie-

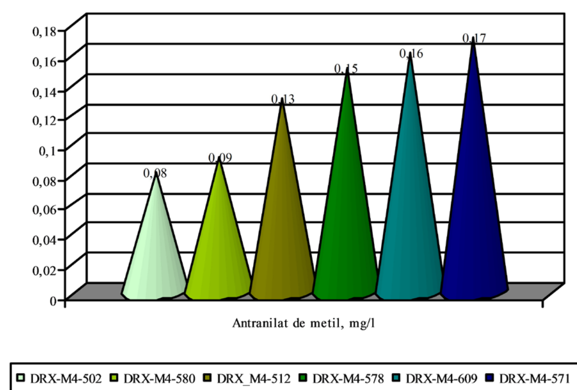

Figura 2. Concentraţia antranilatului de metil în bacele de culoare verde-gălbuie ale hibrizilor interspecifici (*Vitis vinifera* L. x *Muscadinia rotundifolia* Michx.)

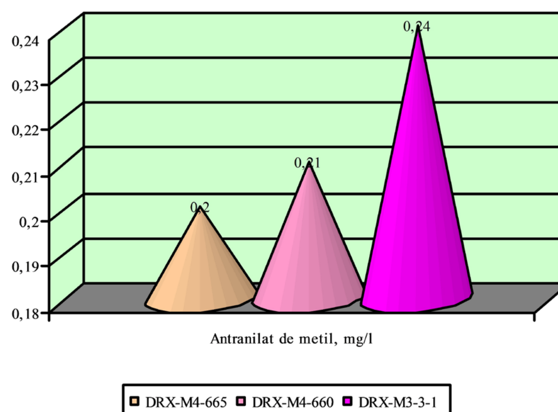

Figura 3. Concentraţia antranilatului de metil în bacele de culoare roşie-violetă ale hibrizilor interspecifici (*Vitis vinifera* L. x *Muscadinia rotundifolia* Michx.)

violetă concentraţia de antranilat de metil variază între 0,2 mg/l (DRX-M4-665) şi 0,24 mg/l (DRX-M3-3-1), (figura 3).

Antranilatul de metil reprezintă un compus azotic din grupa benzoxazolilor, se formează în struguri (în deosebi la hibrizii producători direcţi) în cantităţi de 0,2-3,5 mg/dm^3 de must (suc). Acesta se regăseşte în vin în aceleaşi concentraţii alături de un alt component chimic aromat volatil – acetatul de izoamil [9], compus chimic important ce se conţine în sucul bacelor hibrizilor noi din selecţia interspecifică, ce urmează a fi determinat, studiat şi luat drept criteriu de preselecţie.

Determinând concentraţia de antranilat de metil din sucul bacelor hibrizilor interspecifici de viţă-de-vie (*Vitis vinifera* L. x *Muscadinia rotundifolia* Michx.), s-a constatat că hibrizii din generaţia a III-a (BC2) deţin antranilat de metil în limita de aproximativ 0,24 mg/l (DRX-M3-3-1 etc.), iar hibrizii din generaţia a IV-a (BC3) deţin aproximativ 0,21 mg/l (DRX-M4-660 etc.) (figura 4).

Diglucozid-3,5-malvidol, de asemenea, variază în funcţie de gradul de distanţare de la speciile iniţiale. În urma studierii hibrizilor interspecifici de viţă-de-vie (*Vitis vinifera* L. x *Muscadinia rotundifolia* Michx.) s-a constatat că hibrizii din generaţia a III-a (BC2) conţin diglucozid-3,5-malvidol în limita de 9,3 mg/l (DRX-M3-3-1 etc.), iar hibrizii din generaţia a IV-a (BC3) conţin 7,7 mg/l de diglucozid-3,5-malvidol (DRX-M4-660 etc.) (figura 5).

Analizând aciditatea titrabilă în bacele hibrizilor distanţi de viţă-de-vie (*Vitis vinifera* L. x *Muscadinia rotundifolia* Michx.) în comparaţie cu culoarea acestora, constatăm faptul că la bacele de culoare verde-gălbuie aciditatea titrabilă este în limita de 6,26 mg/kg, la bacele de culoare roză este de 7,2 mg/kg şi la bacele de culoare albastru-violet este de 8,1 mg/kg (figura 6).

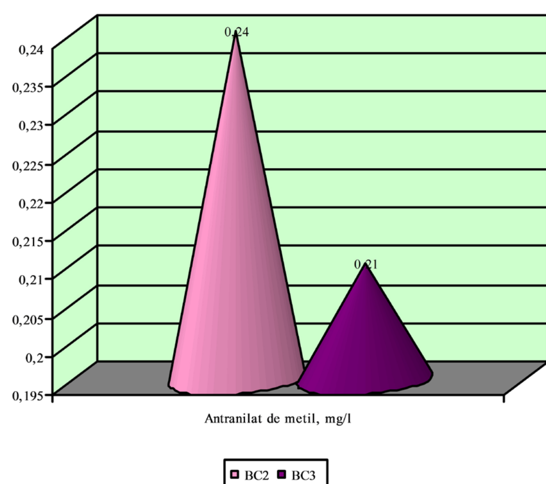

Figura 4. Concentraţia antranilatului de metil în sucul bacelor hibrizilor interspecifici de viţă-de-vie (*Vitis vinifera* L. x *Muscadinia rotundifolia* Michx.)

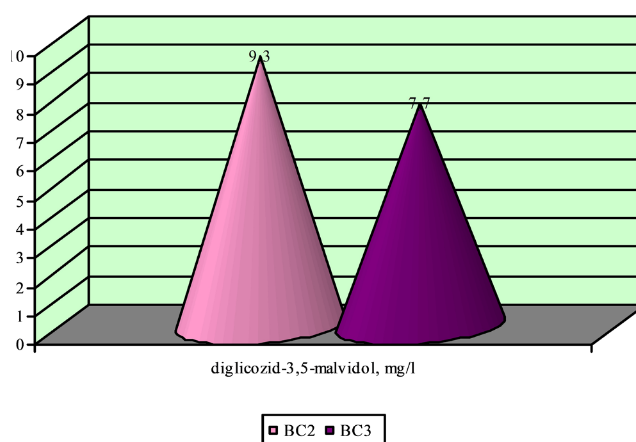

Figura 5. Concentraţia diglucozid-3,5-malvidol în sucul bacelor hibrizilor interspecifici de viţă-de-vie (*Vitis vinifera* L. x *Muscadinia rotundifolia* Michx.)

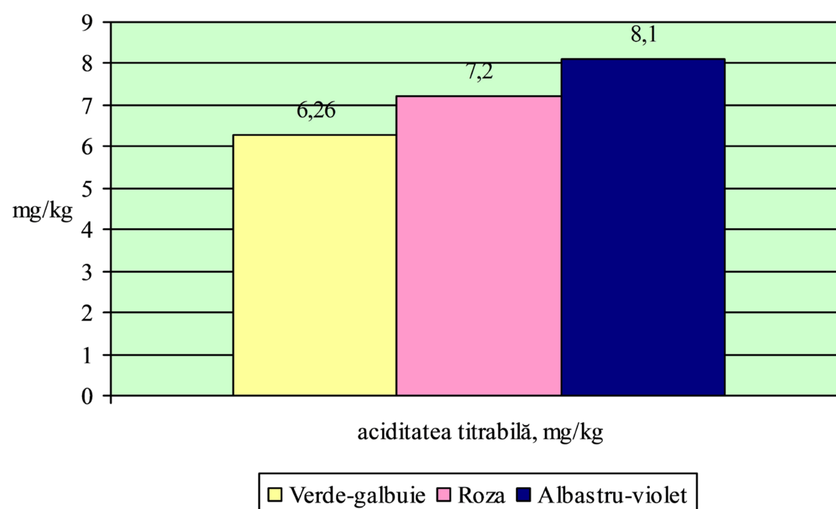

Figura 6. Aciditatea titrabilă a sucului bacelor hibrizilor distanţi de viţă-de-vie în raport cu culoarea bacelor

CONCLUZII

1. În funcţie de gradul de distanţare de la speciile iniţiale, concentrația de diglucozid-3,5-malvidol și antranilat de metil din sucul bacelor hibrizilor interspecifici de viţă-de-vie (*Vitis vinifera* L. x *Muscadinia rotundifolia* Michx.) scade. S-a constatat că hibrizii din generaţia a III-a (BC2) conţin concentrații mai mari de diglucozid-3,5-malvidol și de antranilat de metil decât hibrizii din generaţia a IV-a (BC3). Astfel, odată cu îndepărtarea de la formele parentale, concentrația de diglucozid-3,5-malvidol și de antranilat de metil din sucul bacelor hibrizilor interspecifici de viță-de-vie (*Vitis vinifera* L. x *Muscadinia rotundifolia* Michx.) este în descreștere.

2. Concentraţia totală de resveratrol din sucul bacelor hibrizilor interspecifici de viță-de-vie (*Vitis vinifera* L. x *Muscadinia rotundifolia* Michx.) este în concordanță cu culoarea bacelor. Astfel, dacă convenţional bacele de culoare albastru-violet deţin 10 unităţi de resveratrol, apoi bacele de culoare roză deţin 2-3 unităţi, iar cele de culoare verde-gălbuie 0,5-1 unităţi.

BIBLIOGRAFIE

1. Alexandrov E. Hibridarea distantă la viţa de vie (*Vitis vinifera* L. x *Muscadinia rotundifolia* Michx.). Chișinău: Print-Cargo SRL, 2010. 192 p.
2. Alexandrov E. Hibrizii distanţi ai viţei de vie (*Vitis vinifera* L. x *Muscadinia rotundifolia* Michx.). Aspecte biomorfologice și uvologice. Chișinău: Tipografia AȘM, 2012. 140 p.
3. Antoce Oana Arina. Enologie. Chimie și analiza senzorială. Ed. Universității Craiova, 2007. 808 p.
4. Arthur S. Peeters. Wine: types, production, and health. New York, 2011. 500 p.
5. Cotea V.D. Tratat de enologie. Vol. 1. Vinificația și biochimia vinului. București: Editura CERES, 1985. 624 p.
6. Gaina B., Alexandrov E. Pagini din istoria si actualitatea viticulturii. Chișinău: Lexon-Plus, 2015 (Tipografia Reclama). 260 p.
7. Gaina B., Puech J.-L., Perstnev N. et al. Uvologie și oenologie. Chișinău: Tipogtafia AȘM, 2006. 444 p.
8. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 708 din 20.09.2011 cu privire la aprobarea Reglementării tehnice „Metode de analiză în domeniul fabricării vinurilor". Publicat în: Monitorul Oficial, Nr. 164-165 din 04.10.2011.
9. Lamuela-Raventos R.M., Romero-Perez A.I., Waterhouse A. L., Carmen de la Torre-Boronat M. Direct HPLC analisys of cis- and trans-resveratrol an picied isomers in Spanish red *Vitis vinifera* Wines. În: J. Agric. Food Chem. 1995, 43(2): 281-2283.
10. Okuda T., Yokotsuka K. Trans-resveratrol concentration in berry skins and wines from grapes grown in Japan. Am. J. Enol. Vitic. 1996, 47(1): 93-99.
11. Jakcon R. Wine Science. Principles and Aplications. Third Edition. Ontario, Canad, 2008, 752 p.
12. Țîrdea C. Chimia și analiza vinului. Iaşi: Ed. Ion Ionescu de la Brad, 2007, 1398 p.
13. Țîrdea C., Sîrbu Gh., Țîrdea A. Tratat de vinificație. Iaşi: Editura Ion Ionescu de la Brad, 2010. 764 p.
14. Waterhouse A. L. Wine phenolics. Ann. N.Y. Acad. Sci. 2002, 957: 21-36.
15. Гаина Б. Энология и биотехнология продуктов переработки винограда. Кишинев: Изд. Штиинца, 1990.
16. Кодрян В. Структура ягоды винограда. Кишинев: Изд. Штиинца, 1976. 116 с.

ÎNSUŞIRILE FIZICE ALE SOLURILOR DIN AREALUL RURAL ŞI EVALUAREA EXPUNERII LOR LA EROZIUNE

Doctor în științe geonomice, lector universitar **Olesea COJOCARU**
Universitatea Agrară de Stat din Moldova

PHYSICAL PROPERTIES OF SOILS FROM RURAL AREA AND THEIR EXPOSURE ASSESSMENT OF EROSION

Summary. Most agricultural land in Moldova (80%) is located on slopes with different inclination. The damage caused to the national economy after surface erosion of agricultural soils area is colossal with an annual loss of fertile soil, land clogging etc. The soil after Mr Cristian Herea accounts is the foundation of sustainable agriculture and the national economy [6]. The purpose of this paper is to expose the importance physical properties of investigated soils in evaluation erosion hazard in Negrea village, Hincesti district. Determining the physical properties of the rural area (texture, structure, physical clay, apparent density, porosity, resistance to penetration, etc.) was used as indicators of soil quality and soil erosion vulnerability appreciation. Recent research on the experimental field in the village Negrea resulted in obtaining suitable parameters for assessing the physical quality of the soil exposed to erosion. According to data from the soils investigated is characterized by clay-loam, silty and sandy. In agronomical terms also texture provides favorable characteristics for the investigated soils.

Keywords: erosion, physical properties, rural area, vulnerability.

Rezumat. Majoritatea terenurilor agricole din Republica Moldova (circa 80%) sunt amplasate pe versanţi cu diferit grad de înclinare. Dauna cauzată economiei naţionale în urma eroziunii în suprafaţă a solurilor agricole este colosală prin pierderi anuale de sol fertil, colmatarea terenurilor ș.a. Solul, în opinia academicianului Cristian Herea, este temelia dezvoltării durabile a agriculturii și economiei naţionale [6]. Scopul acestei lucrări constă în expunerea importanţei însușirilor fizice ale solurilor cercetate la evaluarea pericolului de eroziune din comuna Negrea, raionul Hâncești. Determinările însușirilor fizice din arealul rural (textura, structura, argila fizică, densitatea aparentă, porozitatea, rezistenţa la penetrare ș.a.) au servit ca indicatori de calitate a solului și de evaluare a vulnerabilităţii solurilor la eroziune. Cercetările recente pe câmpul experimental din comuna Negrea s-au soldat cu obţinerea unor parametri adecvaţi aprecierii calităţii fizice a solului expus la eroziune. Conform datelor obţinute, solurile cercetate se caracterizează prin textură luto-argiloasă prăfoasă nisipoasă. Din punct de vedere agronomic, asemenea textură asigură însușiri favorabile pentru solurile cercetate.

Cuvinte-cheie: areal rural, eroziune, însușiri fizice, vulnerabilitate.

INTRODUCERE

Învelişul de sol constituie unul dintre cele mai importante resurse naturale şi principalul mijloc de producţie în agricultură. Exploatarea raţională a terenurilor este posibilă numai prin cunoaşterea, inventarierea şi evidenţa sistematică a resurselor de sol sub aspectul lor calitativ şi cantitativ.

Tradiţional, agricultura a fost şi este o componentă majoră a economiei moldoveneşti şi are un rol esenţial în dezvoltarea rurală [1, 2, 3, 7]. Actualmente însă, eroziunea solurilor în Republica Moldova constituie o ameninţare directă la securitatea economică şi socială a ţării. Din cauza eroziunii se micşorează productivitatea culturilor agricole, scade eficacitatea muncii în agricultură. Dauna provocată economiei naţionale în urma eroziunii în suprafaţă a solurilor agricole este colosală prin pierderi anuale de sol fertil, colmatarea terenurilor ş.a. [1]. Elocvent în acest sens este exemplul comunei Negrea, al cărei areal este afectat de ample procese de degradare a solurilor, eroziunea având implicaţii directe în vulnerabilitatea acestora. Prejudiciul cauzat de eroziune se exprimă prin pierderile de sol fertil denudat de pe versanţi.

Scopul acestei lucrări constă în expunerea importanţei însuşirilor fizice ale solurilor cercetate la evaluarea pericolului de eroziune din comuna Negrea, raionul Hânceşti. Însuşirile solului reflectă într-o măsură apreciabilă calitatea acestuia. Cercetările recente pe câmpul experimental din comuna Negrea s-au soldat cu obţinerea unor parametri adecvaţi pentru evaluarea calităţii fizice a solului expus la eroziune.

Învelişul solurilor din zona rurală supusă cercetării este constituit predominant din cernoziomuri, ele fiind printre cele mai fertile soluri din lume şi bogăţia naturală principală a ţării. Ca urmare, textura este însuşirea fizică esenţială a solului, cu rol deosebit de important în determinarea celor mai multe dintre celelalte însuşiri chimice [2, 3]. Astfel, textura prezintă o importanţă deosebită în legătură cu capacitatea de

producţie a solului, cu caracteristicile lui agronomice și ameliorative, cu tehnologia de valorificare superioară a resurselor de sol. Totodată, textura este o însușire practic nemodificabilă a solului, astfel încât tehnologiile agricole și ameliorative trebuie să se adapteze la specificul textural. Pentru noi textura a prezentat interes și din punct de vedere al influenţei acesteia asupra erodabilităţii solurilor amplasate pe versanţi. Solurile arabile cu textură grosieră sunt mai slab rezistente la eroziunea prin apă și vânt decât cele cu textură fină. Procesele de degradare a solului, inclusiv prin eroziune, sunt condiţionate atât de factorii naturali, cât și de activitatea antropică [4, 5].

După gradul de manifestare a însușirilor nefavorabile, se disting următoarele clase de soluri degradate și consecinţele economice ale acestora:

- slab degradate cu o reducere a productivităţii de 5-25 la sută;
- moderat degradate cu o reducere a productivităţii de 25-50 la sută;
- puternic degradate – idem 50-75 la sută;
- foarte puternic degradate cu o reducere a productivităţii peste 75 la sută.

Generalizând cele spuse mai sus, putem da caracteristică însușirilor fizice ale solurilor cercetate și importanţei lor la aprecierea pericolului de eroziune [1].

INVESTIGAREA ȘI EVALUAREA CERCETĂRILOR

După cum am relatat anterior, învelișul solurilor din zona rurală supusă cercetării este alcătuit predominant din cernoziomuri. El se numără printre cele mai fertile din lume și constituie bogăţia naturală principală a ţării. Totodată aceste cernoziomuri deluviale (profilul Nr. 5) se formează în urma eroziunii prin apă, spălând pedolitul de pe versanţi și acumularea lui în depresiuni (văi, văgăuni, vâlcele). În cazul acumulării lente a depozitelor de pedolit, pe aceste elemente de relief se formează soluri deluviale (cumulice) [1, 3, 5]. Dintre factorii naturali care influenţează degradarea solurilor sunt de menţionat următorii: condiţiile climatice, în special caracterul precipitaţiilor; construcţia geomorfologică (relieful) a teritoriului; textura și structura stratului arabil; compoziţia rocilor parentale. Ponderea pierderilor medii anuale de producţie pe terenurile erodate utilizate la arabil constituie 27% [1].

Bazinul de recepţie „Negrea" este așezat în partea de mijloc a bazinului de acumulare a râuleţului Lăpușniţa, fiind tipic pentru întreaga totalitate de bazine de recepţie, formate în urma fragmentării de eroziune a teraselor înalte ale râului Prut și afluenţilor din stânga acestuia. Este necesar de menţionat că terasele înalte ale afluenţilor râului Prut și cele propriu-zise ale Prutului s-au format sincronic în pleistocen și reprezintă un complex unic de relief din punct de vedere al genezei și litologiei rocilor de suprafaţă, caracteristic Câmpiei Prutului de Mijloc. Pentru obţinerea unui profit maxim de pe o unitate de teren agricol e necesară folosirea lui în funcţie de pretabilitatea solului la diferite folosinţe.

Pentru toate profilele cercetate din zona rurală s-au efectuat analize cu utilizarea metodelor existente conform tabelului 1.

Tabelul 1

Metode de analiză în laborator a probelor de sol din comuna Negrea, raionul Hâncești

Nr. d/o	Denumirea analizei	Metodele de analiză
1	Alcătuirea granulometrică (textura)	Metoda pipetei, pregătirea solului prin dispergare cu soluţie de pirofosfat de N_a
2	Alcătuirea structurală, cernere uscată	Metoda de cernere prin site
3	Alcătuirea structurală, cernere umedă	Metoda Savvinov
4	Densitatea aparentă	Metoda cilindri1or
5	Porozitatea totală	Prin calcul

CONSTATĂRI

În Republica Moldova de la un timp încoace s-au intensificat procesele de degradare și deteriorare a solurilor. Principalii factori care afectează capacitatea de producţie a solurilor sunt: eroziunea, excesul periodic de umiditate, compactarea secundară a stratului arabil ș.a. [1, 3, 4, 7]. Intensitatea bruscă a proceselor de eroziune pe versanţi a provocat colmatarea solurilor deluviale cu un strat de diversă grosime de pedolit slab humifer, fapt ce a generat degradarea și reducerea capacităţilor productive. Organizarea activităţilor agricole în sectorul rural se conformează cerinţelor economiei de piaţă, fapt ce încă nu corespunde principiilor unei

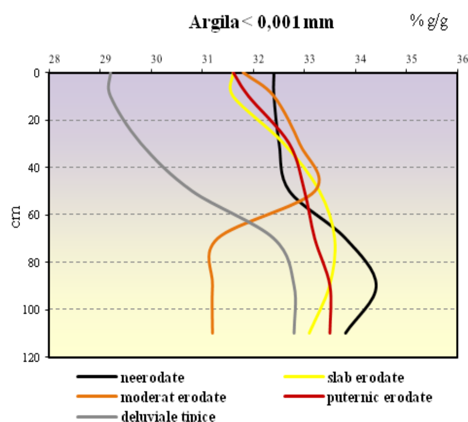

Fig. 1.1. Distribuirea argilei, % a solurilor cercetate

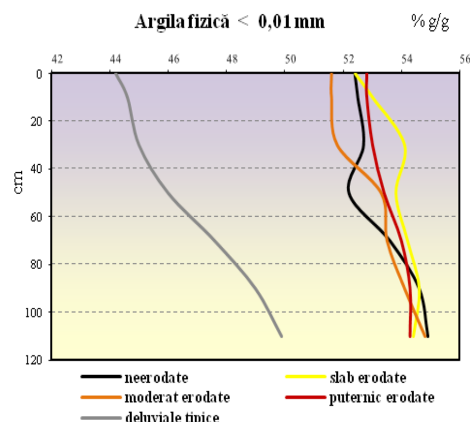

Figura 1.2. Distribuirea argilei fizice, % a solurilor cercetate

dezvoltări sigure şi de lungă durată. După cum s-a constatat, cota solurilor deluviale din arealul comunei Negrea constituie 6,7 – 9,5 %. De regulă, aceste soluri sunt fertile. Pretabile producerea nutrienţilor, cultivarea culturilor pomicole, sfeclei de zahăr, florii-soarelui, legumelor, lucernei ş.a.

Procesele de eroziune de suprafaţă şi liniară joacă un rol primordial în degradarea fizică, chimică şi biologică a solurilor. De aceea prezentăm mai detaliat caracteristica însuşirilor fizice ale solurilor cercetate din spectrul rural. Conform cercetărilor pedologice efectuate în comuna Negrea, cota terenurilor agricole deteriorate este destul de înaltă.

Conform datelor obţinute în urma analizelor de laborator (tabelul 1), solurile cercetate (figurile 1.1 – 1.2) se caracterizează prin textură luto-argiloasă prăfoasă-nisipoasă omogenă spaţial din punct de a vedere al conţinutului fracţiunilor granulometrice pe adâncimi în toate profilele cercetate. O oarecare excepţie se observă pentru solul cumulic tipic, format din depozite proluviale lutoase stratificate. Din punct de vedere agronomic, asemenea textură este excelentă, întrucât asigură solului însuşiri hidrofizice favorabile [5].

Stratul recent arabil de 0-20 cm al solurilor cercetate se caracterizează printr-o structură bună creată artificial cu ajutorul lucrărilor agrotehnice. Totodată, datorită coeziunii slabe dintre particule, solurile se catacterizează prin hidrostabilitate preponderent nesatisfăcătoare şi sunt vulnerabile la eroziune.

O însuşire fizică principală de care depind alte însuşiri este densitatea aparentă (DA) a orizontului concret de sol. Potrivit datelor obţinute pe profilul solurilor cercetate, se divizează următoarele straturi cu diferite valori ale densităţii aparente (figura 1.3):

a) straturi recent arabile sau lucrate cu discurile (0-20 cm sau 0-15 cm) afânate cu valori în limitele 1,15 – 1,23 g/cm^3;

b) straturi dedesubt compactate cu valori în limitele 1,43 – 1,50 g/cm^3;

c) straturi humifere slab tasate, îngropate în adâncime (40 - 60 cm) prin desfundare au valori ale densităţii aparente de 1,30 – 1,40 g/cm^3.

Densitatea aparentă influenţează eroziunea solului indirect prin influenţa sa asupra permeabilităţii solului pentru apă [5].

Starea fizico-mecanică a solurilor cercetate este determinată prin valorile rezistenţei la penetrare a stratului de sol (figura 1.4).

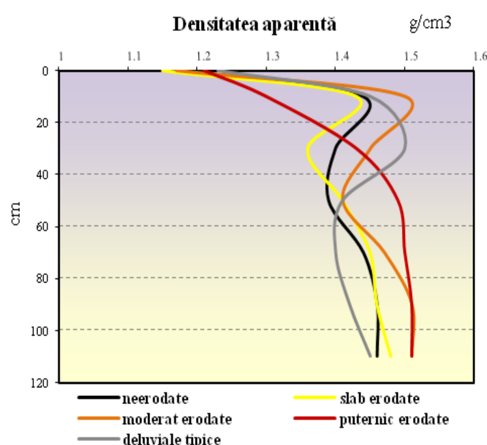

Figura 1.3. Valorile densităţii aparente, g/cm^3 a solurilor cercetate

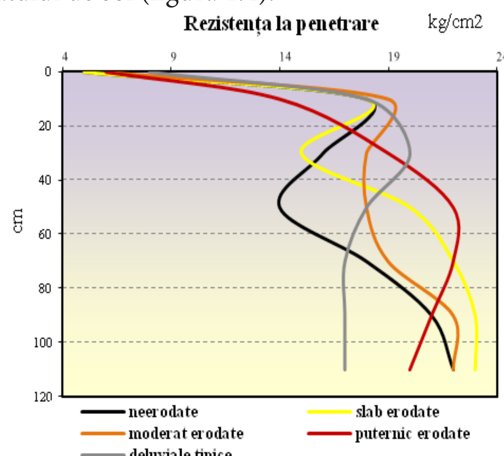

Figura 1.4. Valorile rezistenţei la penetrare, kg/cm^2 a solurilor cercetate

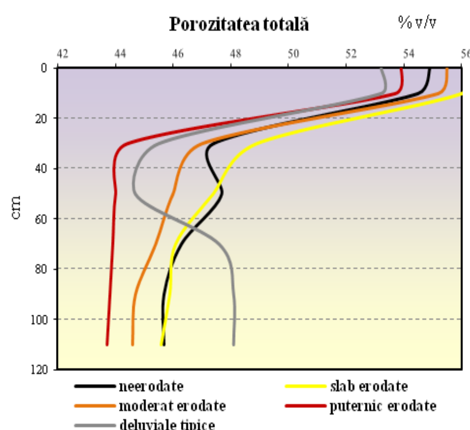

Figura 1.5. Valorile porozităţii totale, % v/v a solurilor cercetate

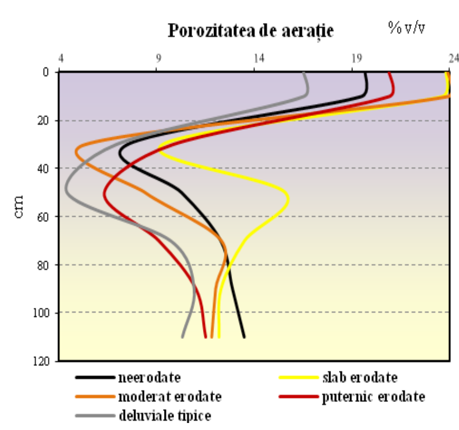

Figura 1.6. Valorile porozităţii de aeraţie, % v/v a solurilor cercetate

Măsurările în teren ale rezistenţei la penetrare (RP) a straturilor orizonturilor solurilor cercetate la umiditatea apropiată de capacitatea de câmp (CC) au evidenţiat valori mici pentru straturi recent arabile şi mari pentru straturi postarabile, ce majorează vulnerabilitatea solurilor la eroziune.

Valorile acestui indice determină posibilitatea rădăcinilor de a pătrunde prin stratul de sol la o anumită umiditate a acestuia. Conform cercetărilor, la valorile rezistenţei la penetrare mai mari de 21 kg/cm^2 rădăcinile plantelor practic nu pot pătrunde în sol [5].

Trebuie efectuate studii anuale pe solurile afectate de eroziune, privind calitatea şi pierderile de sol posibile. Valorile porozităţii totale şi porozităţii de aeraţie ale solurilor catenei pedologice sunt prezentate în figurile 1.5 şi 1.6.

Potrivit datelor prezentate în figurile respective, valorile porozităţii totale pentru solurile cercetate depind de valorile densităţii aparente şi sunt mari în stratul arabil afânat şi mici în stratul subarabil compact, fapt ce influenţează negativ permeabilitatea pentru apă a solurilor şi măreşte vulnerabilitatea acestora la eroziune. Porozitatea de aeraţie este mare şi mijlocie în stratul recent arabil şi mică în stratul subarabil compact [5].

CONCLUZII

Pentru obţinerea unui profit maxim de pe o unitate de teren agricol e necesară folosirea lui în funcţie de pretabilitatea solului la diferite folosinţe.

Eficacitatea economică a solurilor se determină după valoarea pierderilor preîntâmpinate, reieşind din costul unei tone de sol stabilite de actele normative ale Republicii Moldova. Ponderea pierderilor medii anuale de producţie pe terenurile erodate utilizate la arabil constituie 27%.

Trebuie efectuate studii anuale pe solurile afectate de eroziune, privind calitatea şi pierderile de sol posibile.

Actualmente, organizarea activităţilor agricole în sectorul rural se conformează cerinţelor economiei de piaţă, fapt ce încă nu corespunde principiilor unei dezvoltări sigure şi de lungă durată.

Devine evident faptul că solurile noastre, considerate dintre cele mai fertile în lume, nu mai corespund realităţii şi trebuie luate măsuri rigide de remediere a lor.

BIBLIOGRAFIE

1. Andrieş S. şi alţii. Informaţie de sinteză. Chişinău, 2003, p. 59.
2. Canarache A. Fizica solului, Bucureşti. 1990, p. 15-30.
3. Cerbari V. Sistemul informaţional privind calitatea învelişului de sol al Republicii Moldova (banca de date), Chişinău, 2000, pp. 4-5.
4. Cerbari V., Andrieş S., Popov L. Măsuri şi tehnologii de combatere a eroziunii solului. Recomandări. Chişinău, 2012, pp. 5-12.
5. Cojocaru Olesea. Combaterea eroziunii solurilor bazinului de recepţie „Negrea” din zona colinară a Prutului de Mijloc. Teza de doctor, Chişinău, 2015, pp. 65-76.
6. Herea C. În: Economistul, Nr. 17, Bucureşti, România, 2014, p. 3-5.
7. http://www.fao.org/ Evaluarea situaţiei privind agricultura şi dezvoltarea rurală în ţările parteneriatului estic, Republica Moldova, 2012, pp. 10-12.

...*ET UNAM SCIENTIAM!* DOUĂ LEGISLAŢII NAŢIONALE, O ŞTIINŢĂ A DREPTULUI!*

Profesor universitar, doctor în științe juridice, Dr. h. c. **Mircea DUŢU**
Directorul Institutului de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu" al Academiei Române

...*ET UNAM SCIENTIAM!* TWO NATIONAL LEGISLATIONS, A SCIENCE OF THE LAW!

Summary. It was first a doctrinal commentary issued under the authority of the Moldavian Constitutional Court, than a decision of the Court itself whereby the Romanian language was established officially as state language of the Republic of Moldova, although the Constitution attributes this status to the so-called moldavian language; the way by which this solution was achieved consisted in proclaiming the constitutional primacy of the Declaration of Independence over all other constitutional laws. Whatever the ***lex*** of the state may be, the primacy belong to the ***nomos*** of the people – and this people is the one and the same Romanian people, which lives now within two states each with its own legislation. The present paper develops the consequences for the Romanian legal science, recalling its representative role for the Romanian people as famously stated by Friedrich Carl von Savigny two centuries ago: notwithstanding the coexistence of two state legislative systems, the science of the Romanian law is *una sola*, and must be developed as such by all legal scientist in Romania and Moldova, especially by the Research Institutes under the aegis of the Academies of Sciences in Bucharest and Chisinau.

Keywords: Romanian people, nomos, lex, legal science, Savigny.

Rezumat. Precedată de un important comentariu doctrinar elaborat sub autoritatea Curții Constituționale din Moldova, decizia Curţii Constituţionale din Republica Moldova a consfinţit limba română ca limbă de stat a Republicii Moldova, în pofida prevederilor art. 13 din Constituţie care conferă acest statut așa-zisei limbi moldovenești, iar soluţia dată a rezultat din proclamarea primatului Declarației de Independență față de toate celelalte legi constituționale. Semnificaţia deciziei respective este evidentă: în raport cu lex (legea statului), primatul aparţine *nomos*-ului (dreptul poporului), iar acest popor este unul și același popor român, care trăiește acum în două state, fiecare cu propria legislație. Lucrarea de față desprinde consecinţele abordării date pentru conceperea științei juridice românești și a rolului său reprezentativ pentru poporul român, pornind de la doctrina dezvoltată de Friedrich Carl von Savigny cu două secole în urmă: în pofida coexistenței a două sisteme legislative statale, știința dreptului românesc este una singură și are a fi dezvoltată ca atare de către savanţii juriști din România și Moldova, în special de către institutele de cercetări juridice aflate sub egida Academiilor naţionale din București și Chișinău.

Cuvinte-cheie: poporul român, nomos, lex, știința juridică, Savigny.

Iniţiativa și semnarea primului *Acord de conlucrare* între institutele de cercetări juridice ale academiilor naționale de la București și Chișinău, în contextul în care spiritualitatea românească de pretutindeni aniversează 150 de ani de la formarea, la 1 aprilie 1866, a *Societăţii Literare Române*, devenită în 1867 *Societatea Academică Română* și transformată la 1879 în „institut naţional" sub denumirea de *Academia Română*, reprezintă semnele cardinale care justifică în mod aproape ineluctabil abordarea problemei unei științe și culturi juridice românești ca una singură și indivizibilă. Într-adevăr, afirmarea unui atare postulat devine extrem de importantă în condiţiile integrării europene, inclusiv în planul dreptului și al realității unei mondializări, inclusiv juridice, tot mai accentuate și mai agresive, ceea ce presupune totoată păstrarea și consolidarea identității juridico-culturale, ca imperativ al manifestării unității prin diversitate.

1. Temeiurile pentru *unam iuris scientiam* sunt din ce în ce mai evidente și mai provocatoare și pornesc atât de la București, cât și de la Chișinău.

„În lume există un număr semnificativ de state naţionale, care au la bază o naţiune (o asociație de oameni având aceeași limbă, aceeași origine, aceleași obiceiuri, aceleași idei și sentimente, dezvoltate printr-o lungă convieţuire), a cărei denumire o poartă, de regulă. În Europa, majoritatea absolută a statelor

*Articolul reflectă tezele expuse la Chișinău, pe 17 martie 2016, cu ocazia semnării Acordului de cooperare între Institutul de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu" al Academiei Române și Institutul de Cercetări Juridice și Politice al Academiei de Ştiințe a Moldovei (AŞM), precum și al lansării volumului *Constituţiile statelor lumii*, semnat de prof., m. c. Ion Guceac, vicepreşedinte al AŞM.

sunt naţionale. Unele naţiuni stau la baza a două state. ... Acelaşi lucru îl putem spune şi despre naţiunea română, organizată în două state româneşti: România şi Republica Moldova." Aceste teze din Comentariul editat de Curtea Constituţională a Republicii Moldova şi publicat în anul 2012 privesc textul art. 13 alin. (1) din Constituţia Republicii Moldova, potrivit căruia „limba de stat a Republicii Moldova este limba moldovenească" şi a cărui formulare, potrivit aceluiaşi Comentariu, face parte dintre „roadele unei ideologii perfide, diseminate pe parcursul a zeci de ani, care se bazează pe conceptul «existenţei a două naţiuni, a două limbi, a două istorii diferite»". Prin această opoziţie lipsită de echivoc între textul legislativ şi comentariul doctrinar, ştiinţa juridică din Republica Moldova oferă o lecţie cu atât mai semnificativă cu cât textul în discuţie aparţine chiar legii fundamentale, iar semnificaţiile şi implicaţiile sale nu se opresc aici: pe 5 decembrie 2013 aceeaşi Curte Constituţională conferă Declaraţiei de Independenţă din 27 august 1991 statutul de „text constituţional primar şi imuabil", cu consecinţa preeminenţei prevederilor sale faţă de cele ale Constituţiei. Trimiterea din cuprinsul Declaraţiei la „legile şi hotărârile Parlamentului Republicii Moldova privind decretarea limbii române ca limbă oficială în stat" nu ar fi putut oferi însă ele singure temeiul ultim pentru restaurarea limbii române ca limbă oficială în stat, ci numai în virtutea instituirii statalităţii independente a Republicii Moldova „AVÂND ÎN VEDERE trecutul milenar al poporului nostru şi statalitatea sa neîntreruptă în spaţiul istoric şi etnic al devenirii sale naţionale şi CONSIDERÂND actele de dezmembrare a teritoriului naţional de la 1775 şi 1812 ca fiind în contradicţie cu dreptul istoric şi de neam şi cu statutul juridic al Ţării Moldovei, acte infirmate de întreaga evoluţie a istoriei şi de voinţa liber exprimată a populaţiei Basarabiei şi Bucovinei".

De aici rezultă cum nu se poate mai limpede că populaţia Basarabiei şi Bucovinei face parte din acelaşi popor Român căruia îi aparţine şi populaţia Banatului ori a Olteniei, că teritoriile tuturor acestor regiuni, chiar aparţinând unor state diferite, fac parte din spaţiul devenirii aceluiaşi popor, iar acest popor nu exclude, ci alături şi împreună cu el trăiesc şi alte etnii şi, în sfârşit, că legătura indisolubilă între popor şi spaţiul devenirii sale se exprimă plenar în dreptul istoric şi de neam, un drept care – aici rezidă substanţa mesajului pe care Curtea Constituţională a Republicii Moldova îl transmite nu doar cetăţenilor acestui stat, ci întregului popor român de pretutindeni – nu se confundă cu legile unui stat, fie ele chiar de rang constituţional. În virtutea unei istorii care nu poate fi nici modificată şi nici oprită din desfăşurarea ei, poporul român se găseşte astăzi organizat politic în două state, cărora le corespund tot atâtea teritorii şi sisteme legislative, însă care acoperă acelaşi spaţiu şi exprimă acelaşi drept.

Astfel stând lucrurile, terenul colaborării între Institutul de Cercetări Juridice al Academiei Române de la Bucureşti şi Institutul de Cercetări Juridice şi Politice al Academiei de Ştiinţe a Moldovei de la Chişinău nu este altul decât *ştiinţa juridică românească* înţeleasă ca ştiinţă a dreptului românesc, iar rostul acestei colaborări nu este nici el greu de identificat: cristalizarea expresiei doctrinare a dreptului românesc ca drept unitar al întregului popor român, ca o expresie juridică unitară care să se constituie într-un reper teoretico-conceptual deopotrivă pentru legile ambelor state româneşti.

2. Unitatea dreptului a constituit o preocupare pentru societate în general şi a juriştilor în special, aceasta garantând, înainte de toate, egalitatea în faţa legii. Astfel, toată lumea se supune unei legi unice, aceleaşi cazuri urmând să fie judecate în acelaşi mod, adică prin soluţii juridice identice.

Şi totuşi, după dreptul Romei antice, unitatea dreptului s-a dovedit a fi mai curând o iluzie în faţa multitudinii interpretărilor posibile şi diversităţii cazurilor practice de aplicare. În acelaşi timp, nu au lipsit nici tentativele de combatere ori diminuare a pluralităţii interpretărilor şi diferenţelor de aplicare a normelor dreptului şi de a analiza, din această perspectivă, diferitele căi de a accede la unitatea sa. Se pot cita, în acest sens, mai multe experienţe care au încercat, cu mai mult sau mai puţin succes să ferească dreptul, mai bine spus ştiinţa sa, de efectele negative ale multitudinii doctrinelor, legilor şi jurisprudenţelor. Astfel, dacă Franţa a optat pentru codificare, la începutul veacului al XIX-lea, pentru a pune capăt dezordinii reglementărilor şi neîmplinirilor în aplicarea dreptului din secolele precedente, dimpotrivă, Germania nu a ales, tot pentru secolul al XIX-lea, calea codului civil, în favoarea unei abordări ştiinţifice a dreptului. Chiar şi după adoptarea şi intrarea în vigoare, la 1 ianuarie 1900, a Codului civil (BGB), stilul juridic german, pentru a garanta unitatea dreptului, a rămas până astăzi, ştiinţific.

La nivelul Uniunii Europene, pe calea regulamentelor şi directivelor, uniformizării prin armonizarea legislativă şi obligativitatea transpunerii în dreptul intern al celui comunitar-european se realizează o unitate din ce în ce mai evidentă, la nivelul dreptului pozitiv, consolidată prin iniţiative de genul „cadrului comun" (al contractelor ş.a.) de reglementare. În fine, mondializarea juridică are printre primele sale efecte uniformizarea şi unitatea normelor aplicabile.

Toate aceste diferite stiluri şi forme de unificare a dreptului (francez, german etc. al UE ori la nivel mondial) se întemeiază mai ales pe postulatul depersonali-

zat conform căruia un drept unificat este o condiţie a realizării justiţiei.

Dar asemenea iniţiative nu sunt, în orice caz, suficiente, ele urmând a fi completate și conjugate cu un alt factor determinant: unitatea viziunii asupra justiţiei. Aceasta din urmă este întemeiată pe considerentul că dreptul nu este numai lege, doctrină ori știinţă, ci rămâne, poate chiar înainte de toate, un act jurisdicţional și judiciar.

Așadar, în ultimă instanţă, dreptul este ceea ce judecătorul face din el, iar unitatea sa ar semnifica astfel că două instanţe ar judeca același caz în mod identic. Din păcate, un ideal rămas încă la stadiu de așteptări generale. Dincolo de asemenea abordări și perspective, elementul unificator esenţial rămân încă tradiţiile, limba, cultura și știinţa juridică. Speranţele unui *ins commune* ancestral și viitor renasc astfel periodic în istoria lumii.

3. Dreptul și limba, elemente indispensabile ale culturii naţionale. Parafrazându-l pe A. Camus sau Nichita Stănescu, limba română este „patria" de exprimare și afirmare a dreptului românesc și ambele sunt elemente unice ale acelorași tradiţii și spiritualitate.

„Dreptul crește odată … cu poporul, el se dezvoltă cu acesta și sfârșește prin a dispărea atunci când poporul ajunge să-și piardă particularităţile sale profunde", conchidea, în urmă cu două secole, Savigny (Frederich Carl Savigny, *De la vacation de notre temps pour la législation et la science du droit*, trad. fr., PUF, coll. „Leviathan", Paris, 2006, p. 55).

Precum limba, dreptul reprezintă una din componentele culturii. El este produsul istoriei și exprimă o concepţie a raporturilor sociale profund înrădăcinată în acesta. Uniunea intimă, complexă dintre limbă și drept se înscrie în ecuaţia identităţii naţionale. De altfel, un curent de gândire a considerat că dreptul ar fi determinat de limbă, aceasta din urmă, „posedând o energie proprie", ar impune „propria sa natură dreptului", în așa fel încât juristul, departe de a stăpâni limba, ar fi „mai degrabă dominat de ea". O asemenea temă a făcut cu predilecţie obiect de cercetare și de reflecţie în gândirea germană. Într-o altă perspectivă, în veacul al XIX-lea, „odată cu naţionalizarea dreptului și identificarea dreptului cu limba de exprimare a sa" s-a impus ideea că „un drept este în mod necesar legat de o limbă marcând avântul unui unilingvism statal".

Școala istorică germană, prin reprezentanţi precum Savigny, Grimm ș.a., a afirmat geniul comun și destinul identic al dreptului și al limbii (și unificând totul, al poeziei), ca născute din conștiinţa populară și trăind în cadrul acesteia, supuse aceleiași reînnoiri în cadrul dezvoltării lor organice, fără oprire, funciar populare, ca sevă, dar fără a exclude, odată cu civilizaţia, trecerea de la dreptul popular, la dreptul savant.

După cum afirma J. Carbonnier, atât dreptul, cât și limba sunt fenomene sociale, de formaţie larg cutumiară, purtând amprenta unui anumit caracter obligatoriu, normativ. În cutumă, amândouă, chiar dacă în măsură diferită, își găsesc originea și forţa lor. Apoi, deopotrivă limba și dreptul sunt produse ale istoriei și două sisteme evolutive, vii, în permanentă mișcare. Și în fine, ca o apreciere concluzivă, fapte culturale.

Într-adevăr, în definitiv, ceea ce marchează înrudirea dintre drept și limbă este medierea unui al treilea termen, mediul natural-social care însoţește și stimulează înflorirea lor, într-un cuvânt cultura din care au reieșit.

Secolul al XIX-lea a „naţionalizat drepturile și a identificat dreptul cu limbajul exprimării sale" impunând astfel ideea unui drept legat în mod necesar de o limbă.

Școala istorică a dreptului care a devenit dominantă la mijlocul acelui veac a influenţat și la noi, pe lângă un jurist patriot, precum Simion Bărnuţiu, și un mare spirit creator ca Mihai Eminescu, afirmarea existenţei unui geniu și destin comune ale dreptului și limbii, ca născute din conștiinţa populară și trăitoare prin aceasta, supuse aceleiași reînnoiri, în dezvoltarea lor organică fără oprire, esenţialmente populare în chiar seva acestora. Legătura dintre drept și limbă a fost, este și rămâne esenţială, aceeași limbă configurează într-o anumită măsură un drept comun, indiferent de structurile artificiale de separare ale poporului vorbitor. Evidente raţiuni lingvistice, de pildă, au fost la originea pierderii influenţei dreptului francez în SUA, după cum ne arată evoluţia codului civil în Louisiana (cele din 1808 și 1825 au fost redactate în franceză, iar cel din 1870 în engleză). Și invers, dacă raporturile juridice ar trebui să fie guvernate de un singur și unic corp de reguli, pluralitatea lingvistică ar fi condamnată și dominată ineluctabil de o singură limbă.

Ca parte a limbii, vocabularul juridic rămâne un alt factor de unitate al știinţei juridice și culturii naţionale în general.

„După cum trebuie mai întâi să-i înveţi limba pentru a cunoaște un popor străin – scria Henri Capitant, în prefaţa *Vocabulaire juridique* din 1936 –, pentru a înţelege moravurile sale și a-i pătrunde geniul propriu, tot așa limba juridică este primul strat al dreptului pe care trebuie să-l traversăm în mod necesar pentru a aborda studiul său."

Astfel, vocabularul juridic românesc, constituit în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, sprijinit masiv pe cultura juridică franceză, dar valorificând și puternice tradiţii romanice proprii a rămas întotdeauna unitar.

4. Un exemplu european. Așa cum orice jurist

poate lesne observa, un asemenea program nu este unul singular în istoria Europei, ci cunoaște experienţe similare în condiţii istorice asemănătoare. Așa, de pildă, prăbușit în 1806 sub loviturile lui Napoleon, Sfântul Imperiu Roman al Naţiunii Germane nu a mai putut fi restaurat ca atare după prăbușirea Împăratului francez însuși, pe drept cuvânt caracterizat de marele istoric al dreptului Harold J. Berman „un Stalin al Revoluţiei Franceze". Unirea politică a tuturor germanilor într-un singur stat nefiind atunci pentru moment realizabilă, s-a propus totuși unificarea lor legislativă sub imperiul unui singur cod general (*allgemeines Gesetzbuch)*, așa cum și în vremurile noastre nu ar fi trebuit neapărat exclusă *de plano* post-1991 ideea unor coduri civile sau penale comune pentru România și Republica Moldova. Dincolo de dificultăţile inerente punerii în practică a acestui program, ideea a fost respinsă la nemţi pe considerente teoretice. „Precum limba, dreptul trăiește în conștiinţa poporului" și se dezvoltă în mod organic „prin forţe interioare care lucrează în tăcere și nu prin voinţa arbitrară a unui legiuitor" care să impună prin decizie politică rezultatul unor speculaţii raţionale despre natura umană și drepturile naturale inalienabile ale individului considerat *in abstracto* (mai precis, fără a fi luată în considerare încadrarea lui într-un anumit popor): iată punctul de plecare al binecunoscutei doctrine istorice a dreptului în formularea lui Friedrich Carl von Savigny, fondatorul științei juridice moderne în propriul și adevăratul sens al acestui termen. Nu în primul rând *politicienii* reuniţi în adunări legislative, ci *juriștii* sunt adevăraţii reprezentanţi ai poporului în tot ce ţine de dreptul acestuia din urmă, iar aceștia pot fi fie practicienii căliţi în pretoriul instanţelor, fie, acolo unde lipsesc „obișnuinţele specifice unor state libere", teoreticienii formaţi în universităţi.

Ca și în Germania din timpul lui Savigny, istoria a făcut ca atât în România, cât și în Republica Moldova să nu putem vorbi despre asemenea obișnuinţe specifice Angliei, însă nu mai puţin să fim confruntaţi cu o nesfârșită serie de reforme și inovaţii legislative al căror substrat ideologic păstrează vie moștenirea Revoluţiei franceze și al unui drept de sorginte iacobină al nenumăratelor declaraţii, constituţii, convenţii și carte edictate de atunci și până astăzi. Așa cum Edmund Burke, părintele conservatorismului politic, opunea programului (politic) revoluţionar tradiţia drepturilor istorice, Savigny le opunea codificatorilor raţionaliști marea tradiţie a dreptului roman, pe atunci încă în vigoare ca drept comun al statelor germane, și o știinţă juridică a cărei sarcină consta în identificarea instituţiilor juridice reale aflate în spatele fiecărei norme. În calitate de reprezentanţi ai celei de-a treia puteri în stat, juriștii înșiși pot crea noi instituţii și modifica sau chiar elimina pe cele existente, „dacă au devenit străine sensului și nevoilor timpului", dar nu unui timp imaginat de ideologii imperiilor și uniunilor mai vechi sau mai noi, ci acelui timp al cărui spirit este dat de evoluţia conștiinţei poporului, care singur rămâne titularul propriului său drept.

Cu două secole în urmă, Savigny a fost cel care a avut câștig de cauză, iar știinţa juridică germană formată, pornind de la ideile sale și dezvoltată timp de jumătate de secol în condiţii de fărâmiţare politică, a atins un nivel rămas impunător și pentru juriștii de astăzi. Dimpotrivă, acolo unde accentul a căzut nu pe *dreptul poporului*, ci pe *legile statului*, știinţa juridică nu a putut depăși decât cu multă greutate consecinţele separaţiei politice îndelungate, așa cum s-a putut observa după Primul Război Mondial într-un stat român al cărui teritoriu acoperea spaţiul istoric românesc, însă care nu a putut rezolva decât cu multă greutate marea problemă a unificării legislative și când vremurile în care concepţia istorică a dreptului era folosită în mod explicit de Simion Bărnuţiu în cuprinsul Proclamaţiei de la Blaj, ori de un Mihail Kogălniceanu în realizarea marilor reforme sociale ale modernităţii din Vechiul Regat păreau demult uitate. Parcă neînvăţând prea multe din asemenea experienţe istorice, astăzi știinţa juridică românească pare a se mulţumi cu sarcina de a însoţi prin exegeze și comentarii o activitate de legiferare ale cărei singure repere par a consta, pe de o parte, în exigenţe punctuale mai ales de factură economică și ideologică, iar, pe de alta, a ignora orice tradiţie sau perspectivă de cristalizare sistematică. În plus, la nivelul dreptului pozitiv, codificările din ultimele decenii au urmat orientări divergente, la București avându-se cu prioritate în vedere modelul hibrid, iar la Chișinău cel german.

5. Decadenţă politică și știinţă juridică. „Reflecţia politică este rodul decadenţei politice, în vreme ce știinţa dreptului este întotdeauna un produs al apogeurilor politice". Această constatare a lui Carl Schmitt poate fi verificată cu ușurinţă de-a lungul istoriei, de la suprapunerea așa-numitei epoci clasice a dreptului roman și a perioadei de maximă expansiune a Imperiului, trecând prin hegemonia continentală a Franţei și apoi a Germaniei în peisajul juridic european al secolelor XVIII-XIX, până la dominaţia contemporană globală a dreptului anglo-saxon de factură preponderent nord-americană. Și la scara mai redusă a istoriei României putem de asemenea constata același raport, urmărind nu numai tendinţa de creștere inaugurată prin codurile din 1864 și ajunsă la apogeu în perioada interbelică, ci și *avântul* luat de știinţa juridică românească în perioada anilor 1964–1970, o perioadă caracterizată nu

numai de o relativă liberalizare *socială,* ci mai ales de reafirmarea unui rol *politic* specific prin aşa-numita „declaraţie de independenţă" faţă de Uniunea Sovietică şi asumarea complicatelor iniţiative de mediere şi poziţionare în context internaţional. La fel, prăbuşirea politică a României în primul şi în ultimul deceniu de „democraţie populară", respectiv de „societate socialistă multilateral dezvoltată", este corelată la rândul ei cu un *recul* sever şi nu mai puţin manifest al (ştiinţei) dreptului. Astăzi, în anul 2016, România numără 27 de ani de la prăbuşirea regimului politic comunist, 25 de ani de la adoptarea Constituţiei care o proclamă „stat de drept, democratic şi social", 12 ani de la integrarea în NATO şi 9 ani de la dobândirea calităţii de stat membru al Uniunii Europene. Cu toate acestea, dinamica pozitivă a ştiinţei juridice româneşti ni se pare că se lasă încă aşteptată. Iar o asemenea realitate pare a se manifesta, în dimensiuni şi cu particularităţi proprii, şi în Republica Moldova. Pe ansamblu, în pofida unor *acumulări cantitative*, precum numărul de cursuri, manuale, tratate şi comentarii (pentru a nu mai vorbi despre cel al publicaţiilor juridice), saltul calitativ constând în şcoli şi direcţii de cercetare originale, în sinteze teoretice deopotrivă recapitulative şi prospective, ori – *last but not least* – în dezbateri contradictorii care să facă posibil un progres real se lasă încă aşteptat.

Acumulări cantitative şi salt calitativ, contradicţii (neantagoniste!) ca motor al progresului: asemenea formulări pot retrezi celor mai în vârstă amintirea marxism-leninismului odinioară atât de omniprezent, şi ele au fost anume în acest scop alese! După o jumătate de secol în care ştiinţa dreptului a fost aşezată pe anumite baze ideologice, acestea au dispărut pur şi simplu din cadrul preocupărilor juriştilor, fără a fi supuse unei analize riguroase care să separe şi să justifice ceea ce rămâne viabil (dacă mai persistă ceva!) de ceea ce trebuie încredinţat exclusiv studiului istoricilor şi tratat ca atare. O asemenea analiză ar fi trebuit să trateze *Operele complete* ale lui Marx, Engels şi chiar Lenin şi sechelele lor cu aceeaşi seriozitate cu care sunt studiate în Germania scrierile lui Kant şi Hegel nu numai de către neo-kantieni sau neo-hegelieni, ci şi de toţi savanţii conştienţi de influenţa obiectivă exercitată de aceste scrieri asupra ştiinţei juridice germane, chiar dacă ei înşişi preferă să se raporteze mai degrabă la Aristotel sau Dworkin.

Mai mult. Nici „scrierile" unui Stalin ori Vâşinski nu ar putea fi omise dintr-o asemenea analiză, fără îndoială, cu măsura şi din perspectiva cuvenite, aşa cum o arată tot în Germania avalanşa de monografii şi articole care urmăresc identificarea urmelor lăsate de ideologii naţional-socialismului în gândirea juridică germană (şi ca spre a nu uita trecutul, din grija de a nu-l repeta!). Lista ar putea continua, iar comparaţia dintre România şi Germania sub acest aspect ar putea fi dezvoltată până la indicarea faptului, deloc nesemnificativ, că publicaţiile respective au început şi ele să apară abia după mai bine de două decenii postbelice. Dincolo de locurile şi raţiunile acestei întârzieri, efectul devastator pe care ea îl are asupra unei ştiinţe juridice împiedicate să se confrunte cu propria sa istorie recentă constă în eliminarea posibilităţii ca ştiinţa juridică să dobândească acea conştiinţă de sine care să-i permită la rândul ei conştientizarea sarcinilor care îi stau înainte.

Refuzând confruntarea cu istoria recentă, ştiinţa juridică românească din ultimul sfert de secol a recurs, aşa cum se ştie prea bine, pe de o parte la recuperarea marilor clasici interbelici, pe de altă parte la acumularea de idei şi concepţii teoretice din spaţiul juridic occidental, multe dintre ele demult depăşite, iar altele diametral opuse celor tocmai recuperate din tradiţia pre-comunistă. Faptul că fundamentele ideologice ale construcţiilor juridice receptate au fost de regulă fie neglijate, fie tratate cu aceeaşi superficialitate rezervată în trecut materialismului dialectic şi istoric nu trebuie să stârnească prea multă mirare dacă ţinem seama de faptul că în ambele cazuri, datorită depărtării temporale, respectiv spaţiale, receptarea avea ca obiect construcţii devenite (deja) respectiv rămase (încă) străine timpului şi locului nostru. Lipsa legăturii *imediate* a acestor construcţii cu identitatea *reală* a *societăţii* româneşti *contemporane*, identitate a cărei expresie juridică trebuia găsită tocmai de ştiinţa românească a dreptului, ar fi putut fi totuşi acoperită prin realizarea unei corelaţii între această identitate *socială* şi misiunea *politică* a naţiunii române, misiune a cărei conştientizare poate abia ea pe de o parte să lege trecutul românesc de viitor prin prezent, iar pe de altă parte să particularizeze spaţiul românesc în raport cu „mentalitatea juridică" (Mircea Djuvara) a celorlalte spaţii: înţeleasă ca *nomos*, ordinea de drept este inseparabilă de localizarea în spaţiu în aceeaşi măsură în care trebuie înţeleasă ca produs al evoluţiei istorice neîntrerupte. Lipsa conştientizării unei asemenea misiuni politice de către majoritatea românilor, preocupaţi mai degrabă de aspectele economice ale socialului, explică nu doar decadenţa politică a României de astăzi, ci şi dezagregarea identităţii sociale însăşi; altfel decât marxist-leniniştii de altădată şi deopotrivă cei din zilele noastre, nu credem că economicul poate explica în mod integral o societate şi cu atât mai puţin o naţiune. Nu le vom face, prin urmare, juriştilor un reproş mai aspru decât ar merita, mai mult, vom observa şi că această decadenţă politică nu este câtuşi de puţin specifică României. Reîntorcându-ne la aprecierile de la început, vom înţelege însă nu doar starea prezentă a ştiinţei juridice româneşti, ci şi

sarcina vitală pe care această știință o are nu doar față de *societatea* românească, ci și față de *națiunea* română. Altfel decât popoarele decadente politic, cele aflate la apogeu din acest punct de vedere „determină modul de a vorbi și chiar de a gândi al altor popoare, așadar vocabularul, terminologia și conceptele", însă nu mai puțin: „un popor este învins abia atunci când ajunge să se supună unei reprezentări străine despre drept".

6. … *Et unam iuris scientiam.* În abordarea pe care ne permitem să o propunem și exprimăm aici și acum trebuie să se pornească de la faptul că încercând să redefinim rolul științei juridice, revenim, de fapt, la rădăcinile sale istorice relevate de secole. Același Savigny preciza în Cursul său universitar din 1808: „Știința noastră nu este tratată pentru sine înseși, ci în scopul de a lua în considerare dreptul…Totuși, orice juxtapunere a unui punct de vedere practic unuia științific este nulă și contradictorie. Și aceasta pentru că aplicarea legii nu este posibilă decât pentru cel ce o cunoaște profund și cu adevărat. Profunda cunoaștere a legii constă în disecarea sa istorică și întoarcerea la izvoare și, fără exagerare, se poate afirma despre noile noastre coduri că sunt cunoscute îndeajuns doar de cel care le cunoaște mai bine decât autorii lor". Așadar, aceasta este deci sarcina științei dreptului: aceea de a ști mai mult, a cunoaște mai bine dreptul decât autorii săi, altfel spus de a deveni noi înșine creatorii lui. Știința dreptului și dogmatica sa constituiau în Germania secolului al XIX-lea principalul izvor de drept. În acest fel, cititorul, cel chemat să-i deslușească înțelesurile este mai sever decât autorul, această idee constructivistă, poststructuralistă à la Roland Barthes ori Michel Foucault, are o lungă și reprezentativă preistorie juridică. În urmă cu 200 de ani la Savigny o atare frază exprima speranța unei noi jurisprudențe pe baze științifice și rezonabile. Dreptul nu trebuia să mai fie „târfa" legislației și „bastardul" jurisprudenței. El se cuvenea să depășească stadiul cazuisticii și efemerului printr-o cunoaștere superioară, iar conținutul său se impune a fi definit într-o manieră savantă între zidurile universităților. A cunoaște totalitatea evoluțiilor și rațiunilor interne și nu numai, „a vedea dreptul într-un fel sau altul", a-l descoperi pe calea unui demers investigativ, acesta era obiectul științei dreptului.

Ion Bolocan. *Începutul*, 2013, bronz, 20 cm × 3,5 cm × 6 cm

Revenind la situația de la noi, este de constatat că, dincolo de noua corectitudine imperială ridicată în Apus pe ruinele vechilor glose și comentarii ale unui drept roman receptat după un mileniu de absență ca drept al unei societăți demult dispărute, juriștii români trebuie să se înțeleagă pe ei înșiși ca juriști ai unui spațiu în care dreptul roman a continuat ca drept bizantin, cu puternice nuanțe naționale, să fie un drept viu pe toată durata Imperiului Roman de Răsărit ca drept al unui *Commonwealth* bizantin (D. Obolensky) și mai apoi al unui Bizanț de după Bizanț (N. Iorga). În acest context, lucrarea marelui jurist basarabean Leon Casso despre dreptul bizantin din Basarabia (1907), reevaluată în adevăratele sale semnificații, se poate dovedi folositoare pentru înțelegerea nu atât a unor norme și instituții demult apuse, cât mai ales a gândirii juridice însăși din acest spațiu. După cum analiza, rămasă, din păcate singulară, din 1943 a *Dreptului românesc din Basarabia*, a acad. Andrei Rădulescu, personalitate tutelară (patronimică) a Institutului nostru, ne oferă viziunea unitară, întregitoare de la care se cuvine a porni. Nomos-ul spațiului românesc ca sigiliu al Romei mai vechi și mai noi: iată dreptul istoric și de neam invocat printr-o *Declarație de Independență* și la a cărui deplină restaurare sunt chemate să contribuie de azi înainte două institute unite pe fond de și într-o singură știință juridică, iar formal hotărâte să conlucreze în acest sens în baza Acordului pe care l-am semnat pe 17 martie curent.

Ca orice semn major al timpului, el presupune nu numai recunoașterea și înțelegerea adevărului, dar mai ales efort neobosit de a-i exprima și împlini semnificațiile.

REFLECȚII ASUPRA PROIECTULUI STRATEGIEI SECURITĂȚII NAȚIONALE

Doctor habilitat în drept, profesor universitar **Valeriu CUȘNIR**
Doctor în științe politice **Vitalie VARZARI**
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM

SOME REFLECTIONS ON THE PROJECT OF THE NATIONAL SECURITY STRATEGY OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Summary. Current realities, both on international and on regional level, are indicating a dramatic change of the situation, which is likely to jeopardize the security of states, particularly that of Moldova, therefore the rethinking and a new assessment and forecasting the possible risks, threats and vulnerabilities that could affect national security is appropriate and strictly necessary for the new national security Strategy. The new project developed and proposed for public debates, on the one hand, comes to solve some shortcomings in the national legal framework of national security, on the other hand, is a response to recent geopolitical developments in regional and domestic level which influence directly the national security state of the art. The National Security Strategy as a policy document is important in terms of implementing concrete actions that would reduce the range of threats, vulnerabilities and risks to national security.
Keywords: national security, threats, vulnerabilities, comprehensive approach.

Rezumat. Realităţile existente în prezent, atât pe plan internaţional, cât și regional, atestă o schimbare vertiginoasă a situaţiei, de natură să pericliteze securitatea statelor, în speță a Republicii Moldova. În condiţiile date, noua Strategie a Securității Naționale impune reconceptualizarea, reevaluarea și prognozarea eventualelor riscuri, ameninţări și vulnerabilități. Proiectul acesteia, elaborat și propus spre dezbateri publice, pe de o parte, vine să înlăture unele lacune ale cadrului juridic național de asigurare a securității naționale, iar pe de altă parte, este un răspuns la ultimele evoluții geopolitice regionale și interne care influențează direct securitatea națională. Elaborarea Strategiei Securității Naționale este importantă din perspectiva implementării unor acțiuni concrete menite să diminueze amenințările, vulnerabilitățile și riscurile la adresa securității naționale.
Cuvinte-cheie: securitatea națională, amenințări, vulnerabilități, abordare comprehensivă.

Afirmarea Republicii Moldova ca stat de drept presupune, pe de o parte, supremaţia legii și a ordinii de drept, ca o cerinţă esenţială a existenţei lui și, pe de altă parte, plasarea în rândul celor mai importante valori persoana umană, avutul privat și public, ordinea și liniștea publică, activitatea organelor statului, autoritatea acestuia, capacitatea de apărare etc. În măsura în care transformările social-politice și economice, bazate pe lege și justiţie, vor contribui la consolidarea statului și ordinii de drept, valorile menţionate vor fi tot mai complet și multilateral ocrotite. Dimpotrivă, dacă se manifestă slăbiciuni și tendinţe de diminuare a capacităţii de organizare și conducere a statului, valorile sus-numite vor fi tot mai slab protejate în raport cu anumite fapte și ameninţări antisociale.

Evoluțiile regionale recente ce comportă un accentuat caracter negativ, după cum ar fi războiul hibrid din Ucraina, care riscă să se extindă și în Republica Moldova, embargoul la exportul de produse agroalimentare moldovenești impus de Federația Rusă, condiții mai stricte de obținere a permisului de muncă pentru migranții moldoveni în Federația Rusă, scăderea constantă a remitențelor (în perioada ianuarie – septembrie 2015, acestea s-au diminuat în proporție de 33 la sută [1] față de perioada similară a anului precedent), devalorizarea continuă a monedei naționale față de principalele valute internaționale, scăderea drastică a nivelului de trai al unei părți importante a populații, utilizarea prețului la gazul rusesc în calitate de instrument de presiune politică, necesitatea de adaptare la condiții competitive de export pe piața de desfacere a UE ș.a. determină necesitatea unei reevaluări a amenințărilor și riscurilor la adresa securității naționale a Republicii Moldova și planificarea unor acțiuni concrete pentru a diminua vulnerabilitatea statului față de acestea.

Totodată, criza din sistemul financiar-bancar provocată de devalizarea cu circa un miliard de dolari a trei bănci importante din Republica Moldova, combinată cu nemulțumirea societății privind implementarea limitată a reformelor asumate prin semnarea Acordului de Asociere cu UE, în special în domeniul justiției, a

provocat turbulențe profunde în domeniul economic, social și politic afectând însăși capacitatea statului de a-și realiza scopul central: asigurarea protecției cetățenilor și garantarea unui nivel de trai decent.

În această ordine de idei, un instrumentar important al statului îl constituie *politica de securitate* în accepțiunea ei cea mai largă. Însuși termenul de securitate poate îmbrăca diferite noțiuni, referindu-se la anumite domenii, sectoare, inclusiv: securitatea de stat sau națională, securitatea externă, securitatea internă, securitatea militară, securitatea publică, securitatea economică, securitatea energetică, securitatea ecologică, securitatea alimentară etc.; fiecare sector, domeniu în parte relevând specificul raporturilor sociale ce se formează și derulează în cadrul acestora.

Definitorie în *politica de securitate* este noțiunea de securitate a statului. Or anume statul este furnizorul de securitate; orice prejudiciu adus securității persoanei implică fără îndoială eșecul statului în funcţiile sale suverane. Astfel, în viziunea noastră, securitatea statului presupune starea de legalitate, de echilibru și de stabilitate social-economică și politică necesară pentru existența și dezvoltarea unui stat suveran, unitar, independent și indivizibil, pentru menţinerea ordinii de drept, precum și pentru asigurarea drepturilor, libertăţilor și îndatoririlor fundamentale ale cetăţenilor.

Securitatea se realizează la toate nivelurile de organizare socială (individ, grup, stat, alianțe), se manifestă în toate domeniile vieții sociale și se asigură de către puterea politică. În același timp, securitatea trebuie să îndeplinească cumulativ mai multe condiții:

a) să fie o acțiune a statului desfășurată pe baza unui sistem normativ;

b) să fie de competența unor instituții;

c) puterea politică să fie legitimă și să primeze supremația legii;

d) întemeierea acțiunilor pe un sistem de valori acceptate de către societate;

e) respectarea drepturilor omului în conformitate cu reglementările internaționale;

f) să nu producă insecuritate altor entități [2, p.59]

După cum arată analiza și evaluarea surselor bibliografice și normative din ultima perioadă, consacrate fenomenului securității, conceptul de securitate trebuie abordat în strânsă legătură cu noțiunea de stat – națiune – individ [3]. Securitatea alimentează *continuitatea* (starea normală, naturală a națiunii, care asigură ființarea fără întrerupere a națiunii, adică oferă posibilitatea de a rămâne ea însăși prin dezvoltarea sa) și *capacitatea de reproducere* (producerea în continuu de resurse informaționale, energetice și umane) a națiunii (unul dintre elementele definitorii ale statului). De importanță majoră pentru națiune sunt toate aceste tipuri de resurse, definitorii însă fiind resursele umane, care, de altfel, constituie premisele, dar și consecințele pentru celelalte resurse. Anume resursele umane au rolul de a îmbina și integra în procese de creație, productive resursele informaționale și energetice; creația umană (intelectuală) ocupă un loc de frunte în dezvoltarea economică, socială și culturală a societății, asigurând în mare măsură progresul. Totodată, resursele umane asigură „succesiunea de generații", adică continuitatea națiunii. *Anume din această perspectivă trebuie apreciate resursele umane ale țării noastre în contextul politicii de securitate a Republicii Moldova* [4].

Criteriul de legitimitate a unui stat reprezintă capacitatea de a asigura și proteja drepturile și libertățile fundamentale ale cetățenilor săi, precum și de a asigura un mediu prielnic satisfacerii tuturor nevoilor lor. În acest context se pune în evidență necesitatea unei abordări a securității centrate pe individ care va conduce în final la stabilitate națională, regională și chiar globală [5, p. 121]. Astfel, securitatea personală, în viziunea formulată de ONU, are ca deziderat protejarea indivizilor în cazul violenţelor fizice, fie că acestea survin din partea unui alt stat, a propriului stat sau a unor indivizi violenți [6, p. 63].

O chestiune primordială a politicii de securitate se referă la poziția statului în cadrul relațiilor internaționale și regionale. În funcție de natura relațiilor pe care un stat le poate promova în raport cu alte state, conceptul de securitate se identifică drept:

- pace internă – atunci când se au în vedere stabilitatea și echilibrul intern necesare existenței și dezvoltării componentelor statului;
- pace internațională – în ipoteza relațiilor de echilibru și stabilitate internațională care contribuie la prevenirea conflictelor și favorizează cooperarea [7, p. 66].
- Din acest punct de vedere, conceptul de securitate are ca izvor interior „nevoia de securitate" a statului, care este legată de forță, de limitarea mijloacelor de forță sau de excluderea forței [8, p. 67].
- Procesele integraţioniste la intersecţie de milenii au lărgit aria de manifestare a conceptului de securitate, promovându-se și afirmându-se noi principii:
- coexistenţa pașnică, întemeiată pe respectarea de către statele mari și mici, dar mai ales de către cele puternice, a normelor dreptului internaţional;
- securitatea colectivă, care presupune un angajament mondial în favoarea păcii și securităţii împărtășit juridic de toate naţiunile;
- securitatea egală, acceptată de regulă între supraputeri, mari puteri, puteri de mijloc, state secundare.

Istoria relaţiilor internaţionale denotă faptul că un stat, în funcţie de capacitatea și de forţa lui, își asigură

securitatea prin autoapărare sau prin apărare colectivă; autoapărarea se bazează pe organizarea și utilizarea resurselor umane și materiale interne, pe când apărarea colectivă prezumă încheierea unor alianțe cu caracter defensiv. În acest sens, este extrem de oportun și important, în contextul evenimentelor și schimbărilor geopolitice globale și regionale, de reevaluat principiul de neutralitate permanentă consacrat în Constituția Republicii Moldova (art.11).

Odată supus reglementării de drept, termenului de securitate i s-a atribuit conţinut normativ, care este reflectat în Concepţia securităţii naţionale a Republicii Moldova [9], document care reflectă evaluarea generală a mediului de securitate pe plan naţional şi internaţional în care operează Republica Moldova şi care defineşte scopul securităţii naţionale, liniile directorii de bază pentru securitatea naţională, valorile şi principiile generale ce urmează a fi protejate de statul şi de societatea moldovenească. Concepţia securităţii naţionale a Republicii Moldova este un sistem de idei care conturează priorităţile statului în domeniul securităţii naţionale.

Realităţile existente în prezent, atât pe plan internaţional, cât şi regional, atestă o schimbare vertiginoasă a situaţiilor de natură să pericliteze securitatea statelor. În aceste condiţii, este nevoie de identificarea, reconceptualizarea, reevaluarea şi prognozare a eventualelor riscuri, ameninţări şi vulnerabilităţi care ar aduce atingere securităţii naţionale, fapt ce face oportună adoptarea unei noi Strategii a Securității Naționale (SSN).

Cele remarcate, în viziunea noastră, sunt elemente definitorii ale politicii de securitate și ar constitui preocuparea de bază a instituțiilor statului, inclusiv pentru elaborarea noii Strategii a Securității Naționale – proces complex și continuu, bazat pe Constituție, pe acordurile internaționale, ce vizează aspectul politic, militar și de apărare, de politică externă și internă a Republicii Moldova.

Noul proiect al Strategiei Securității Naționale a Republicii Moldova, elaborat și propus dezbaterilor publice, pe de o parte, vine să soluționeze unele lacune ale cadrului juridic național de asigurare a securității moștenite din anii precedenți, iar pe de altă parte, este un răspuns la ultimele evoluții geopolitice regionale dar și interne care influențează direct starea de securitate națională. În același timp, elaborarea Strategiei Securității Naționale în calitate de document de politici este importantă din perspectiva implementării unor acțiuni concrete care ar diminua din paleta de amenințări, vulnerabilități și riscuri la adresa securității naționale. Fiind un document realizat cu participarea activă a autorităților publice centrale, a experților internaționali, a reprezentanților mediului academic și ai societății civile și fiind coordonat de Consiliul Suprem de Securitate, Strategia reprezintă o viziune complexă cu privire la mai multe aspecte esențiale care determină funcționalitatea sectorului de securitate al Republicii Moldova pentru următorii patru ani (2016–2020).

În cadrul acestui articol vom examina conținutul proiectului Strategiei de Securitate a Republicii Moldova dintr-o perspectivă comparativă și vom evidenția astfel punctele forte ale noului proiect, dar și unele aspecte care urmează a fi îmbunătățite pentru a oferi documentului o perspectivă aplicativă clară pentru următorii patru ani de implementare.

În ceea ce privește structura textului, aceasta este una clară, bine ordonată și respectă principiul „de la general la particular", astfel încât după *Cuvântul înainte*, care oferă unele teze preliminare despre conținutul și scopul SSN, urmează capitolul intitulat *Considerații de ordin general*, care reflectă aspectele legate de valorile și interesele naționale, mediul internațional, regional și intern de securitate, precum și imperativele strategice. *Riscurile și amenințările la adresa securității naționale a Republicii Moldova* sunt abordate într-un capitol separat, dat fiind că identificarea și gruparea lor reprezintă chintesența acestui document, ele constituind baza în jurul cărora se stabilesc *Obiectivele și sarcinile în implementarea politicii naționale de securitate* reflectate în capitolul trei. Iar compartimentul care încheie acest document se referă tradițional la *Implementarea și monitorizarea strategiei.*

Ar mai fi de menționat că din start, în *Cuvântul înainte* al proiectului SSN, se evidențiază faptul că acest document definește ceea ce statul trebuie să întreprindă pentru a stabili un mediu în care cetățenii Republicii Moldova să poată trăi în securitate și prosperitate [10, p. 2]. Iar ceea ce statul trebuie să realizeze, conform SSN, pornește de la analiza provocărilor-cheie care își au sursa în mediul național, regional și internațional de securitate. Acest aspect este unul novator în prezentul text și se pliază tendințelor globale recente în materie de edificare a sistemului național de securitate care își are punctul de pornire în evaluarea riscurilor la adresa securității și mai apoi în prioritizarea sarcinilor și activităților pentru contracararea acestora.

Un alt aspect demn de luat în calcul este faptul că suportul teoretico-metodologic al textului îl reprezintă tezele promovate de exponenții Școlii de la Copenhaga, care lărgesc câmpul de acțiune al sectorului de securitate de la abordarea sa clasică, militaristă, la o percepție nouă care ia în considerare, în egală măsură, toate componentele de bază ale activității umane: militară, politică, economică, socială, informațională, cibernetică, ecologică – în calitate de sectoare distinc-

te pentru intervenție și acțiune. Documentul încearcă, de asemenea, să schimbe paradigma clasică conform căreia statul este referentul central al securității și promovează ideea potrivit căreia individul trebuie perceput în calitate de referent principal al securității naționale, iar statul este furnizorul și garantul securității. În acest sens, proiectul SSN evidențiază că cerințele față de managementul sistemului de securitate constau într-o abordare pro activă prin plasarea în prim-plan a necesității de asigurare a unor condiții în care cetățenilor le va fi garantat un nivel suficient de bunăstare și un mediu de viață securizat [10, p. 8]. Observăm în acest context încă un component-cheie care definește de fapt noțiunea de securitate națională din perspectiva prezentului text: bunăstare și mediu de viață securizat. Această abordare este similară celei propuse de K. Booth care consideră, pe bună dreptate, că securitatea, de fapt, se referă la absența amenințărilor (1) ce periclitează însăși existența individului/statului și, în mod neapărat, (2) subminează condiția acceptabilă de calitate a vieții comunităților de indivizi [11, p. 13-21]. În opinia cercetătorului, dacă al doilea element ar fi lipsă în precizarea de mai sus, atunci am fi avut de a face doar cu starea de supraviețuire, nu și cu cea de securitate. Astfel, în viziunea autorului, securitate este, de fapt, „supraviețuirea-plus", elementul „plus" din această ecuație referindu-se la lipsa amenințărilor față de valorile de bază.

Un alt punct forte al documentului analizat constă în realizarea unei descrieri exhaustive a mediului internațional, regional și intern de securitate în care este plasată Republica Moldova. Sunt captate ultimele evoluții pe plan regional și internațional și sunt definite pericolele interne și externe care afectează dezvoltarea statului. Astfel sunt scoase în evidență sursele vulnerabilităților și amenințărilor dar și a oportunităților ce pot fi valorificate în acest context. Instabilitatea regională și conflictul din Ucraina, acțiunile informativ-subversive, presiuni politice externe, proiecte integraționiste în plan subregional, dependența excesivă de sursele de energie, sunt doar câteva din amenințările și riscurile de ordin extern identificate de SSN [10, p. 14-16]. O atenție deosebită este acordată noilor tipuri de amenințări, după cum ar fi războiul hibrid, elementele de propagandă și intruziune în spațiul informațional, crimele cibernetice, pârghiile de influență în câmpul social-politic, șantajul energetic etc. Conform SSN, amenințările și riscurile provenite din exterior, inclusiv transfrontaliere, sunt dublate de cele de ordin intern, cum ar fi cele ce vizează nivelul ridicat al corupției în organele de stat, proliferarea separatismului, existența unui potențial militar străin în zona de est a Republicii Moldova etc.

Pentru a ierarhiza obiectivele și acțiunile de diminuare a riscurilor și amenințărilor la adresa securității naționale, textul SSN propune un concept nou pentru practica națională, cel de „imperativ strategic". Astfel, sunt propuse șase imperative strategice, care sunt fixate în contextul realizării intereselor strategice ale Republicii Moldova după cum urmează: statul de drept, buna guvernare, anticorupție, dezvoltare economică, asigurarea cheltuielilor legitime și eficiente ale fondurilor publice, modernizarea forțelor armate. Observăm că aceste imperative, care nu reprezintă altceva decât niște obiective prioritare, reconfirmă prioritatea eforturilor de redresare a situației actuale pe dimensiunea internă a statului, ceea ce se pliază pe logica statelor mici și slabe care trebuie să-și orienteze cu precădere eforturile în materie de securitate pe vulnerabilitățile sale interne. Această teză este împărtășită și de B. Buzan care afirmă că atunci când statul este puternic, securitatea națională poate fi percepută, în primul rând, prin prisma protejării componentelor statului de amenințările venite din exterior, iar statele slabe, la rândul lor, sunt supuse mai ales vulnerabilităților politice interne [12, p. 20-32].

Totuși, deși textul proiectului scoate în evidenţă aspecte multiple ce influenţează negativ starea de securitate națională a Republicii Moldova, remarcăm și unele oportunități care pot fi valorificate, precum ar fi parteneriatele cu Uniunea Europeană și NATO, prin implementarea Acordului de Asociere cu UE și a Planului Individual de Acțiune al Parteneriatului (IPAP) Republica Moldova-NATO. În acest sens, SSN apreciază, pe bună dreptate, că pe continentul european NATO rămâne a fi Alianța politică și militară cu cele mai performante capacități militare și tehnologice, cu cel mai ridicat nivel al coeziunii valorilor și al solidarității aliaților, în stare să asigure securitatea și apărarea colectivă în arealul de referință [10], iar Uniunea Europeană este percepută în calitate de principala structură și comunitate economico-politică pe continent, constituie factorul integrant și stabilizator în cadrul sistemului european și internațional de securitate. În acest context, observăm o complementaritate dintre aceste structuri, remarcată și de J. Boonstra, care susține că în timp ce NATO privește reformarea sectorului de securitate prin prisma reformării armatei, serviciilor de pază, stabilirii interoperabilității dintre armatele naționale, UE abordează problema prin prisma edificării unei bune și eficiente guvernări [13, p. 101], astfel încât ambele perspective se completează. Considerăm că pentru Republica Moldova, la ora actuală, NATO trebuie să constituie partenerul strategic pentru realizarea reformei palierelor militare și politice ale securității naționale, iar UE – partenerul strategic

pentru realizarea reformei palierelor economice, societale, energetic și de mediu. Este de remarcat faptul că această viziune poate fi identificată în textul SSN.

În conexiune cu cele abordate mai sus, este de menționat că textul, din considerente neclare pentru noi, nu face nicio referire la oportunitatea sau vulnerabilitatea statutului de neutralitate permanentă a Republicii Moldova. Din perspectiva noastră, opțiunea neutralității este un factor care, mai degrabă, amplifică starea de insecuritate militară, politică și economică. Republica Moldova dispune de resurse militare insuficiente și de o amplasare geopolitică nefavorabilă pentru a putea beneficia de statutul de nealiniere în calitate de instrument de asigurare a securității externe. Astfel, politica de neutralitate, din punctul nostru de vedere, este o poziție foarte îndoielnică, deoarece nu este garantată internațional, nu este respectată de alte țări din regiune și nu poate fi apărată de Republica Moldova prin propriile forțe. Din acest motiv, considerăm necesar lansarea unor dezbateri publice largi cu privire la oportunitatea renunțării la acest instrument ineficient de garantare a securității naționale și la examinarea posibilităților de aderare etapizată la NATO.

Obiectivele și sarcinile în implementarea politicii naționale de securitate evidențiate în textul SSN reprezintă partea aplicativă, practică a documentului, căci evidențiază obiectivele centrale pe care statul trebuie să le realizeze pentru a asigura mediul adecvat de securitate și bunăstare pentru cetățenii săi. Este de apreciat faptul că obiectivele au fost sistematizate pe dimensiunea externă (multilaterală și bilaterală) și pe cea internă, precum și pe domenii distincte – economic, social, militar și de apărare, combaterea corupției, soluționarea conflictului transnistrean, funcționarea sistemului judiciar și menținerea ordinii publice etc. Această sistematizare va contribui la o înțelegere mai bună a domeniilor de intervenție și va ajuta la coordonarea eforturilor de abordare sistemică a principalelor provocări existente. Totodată, se precizează că acțiunile sectoriale distincte vor fi prevăzute în Planul de Acțiune al SSN, dar și în Strategiile Sectoriale.

Considerăm că elaborarea unui Plan de Acțiuni, anexat la SSN, va fi un punct forte al documentului, căci acesta, elaborat participativ cu instituțiile vizate în Plan, va defini acțiuni concrete de realizat corelate la obiectivele trasate în SSN, sub-acțiuni relevante, instituții responsabile și termeni de raportare, resurse alocate, precum și indicatori de rezultat pentru o mai bună monitorizare și evaluare a performanțelor de implementare. Totodată, credem că mecanismul de monitorizare și raportare al activităților realizate în procesul de implementare al SSN și al Planului de acțiuni nu este suficient reflectat în text. O atenție deosebită trebuie acordată alocării resurselor administrative și financiare pentru buna implementare a SSN, ținând cont de imperativele strategice, obiectivele definite și acțiunile incluse în Planul de Acțiuni. De asemenea, pentru implementarea în practică a mecanismului de anticipare și prevenție, se impune crearea unei Unități permanente de monitorizare, analiză și prognoză. Aceasta va urmări și reacționa în regim non-stop la evoluțiile interne, regionale, internaționale de factură politică, economică, socială care au impact asupra sectorului de securitate națională cu scopul de adapta acțiunile și contra-acțiunile de diminuare a amenințărilor și vulnerabilităților apărute. Un aspect important constă în revizuirea Planului de Acțiuni care ar trebui realizată mai frecvent. Termenul de patru ani indicat în SSN este prea îndelungat, ținând cont de viteza sporită cu care au loc schimbările în mediul intern și regional de securitate.

În concluzie am remarca următoarele:

- Proiectul Strategiei Securității Naționale, fiind un document de politici, a fost elaborat cu concursul specialiştilor din cadrul autorităților publice centrale, cercetătorilor din mediul academic universitar, reprezentanților societății civile, precum și al experților internaționali.
- Proiectul Strategiei Securității Naționale este elaborat în conformitate cu rigorile metodologice moderne, promovându-se abordarea comprehensivă a securității, eforturile statului urmând a fi axate pe dimensiunea internă a securității, urmărindu-se redresarea situației economice și social-politice din țară.
- Proiectul Strategiei Securităţii Naţionale vizează o abordare generală a acţiunilor, mecanismului și mijloacelor de realizare a perceptelor securităţii naţionale, prezumându-le doar pe cele mai importante, drept imperative pentru organele centrale de specialitate, care la rândul lor urmează să le detalizeze întru executarea lor.
- Proiectul Strategiei Securităţii Naţionale include acţiunile de bază necesare pentru menţinerea regimului de securitate în sectoarele economiei naţionale, în diverse ramuri și medii sociale.
- Proiectul Strategiei Securităţii Naţionale are menirea să servească drept cadru instituţional și juridic pentru elaborarea și desfășurarea unor măsuri concrete de răspuns la eventualele riscuri și ameninţări la adresa securităţii naţionale.

În opinia noastră, caracterul multidimensional al Strategiei invocă o precauţie adecvată pentru a evita includerea în document a acelor acţiuni care, deși în aparenţă, se referă la securitatea naţională, în esenţă se înscriu în perimetrul atribuţiilor firești ale organelor de specialitate sau sunt prevăzute de alte legi și acte normative.

BIBLIOGRAFIE ȘI REFERINȚE

1. Scădere de aproape 33% a remiterilor, în ianuarie-septembrie. În: Economist: Magazin Economic, 02.11.2015. [Online]: (vizitat 02.11.2015); http://eco.md/index.php/economie/actualitate/item/4047-sc% C4%83dere-de-aproape-33-a-remiterilor-%C3%AEn-ianuarie-septembrie (vizitat 02.11.2015).

2. Balaban C.-Gh. Securitatea și dreptul internațional. Provocări la început de secol XXI. București: Ed. C.H. Beck, 2006, p. 59.

3. În teoria generală a statului și dreptului statul este definit drept organizația politică instituită din teritoriu, populație și autoritatea exercitată de această organizație; termenul „națiune" desemnează o comunitate de oameni, istoricește constituită ca stat, apărută pe baza unității de limbă, de teritoriu, de viață economică și de factură psihică, ce se manifestă cu particularitățile specifice ale culturii naționale și în conștiința originii și a sorții comune; individ – persoană considerată ca unitate distinctă față de alte persoane, persoană considerată izolat în raport cu colectivitatea.

4. The Aliance s Strategic Colncept agreed by the Head of State and Guvenment participating in the meeting of the North Atlantic Council, Roma, 1991, Nato Basic Texts, [Online]: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm (vizitat 15.02.2016).

5. Nicolae Anca Maria. Securitatea umană, sau căutarea siguranței într-o lume nesigură. În: Studia securitatis, Universitatea „Lucian Blaga" din Sibiu, Anul 5, nr. 1, 2010, p.121.

6. Dobre A., Ciortea Veronica. Interdependența securitate umană-securitate națională. În: Studia securitatis, Universitatea „Lucian Blaga" din Sibiu, Anul II, nr. 5, 2008, p. 63.

7. Vladu M. Opinii privind evoluția conceptului de securitate în cadrul tripticului stat-națiune. În: Studia Securitatis, Anul I, Nr. 2/2007, Sibiu, p. 66.

8. Vladu M. Opinii privind evoluția conceptului „securitate" în cadrul tripticului stat-națiune-securitate, În: Studia securitatis, Universitatea „Lucian Blaga" din Sibiu, Anul I, nr. 2, 2007, p. 67.

9. Legea nr.112 –XIV din 28.05.2008 privind aprobarea Concepției securității naționale a Republicii Moldova. Publicată în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, Nr. 97-98/357 din 3.06.2008.

10. Proiectul Strategiei Securității Naționale a Republicii Moldova. [Online]: http://www.president .md/app/webroot/proiecte/SSN16.pdf (vizitat 15.02.2016).

11. Booth K. Theory of Wolrd Security. New York: Cambridge University Press, 2007. 495 p.

12. Buzan B. Popoarele, statele și teama. O agendă pentru studii de securitate internațională în epoca de după războiul rece. Chișinău: Editura Cartier, 2000. 386 p..

13. Boonstra J. EU policy towards Moldova: the Security Dimension. În: Neighbouring NATO and the EU: Policy Implications for Moldova's Security and European Aspirations. International conference proceedings. Chisinau: Cusnir & Co SRL, 2005, pp. 98-102.

Ion Bolocan. *Îmbrățușarea*, 2013, bronz, 20 cm × 6 cm × 9 cm

PERSPECTIVELE INFRASTRUCTURII INOVAȚIONALE

Roman CHIRCA
Director general, Agenția pentru Inovare și Transfer Tehnologic
Victoria POPOVICI
Doinița ULINICI

Inovația este abilitatea persoanelor, companiilor și a întregii națiuni de a crea în permanență viitorul râvnit.
John Kao

Sfera inovării reprezintă nucleul schimbărilor structurale în orice sistem economic, iar caracteristicile acestei sfere determină viteza și calitatea transformărilor economice. În vederea susținerii procesului inovațional în Republica Moldova, au fost create premisele necesare dezvoltării inovării prin elaborarea și perfecționarea cadrului juridic care reglementează activitatea de inovare, fundamentarea strategică la nivel național a conceptului de inovare și transfer tehnologic racordat la activitățile corespunzătoare pe care le implica, precum și dezvoltarea infrastructurii de inovare.

Entitățile infrastructurii inovaționale la intersecția științei și mediului de afaceri reprezintă unul dintre factorii cheie care determină succesul economiei. Ele acționează ca o punte de legătură, facilitând comunicarea între lumea de afaceri și comunitatea științifică.

În Republica Moldova au fost create trei parcuri științifico-tehnologice și opt incubatoare de inovare, activitatea cărora este reglementată de Agenția pentru Inovare și Transfer Tehnologic (AITT). Toate acestea au rolul de a susține dezvoltarea întreprinderilor, astfel încât să poată ajunge la un nivel de stabilitate și autonomie care să le permită părăsirea Incubatorului și funcționarea pe cont propriu, cu șanse crescute de a face față mediului concurențial și de a supraviețui pe termen lung. Respectiva infrastructură are drept scop fortificarea triunghiului cunoașterii: business-educație-cercetare.

Triunghiul cunoașterii constituie o prioritate în procesul formării societății global-inovaționale pe baza dezvoltării și integrării celor trei elemente (business-educație-cercetare), precum și a investițiilor capitale în resursele umane, dezvoltării capacităților profesionale și susținerii cercetărilor științifice, asigurării modernizării sistemelor educaționale etc.; astfel încât acestea să devină mai relevante pentru nevoile unei economii globale bazate pe cunoaștere.

Agenția pentru Inovare și Transfer Tehnologic, în cooperare cu alți actori importanți din Moldova, Ucraina, Belarus, Germania, Slovacia și Letonia implementează proiectul „Fostering the Knowledge Triangel in Belarus, Ukraine and Moldova (FKTBUM)", finanțat prin programul TEMPUS, care are ca obiectiv accelerarea dezvoltării laturilor cunoașterii: educație, cercetare și inovare și integrarea lor în politicile de dezvoltare a economiei bazată pe cunoaștere.

De menționat că în Republica Moldova se resimte lipsa cooperării dintre mediul de cercetare și business, această colaborare fiind imposibilă fără utilizarea de noi instrumente precum: business angels, acceleratoare, fond venture, voucher inovațional și altele.

În multe cazuri banii atrași de către start-upuri vin de la business angels, care sunt investitori ce dispun de experiență și de resurse financiare personale semnificative, sau de la acceleratoare care oferă suport în inițierea și dezvoltarea unei afaceri profitabile, si abia după ce există un produs sau un serviciu funcțional se pune problema atragerii unor investiții masive de la fondurile cu capital de risc.

După cum se știe, capitalul de risc este capitalul financiar oferit companiilor în stadiul incipient, cu risc și potențial ridicat pentru a se putea dezvolta. Fondul de investiții de capital de risc câștigă bani deținând o parte din capitalul propriu al firmei în care investește. Acesta de obicei are o tehnologie nouă sau un model de afacere în industriile de înaltă tehnologie: biotehnologia, IT și software. În anul 2015 Ministerul Economiei a elaborat un proiect de lege cu privire la fondurile cu capital de risc, care prevede constituirea și activitatea fondurilor deschise și închise cu capital de risc, condițiile de atragere a resurselor de către fonduri de la investitori și de investire a acestora în proiectele inovaționale ale întreprinderilor mici și mijlocii. Astfel urmează să fie creat un cadru normativ eficient care va permite consolidarea creșterii economice și a inovării în întreprinderile mici si mijlocii, extinderea accesului la finanțare în domeniul inovațional.

Un alt instrument este voucher-ul inovațional care acordă sprijin financiar direct într-un stadiu in-

cipient de dezvoltare a proiectelor. IMM-urile, inclusiv start-upurile și spin-offurile primesc posibilitatea de a achiziționa servicii de cercetare și dezvoltare de la instituțiile de cercetare. În anul 2015, Agenția pentru Inovare și Transfer Tehnologic, în colaborare cu Organizația pentru Dezvoltarea Întreprinderilor Mici și Mijlocii, prin intermediul proiectului PC7 „Energy research to innovation (Ener2i)" a implementat în premieră Voucher-ele Inovaționale. 11 start-upuri au beneficiat de finanțare în valoare de 4 000 de euro, domeniul de activitate a start-upurilor finanțate fiind Eficiența Energetică.

Activitatea Inovațională în Republica Moldova este reglementată de câteva acte normative: Legea cu privire la parcurile științifico-tehnologice și incubatoarele de inovare nr. 138-XVI din 21.06.2007; Codul cu privire la Știință și Inovare al Republicii Moldova, nr. 259 din 15.07.2004 și Acordul de parteneriat între Guvern și Academia de Științe a Moldovei pentru anul 2013, HG nr. 714 din 12.09.2013. Cadrul legislativ pune accentul pe generarea cunoştinţelor şi rezultatelor ştiinţifice, mai puţin pe asimilarea economică şi socială a acestora.

În scopul creării infrastructurii inovaţionale, a fost elaborată şi adoptată Legea cu privire la parcurile ştiinţifico-tehnologice şi incubatoarele de inovare. Legea reglementeaza regimul juridic de organizare si functionare a parcurilor stiintifico-tehnologice si a incubatoarelor de afaceri si are scopul de a stimula activitățile de inovare și transfer tehnologic, menite să transforme rezultatele cercetărilor științifice și ale inovaţiilor în produse, servicii, procese noi sau perfecţionate; de a crea condiţiile favorabile pentru dezvoltarea social-economică a regiunilor prin crearea și dezvoltarea parcurilor industriale si de a elimina deficiențele și neclaritățile cadrului legal care reglementează procesul de creare și funcționare a parcurilor industriale. Conform legii, obiectivele principale ale PȘT sunt atragerea de investiţii; crearea unor sectoare competitive ale industriei în baza tehnologiilor moderne avansate şi inovaţionale; desfășurarea de activităţi în concordanţă cu oportunităţile de dezvoltare specifice zonei respective, inclusiv utilizarea mai eficientă a patrimoniului public; crearea locurilor noi de muncă.

Constituindu-se ca un mediator între aceste structuri (comunitatea științifică și mediul de afaceri), Agenţia pentru Inovare şi Transfer Tehnologic (AITT) sprijină crearea și dezvoltarea parcurilor științifico-tehnologice și incubatoarelor de inovare, inclusiv prin suport financiar, finanţând proiectele anuale de dezvoltare a infrastructurii acestora. Agenția are sarcina de a monitoriza și evalua activitatea parcurilor ştiinţifico-tehnologice, ale incubatoarelor de inovare, de a susţine dezvoltarea lor prin implementarea de politici şi strategii de inovare şi de transfer tehnologic, de a acumula proiecte de inovare şi transfer tehnologic, de a colabora cu autorităţi ale administraţiei publice centrale şi locale, cu organizaţii neguvernamentale şi cu experţi independenţi, cu organizaţii internaţionale din domeniul inovării pentru sprijinirea activităţilor şi dezvoltarea parcurilor ştiinţifico-tehnologice şi a incubatoarelor de inovare.

În prezent, AITT utilizează două instrumente pentru susţinerea inovaţiilor: proiectele de inovare și transfer tehnologic și suportul acordat parcurilor științifico-tehnologice și incubatoarelor de inovare.

Incubatoare de inovare sunt o grupare de persoane juridice și persoane fizice constituită în baza unui contract de asociere, încheiat între administratorul incubatorului, pe de o parte, și rezidenţii acestui incubator, pe de alta, care valorifică rezultatele ştiinţei şi inovaţiile din unul sau din mai multe domenii tehnologico-ştiinţifice prin activităţi de inovare şi transfer tehnologic şi efectuează cercetări menite să acorde suport ştiinţific activităţilor menţionate. Incubatorul de inovare se creează la propunerea unui cluster științifico-tehnologic, prin Acordul de parteneriat dintre Guvern și Academia de Științe a Moldovei și se administrează de o persoană juridică, desemnată prin concurs, a cărei activitate principală este administrare a parcului ştiinţifico-tehnologic sau a incubatorului de inovare şi/sau administrare fiduciară, în conformitate cu legislaţia în vigoare. Incubatorul de inovare poate activa ca parte componentă a parcului ştiinţifico-tehnologic sau ca structură independentă. Terenurile şi patrimoniul parcului ştiinţifico-tehnologic sau ale incubatorului de inovare se constituie din aportul de participaţie al membrilor clusterului ştiinţifico-tehnologic, conform contractului de asociere. Modificarea componenţei clusterului ştiinţifico-tehnologic în perioada de funcţionare a incubatorului de inovare este permisă numai cu condiţia păstrării scopului pentru care a fost constituit clusterul şi se aprobă de către Consiliul Suprem pentru Ştiinţă şi Dezvoltare Tehnologică al Academiei de Ştiinţe a Moldovei.

În Republica Moldova există opt incubatoare de inovare:

1. Incubatorul de Inovare „Inovatorul" (parte a PȘT „Academica"), creat în 2007;
2. Incubatorul de Inovare „Innocenter", creat în 2012, în cadrul Universității de Stat din Comrat;
3. Incubatorul de Inovare „Inventica-USM", creat în 2012 pe lângă Universitatea de Stat a Moldovei;

4. Incubatorul de Inovare „Antreprenorul Inovativ", creat în anul 2013;

5. Incubatorul Inovațional Moldo-Lituanian „Media Garaj", creat în 2014 la propunerea unui cluster științifico-tehnologic cu participarea partenerilor din Lituania;

6. Incubatorul de Inovare „IT4BA", creat în anul 2015, în cadrul Academiei de Studii Economice a Republicii Moldova;

7. Incubatorul de Inovare „Politehnica", creat în 2011 în baza uzinei experimentale a UTM;

8. Incubatorul de Inovare „Nord", creat în 2012, în cadrul Universității de Stat „Alecu Russo" din Bălți.

Activitatea acestora este condusă de administrator. El reprezintă o entitate juridică desemnată prin concurs, care îndeplinește funcțiile de administrare a incubatorului, răspunde de administrare, încheie contracte de prestare a serviciilor cu rezidenții incubatorului, angajează prin concurs personalul pentru prestarea de servicii, asigură și desfășoară activități de atragere a investițiilor pentru dezvoltarea acestuia, stabilește și menține relații cu rețele internaționale. Incubatorul oferă facilitaţi comune rezidenţilor cum ar: oficii, perfecţionare a cadrelor, asistenţă pentru dezvoltarea parteneriatelor interne şi internaţionale, consultanţă de inovare, consultanţă tehnologică, promovare a activităţilor în incubatorul de inovare etc. Toate acestea au rolul de a sustine dezvoltarea întreprinderilor, astfel încat aceastea să poata ajunge la un nivel de stabilitate și autonomie care să le permită părăsirea Incubatorului și funcționarea pe cont propriu, cu șanse crescute de a face față mediului concurențial și de a supraviețui pe termen lung.

La ora actuală parcurile științifico-tehnologice și incubatoarele de inovare se confruntă cu o serie de probleme, printre acestea numărându-se: deficitul resurselor umane capabile să dezvolte activitatea incubatorului, legăturile slabe dintre mediul de afaceri şi cel de cercetare, lipsa investițiilor interne şi externe, lipsa sau imposibilitatea specializării acestora, numărul mic de rezidenți, lipsa infrastructurii avansate, vizibilitate redusă etc. Lipsa specializării implică incapacitatea administratorilor de a oferi rezidenților acces la infrastructura de producție și cercetare avansată. Concomitent, trebuie subliniat că nici rezidenții nu sunt orientați să devină mai tehnologizați, înregistrându-se în cadrul unui parc științifico-tehnic sau incubator de inovare. Aceste companii doresc să-și asigure pe termen mediu accesul la surse de finanțare interne și externe, facilități sau alte forme de sprijin de stat.

Coordonarea dintre știință și mediul economic constituie o prioritate în procesul formării societăţii global-inovaţionale, precum şi a investiţiilor capitale în resursele umane, dezvoltării capacităţilor profesionale şi susţinerii cercetărilor ştiinţifice, astfel încât acestea să devină mai relevante pentru nevoile unei economii globale bazate pe cunoaştere. Într-un timp foarte scurt, globalizarea economică a schimbat ordinea economică mondială, generând noi provocări, dar totodată şi noi posibilităţi. Republica Moldova nu poate fi competitivă în acest context inedit decât cu condiţia să devină mai inovatoare şi să răspundă mai eficient necesităţilor şi preferinţelor consumatorilor. În situaţia în care remitenţele şi, drept rezultat, consumul, nu sunt în stare să alimenteze, pe termen lung, creşterea economică a Republicii Moldova, avem nevoie de o nouă paradigmă de dezvoltare care presupune o creştere inteligentă bazată pe investiţii, inovaţii şi competitivitate.

Susținerea cercetărilor științifice, precum și stimularea unui climat inovațional de durată, au fost determinate, în conformitate cu legislația, drept prioritare pentru dezvoltarea social-economică a Republicii Moldova. În condițiile în care țara noastră nu dispune de resurse naturale de importanță strategică care ar asigura dezvoltarea avantajelor competitive, autoritățile naționale au dispus concentrarea tuturor resurselor disponibile (umane, materiale și financiare) în vederea asigurării dezvoltării inovaţionale a ţării.

Completarea și modificarea legii cu privire la parcurile ştiinţifico-tehnologice şi incubatoarele de inovare reprezintă o necesitate stringentă, fapt confirmat prin strategiile naționale în domeniul cercetării dezvoltării și inovării și prin Planul Naţional de acţiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova-Uniunea Europeană pentru anii 2014–2016. Pentru acest motiv și datorită faptului că relaţiile socio-economice au evoluat, identificându-se principalele impedimente în dezvoltarea parcurilor ştiinţifico-tehnologice şi incubatoarele de inovare, Agenţia pentru Inovare şi Transfer Tehnologic a venit cu o serie de recomandări, menite să soluţioneze problemele identificate şi să dezvolte noi oportunităţi pentru rezidenţii parcurilor ştiinţifico-tehnologice şi incubatoarelor de inovare.

Printre acestea se numără:

- introducerea serviciilor de accelerare oferite de către administratorul parcului ştiinţifico-tehnologic sau a incubatorului de inovare prin sau fără implicarea parţilor terţe privind perfecţionarea planului de afaceri inovaţional al rezidentului. Serviciile vor putea fi oferite gratuit în cadrul unui program de asistenţă sau contra plată de către administrator sau persoane terţe contractate de administrator;
- introducerea unui nou instrument de finanţare a cercetărilor ştiinţifice realizate pentru dezvoltarea

afacerilor inovaţionale ale întreprinderilor mici și mijlocii – *voucher pentru inovare;*

▪ introducerea posibilităţii finanţării parcurilor ştiinţifico-tehnologice sau incubatoarelor de inovare de către fondurile de investiţii, fondurile cu capital de risc sau instituţiile financiar-bancare și stabilirea facilităţilor fiscale pentru aceste fonduri în baza coordonării cu Ministerul Finanţelor.

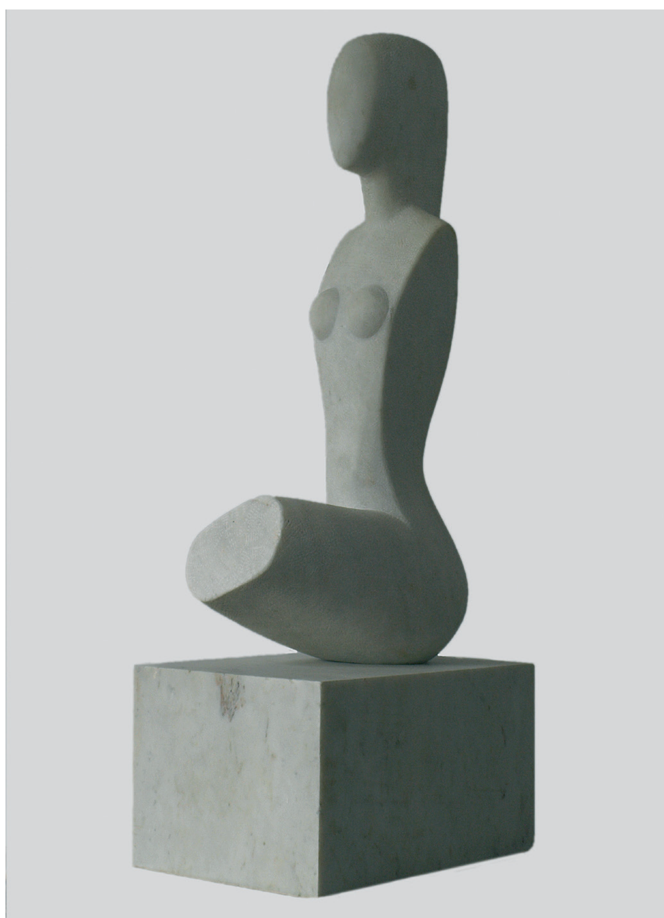
În concluzie se poate menţiona că Republica Moldova are nevoie de o creştere inteligentă bazată pe o cooperare permanentă dintre mediul economic și cel al științei, construit și consolidat prin strategii și politici chibzuite. Pe măsură ce se depun eforturi pentru controlul deficitului public în vederea redresării finanţelor publice și pe măsură ce se constată că forţa de muncă se reduce continuu, Republica Moldova se confruntă cu diverse provocări ce ţin de viitoarea competitivitate a ţării, de generarea unei noi creșteri și crearea noilor locuri de muncă, precum și de modul în care își va relansa economia.

BIBLIOGRAFIE

1. Codul cu privire la Ştiinţă şi Inovare al Republicii Moldova, Cod nr. 259 din 15.07.2004.

2. Acordul de parteneriat între Guvern și Academia de Științe a Moldovei pentru anul 2013, HG nr. 714 din 12.09.2013.

3. Legea cu privire la parcurile ştiinţifico-tehnologice şi incubatoarele de inovare nr. 138. XVI din 21.06.2007.

Ion Bolocan. *Relaxare*, 2007, marmură, 58 cm × 18 cm × 25 cm

STRATEGII DE INTRARE PE PIAŢĂ: CAZUL COMPANIILOR DE TELEFONIE MOBILĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA

Doctorand **Dragoş DUCA**
Academia de Studii Economice din Moldova

MARKET ENTRY STRATEGIES: CASE OF MOBILE PHONES COMPANIES FROM THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Summary. Emerging markets are characterized by great uncertainties in the business environment, which can cause unpredictable consequences. Therefore, foreign investors must take a number of important decisions when entering these markets, such as entering at the right time, diversifying enough, launching products and services that are in demand on these markets, using the right branding strategies etc.. In this paper, we analyze the market entry strategies of foreign companies like Orange Moldova and Moldcell on the Moldovan mobile telephony market. The study has proved that investing in the latest technologies, offering products available on the European market and developing branding campaigns to establish and refresh their image contribute greatly to entering and maintaining a position on the market. Whilst the growth of mobile phone customers was beyond the one predicted by the local government strategy, both companies chose a slow investment path, only increasing their investments in the last few years. The study also shows that foreign companies carry out a rigorous analysis of the legal framework, and were able to succeed because of their a deep knowledge of the peculiarities of the market, as well as their extensive experience in neighboring markets.

Keywords: market economy, competition, competitive mechanisms, peculiarities of the market, mobile telephony services, marketing, marketing strategies, marketing competitive strategies, aggressive marketing strategies, defensive strategies, economic legislation, launching on the market, investments, quality.

Rezumat. Economiile statelor în tranziţie se caracterizează prin mari incertitudini ale mediului de afaceri, ceea ce poate genera consecinţe imprevizibile. Din aceste considerente, intrarea companiilor străine pe aceste pieţe presupune luarea unor decizii importante în vederea stabilirii perioadei de intrare, modului de pătrundere, gradului de diversificare sortimentală, lansarea propriu-zisă pe piaţă etc. În lucrarea de faţă au fost analizate strategiile utilizate de companiile străine Orange Moldova şi Moldcell pentru intrarea pe piaţa serviciilor de telefonie mobilă a Republicii Moldova. Studiul atestă necesitatea unor eforturi deosebite în vederea pregătirii intrării pe piaţă pentru potenţialii investitori străini, în acest scop fiind necesare analize riguroase ale cadrului juridico-legal al ţării. Companiile străine incluse în cercetare au reuşit să intre şi să se menţină pe piaţă datorită experienţei ample în alte ţări din Estul Europei şi a cunoaşterii particularităţilor pieţei nationale. S-a constatat că investiţiile în tehnologiile de ultimă oră, oferirea produselor deja populare în Europa Centrală, dezvoltarea strategiilor publicitare şi de rebranding au contribuit considerabil la intrarea şi menţinerea poziţiei pe piaţă a companiilor de telefonie mobilă. Cu toate că numarul de utilizatori şi pătrunderea infrastructurii a depăşit prognoza Ministerului Transporturilor şi Telecomunicaţiilor, ambele companii străine au ales strategii de intrare precaute, amânând creşterea investiţiilor mari pentru ultimii ani.

Cuvinte-cheie: economie de piaţă, concurenţă, mecanisme concurenţiale, caracteristici ale pieţei, servicii de telefonie mobilă, marketing, strategii de marketing, strategii concurenţiale de marketing, strategii agresive de marketing, strategii defensive, legislaţie economică, lansare pe piaţă, investiţii, calitate.

INTRODUCERE

În economia liberală întreprinderile îşi desfăşoară activitatea în condiţiile unei puternice competiţii, atât pe piaţa internă, cât şi pe cea externă [1]. Iată de ce, pentru a putea realiza obiectivele propuse, întreprinderile trebuie să elaboreze şi să implementeze strategii economice de marketing bine fundamentate. În atare situaţie, mecanismele concurenţiale reprezintă o componentă importantă a teoriei şi practicii economice. Anume ele stau la baza elaborării strategiilor în general şi ale celor concurenţiale de marketing în particular [2].

De menţionat că, în situaţia în care statele exsovietice, inclusiv Republica Moldova, nu au fost pregătite din timp pentru lansarea într-o economie liberală, acestea s-au confruntat, la etapa iniţială a reformelor, cu numeroase probleme de ordin social, economic şi politic. Cu toate că ţările în curs de tranziţie împart o moştenire comună de planificare centralizată, liberalizarea lor economică nu s-a materializat identic şi simultan. Însă, pe parcursul anilor, toate domeniile de activitate economică au fost liberalizate, astfel încât economiile în tranziţie au furnizat mari oportunităţi de extindere pentru companiile internaţionale, repre-

Tabelul 1

Descrierea generală a companiilor de telefonie mobilă prezente pe piaţa Republicii Moldova

	MOLDTELECOM	VOXTEL/ ORANGE	MOLDCELL	EVENTIS
Strategii la nivel de organizaţie, de stabilitate şi de creştere				
Anul fondării	*1 aprilie 1993*	*Februarie 1998*	*1999*	*2006*
Anul intrării pe piaţa naţională	*Aprilie 1993*	*Octombrie 1998*	*28 Aprilie 2000*	*21 Decembrie 2007*
Experienţa internaţională	**Moldtelecom** este operatorul naţional de telecomunicaţii şi totodată cea mai mare companie de telecomunicaţii din Republica Moldova. Deţine acorduri de colaborare cu majoritatea actorilor importanţi de pe piaţa telefoniei mobile europene şi CSI.	**Orange Moldova** este parte a **Grupului France Telecom**, unul dintre liderii mondiali în servicii de telecomunicaţii. La nivel internaţional, Orange Moldova a fost prima companie din lume care a lansat în premieră mondială serviciul HD Voice pentru telefonia mobilă.	**Fintur Holdings BV** **Companiile acţionare:** TELIASONERA – Suedia, Finlanda, Norvegia, Danemarca şi TURKCELL – Turcia. **Companii afiliate:** AZERCELL – Azerbaidjan, GEOCELL – Georgia, Kell – Kazahstan, TCELL – Tadjikistan, NCELL – Nepal, UCELL – Uzbekistan	A avut extindere doar în Chişinău, Bălţi, Soroca, Orhei. Ulterior, la 5 februarie 2011 activitatea companiei a fost sistată.

zentând astăzi un bun prilej de creştere şi aprofundare a concurenţei în cadrul lor [3].

Intensitatea reformelor a afectat în mod diferit perceperea atractivităţii economiei de tranziţie pentru investitorii străini. Pieţele din noile state independente s-au deschis pentru toţi investitorii în acelaşi timp, însă modelele de intrare poartă un caracter diferenţiat şi contrastează substanţial atât în funcţie de piaţa gazdă, cât şi de tipul investiţiilor [4].

Este bine cunoscut şi faptul că economiile statelor în tranziţie, care încă mai moştenesc sistemele şi instituţiile comuniste, se caracterizează prin mari incertitudini ale mediului de afaceri, ceea ce poate genera consecinţe imprevizibile [5]. Din aceste considerente, intrarea companiilor străine pe pieţele respective solicită eforturi deosebite în vederea stabilirii perioadei de intrare, modului de pătrundere, gradului de diversificare sortimentală, lansarea propriu-zisă pe piaţă etc., decizii şi acţiuni stipulate în strategiile de marketing, elaborate şi implementate în vederea facilitării pătrunderii întreprinderilor pe pieţe noi şi penetrării ulterioare a acestora [6]. Faptul dat poate fi observat şi din intrarea pe piaţa serviciilor de telefonie mobilă a Republicii Moldova a unor companii străine cu o experienţă bogată de marketing, informaţia generală despre acestea fiind prezentată în tabelul 1.

CADRUL JURIDICO-LEGAL

Cadrul juridico-legal şi cunoaşterea pieţei reprezintă doi factori principali care influenţează viteza şi gradul de intrare a companiilor straine pe piaţa ţărilor cu economie de tranziţie, contribuind la creşterea numărului de companii şi la generarea de noi posibilităţi de dezvoltare a corporaţiilor multinaţionale [3; 5].

Analiza situaţiei curente în acest domeniu denotă existenţa unui spectru foarte larg de instrumente legislative naţionale (tabelul 2).

Însă, considerăm că implementarea reformelor şi legilor care au ca obiect reglementarea concurenţei prezintă deficienţe, în special în ceea ce vizează gradul de conlucrare între instituţiile de resort. Procesul de instituţionalizare a normelor legale specifice eco-

Tabelul 2

Componenta legislativă în reglementarea mediului concurenţial

Competenţa	Parlamentul	Guvernul	Ministerele	Autorităţile de specialitate şi standardizare
Tipul actului legislativ	Constituţia	Hotărâri	Ordine	Instrucţiuni
	Legi	Ordonanţe	Decizii	Decizii
	Hotărâri	Dispoziţii	Normative	Standarde
	Coduri			

Sursa: elaborat de autor în baza actelor legislative ale Republicii Moldova

nomiei de piață a început după proclamarea independenței și reformarea tuturor sferelor de activitate economico-socială. Principiul liberei concurenţe şi protecţiei concurenţei loiale este consfinţit de Constituţia Republicii Moldova adoptată la 29 iulie 1994. În conformitate cu Titlul I, Principiile Generale, al Constituției, factorii de bază ai economiei sunt: piața, libera inițiativă economică, concurența loială. Totodată, articolul 126, aliniatul (1) al legii supreme invocă următoarele: economia Republicii Moldova este o economie de piață, de orientare socială, bazată pe proprietatea privată și pe proprietatea publică, antrenate în concurență liberă [7].

Potrivit prevederilor Legii comunicațiilor electronice nr. 241-XVI din 15 noiembrie 2007, Agenția Națională pentru Reglementare în Comunicații Electronice și Tehnologia Informației (ANRCETI) identifică piețele relevante și efectuează analiza acestora în scopul determinării faptului dacă piața respectivă este suficient de competitivă. Analiza piețelor are ca scop impunerea, menținerea, modificarea ori retragerea obligațiilor speciale preventive față de furnizorii cu putere semnificativă pe piețele corespunzătoare. Un furnizor este considerat ca având putere semnificativă pe o anumită piață relevantă doar în cazul în care acesta deține, conform analizei de piață corespunzătoare, o cotă de piață egală sau mai mare de 35 la sută și dacă, în urma analizei de piață, ANRCETI constată că pe această piață nu există concurență efectivă.

În cazul în care, în urma unei analize de piață realizate în condițiile legii, un furnizor este desemnat ca având putere semnificativă pe o piață relevantă, ANRCETI impune acestuia, în modul stabilit, una sau mai multe dintre următoarele obligații:

- asigurarea transparenței privind interconectarea și accesul la rețele sau la infrastructura asociată;
- publicarea ofertei de referință;
- neadmiterea discriminării în legătură cu interconectarea sau accesul;
- evidența contabilă separată;
- furnizarea înregistrărilor contabile;
- asigurarea accesului la elemente specifice ale rețelei și la infrastructura asociată și utilizarea acestora;
- recuperarea investițiilor, controlul tarifelor și fundamentarea lor în funcție de costuri;
- prezentarea tuturor informațiilor care au stat la baza stabilirii tarifelor și ajustarea acestor tarife [8].

Reieșind din strategia de orientare spre statele europene și din necesitatea creării unei infrastructuri moderne, care să asigure integrarea rețelelor naționale de telecomunicații cu cele europene și mondiale în concordanță cu recomandările organismelor internaționale [9], Republica Moldova a demarat transformările instituționale privind separarea funcțiilor de reglementare de cele de operare și a poștei de telecomunicații, care au fost urmate de restructurarea întreprinderilor și elaborarea cadrului legal și de reglementare.

Ca și în majoritatea țărilor din Europa Centrală și de Est, care au întreprins reforme legislative orientate spre cadrul legal european (Directivele UE din 1997 și 2002) și ca urmare a condițiilor specifice ale Acordului de aderare a Republicii Moldova la Organizația Mondială a Comerțului (OMC) privind serviciile de telecomunicații de bază, în anul 2000 a fost creată Agenția Națională pentru Reglementare în Telecomunicații și Informatică. Principalele responsabilități atribuite structurii nou create au cuprins asigurarea domeniului telecomunicațiilor și informaticii cu documente de reglementare și standarde tehnice în conformitate cu legislația în vigoare și cu strategia de dezvoltare a telecomunicațiilor, activitatea de acordare, suspendare, retragere, prelungire a licențelor și autorizațiilor în domeniul respectiv, precum și controlul și contracararea acțiunilor îndreptate împotriva concurenței [10].

UNELE TENDINȚE ÎN EVOLUȚIA PIEȚEI SERVICIILOR DE TELEFONIE MOBILĂ

Odată cu apariția unor reglementări clare ce vizează piața telecomunicațiilor și consolidarea sectorului per ansamblu, au apărut premisele pentru liberalizarea pieței și redarea unei evoluții dinamice, caracterizată prin restructurare și liberalizare în condițiile unor evoluții tehnologice inovative.

Astfel, în Republica Moldova în 1992 se naşte piaţa telefoniei mobile, iar din anul 1996 aceste servicii au fost standardizate. Primii doi operatori străini de telefonie mobila au fost:

- compania franceză Voxtel (mai târziu devine Orange), care intră pe piaţă din 1998;
- compania nordică Moldcell, începînd cu anul 2000.

Orange Moldova este un operator de telefonie mobilă din Republica Moldova, care activează în standardele GSM, UMTS și 4G. Compania a primit licența de la Ministerul Telecomunicațiilor în februarie 1998, sub denumirea de Voxtel, și s-a lansat comercial în octombrie 1998. În iulie 2007, Orange Moldova a anunțat că deține un milion de utilizatori sau unul la fiecare patru moldoveni. Serviciile prestate de Orange sunt telefonie mobilă, internet mobil și fix și transport de date.

Compania Moldcell s-a lansat pe piața telecomunicațiilor mobile din Republica Moldova pe 28 aprilie 2000 și activează în standardele GSM, UMTS si 4G.

Prin apariția sa, piața telefoniei mobile cunoaşte schimbări substanțiale în sensul accesibilității și diversității de servicii și produse, realizând astfel investiții considerabile în sensul aplicării în practică a celor mai recente soluții de comunicare mobilă. Această companie a revoluționat piața telefoniei mobile de la noi, fiind primul operator care a implementat tehnologiile, la acel moment, ultraperformante GPRS și EDGE, Republica Moldova numărându-se printre primele țări ale Europei care dispune de astfel de tehnologii.

Moldtelecom este operatorul național de telecomunicații și totodată cea mai mare companie de telecomunicații din Republica Moldova. La 1 aprilie 1993, în urma restructurării sectorului de telecomunicații a fost înființată Întreprinderea de Stat „Moldtelecom". La 5 ianuarie 1999, întreprinderea a fost reorganizată în societate pe acțiuni, statul fiind fondator și unic acționar. De-a lungul activității sale, Moldtelecom a parcurs o perioadă de perfecționare și evoluție continuă, de la un monopol de stat la o companie deschisă pentru colaborare, de la tradiționala telefonie fixă, până la cele mai avansate servicii. Actualmente, Moldtelecom este unica companie care oferă populației întreaga gamă de servicii de telecomunicații: telefonie fixă, telefonie mobilă, servicii internet, transport de date și televiziune digitală. Pe piata telefoniei mobile, Moldelecom opereaza rețeaua de telefonie mobilă CDMA, UMTS și 4G+ Unité.

În 2012, numărul de abonaţi la serviciile de telefonie mobilă a depăşit numărul de locuitori în Republica Moldova. În anul 2014, cea mai semnificativă cotă a pieței de telefonie mobilă a fost deținută de Orange Moldova – 58,3% de utilizatori. Moldcell a avut o cotă de piață de 34,38%, iar Moldtelecom – de 7,31.

Conform ultimelor date statistice, în trimestrul III al anului 2015, volumul total al vânzărilor efectuate de furnizorii de telefonie mobilă (Orange Moldova, Moldcell și Moldtelecom sub marca comercială Unité) a crescut și a atins cifra de 965,21 mil. lei. Veniturile Moldtelecom și Moldcell provenite din furnizarea serviciilor de telefonie mobilă au însumat 38,8 mil. și respectiv – 264,7 mil. lei. Vânzările Orange Moldova au alcătuit 661,7 mil. lei. Conform situației la 30 septembrie 2015, Orange Moldova deținea, în funcție de cifra de afaceri, 68,55% din piață, Moldcell – 27,43% și Moldtelecom – 4,02%.

Raportată la situația din alte țări, rata de penetrare a serviciului de telefonie mobilă în Republica Moldova depășește media globală (95,5%) cu 27,4 p. p. Acest indicator este mai mic cu 1,8 p. p. decât media în statele UE (124,7%), inclusiv în România (cu 3,7 p.p.) și cu 17,7 p. p. comparativ cu țările CSI (140,6%), inclusiv în Ucraina (cu 15,2 p.p.).

După cum am mentionat, sursa primară de succes în cadrul organizaţiilor internaţionale care investesc în economia de tranziţie reprezintă ***experienţa internaţională şi relevanţa experienţei anterioare***, prin evaluarea practicilor de afaceri predominante şi preferinţelor consumatorilor în pieţele gazdă [6]. Această experienţă reduce riscul care poate fi perceput de eventuala expansiune suplimentară internaţională. Funcţionând în mai multe ţări, se îmbunătăţeşte diversitatea de evenimente la care este expusă o firmă, fapt care duce la o bază de cunoaştere mai extinsă şi mai diversă. Ultima este obţinută prin operaţiuni care produc dezvoltarea logisticii, efectuând expansiunea inteligenţei şi astfel se adună avantajele regiunii respective. Cu cât este mai asemănătoare o potenţială piaţă locală cu alte pieţe cu care firma deja a colaborat, cu atât este mai simplu şi mai eficient de efectuat transferul de cunoştinţe.

Astfel, compania **Moldcell** face parte dintr-o familie mare de operatori GSM, **Fintur Holdings BV**, care a fost fondată în Olanda. Pachetul de control al Fintur Holdings BV îl deține unul dintre cele mai avansate grupuri de telecomunicații mobile din lume – TeliaSonera (74%), care a fost creată în urma fuzionării a două companii – Telia (Suedia) și Sonera (Finlanda). Turkcell detine 26% din actiuni. Fintur Holdings BV devine un holding puternic în regiune, prin investirea capitalului în soluții de ultimă oră. Conform poziției Fintur, extinderea bine planificată este un element cheie în creșterea cifrei de afaceri. În același timp, Fintur este acționarul mai multor operatori de telefonie mobila naţionali, precum în Azerbaidjan şi în Georgia.

France Telecom este acționarul majoritar al companiei **Orange Moldova** (prin intermediul diviziei sale de telecomunicații mobile, Orange SA), cu o cotă de 61% din acțiuni, după ce și-a mărit participația cu 10% în februarie 2006, din care 4,33% aparțin operatorului român Orange România, controlat la rândul său de gigantul francez. Pe data de 19 aprilie 2006, acționarii au decis trecerea Voxtel printr-un proces de rebranding, în urma căruia a devenit Orange Moldova la 25 aprilie 2007. Alți acționari ai Orange Moldova sunt Moldavian Mobile Telephone Bis cu 33,45% și IFC cu 5,55%. Orange S.A. este actionarul mai multor operatori locali în Europa Centrală şi de Est, precum în Polonia, Armenia, Slovacia şi România.

Tendințele principale atestate pe piața de comunicații electronice se vor perpetua și în continuare. Estimările arată că cea mai dinamică piață în anul 2015 a continuat să fie piața serviciilor de acces la Internet la puncte fixe și mobile, pe această piață au

Tabelul 3

Analiza SWOT a sectorului de telefonie mobilă

Puncte tari	Puncte slabe
• Distanta geografică mică dintre piaţa de producere şi Republica Moldova • Puterea internă a vânzării cu amănuntul înaltă • La momentul intrării nu existau alţi concurenţi, rivali • Creşterea volumului total al traficului total de voce în reţelele mobile • Portabilitatea numerelor de telefonie mobilă	• Diminuarea numărului utilizatorilor la serviciul de telefonie mobilă • Diminuarea veniturilor din vânzarea serviciilor de telefonie mobilă • Lărgirea programelor de loialitate prin reţinerea abonaţilor în cadrul unei reţele • Ponderea utilizatorilor la PrePay este mai mare decât la PostPay • Utilizarea serviciului de telefonie mobilă prin reţeaua Internet (Skype, Viber)
Oportunităţi	**Ameninţări**
• Îmbunătăţirea parametrilor de calitate pentru serviciul public de telefonie mobilă • Disponibilitatea reţelelor de telefonie mobilă • Satisfacţia utilizatorului • Creşterea numărului mediu de minute vorbite lunar de un utilizator • Dinamica trecerii utilizatorilor de pe piaţa serviciilor de telefonie fixă la serviciile de telefonie mobilă	• Fiabilitatea serviciului furnizat • Creşterea reclamaţiilor ce vizează serviciile de telefonie mobilă • Integritatea serviciului • Scăderea ratei de penetrare a serviciului de telefonie mobilă • Încetinirea creşterii pieţei de telefonie mobilă

***Sursa**: elaborat de autor*

crescut vânzările, traficul de internet și viteza de accesare a acestuia, dar și numărul de abonați, rata de penetrare a serviciilor respective. Trendul ascendent al acestei piețe este stimulat de sporirea gradului de influență a internetului asupra vieții cotidiene a cetățenilor [11], dezvoltarea infrastructurii de acces la internet în baza tehnologiilor 3G și 4G, precum și a fibrei optice, de oferte avantajoase și atractive pentru utilizatori [12].

Influența semnificativă a pieței de telefonie mobilă (tabelul 3) asupra situației în sectorul comunicațiilor electronice se explică prin faptul că această piață asigură jumătate din volumul total al vânzărilor efectuate în sector și investițiile în aceasta piață au crescut de trei ori din 2013 în 2014 [12].

Indiferent de participanții locali, care sunt prezenți în piața gazdă, forța locală a vânzării cu amănuntul poate constitui un factor inhibitor în atractivitatea intrării noilor companii pe piața țărilor cu economie în tranziție. În acest context, circa 1/3 din veniturile totale ale furnizorilor (37%) au fost obținute pe piața cu ridicata, iar 2/3 – pe piața cu amănuntul.

STRATEGII DE MARKETING ÎN VEDEREA INTRĂRII ȘI PENETRĂRII PIEȚEI SERVICIILOR DE TELEFONIE MOBILĂ

Strategia economică a firmei reprezintă un ansamblu de obiective economice pe care conducerea își propune să le realizeze și acțiuni ce trebuie întreprinse pe diferite segmente de timp, în vederea menținerii competitivității și a dezvoltării durabile. O bună strategie economică trebuie:

- să permită o confruntare eficientă a firmei cu alte firme într-un proces economic concurențial, în condițiile unui mediu în permanentă evoluție;
- să facă față cu succes, prin produse și servicii noi sau modernizate, exigentelor sporute ale consumatorilor sub raportul calităţii, al preţurilor şi tarifelor;
- să realizeze perfecţionarea continuă a structurilor existente astfel încât sa fie cât mai bine adaptate noilor exigente impuse, modificărilor care survin în tehnologii, pe pieţele de desfacere şi cerinţelor în continuă creştere şi schimbare ale consumatorilor [13].

Totodată, *strategiile de marketing* reprezintă vectori esențiali în asigurarea succesului și dezvoltarea competitivității întreprinderilor și sunt abordate printr-o prismă dihotomică, inclusiv ca formarea unei legături dintre: realitățile externe și cele interne, între piețe și afacere, între clienți și acționari, între creativitate și analiză, între promisiuni și realitate, între prezent și viitor, iar *strategiile concurențiale de marketing* orientate spre stabilirea unor poziții concurențiale profitabile și sustenabile, în raport cu concurenții, prin folosirea eficientă a instrumentarului de marketing, sunt comparate cu strategiile de război [14].

Succesul companiilor de telefonie mobilă, care au intrat pe piața Republicii Moldova, se datorează unor strategii importante (*organizaționale, cooperative și de afaceri – ofensive și defensive*) pe care acestea le-au pus

în aplicare. Astfel, strategiile care definesc modul de a intra în competiție, au evoluat pe parcursul anumitor perioade de timp în funcție de obiectivele definitorii pe termen scurt, mediu și pe termen lung.

În conformitate cu valoarea numerică, timpul și tipul investițiilor, cât și existenţa competiţiei, clarităţii cadrului juridic și antreprenorial în economiile de tranziție, putem vorbi despre două strategii alternative de intrare a investițiilor străine:

- investiţii mici dar pe o durată mai lungă;
- investiţii mari şi imediate.

Atunci când cadrul legislativ nu este clar pentru a facilita stabiliarea companiilor spre exemplu, investitorii pot decide urmarea unor strategii mai precaute, precum "joint venture" cu investitii mai mici pentru a evita riscurile existente sau necunoscute [15]. În cazul în care nu există competiție locală, însă alte condiții sunt prielnice, investitorii străini pot planifica o strategie de atac imediată cu o intrare rapidă și în plină forță pentru a nu pierde avantajul primului venit. Ambele opțiuni necesita dezvoltarea unor planuri pe dimensiuni diferite și cu impact divers. În fiecare intrare planificată urmează să se ia în considerare incertitudinea de piață și ireversibilitatea potențială de investiții. Angajamentele extinse și precoce tind spre reducerea flexibilității și spre sporirea expunerii de risc. De regulă, firmele care au nimerit în mijlocul incertitudinilor mari nu mai doresc să efectueze intrări pe piețe specifice [15].

Iniţial Republica Moldova reprezenta un segment de piaţă suficient de mare şi neexploatat pentru a fi profitabil şi companiile au avut o creştere potenţială sporită. Accentul a fost plasat pe ***strategii de ofensiva într-o sferă cu caracter de pionierat***, care presupun adoptarea unor poziţii noi şi instalarea ca lider pe un teren total nou. Aceasta înseamnă a fi primul care se extinde pe noi arii geografice, a încerca să creezi noi segmente prin introducerea produselor cu atribute diferite şi caracteristici care vin cel mai bine în întâmpinarea dorinţelor noilor clienţi. Ideea de bază într-o astfel de strategie este de a câştiga o poziţie semnificativă pe piaţa nouă.

Pe întreaga perioadă de activitate, companiile au dezvoltat şi promovat strategii bazându-se pe ideea că segmentul principal al pieţei de desfaceri vor fi tinerii. De aceea, investiţiile în tehnologiile de ultima oră şi aducerea acestora pe piaţa Republicii Moldova a avut un impact asupra creşterii numărului de consumatori. Datele statistice relevă că în Republica Moldova în anul 1998, densitatea telefoanelor mobile era de numai 0,3%, în timp ce în anul 2000, deja 18% din populatie deţinea telefoane mobile. Aria de acoperire cu reţea era disponibilă la 80% din populatie. Până în 2004 se pune în evidenţă o creştere a densităţii telefoniei mobile, care a depăşit radical prognoza şi prevederile politicii naţionale în acest domeniu [16]. Însă, investițiile cele mai mari în acest sector au avut loc în 2013–2014, ceea ce sugerează că investitorii străini au optat pentru investiții mici pe o durată mai lungă, amânind investițiile mai considerabile care implică riscuri mai mari cu mai mult de 10 ani.

Odată cu apariţia mai multor companii şi acoperirea pieţei, avantajul de pionierat se epuizează şi în conformitate cu teoria clasică de intrare pe piaţă, preţul ar trebui să devină elementul principal al competiţiei [17]. În Republica Moldova însa, cota cea mai mare pe piaţă o au companiile Moldcell şi Orange, pe când Moldtelecom încasează un venit mediu lunar pe consumator de telefonie mobilă care constituie 29,2 lei, mai mic faţă de Moldcell şi Orange. Aceste două companii au reuşit să atragă consumatorii prin intermediul strategiilor de marketing direcţionate spre creşpterea imaginii. Orange, spre exemplu, a executat un exerciţiu de rebranding în anul 2006, trecând de la Voxtel la logoul portocaliu şi memorabil Orange. Timp de patru ani, Orange şi Moldcell erau reprezentate prin aceeaşi culoare portocalie a logoului. În 2010, Moldcell a decis să abandoneze cerbul prietenos şi săşi reinoiască imaginea.

Moldcell a reuşit să cultive şi să captiveze atenţia consumatorilor şi prin introducerea:

- plăţilor electronice în 2007;
- primului plan tarifar pentru persoanele cu dizabilităţi de auz în 2006;
- renumitei platforme „Nascut in Moldova".

Moldtelecom a lansat reţeaua Unite cu o campanie de publicitate în 2007, dar deja pierduse avantajul de pionierat, consumatorii cunoscând mai bine marca Moldcell şi Orange.

Cunoașterea concurenților joacă un rol hotărâtor în planificarea de marketing [13]. Compania trebuie să compare constant produsele, preţurile, canalele de distribuţie şi acţiunile de promovare cu cele ale companiilor concurente. Astfel ea poate identifica avantajele şi dezavantajele pe care le are în lupta cu acestea lansând atacuri mai precise asupra concurentului şi apărându-se mai bine de atacurile lui [18]. Un alt factor, care ar determina intrarea pe piaţă, poate fi lipsa de informație corectă despre oportunitățile de implementare a noilor produse prin companiile internaționale în certitudinea de sporire a pieței sau schimbare a preferințelor utilizatorilor finali în ceea ce privește utilizarea serviciului de telefonie mobilă [6], [19], [20].

Orange şi Moldcell reusesc să-şi crească şi să-şi menţină cota pe piaţă datorită strategiilor de investiţii în tehnologiile de ultimă oră. De asemenea, ace-

stea dezvoltă şi lansează pachete inovative de servicii, precum apeluri nelimitate care deja erau populare în Europa Centrală. Tehnologiile de ultimă oră și gamă largă de servicii determină loialitatea clienţilor şi le permite ambelor companii să extragă venituri pe baza disponibilităţii clienţilor de a accepta preţuri mai mari pentru o calitate a serviciilor mai bună, chiar daca aceasta ar fi percepută din publicitatea compesitoare la televizor sau în retelele sociale.

Intrarea noilor companii în economiile de tranziție pot contribui la sporirea productivităţii companiilor naționale, dacă acestea adoptă strategii competitive, sau pot contribui la scăderea posibilităţilor producătorilor autohtoni de a concura pe piaţa gazdă. Stabilirea companiilor Orange şi Moldcell pe piaţa Moldovei au influenţat dezvoltarea companiei naționale de telecomunicaţii Moldtelecom, aceasta lansând în 2007 servicii de telefonie mobilă sub marca comercială Unite. În acelaşi timp, lipsa fondurilor suplimentare pentru investiţii în tehnologiile de ultimă oră şi venitul scăzut din cauza strategiei low-cost a companiei Moldtelecom nu a permis acesteia să dobandească o cotă mai mare pe piaţă.

Generalizând cele expuse, putem menţiona că începând cu anul 2000, când pe piața Republicii Moldova activau trei companii în domeniu, au evoluat și strategiile utilizate. Dacă inițial predominau strategiile de ocupare a pieței, de extindere și creștere, ulterior a apărut necesitatea de a promova strategii concurențiale de marketing, precum diversificarea ofertei şi a gamei de produse, a campaniilor promoționale şi a investiţiilor în tehnologiile moderne, ceea ce are o mare influenţă asupra atragerii consumatorilor care sunt gata să accepte preţurile stabilite. Companiile **Moldcell** şi **Orange Moldova** se deosebesc de Moldtelecom prin produse și servicii superioare deja populare în Europa Centrală, calitatea serviciilor, campanii promoţionale bine gândite și realizate, inclusiv investirea sumelor importante pentru desfășurarea acestora, acţiunile promoţionale care implică tinerii, persoanele cu dezabilităţi, sau pe cei care sunt mai avansaţi în utilizarea tehnologiilor (de exemplu plăţile electronice), calitatea și eficiența procesului tehnologic, încrederea şi loialitatea consumatorilor etc.

CONCLUZII

În concluzie, putem constata că piața telefoniei mobile în Republica Moldova reprezintă un sector economic bine stabilit, atractiv pentru investiții, cu un cadru legislativ favorabil care a evoluat pe parcurs şi a permis extinderea a trei companii (două dintre care străine) şi care a reuşit să se dezvolte cu ritmuri rapide începând din 1998. Odată stabilite, Orange Moldova, Moldcell şi Moldtelecom au continuat să-şi crească şi să-şi protejeze poziţia pe piaţa aplicând strategii de marketing centrate pe comportamentul şi cererea consumatorilor (investiţii în tehnologii de ultimă ora, cheltuieli pentru branding şi rebranding, menţinerea calităţii serviciilor, lărgirea gamei de produse şi introducerea pachetelor atrăgătoare deja populare în Europa Centrală). Prin oferirea serviciilor de calitate, Orange Moldova şi Moldcell au reusit să obţină o creştere a numărului de consumatori şi loialitatea acestora, ceea ce le-a permis stabilirea preţurilor mai mari comparativ cu compania locală Moldtelecom.

Cu toate că numarul utilizatorilor de telefonie mobilă a depăşit prognoza Ministerului Transportului şi Comunicaţiilor, consideram că Orange Moldova şi Moldcell totuşi au urmat o strategie de intrare precoce, amânând cele mai mari investitii în dezvoltarea infrastructurii mobile până în ultimii ani.

Considerând experienţa acestor companii pe piaţa locală şi cea din Europa de Est, creşterea investiţiilor şi a veniturilor în sectorul telefoniei mobile, este evident faptul că în Republica Mold0va s-a dezvoltat o concurenţă sănătoasă. Concurenţii locali continuă dezvoltarea strategiilor de marketing în baza unor analize SWOT pentru a-şi menţine şi creşte poziţia pe piaţă.

Intrarea unei noi companii, fie locale sau multinaţionale, ar solicita eforturi deosebite pentru a analiza riguros cadrul juridico-legal al ţării, pentru a cunoaşte particularitățile pieței și ale concurenţilor Moldcell, Orange Moldova şi Moldtelecom şi pentru a întelege care sunt oportunitățile și primejdiile pe care acestea le conţin.

BIBLIOGRAFIE

1. Wyatt-Walter A. Adam Smith and the liberal tradition in international relations. In: Rev. Int. Stud., vol. 22, no. 1, p. 5, 1996.
2. Chung H. F. L. Structure of marketing decision making and international marketing standardisation strategies. Vol. 43, no. 5/6. 2009.
3. Arnold D. J. and Quelch J. New strategies in emerging markets. Sloan Manag., vol. 40, no. 1, pp. 1-20, 1998.
4. Hoskisson R. E., Eden L., Lau C. M. and Wright M. Strategy in emerging economies. In: Acad. Manag. J., vol. 43, no. 3, pp. 249-267, 2000.
5. Marinov M. A., Marinova S. T., Manrai L. A. and Manrai A. K. Marketing Implications of Communist Ideological Legacy in Culture in the Context of Central and Eastern Europe: A Comparison of Bulgaria, Romania, and Ukraine. In: J. Euromarketing, vol. 11, no. 1, pp. 7-35, 2002.
6. Dawar N. and Chattopadhyay A. Rethinking marketing programs for emerging markets. In: Long Range Plann., vol. 35, no. 5, pp. 457-474, 2002.

7. Constituţia Republicii Moldova, adoptată la 29.07.1994. Publicată în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 1, din 12.08.1994.

8. Legea comunicaţiilor electronice nr. 241 din 15 noiembrie 2007. Publicată în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, Nr. 51–54, art. nr. 155.

9. I. M. F. E. Dept. Republic of Moldova: Selected Issues, IMF Staff Ctry. Reports, 2012.

10. Raport privind activitatea Agenției Naționale pentru Reglementare în Telecomunicații și Informatică și a evoluțiilor pieței serviciilor de telecomunicații și informatică în anul 2004, Agenția Națională Pentru Reglementare în Telecomunicații și Informatică.

11. Biroul National de Statistică. Cum bărbaţii şi femeile din Moldova utilizează timpul, 2013. [Online]. Available: http://www.statistica.md/public/files/publicatii_electronice/Utilizarea_timpului_RM/Infografice/Timp_general.pdf.

12. Vasilcov V. Piaţa serviciilor de acces la Internet mobil şi fix în creştere cu 18%, în 2014, agora.md, 2015. [Online]. Available: http://agora.md/stiri/8011/piata-serviciilor-de-acces-la-internet-mobil-si-fix-in-crestere-cu-18-in-2014. [Accesat: 12-Oct-2015].

13. Kotler P. and Keller K. L. Marketing Management, vol. 22, no. 4, 2009.

14. Macdonald J. and Neupert K. Applying Sun Tzu's terrain and ground to the study of marketing strategy. In: J. Strateg. Mark., vol. 13, no. 4, pp. 293-304, 2005.

15. Buckley P. J. and Casson M. C. Analyzing Foreign Market Entry Strategies: Extending the Internalization Approach. In: J. Int. Bus. Stud., vol. 29, no. 3, pp. 539-561, 1998.

16. Ministerul Transporturilor și Comunicațiilor. Strategia de dezvoltare a domeniului telecomunicațiilor. Publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 218/223 din 03.12.2004. [Online]. Available: http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=313969&lang=1.

17. Hauser J. R., Shugan S.M. Defensive Marketing Strategies, Marketing Science, vol. 2, pp. 319-360, 1983.

18. Chernev A. Strategic marketing management. Cerebellum Press, 2014.

19. Lembke J. Global Competition and Strategies in the Information and Communications Technology Industry: A Liberal-Strategic Approach. Bus. Polit., vol. 4, no. 1, pp. 41-69, 2002.

20. Smutkupt P., Krairit D. and Esichaikul V. Mobile Marketing: Implications for Marketing strategies. In: Int. J. Mob. Mark., vol. 5, pp. 126-139, 2010.

Ion Bolocan. *Blonda*, 1997, bronz, granit, 53 cm × 12 cm × 20,5 cm

ETAPELE REALIZĂRII UNEI PUBLICAŢII ȘTIINŢIFICE

Doctor în biologie **Alfreda ROȘCA**
Doctor în științe tehnice **Mihai GUZUN**
Cercetător științific **Viorica BOTNARU**
Institutul de Dezvoltare a Societăţii Informaţionale al AȘM

THE LIFE CYCLE OF A SCIENTIFIC PAPER

Summary. Nowadays when information, knowledge is a driving force of development, when technical and scientific progress is in a spectacular ascent, a particular attention deserve to be paid to the quality of scientific publications. Strong competition in all the fields, including science and innovation, huge sources of information, challenges of life dictate the rules - prosper the best. It's a well known fact that the quality of a scientific paper depends on the situation in the area, technical facilities and specialists' professionalism. In addition to the ability to conduct investigations, to study thoroughly the processes, phenomena, the researcher must have competent skills of written, analysis and synthesis of scientific results.

This article is going to facilitate the work of the actors involved in the writing of publication, to clarify the stages and issues related to these activities. Delimitation of steps in writing a scientific paper has a particularly important role in improving writing skills and sequencing activities, in efficient researcher's time organization, in enhancing the quality of published materials. The practical implementation of these findings will contribute to the effective use of science results, will discipline researchers, experts, analysts, ensure transparency, comparability and reproducibility of the processes.

Keywords: knowledge, publication, scientific article, dissemination, plan, quality, information resource.

Rezumat. La etapa actuală, când informaţia, cunoştinţele au devenit forţa motrice a dezvoltării, când progresul tehnico-ştiinţific este într-o spectaculoasă ascensiune, o atenţie mult mai deosebită se merită a fi acordată calităţii principalului produs al activităţilor de cercetare-dezvoltare, şi anume publicaţiilor ştiinţifice. Competiţia acerbă în toate domeniile, inclusiv în sfera ştiinţei şi inovării, sursele enorme de informaţii, provocările vieţii dictează regula – prosperă cei mai buni. Este cert faptul că ţinuta şi calitatea publicaţiilor ştiinţifice depinde de starea de lucruri în domeniu, de dotarea tehnică şi profesionalismul specialiştilor. În afară de abilităţile de a efectua investigaţii, de a studia aprofundat procesele, fenomenele, cercetătorul mai trebuie să dispună şi de competenţe de exprimare în scris, de analiză şi sinteză a rezultatelor obţinute.

Acest articol vine să faciliteze munca tuturor actorilor implicaţi în procesul de elaborare a unei publicaţii, să clarifice etapele şi activităţile aferente. Delimitarea etapelor scrierii unei publicaţii ştiinţifice are un rol deosebit de important în perfecţionarea abilităţilor de scriere şi ordonarea activităţilor, în organizarea eficientă a timpului cercetătorului, în sporirea calităţii materialelor publicate. Cunoașterea și implementarea unor asemenea practici va contribui la valorificarea eficientă a rezultatelor activităţilor de cercetare-dezvoltare, va disciplina cercetătorii, experţii, analiştii, va asigura transparenţa, comparabilitatea şi reproductibilitatea proceselor.

Cuvinte-cheie: cunoştinţe, publicaţie, articol ştiinţific, diseminare, plan, calitate, resursă de informare.

I. INTRODUCERE

Scopul principal al cercetărilor științifice constă în dobândirea cunoștinţelor. Acestea, fiind valorificate ulterior, oferă multiple beneficii umanităţii. Una dintre cele mai importante forme de punere în valoare a cunoștinţelor sunt publicaţiile științifice, care reprezintă o reflectare obiectivă și relevantă a celor mai importante rezultate ale activităţilor de cercetare. Informaţia știinţifică oglindită în publicaţii este stocată, de regulă, în cârti (în special, tratate și monografii) ce integrează articole, teze, rapoarte de cercetare, memorii ale unor conferinţe științifice (*proceedings*), în teze de doctorat, brevete de invenţie, granturi de cercetare (rapoarte științifice aferente) etc., toate acestea fiind imprimate pe suport de hârtie și/sau electronic.

Sunt considerate *publicaţii științifice* informaţia ce aparţine unei tipologii variate, de la simple referate tematice la tratate de specialitate, elaborate de un singur cercetător sau de echipe academice, rapoarte ale unor proiecte de cercetare, lucrări de licenţă, master, disertaţii, articole, teze, studii, comunicări știinţifice, lucrări ale conferinţelor, congreselor, ediţii seriale de specialitate, monografii, dicţionare, enciclopedii etc., indiferent de mediul de stocare – suport de hârtie sau electronic.

Validarea și valorificarea rezultatelor originale obţinute în activitatea de cercetare se face prin dise-

minarea acestora în comunitatea ştiinţifică, elaborarea şi publicarea lucrărilor ştiinţifice fiind cea mai importantă activitate întreprinsă în acest sens. Acceptarea unei lucrări într-o revistă de specialitate de prestigiu, după o verificare prin procedura „peer-review", este o garanţie a valorii rezultatelor originale [1].

Este cunoscut faptul că una din trăsăturile de bază ale cercetării ştiinţifice este precizia. O altă caracteristică primordială a publicaţiei ştiinţifice ar trebui să fie claritatea. Spre deosebire de scrierea literară, în care folosirea figurilor de stil şi a multiplelor sensuri este nu numai acceptată, ci şi încurajată, în cea ştiinţifică, în care fenomenele complexe sunt descrise şi explicate în alt mod, uneori pentru prima dată, trebuie folosite cuvinte şi expresii clare cu sens univoc. Din păcate, în lumea reală a publicaţiilor ştiinţifice acest deziderat nu întotdeauna este respectat. Mulţi cercetători nu îşi pot exprima clar şi simplu ipotezele şi concluziile. De aceea, o bună parte din rezultatele obţinute din cercetarea ştiinţifică rămân neînţelese. Autorii ar îmbunătăţi substanţial calitatea unei lucrări ştiinţifice şi şansele acesteia de a fi acceptată spre publicare dacă ar acorda scrierii ei aceeaşi atenţie ca şi cercetării ca atare [2]. Iar o cercetare pe care omul de ştiinţă nu poate să o comunice celorlalţi, de regulă, nu are finalitate reală.

Orice publicaţie ştiinţifică trebuie să îndeplinească o serie de criterii care presupun tratarea cuprinzătoare, corectă, obiectivă a subiectului şi forma adecvată de prezentare. În conformitate cu rigorile unanim acceptate în cercetare, se consideră că o lucrare model se caracterizează prin următoarele calităţi:

- începe cu o definiţie şi o descriere clară a subiectului şi tematicii abordate;
- este uşor de înţeles pentru cititorii care au fundamentul de cunoştinţe necesar în domeniul respectiv;
- acoperă întregul subiect şi merge până la un nivel suficient de detaliere;
- este redactată corect sub aspect gramatical şi are toate semnele diacritice necesare, cele specifice limbii române, după caz şi altor limbi;
- foloseşte corect termenii de specialitate şi îi explică, aşa încât cititorii nu au nevoie să recurgă la alte surse pentru a înţelege mesajul ştiinţific;
- utilizează un limbaj cât mai îngrijit şi elegant, evitând construcţiile de frază preluate din alte limbi;
- foloseşte stilul de exprimare şi convenţiile de redactare încetăţenite în lucrări ştiinţifice de specialitate;
- textul este explicit, precis şi concis, nu conţine afirmaţii vagi, evită avalanşa de cuvinte;
- îi ajută pe cititorii interesaţi să găsească alte articole legate de acelaşi subiect şi alte surse de informaţie externe, furnizează legături spre alte publicaţii;
- are un volum potrivit cu subiectul, nu conţine fragmente care ar merita lucrări separate şi nici nu îi lipsesc părţi esenţiale;
- are o structură alcătuită din secţiuni bine organizate;
- conţinutul este neutru, echilibrat şi obiectiv atunci când despre subiectul în cauză există mai multe puncte de vedere deosebite;
- reflectă opinia experţilor şi nu cea a nespecialiştilor, atunci când cele două diferă;
- se bazează pe surse de încredere şi le precizează în suficiente detalii bibliografice;
- conţine tabele, figuri, grafice, imagini care ajută la înţelegerea subiectului;
- pune accentul atât pe cantitatea, cât şi pe calitatea informaţiilor.

Publicaţia ştiinţifică este unul din elementele de ieşire a procesului de cercetare ştiinţifică şi face parte din categoria *produse software* (Referinţă: ISO 9001:2015 „Sistem de management al calităţii – Cerinţe", cap. 3 „Termeni şi definiţii"). Prin urmare, pentru publicaţiile ştiinţifice sunt caracteristice toate fazele ciclului de viaţă al produsului, descrise în cap. 8 al versiunii actuale a Standardului ISO 9001.

PUBLICAŢIA ŞTIINŢIFICĂ, PAS CU PAS

La etapa contemporană a progresului tehnico-ştiinţific accelerat, când ştiinţa tinde spre un impact ascendent asupra societăţii şi dezvoltării economice, când lumea este suprasaturată cu tot felul de informaţii, inclusiv ştiinţifice, problema calităţii unei publicaţii ştiinţific este extrem de importantă şi actuală. Pentru a facilita procesul de elaborare a publicaţiei ştiinţifice, a spori calitatea ei indiferent de tip, domeniu sau persoana care o elaborează este necesar de a cunoaşte etapele de bază ale activităţii date, specificul acestora, cerinţele şi abilităţile indispensabile. Fiecare publicaţie ştiinţifică trebuie să răspundă anumitor exigenţe, rigori, etapele muncii intelectuale ce constituie fazele ciclului de viaţă ale acesteia fiind următoarele:

I. Planificarea lucrării ştiinţifice şi identificarea publicaţiilor de specialitate adecvate şi relevante pentru diseminarea rezultatelor cercetărilor realizate

După ce datele primare, care în ansamblu reflectă un anumit aspect sau problemă ale domeniului de cercetare, au fost obţinute, acumulate şi analizate, se decide diseminarea lor în literatura ştiinţifică de specialitate prin publicare. Înainte de aceasta în mod obligatoriu trebuie să se stabilească dacă subiectul abordat nu este reglementat de anumite acte normative referitoare la confidenţialitate, corectitudinea informaţiei, etică, mo-

rală etc. Dacă există asemenea documente, ele vor fi luate în considerare.

La această etapă are loc evaluarea și organizarea surselor de informare. Planificarea și documentarea pentru partea teoretică și metodologică presupune consultarea literaturii de specialitate cu privire la subiectul abordat. Documentarea teoretico-metodologică se referă atât la bibliografia de specialitate, cât și la orice alte surse de informare din domeniu: radio, televiziune, dezbateri științifice de orice natură, reviste de specialitate, enciclopedii, ediții cotidiene etc. și trebuie finalizată prin elaborarea fiselor de lectură.

Sursele de informare sunt lucrările de referinţă care furnizează informaţiile necesare pentru analiza rezultatelor obţinute și întocmirea descrierii bibliografice [3]. Sursele de informare se clasifică în principale și complementare. O primă evaluare a sursei de informare se poate realiza pornind de la notiţa bibliografică ce reprezintă o descriere după norme standardizate ale unei cărţi, articol din publicaţii periodice sau a oricărui alt material publicat și are în principal următoarele trei categorii de date: autorul, titlul, datele de publicare.

II. Identificarea cerinţelor pentru publicare

La această etapă se identifică toate datele care vor fi utilizate pentru elaborarea publicaţiei (rezultatele investigaţiilor, publicaţii din același domeniu la care urmează să se facă referinţă ș.a.), se precizează valoarea resurselor materiale și/sau financiare necesare, se determină ce documente urmează a fi prezentate pentru ca publicaţia să fie acceptată de solicitant (recenzii, avize, declaraţii de nedivulgare a informaţiei confidenţiale). De asemenea, vor fi stabiliţi coautorii publicaţiei și domeniile pe care trebuie să le acopere.

Atunci când cercetătorul are intenţia de a scrie o lucrare științifică, trebuie să se asigure cine este publicul căruia i se adresează și unde urmează a fi publicată. Un material propus spre publicare unei anumite reviste, dar care a fost redactat după regulile impuse de o altă revistă, poate avea mai puţine șanse de a fi publicat, acesta fiind de regulă respins.

Termenii, noţiunile trebuie utilizate corespunzător, evitând ambiguitățile de limbaj, artefactele. O publicaţie științifică nu trebuie să detalieze aspecte considerate didactice, deja bine cunoscute din alte lucrări. Dacă acestea totuși sunt necesare în dezvoltarea lucrării, vor fi prezentate succint și citate cele mai reprezentative studii. Detalierile trebuie să se focalizeze strict pe contribuţiile considerate originale, fiind clar evidenţiate.

Lucrarea trebuie scrisă într-un limbaj academic impersonal, caracteristic lucrărilor de cercetare, textele științifice caracterizându-se printr-o frecvenţă mai mare a pronumelor nepersonale. Trebuie sa fie folosite propoziţii scurte și expresii cât mai simple, deoarece întotdeauna ceea ce este simplu spus este și mai ușor de citit și înţeles. O mare atenţie trebuie acordată corectitudinii gramaticale, deoarece greșelile de diferit gen nu numai că distrag atenţia cititorului de la conţinut, dar și subminează credibilitatea. Este bine, de asemenea, să se evite frazele care îndepărtează cititorul de subiect. Expresii precum „deosebit de", „extraordinar", „foarte" etc. nu vor da o greutate mai mare afirmaţiilor făcute. Este recomandabil a folosi diateza activă a verbelor în locul diatezei pasive, de a evita negaţiile duble [4].

III. Elaborarea structurii publicaţiei științifice. Pregătirea manuscrisului pentru publicare

Realizarea unei lucrări științifice de calitate presupune cunoașterea și stăpânirea temeinică a cel puţin trei categorii de reguli: exigenţe generale, cerinţe speciale privind conţinutul și instrumentele științifice, reguli privind prezentarea grafică [5].

De obicei, o publicaţie științifică constă din:

1. Titlu (Title)
2. Declaraţie (Statement)
3. Autor(i) (Author(s), afilierea acestora (Affiliation)
4. Cuprins (Content)
5. Rezumat (Abstract)
6. Cuvinte-cheie (Keywords)
7. Simboluri și abrevieri (Symbols and abbreviations)
8. Introducere (Introduction)
9. Alte abordări (Related Work)
10. Materiale și metode (Materials and methods)
11. Rezultate. Analiza datelor. Contribuţia proprie. (Rezults. Data analisys. Personal contribution)
12. Discuţii (Discution)
13. Concluzii (Concluzions)
14. Mulţumiri (Acknowledgments)
15. Referinţe bibliografice (References)
16. Anexe (Appendix)
17. Glosar (Glossary)

Ordinea scrierii propriu-zise a secţiunilor publicației poate varia.

1. Titlul (***Title***) este menit să atragă atenţia cititorului asupra celei mai importante și noi idei. După aceleași criterii se formulează și subtitlurile, titlurile de capitole, secţiuni, paragrafe etc. Titlul trebuie să exprime, într-o formă succintă și corectă, conceptul și ideea la care se referă publicaţia. Titlul are două funcţii importante: să atragă audienţa și să înlesnească găsirea și indexarea publicaţiei [6].

Este de sugerat ca titlul să cuprindă o parte dintre cuvintele-cheie. În titlu nu trebuie folosite formule, simboluri, termeni și abrevieri. De regulă titlul se definitivează când publicația este terminată.

2. Declarație (***Statement***) – document confirmativ prin care se declară că lucrarea a fost scrisă personal de autori și nu a mai fost prezentată niciodată la o altă instituţie, editură din ţară sau străinătate. De asemenea, se declară că toate sursele utilizate, inclusiv cele din Internet, sunt indicate în lucrare, cu respectarea regulilor de evitare a plagiatului.

3. Autorul și afilierea acestuia (***Author*(*s*) *and affiliation***) este elementul fundamental în identificarea publicației, care oferă informații privind sfera tematică, perioada istorică, notorietatea, apartenența națională. În cataloage, autorul este punctul de acces la publicație. În lista autorilor trebuie incluși toţi cei care au contribuit substanţial la realizarea studiului, chiar dacă materialul a fost scris de o singură persoană. Ordinea autorilor trebuie decisă de comun acord de către toţi coautorii. Persoanele care au ajutat la îmbunătăţirea publicaţiei, dar nu a contribuţiei raportate, trebuie să se regăsească în secţiunea mulţumiri (de exemplu, unitatea finanţatoare). Publicaţiile semnate de același autor în moduri diferite vor avea drept rezultat citări bibliografice diferite, făcând dificilă, chiar imposibilă, asocierea activităţii cu o singură persoană [7].

Se vor nota instituţiile de apartenenţă ale autorilor, folosind exponenţi sau asterisk, în funcţie de publicaţie. Se va indica autorul căruia îi va fi trimisă corespondenţa. Într-o notă de subsol se va scrie adresa poștală a acestuia (e-mail și numărul de telefon), pentru a prelua ulterior sarcina corespondenţelor. Afilierea permite celor interesaţi sa contacteze autorul.

4. Cuprinsul (***Content***) poate fi structurat în mai multe părţi, fiecare din ele fiind împărţită în capitole, subcapitole, secţiuni și subsecţiuni. Fiecare capitol tratează o problemă sau un aspect mai important al cercetării.

5. Rezumatul (***Abstract***) prezintă o condensare a conţinutului întregii publicaţii în 150-250 de cuvinte care indică natura și scopul studiului, descrie pe scurt motivaţia, contribuţia și utilitatea acestuia și poate fi folosit de către serviciile de indexare. Rezumatul trebuie să reprezinte o unitate de sine stătătoare, care poate fi înţeleasă fără ajutorul textului integru, întrucât rezumatele pot fi publicate în colecţii sau incluse în baze de date centralizatoare. Rezumatul este o parte extrem de importantă a publicaţiei, fiind, după titlu, prima secţiune citită cu atenţie. Prin urmare, el trebuie să fie scurt, informativ și interesant.

6. Cuvuntele-cheie (***Keywords***) enumeră cuvintele de bază consacrate domeniului știinţific în care se înscrie lucrarea și care ajută la indexarea rezumatului și publicaţiei. Este recomandabil să se înceapă cu cuvinte ce au un grad mai mare de generalitate, continuându-se cu niște concepte mai particulare, eventual incluse, respectiv derivate, în / din problematica sugerată de cele scrise anterior. În general, 5-7 cuvinte-cheie sunt suficiente.

7. Simbolurile și abrevierile (***Symbols and abbreviations***) reflectă în ordine alfabetică lista simbolurilor și abrevierilor întâlnite în publicaţie cu descifrarea corectă a acestora.

8. Introducerea (***Introduction***) descrie cadrul știinţific general al lucrării, provocările abordate și importanţa lor în cercetare, ipotezele științifice ale lucrării (cele care stau la baza tezei) și metodologia de principiu care a fost selectată și utilizată, structura paragrafelor ulterioare. Introducerea stabilește contextul cercetării: domeniul studiat, importanţa și originalitatea problemei științifice și ideea de bază a cercetării prezentate în publicaţie.

Cuvintele-cheie se folosesc chiar din primele fraze ale textului. Se demonstrează în ce constă problema abordată și de ce merită să fie rezolvată, care este semnificaţia ei. Se explică clar scopul studiului, felul în care investigaţiile actuale diferă de lucrările publicate anterior. Problema de rezolvat și ideea publicaţiei se introduce folosind exemple și apoi prezentând cazul general. Este necesar ca fiecare afirmaţie făcută în introducere să fie demonstrată în textul ce urmează. Introducerea trebuie sa-l pregătească pe cititor pentru a lectura, a înţelege, asimila și evalua lucrarea [8].

9. Alte abordări (***Related Work***) – se descriu în mod critic lucrările considerate relevante, în special cele din fluxul indexat de publicaţii și care abordează provocări știinţifice identice sau chiar conexe celor abordate în publicaţie. O regulă de bază acceptată la nivel internaţional este ca cercetătorul să recunoască obiectiv și explicit rezultatele științifice ale colegului său ca pe bunuri personale ale acestuia.

10. Materiale și metode (***Materials and methods***) – se descrie modul în care a fost efectuat studiul, se prezintă metodele, tehnicile, algoritmii, tehnologiile, cadrul experimental, cel de evaluare a rezultatelor, materialele etc., utilizate în cadrul investigaţiei științifice. Conţinutul se expune în așa manieră încât cititorul să poată înţelege cursul logic al experimentelor. De multe ori, ordinea cronologică este cea mai simplă și clară. Metodele diferă, fiind extrem de diverse și specifice, de la cercetarea fundamentală la cea aplicativă, precum și de la un domeniu știinţific la altul. Important este ca acest cadru al cercetării să fie unul acceptabil din punct de vedere știinţific, astfel încât să ofere elementele necesare reproducerii cercetării date în oricare alt

loc, cu garanţia obţinerii, practic, a aceloraşi rezultate esenţiale, de către orice alt grup de cercetare care o utilizează întocmai (caracterul repetitiv și reproductibil al ştiinţei).

11. Rezultate. Analiza datelor. Contribuția proprie (***Rezults. Data analisys. Personal contribution***) Prezentarea datelor obţinute în procesul de cercetare și a contribuţiilor proprii ale autorului / autorilor trebuie să fie bine definite și să se distingă din tot textul. În această secţiune se expun rezultatele obţinute, se compară cu cele cunoscute prin intermediul altor cercetări și se interpretează importanţa și utilitatea acestora. Rezultatele evocate trebuie integrate cu cele din alte studii pentru a oferi o explicaţie fenomenelor și proceselor. Această secţiune este extrem de importantă, deoarece conferă validitate cercetării.

12. Discuțiile (***Discution***) reflectă interpretarea datelor, explicarea și compararea lor cu rezultatele altor cercetări în domeniul abordat. Trebuie subliniată importanţa rezultatelor și relaţia acestora cu ipoteza iniţială, fie că o susţin, fie că o contrazic. Pentru rezultatele neașteptate discuţiile pot conţine și posibile explicaţii, enunţate ca ipoteze. În această secţiune nu se repetă o parte a rezultatelor și nici nu se introduc rezultate noi. Dacă este necesar ca rezultatele și interpretarea lor să fie împreună, autorul poate opta pentru o secţiune comună de „Rezultate și Discuţii". Nu este recomandată folosirea unei expresii de tipul „Subiectul acesta mai trebuie aprofundat". Rezumând propriile date și descriind rezultatele altora, se analizează asemănările și deosebirile, se caută motivul diferenţelor observate. Trebuie discutate punctele forte și slabe ale studiului și demonstrată semnificaţia. Este important de a menţiona felul în care înţelegerea fenomenului ştiinţific a progresat, chiar dacă foarte puţin, ca rezultat al studiului întreprins. Această secţiune se încheie cu una sau cu doua propoziţii în care sunt formulate concluziile desprinse din studiul efectuat [9].

13. Concluziile (***Concluzions***) focalizează atenţia cititorului asupra a ceea ce este important de reţinut în urma cercetării prezentate, contribuţia studiului efectuat la dezvoltarea domeniului în cauză. Concluziile reliefează într-o formă concentrată esenţialul și oferă răspuns întrebărilor ridicate în introducere. Concluziile au aceeași importanţă ca și introducerea, fiind într-o relaţie de complementaritate cu aceasta.

14. Mulțumirile (***Acknowledgments***) – secţiune opţională în care autorii prezintă recunoştinţa lor instituţiilor și persoanelor care i-au sprijinit din punct de vedere ştiinţific sau/și material pentru buna desfășurare a cercetării expuse, se specifică dacă lucrarea a fost elaborată cu ajutorul financiar al unei instituţii naţionale sau internaţionale sau dacă publicaţia a suferit modificări majore (îmbunătăţiri sugerate de recenzenți).

15. Referințele bibliografice (***References***) reprezintă lista surselor relevante, actuale, ce aparţin fluxului principal de lucrări (cărţi, articole, teze, pagini web etc.) utilizate pentru elaborarea publicaţiei.

16. Anexele (***Appendix***) conţin informaţii care nu sunt esenţiale pentru înţelegerea materialului, dar care pot fi utile cititorilor specializaţi. Acestea apar numai în anumite cazuri și sunt destinate includerii în lucrare a unor date și informaţii mai largi decât cele care au fost utilizate în text. Anexele sunt secţiuni facultative ale publicaţiei.

17. Glosarul (***Glossary***) este necesar pentru a-l ajuta pe cititor să înţeleagă sensul termenilor de specialitate folosiţi în cercetare. Acesta este plasat după anexe.

IV. Lucrul asupra manuscrisului

Redactarea textului ştiinţific, înainte de publicarea acestuia, presupune o autoevaluare riguroasă din partea autorilor, similară din punct de vedere metodologic aceleia pe care o vor face, ulterior, referenţii. Este o etapă a cercetării ştiinţifice care poate majora sau diminua substanţial valoarea și calitatea lucrării ştiinţifice. În perioada îmbunătăţirii variantei iniţiale, se recomandă un răgaz de detașare de text și mai apoi reluarea lucrului [10].

După finalizarea primei variante a publicaţiei sunt recomandate cel puţin două revizuiri din partea autorului. Prima se referă la organizare și logică, iar a doua la stil și exprimare. Este binevenit să se facă o copie de rezervă a primei versiuni. Publicaţia ştiinţifică trebuie verificată și de coautori, care după eventuale schimbări o aprobă. Chiar și după citirea lucrării de către coautori pot rămâne neobservate unele aspecte. Este binevenit ca lucrarea să fie citită și de către alte persoane, neimplicate în lucrare, poate chiar fără experienţă în domeniu. Uneori, este bine de a nu se grăbi cu expedierea publicaţiei unei reviste imediat după ce a fost scrisă, ci trebuie lăsată ca să treacă o perioadă de timp.

V. Alegerea revistei și transmiterea lucrării

Revistele de specialitate diferă în ceea ce privește prestigiul și importanţa lor, iar valoarea unei lucrări ştiinţifice este dependentă și de calitatea publicaţiei ce o găzduieşte. Criteriile de selectare depind de cine sunt cititorii, de vizibilitatea, factorul de impact, prestigiul și politica revistei de specialitate, șansele de acceptare și rapiditatea evaluării, cheltuielile implicate.

VI. Expertiza. Controlul neconformităților

În procesul de lucru revistele ştiinţifice urmează etapele stricte ale managementului editorial: primirea

şi înregistrarea lucrărilor, preevaluarea din partea redactorului sau a colegiului redacţional, evaluarea de tip „peer review”, eventuale reformulări și formatarea conform normelor stilistice interne, editarea și diseminarea revistei.

VII. Atribuirea CZU (Clasificarea Zecimală Universală)

CZU este un instrument de lucru utilizat pentru descrierea conţinutului unui document, a unui element inclus în colecţiile bibliotecilor. CZU este limbajul documentar cel mai frecvent utilizat ce concepe totalitatea cunoștinţelor umane ca o singură unitate. Noţiunea de clasificare a fost definită în *Dicţionar de comunicare, mass-media și știinţa informării*, clasificarea semnificând, „În sens documentar: organizarea cunoștinţelor într-un sistem ordonat de clase și sub-clase și stabilirea unor relaţii între noţiuni, după subiect” [11].

VIII. Publicarea. Digitizarea

Publicarea este un gest de încredere dat de editori ca recunoaștere a valorii datelor și originalităţii studiului. Lucrările ce au primit aviz pozitiv sunt publicate pe suport de hârtie și/sau electronic în conformitate cu procedurile interne stabilite. Rapiditatea publicării este foarte importantă în domeniile în care informaţia știinţifică se modifică rapid. Beneficiile publicării și digitizării rezultatelor cercetării știinţifice constau în faptul că se extinde baza de cunoștinţe în domeniu, se îmbunătăţește calitatea cercetării, se deschide accesul altor cercetători la informaţie, permiţându-le extinderea investigaţiilor, se generează colaborări, se facilitează anumite aspecte ale vieţii, se rezolvă problemele societăţii.

În vederea extinderii accesului la informaţia știinţifică, urgentării procesului de lucru cu literatura de specialitate, în ultimii ani tot mai des se practică digitizarea publicaţiilor. Este vorba de procedeul prin care informaţia de pe suport de hârtie este trecută în format digital: imagine, document text, fișier audio etc., cu ajutorul unui echipament tehnic digital – cameră digitală, scanner etc. Vizibilitatea online contribuie la creșterea calităţii publicaţiilor știinţifice, a potenţialului de citare, inclusiv online, precum și a gradului de promovare a rezultatelor obţinute din cercetare și reflectate în publicaţii. Trecerea publicaţiilor știinţifice de la forma tipărită la cea electronică demonstrează că accesul deschis la informaţia știinţifică online reprezintă cea mai eficientă modalitate de gestionare a patrimoniului știinţifico-cultural și de asistare a deciziilor aferente [12].

IX. Stocarea. Repozitarea

La această etapă se stabilesc cerinţele de securitate a publicaţiilor stocate în sensul garantării confidenţialităţii, integrităţii, disponibilităţii informaţiei. Tot la acest capitol se referă controlul și condiţiile de acces la publicaţia știinţifică prin repozitoriu. Repozitoriul reprezintă depozitul on-line unde sunt stocate publicaţiile conform unor proceduri stabilite și se oferă acces deschis sau restricţionat în funcţie de publicaţie. Repozitoriul este cartea de vizită în spaţiul virtual al unei organizaţii știinţifice.

X. Diseminarea

Validarea și valorificarea rezultatelor obţinute, reflectate în diferite publicaţii, se face prin diseminarea acestora în comunitatea știinţifică. Diseminarea publicaţiilor știinţifice poate fi gratuită sau cu plată. Costurile variază și sunt în funcţie de foarte mulţi factori. Pentru o mai bună și o mai largă diseminare, revistele pun la dispoziţie în mod gratuit copii ale articolelor (reprints). Publicaţiile știinţifice se diseminează prin difuzarea revistelor, pregătirea diverselor materiale grafice (postere, afișe, pliante, cataloage etc.), întreţinerea și actualizarea periodică a paginii web, participarea la diverse expoziţii, conferinţe. Pentru comunitatea știinţifică, intrarea în era digitală înseamnă mai multe oportunităţi de diseminare electronică a rezultatelor cercetării, una dintre acestea fiind accesul deschis.

IMPACTUL PUBLICAŢIEI ŞTIINŢIFICE

După apariţia lucrării este foarte important a urmări reacţiile cititorilor la materialul publicat. De asemenea, se va urmări impactul publicaţiei asupra diferitelor aspecte ale vieţii social-economice. În acest sens se face măsurarea ratei medii de citare, reflectată în numărul de citări / numărul de lucrări publicate. În legătură cu evaluarea impactului publicaţiilor știinţifice, la nivelul UE se examinează opţiunile de politică vizând încurajarea măsurilor în favoarea îmbunătăţirii accesului la informaţiile știinţifice și a conservării acestora în era digitală.

ASPECTE DE ETICĂ ȘI LEGALITATE

Nu este deontologic a trimite simultan aceleași lucrări la mai multe redacţii, decât dacă acest fapt se notifică în mod explicit destinatarului (revistă, conferinţă, agenţie, editură etc.). O asemenea practică constituie un motiv suficient pentru respingerea lucrării. Totodată, după ce o lucrare a apărut deja, este interzis de a fi trimisă fără o notificare explicită spre republicare unei alte edituri. În general, se permite acest fapt numai cu acceptul scris al editorilor și cu asigurarea că, între timp, articolul a suferit revizuiri și completări esenţiale. Plagiatul, autoplagiatul este interzis atât prin legi, cât și prin normele deontologice.

Pe parcursul elaborării publicaţiei pot apărea schimbări în legislaţie, modificări ale cerinţelor faţă de publicaţie, noi date şi informaţii referitoare la subiectul publicaţiei. Toate acestea trebuie ţinute sub control şi luate în considerare la expunerea materialului. În cazul când se intenţionează ca în publicaţie să fie utilizate materiale ce sunt proprietate intelectuală protejată, ele se vor include doar cu permisiunea autorului. Dacă publicaţia este obiectul unui contract special, cerinţele contractului trebuie să fie analizate de toţi participanţii la acest proces, fiind efectuate înregistrări care să confirme că cerinţele au fost supuse examinării (semnăturile persoanelor care au participat la analiza contractului). Organizaţia care elaborează publicaţia trebuie să asigure toate aranjamentele (obligaţiuni contractuale, de exemplu) pentru a evita conflicte cu solicitantul publicaţiei, conflicte între coautori, pretenţii ale persoanelor/organizaţiilor la lucrările cărora se fac referinţe în ceea ce priveşte dreptul de autor, protecţia datelor cu caracter personal etc. Nu se admit careva modificări ale materialelor livrate de la părţi (coautori, solicitant) fără acordul acestora. În unele cazuri acordul între părţi trebuie documentat.

CONCLUZII

Delimitarea etapelor ciclului de viaţă al unei publicaţii ştiinţifice are un rol deosebit de important în organizarea eficientă a muncii şi timpului cercetătorului, în sporirea calităţii materialelor publicate, în perfecţionarea abilităţilor de scriere şi ordonării activităţilor tuturor actorilor implicaţi în proces. Planul calităţii publicaţiei ştiinţifice facilitează managementul activităţilor în domeniu, deoarece:

- asigură o evidenţă mai strictă a tuturor etapelor parcurse de o publicaţie ştiinţifică, o transparenţă şi valorificare mai eficientă a rezultatelor activităţilor de cercetare-dezvoltare;
- ordonează, disciplinează şi eficientizează munca şi activităţile cercetătorilor, experţilor, analiştilor, şcolilor doctorale;
- asigură transparenţa, comparabilitatea şi reproductibilitatea proceselor;
- diminuează nerespectarea codului de etică în cercetare, ceea ce conduce la accelerarea progresului ştiinţific şi la o mai bună transparenţă şi deschidere;
- facilitează integrarea în sistemul informaţional, în bazele de date.

Considerăm că acest material reprezintă o contribuţie la constituirea unui cadru metodologic comun în analiza şi tratarea activităţilor de cercetare-dezvoltare-inovare. Atunci când cercetătorii vor purcede la elaborarea unei publicaţii ştiinţifice este recomandabil să consulte aceste indicaţii. Informaţia poate servi ca suport în elaborarea altor documente aferente sistemului de cercetare-dezvoltare-inovare, printre care: cursurile *Metodologia Cercetării Ştiinţifice*, *Managementul Riscurilor*, *Ghidul Metodologia Cercetării Ştiinţifice în domeniul Infodocumentării*.

BIBLIOGRAFIE

1. Manual de autorat ştiinţific. Coordonatori: Ioan Dumitrache, Horia Iovu, 2009, România, cu susţinerea UE, http://www.ubm.ro/sites/al/images/docs/ManualAutoriat.pdf
2. Enache L. S. Scrierea unui articol ştiinţific – abordare practică (Writing a scientific paper – a practical approach). În: Revista Română de Medicină de Laborator, vol. 6, Nr. 1, Martie 2007, Spitalul Clinic Judeţean de Urgenţă Mureş, Laboratorul Central de Analize Medicale.
3. Surse de informare utilizate în activitatea de cercetare Bibliotecar, Lenuţa Ursachi, http://www.slideshare.net/lursachi/surse-de-informare-utilizate-n-activitatea-de-cercetare
4. Matthwes J.R., Bowen J.M., Matthews R.W. Successful Scientific Writing: a step-by-step guide for the biological and medical sciences – Cambridge University Press, 1996.
5. Popescu C. Metodologia cercetării ştiinţifice economice. Bucuresti: Editura ASE, 2006.
6. Dodd J.S., The ACS Style Guide: A Manual for Authors and Editors, 2nd Ed., Oxford University Press, https://global.oup.com/academic/authors/submissions/?cc=md&lang=en&
7. International Committee of Medical Journal Editors, Uniform requirements for manuscripts submitted to biomedical journals – J Am Med Assoc, 1993.
8. Day R.A. How to Write and Publish a Scientific Paper – 5th Ed., Cambridge University Press, 1998.
9. Jones S.P. How to write a great research paper - Microsoft Research, Cambridge, http://research.microsoft.com/en-us/um/people/simonpj/papers/giving-a-talk/writing-a-paper-slides.pdf
10. Ciucur D., Raboaca Gh. Metodologia cercetării ştiinţifice şi economice. Bucureşti: Ed. Fundaţiei România de Mâine, 1998.
11. Cf. Sultana Craia. Dicţionar de comunicare, mass-media şi ştiinţa informării. Bucureşti, 2008, p. 47.
12. Filip F.G., Cojocaru I. Economy of Culture in the Information Society based on Knowledge Science and Education Policies in Central and Eastern Europe, Balkans, Caucasus and Baltic countries, UNESCO BRESCE, 2010, pp. 110-120.

STRATAGEMA PROPAGANDEI SOVIETICE ÎN „RĂZBOIUL DE IARNĂ" CU FINLANDA

Doctorand **Daniela ȘIȘCANU**
Institutul de Istorie al AȘM

SOVIET PROPAGANDA STRATAGEM USED DURING THE "WINTER WAR" WITH FINLAND

Summary. The events of autumn 1939 – summer 1940, developed in accordance with the secret additional protocol of Molotov-Ribbentrop Pact, maintain until now, in the attention of world and European consciousness the interest for historical truth, the causes and, especially, the consequences of the transaction between two dictators. In the past twenty-five years, historians and publicists from several countries analyzed from different perspectives, the Soviet-German pact, the secret additional protocol and, especially, the evolution of political and diplomatic events that led to the outbreak of the World War II [1]. Our study tries, in a frame summary, to throw light on the relations between the Soviet Union and Finland between the two world wars and, especially, on the wiles of propaganda used by Moscow during the genesis and in the course of the Soviet-Finnish winter war from 1939–1940.

Keywords: "Winter War", propaganda, diplomacy, Finland, the Soviet Union, the Molotov-Ribbentrop Pact.

Rezumat. Evenimentele din toamna anului 1939 – vara anului 1940, desfășurate în conformitate cu protocolul adițional secret la Pactul Molotov-Ribbentrop, mențin și acum, în atenția științei europene și a lumii internaționale, interesul pentru adevărul istoric, cauzele și, mai ales, consecințele tranzacției dintre cei doi mari dictatori. În ultimii douăzeci și cinci de ani, istorici și publiciști dintr-un șir de țări au analizat, din diferite perspective, pactul sovieto-german, protocolul adițional secret și, mai ales, evoluția evenimentelor politico-diplomatice care au dus la declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial [1]. Studiul nostru încearcă, într-un cadru rezumativ, să arunce o lumină asupra relațiilor dintre Uniunea Sovietică și Finlanda între cele două războaie mondiale și, mai cu seamă, asupra tertipurilor propagandistice utilizate de Moscova în faza genezei și desfășurării războiului sovieto-finlandez din iarna 1939–1940.

Cuvinte-cheie: „războiul de iarnă", propagandă, diplomație, Finlanda, Uniunea Sovietică, Pactul Molotov-Ribbentrop.

Marele Knezat finlandez, înființat în 1809, după anexarea Finlandei de Imperiul Rus, a avut, de-a lungul secolului al XIX-lea, o autonomie suficient de largă, constituție proprie, legislație proprie și parlament. Guvernarea era realizată de Senat, acesta fiind condus de general-guvernatorul rus [2].

Rusificarea intensivă a Finlandei a început în toamna anului 1898, în urma desemnării lui N.I. Bobricov general-guvernator al Knezatului finlandez. În februarie 1899, împăratul Nicolae al II-lea a semnat manifestul prin care a confirmat dreptul monarhului să adopte, fără acordul Seimului finlandez, legi care, pe teritoriul Finlandei, trebuiau executate obligatoriu. În 1900, a fost emis alt manifest conform căruia limba folosită în instituțiile statului, pe teritoriul Finlandei, a fost declarată limba rusă, iar în anul următor, unele tipuri de arme finlandeze, care aveau misiunea apărării Marelui Knezat, au fost lichidate. În consecință, finlandezii urmau să fie înrolați în Armata Imperială, oriunde pe teritoriul Rusiei țariste.

Primul Război Mondial și, mai ales, prăbușirea autocrației au conturat o tendință de dezintegrare accelerată a Imperiului Rus. Finlanda și-a restabilit autonomia, iar prin Decretul din 18(31) decembrie 1917 al Consiliului Comisarilor Poporului, semnat de V. Lenin, Republica Finlanda era recunoscută ca stat independent [3]. Pe harta Europei apărea un nou stat.

Însă recunoașterea nu a fost decât o mișcare tactică a bolșevicilor. În ianuarie 1918, aceștia au provocat un veritabil război civil în Finlanda. Negocierile dintre Rusia sovietică și Finlanda, privind depășirea stării de război, s-au desfășurat în orașul Tartu. Potrivit tratatului de pace, semnat la 14 octombrie 1920, starea de război dintre cele două țări se încheia odată cu intrarea în vigoare a tratatului, adică la 31 decembrie 1920. Cele două țări se obligau ca, în viitor, să mențină relații de bună vecinătate.

Tensiunile dintre marile puteri din a doua jumătate a anilor 1930 au declanșat primele consecințe directe asupra relațiilor dintre Finlanda și Uniunea Sovietică. Raporturile sovieto-finlandeze intrau într-o nouă fază, caracterizată de manevre diplomatice și ezitări. Acestea au continuat până când negocierile anglo-franco-sovietice de la Moscova au eșuat, fiind semnat pactul sovieto-german de neagresiune și protocolul adițional secret. Pactul Molotov-Ribbentrop

a simplificat atitudinea URSS în raporturile sale cu Finlanda.

În preambulul Protocolului adițional secret se constata, neglijându-se situația politică existentă în Europa de Est și atentându-se la suveranitatea statelor din această zonă, că reprezentanții celor două părți au discutat, în cadrul unor convorbiri strict confidențiale, problema delimitării sferelor lor de interese în Europa de Est. Aceste convorbiri au condus la următorul rezultat: „În cazul unei transformări teritoriale și politice a teritoriilor aparținând Statelor Baltice (Finlanda, Estonia, Letonia și Lituania), frontiera nordică a Lituaniei va reprezenta frontiera sferelor de interese atât ale Germaniei, cât și ale URSS. În legătură cu aceasta, interesul Lituaniei față de teritoriul Vilno este recunoscut de ambele părți” [4]. Desfășurarea evenimentelor ulterioare în Estul Europei s-a înscris integral în aranjamentul sovieto-german din 23 august 1939. Pactul a permis Germaniei să atace Polonia, având convingerea că nu va lupta pe două fronturi. În conformitate cu garanțiile acordate anterior Poloniei, la 3 septembrie 1939 Marea Britanie și Franța au declarat război Germaniei [5].

Imediat după începutul războiului, guvernul Finlandei a publicat declarația cu privire la neutralitate, afirmând că va urma politica neimplicării totale în război. La 17 septembrie 1939, trupele sovietice au invadat partea de est a Poloniei. În aceeași zi, V. Molotov i-a comunicat lui Aarno Yrjo Koskinen, ambasadorul finlandez la Moscova, că URSS, în relațiile sale cu Finlanda, va promova o politica de neutralitate [6]. Semnatarii pactului Molotov-Ribbentrop n-aveau de gând însă să respecte neutralitatea Finlandei.

În urma ocupării rapide a teritoriilor poloneze în septembrie, Kremlinul a considerat că și problema Finlandei va fi soluționată favorabil și în scurt timp. Pe de altă parte, nu era exclusă nici varianta împotrivirii Finlandei. De aceea, la 5 octombrie, comandamentul Marinei din Marea Baltică a primit ordinul să elaboreze planul cuceririi insulelor din Golful Finic [7]. Mihail Melitiuhov constată că Marele Stat Major al Armatei Roșii elaborase deja câteva variante de operațiuni militare în partea de nord-vest a URSS. Încă la 19 aprilie 1939, statul major al regiunii militare Leningrad pregătise planul acțiunilor militare ale Frontului de nord-vest împotriva Finlandei și a Estoniei, în eventualitatea unui război al Uniunii Sovietice cu Germania și cu Polonia. Împotriva Finlandei, pe Istmul Careliei, urma să fie dislocată Armata a 14-a (6 divizii și 3 brigăzi de tancuri), iar Armata a 17-a (5 divizii) trebuia dislocată în spațiul de la Marea Barenț la lacul Ladoga. Planul prevedea ocuparea mai multor localități importante, învăluirea trupelor finlandeze pe Istmul Careliei și ocuparea orașului Vâborg [8].

În acest context, la 5 octombrie 1939, V. Molotov, noul comisar sovietic al afacerilor externe [9], l-a invitat pe Aarno Yrjo Koskinen, ambasadorul Finlandei în URSS, și l-a rugat să transmită guvernului său invitația de a delega la Moscova un diplomat plenipotențiar sau ministrul afacerilor externe pentru a discuta probleme concrete privind ameliorarea raporturilor sovieto-finlandeze.

În calitate de însărcinat să discute cu guvernul sovietic a fost desemnat J. Paasikivi, ambasadorul Finlandei la Stockholm. Acesta a primit de la Elias Erkko instrucțiuni precise privind tratativele ce urmau să fie duse la Moscova. Delegația finlandeză nu avea mandatul să discute un acord de ajutor reciproc între Uniunea Sovietică și Finlanda, probleme privind oferirea de baze militare sau propuneri referitoare la modificarea graniței pe Istmul Careliei. Pe de altă parte, cedarea unor insule din Golful Finlandez, în schimbul compensării în alt loc, putea fi negociată [10].

La prima întâlnire, care a avut loc la 12 octombrie, URSS propunea Finlandei semnarea unui acord de ajutor reciproc în vederea asigurării securității Golfului Finic [11]. Delegația finlandeză, fără mandatul de a discuta această propunere, a declarat că este împotriva semnării acordului de ajutor reciproc, iar privitor la cedările teritoriale a relatat că Finlanda nu poate renunța la inviolabilitatea teritoriului său [12].

La 31 octombrie 1939, în discursul rostit la sesiunea Sovietului Suprem al Uniunii RSS, V. Molotov a făcut publice pretențiile Kremlinului față de Finlanda [13]. Cuvântarea lui V. Molotov a fost interpretată de E. Erkko drept manevră tactică, având scopul să intimideze Finlanda [14]. Pe de altă parte, comisarul din Kremlin urmărea scopul să influențeze opinia publică finlandeză în sensul că aceasta trebuia să afle despre negocierile sovieto-finlandeze, să înțeleagă caracterul „minimal” al pretențiilor sovietice și să ceară guvernului său să semneze acordul cu URSS. Dar după cuvântarea comisarului sovietic, poporul finlandez și-a menținut atitudinea negativă și a amplificat mișcarea în susținerea propriului guvern [15]. Însuși E. Erkko era convins că Finlanda nu putea accepta pretențiile Uniunii Sovietice și se va apăra cu toate mijloacele [16].

Când, la începutul lunii noiembrie, Paasikivi și Tanner s-au întors la Moscova, ziarul Pravda publica un articol cu titlul *Cu privire la negocierile sovieto-finlandeze* și subtitlul *Ministrul afacerilor externe al Finlandei cheamă la război cu URSS*. Organul partidului bolșevic reproducea un pasaj din declarația ministrului E. Erkko în legătură cu afirmațiile lui

V. Molotov din 31 octombrie. „Pretenţiile URSS, afirma E. Erkko, vizează chipurile mutarea graniţei la câţiva kilometri de Leningrad, dar, în opinia Finlandei, acesta este imperialism rusesc... Totul are limite. Finlanda nu poate accepta propunerea Uniunii Sovietice şi îşi va apăra cu toate mijloacele teritoriul, inviolabilitatea şi independenţa". *Pravda* îl compara pe E. Erkko cu ministrul afacerilor străine polonez, care a greşit orientându-se în politica sa către statele occidentale [17]. Articolul se încheia cu o ameninţare directă: „Răspunsul nostru este clar şi simplu. Noi vom arunca dracului orice joc al cartoforilor politici şi vom merge pe drumul nostru, neglijând totul, dărâmând totul şi toate obstacolele în calea spre scopul propus" [18].

Aşadar, evenimentele luau o întorsătură ce nu prevestea nimic bun pentru Finlanda. După eşuarea negocierilor sovieto-finlandeze, V. Molotov s-a întâlnit cu Schulenburg, ambasadorul Germaniei la Moscova. Comisarul sovietic i-a declarat ambasadorului german că Uniunea Sovietică nu va renunţa niciodată la pretenţiile sale faţă de Finlanda [19]. Parcă pentru a susţine declaraţia şefului diplomaţiei sovietice, I. Stalin, a menţionat: „Va trebui să ducem război cu Finlanda" [20].

Campania dezlănţuită în presa sovietică împotriva Finlandei a fost suplimentată de pregătirea ideologică a trupelor Armatei Roşii, care urmau să atace teritoriul finlandez. La 23 noiembrie, departamentul politic al regiunii militare Leningrad a difuzat în unităţi o directivă în care se afirma că „Guvernul finlandez, fiind o jucărie în mâinile imperialiştilor englezi, promovează cursul spre declanşarea războiului împotriva URSS", că a refuzat să semneze cu ea un acord, a mobilizat armata, promovează o campanie antisovietică şi organizează provocări la graniţă. Finlanda, obţinând independenţa datorită revoluţiei socialiste din Rusia, o foloseşte acum „în scopul atacării URSS, transformând ţara într-un cap de pod pentru aventuri antisovietice". Directiva cerea să se explice militarilor că „este timpul să lichidăm provocatorii războiului", să demascăm minciuna despre intenţia URSS de a sovietiza Finlanda, deoarece „noi intrăm (în Finlanda – D.Ş.) nu în calitate de cuceritori, ci de prieteni ai poporului finlandez. Armata Roşie sprijină poporul finlandez, care susţine prietenia cu Uniunea Sovietică şi doreşte un guvern propriu, cu adevărat al poporului" [21].

Pe de altă parte, corespondentul Agenţiei TASS la Helsinki informa că „muncitorimea finlandeză se află în ajunul răscoalei împotriva vârfurilor burgheziei conducătoare; mobilizarea a deteriorat considerabil situaţia ţării; armata este istovită din cauza dezertărilor. La Moscova se creează impresia că oamenii muncii din Finlanda abia aşteaptă Armata Roşie, s-o întâlnească cu steaguri şi flori, doar ca aceasta să-i elibereze de dominaţia odioasa a burgheziei" [22].

Către sfârşitul toamnei situaţia s-a complicat la maximum. La 26 noiembrie, Kremlinul a înscenat provocarea numită „canonada din Mainila" care trebuia să constituie motivul pentru război. „Ieri, 26 noiembrie, informa gazeta *Pravda*, mişcarea antibolşevică a gărzilor albe finlandeze a încercat o nouă provocare mişelească, supunând tirului de artilerie o unitate militară a Armatei Roşii dislocată în satul Mainila, în Istmul Careliei. Drept urmare, au murit 3 ostaşi şi 1 comandant, au fost răniţi 6 ostaşi şi 3 comandanţi inferiori. Guvernul Sovietic cere pedepsirea participanţilor la această acţiune şi anchetarea incidentului de la Mainila" [23].

Peste ani, fostul şef al biroului TASS, Anţelovici, mărturisea că primise pachetul cu textul comunicatului privind „incidentul Mainila", cu inscripţia „a se deschide numai în urma dispoziţiei speciale", cu două săptămâni înainte de „incident" [24]. Pe de altă parte, istoricul rus Igor Bunici susţine că împuşcăturile de tun au fost trase de comandoul NKVD din Leningrad, compus din 15 oameni, condus de maiorul Okunevici. Mai târziu, acesta spunea că el şi echipa sa au avut ordin să experimenteze un obuz de tip nou, primind şi coordonate precise ale ţintei asupra căreia trebuiau să tragă cu tunul [25].

În nota sovietică, remisă de V. Molotov cu acest prilej ambasadorului Finlandei, se menţionează că „guvernul sovietic, protestând energic în legătură cu cele întâmplate şi pentru evitarea unor noi provocări, propune guvernului finlandez să-şi retragă urgent trupele la o distanţă de 20-25 de kilometri de graniţă" [26].

În răspunsul său, trimis a doua zi, guvernul Finlandei a contestat că tirul de artilerie ar fi fost efectuat din teritoriul finlandez. În urma anchetării cazului, s-a constatat că împuşcăturile au fost trase din partea sovietică a frontierei. În aceste condiţii, guvernul finlandez a respins protestul, însă a declarat că, deşi lipseau motivele, este dispus să negocieze retragerea trupelor de la graniţă, de ambele părţi, la o distanţă convenită de comun acord [27].

În nota sa de răspuns din 28 noiembrie, Kremlinul califica răspunsul Finlandei drept „document care reflectă ostilitatea profundă a Guvernului finlandez faţă de Uniunea Sovietică", iar „negarea faptului că împuşcăturile ar fi fost trase de trupele finlandeze manifestă dorinţa de a induce în eroare opinia publică şi de a-şi bate joc de cei omorâţi" [28].

În continuare, învinuind guvernul finlandez că, prin refuzul de a-şi retrage trupele la 20-25 de ki-

lometri de la graniță, ținea orașul Leningrad sub amenințarea trupelor sale și că, în felul acesta, comitea o acțiune ostilă în relațiile cu URSS, Guvernul sovietic declară că este nevoit să denunțe pactul de neagresiune dintre Uniunea Sovietică și Finlanda [29].

În felul acesta, Uniunea Sovietică s-a eliberat de cătușele pactului de neagresiune în care posibilitatea denunțării lui era prevăzută pentru anul 1945. În acest mod au fost rupte relațiile diplomatice între cele două țări. În alocuțiunea rostită în aceeași zi la radio, V. Molotov a declarat că „Guvernul sovietic a ordonat Înaltului Comandament al Armatei Roșii și Marinei Militare să fie pregătit de orice întorsătură neașteptată și să pună neîntârziat capăt oricăror uneltiri ale clicii militariste finlandeze... Când va exista o politică amicală a Finlandei față de Uniunea Sovietică, ...Guvernul sovietic va fi gata să discute și chestiunea reunirii poporului carelian, care populează raioanele principale ale Careliei sovietice actuale, cu poporul finlandez înrudit, într-un stat finlandez unic și independent" [30].

În dimineața zilei de 30 noiembrie, Uniunea Sovietică a atacat Finlanda cu forțele militare terestre, navale și aeriene. La ora 8.00, artileria de coastă din insula Kronștadt a tras asupra teritoriului Finlandei, după care a început invazia trupelor sovietice în această țară.

Concomitent cu pregătirea agresiunii militare împotriva Finlandei, Moscova a avut grijă să formeze și un „guvern democratic" care urma să solicite ajutorul sovietic în lupta sa cu „forțele reacționare antibolșevice" finlandeze. Moscova l-a instalat în fruntea „guvernului popular" pe Otto Kuusinen. În felul acesta Kremlinul dispunea de un „guvern popular" și, în consecință, putea acționa nu numai pe frontul războiului, ci și pe cale diplomatică. Știrea despre formarea guvernului popular a fost difuzată imediat. „Astăzi, în orașul Terjoki, informa la 1 decembrie gazeta *Pravda*, de comun acord cu reprezentații unui șir de partide de stânga și cu soldații revoltați, s-a înființat un guvern nou al Finlandei – Guvernul Popular al Republicii Populare Finlandeze, condus de Otto Kuusinen" [31].

Sarcina imediată a „guvernului popular" era să ceară ajutorul Uniunii Sovietice. Problema este că trebuia să existe un „motiv" credibil pentru invazia sovietică. Armata Roșie, în temeiul principiului bolșevic al internaționalismului proletar, era totdeauna gată să vină în ajutorul „guvernelor muncitorești-țărănești", la „rugămintea" acestora, bineînțeles. Mai mult, putea să contribuie substanțial și la consolidarea „armatei populare a Finlandei".

În ziua în care agenția TAAS a anunțat formarea „guvernului popular", la radio s-a citit și o proclamație către poporul finlandez, semnată de Kuusinen și de cei șase „miniștri ai guvernului popular", care dezvăluia obiectivele acestui guvern. Se preciza că „informația a fost obținută prin interceptarea unei emisiuni radiofonice".

În preambulul proclamației se făcea cunoscut faptul că, „prin voința poporului, indignat de politica criminală a guvernului Kaiander-Erkko-Tanner, astăzi, în Finlanda de Est, a fost înființat guvernul țării noastre, guvernul popular provizoriu, care cheamă tot poporul finlandez la lupta decisivă pentru răsturnarea tiraniei călăilor și provocatorilor războiului". Sistemul de guvernare al Finlandei era etichetat drept „plutocrație lacomă, reacționară", care, „în 1918, cu sprijinul trupelor imperialiștilor străini, a înecat într-o mare de sânge libertatea democratică a poporului muncitor finlandez, a transformat patria noastră într-un infern al forțelor antibolșevice pentru oamenii muncii". Conducerea politică a Finlandei era învinuită că „împreună cu diverși dușmani imperialiști ai popoarelor finlandez și sovietic, a urzit neîncetat planuri de provocare militară antisovietică și, în cele din urmă, a împins țara noastră în furnalul războiului împotriva Uniunii Sovietice – marele prieten al poporului finlandez". Se afirma că în diferite zone ale Finlandei poporul se ridicase deja și proclamase înființarea republicii democratice, iar o parte din soldații armatei finlandeze trecuseră de partea guvernului popular, sprijinit de popor.

Uniunea Sovietică, se afirma în continuare, care niciodată nu a amenințat și nu a deranjat Finlanda, care a respectat întotdeauna independența acesteia și timp de două decenii a tolerat provocările militare din partea căpeteniilor aventuriere ale Finlandei antibolșevice, acum „s-a văzut în fața necesității de a pune capăt, cu forțele Armatei Roșii, amenințărilor securității ei. Acest scop corespunde pe deplin și intereselor vitale ale poporului nostru. De aceea, masele populare ale Finlandei întâlnesc și salută cu enorm entuziasm glorioasa și invincibila Armată Roșie, conștientizând că aceasta vine în Finlanda nu în calitate de cuceritor, ci ca prieten și eliberator al poporului nostru".

Guvernul Popular, fiind profund convins că Uniunea Sovietică nu avea de gând în niciun fel să atenteze la independența Finlandei, aproba și sprijinea pe deplin acțiunile Armatei Roșii pe teritoriul Finlandei, apreciindu-le ca pe un ajutor de neprețuit acordat poporului finlandez din partea Uniunii Sovietice „pentru a lichida cât mai curând posibil, prin efort comun, cel mai periculos focar de război produs în Finlanda de către guvernul criminal al provocatorilor războiului". Pentru realizarea cât mai grabnică a acestei sarcini, Guvernul Popular al Finlandei invita Guvernul URSS să acorde Republicii Democratice Finlandeze

toată susținerea necesară cu forțele Armatei Roșii. Se anunța și formarea primului corp de armată finlandez care urma să lupte, umăr la umăr, cu eroica Armată Roșie a URSS și care trebuia să devină nucleul puternic al viitoarei armate a Finlandei. Primului corp finlandez i se oferea onoarea să ducă în Helsinki drapelul Republicii Democratice Finlandeze și să-l arboreze pe clădirea palatului prezidențial, „spre bucuria oamenilor muncii și groaza dușmanilor poporului". Se anunța că, după ce va ajunge în capitala Helsinki, componența guvernului Kuusinen urma să fie reorganizată și lărgită cu reprezentanți ai diferitor partide și grupuri, participante în cadrul frontului popular al oamenilor muncii.

Guvernul Popular al Finlandei considera că sarcina sa primordială era răsturnarea guvernului antibolșevicilor finlandezi, zdrobirea forțelor armate ale acestuia, încheierea păcii și asigurarea independenței și securității Finlandei pe calea stabilirii relațiilor prietenești, durabile cu Uniunea Sovietică. Până vor fi însă realizate aceste obiective, guvernul popular al Finlandei se adresa Guvernului URSS cu propunerea „de a încheia un pact de asistență mutuală între Finlanda și Uniunea Sovietică și de a satisface visul național de veacuri al poporului finlandez privind reunirea poporului carel cu acesta într-un stat unic și independent". În partea finală a declarației, era prezentat programul social-politic care prevedea înființarea armatei populare a Finlandei; stabilirea controlului de stat asupra marilor bănci private, marilor întreprinderi industriale și promovarea măsurilor pentru susținerea întreprinderilor mici și mijlocii; promovarea măsurilor privind lichidarea totală a șomajului și reducerea zilei de muncă până la 8 ore; asigurarea concediului de vară de două săptămâni pentru muncitori și reducerea chiriei pentru muncitori și funcționari; naționalizarea terenurilor agricole ale marilor moșieri și transmiterea lor țăranilor cu puțin și fără pământ etc. Era un program de sovietizare a Finlandei care nu va avea sorți de izbândă.

A doua zi, la 2 decembrie, a fost simulată sosirea lui O. Kuusinen și a altor „membri ai guvernului popular" la Moscova. Ei au fost întâlniți la „gara Leningrad" de I. Stalin și V. Molotov. În aceeași zi guvernul sovietic a comunicat că acceptă cererea guvernului popular și a încheiat cu acesta pactul de asistență mutuală, în conformitate cu care toate regiunile pretinse anterior de partea sovietică erau transmise URSS, Finlanda sovietizată primind în schimb teritorii în Carelia sovietică [32].

La 2 decembrie, a fost publicat și apelul Comitetului central al Partidului Comunist al Finlandei către „poporul muncitor, care era chemat să răstoarne „guvernul criminalilor" din Helsinki, condus de „conducătorii trădători ai social-democraților finlandezi" care „s-au cuplat deschis cu cei mai încrâncenați instigatori ai războiului". În acest document se menționa că „Uniunea Sovietică, conducându-se de politica sa națională, nu dorește să se pună pe seama ei tendința de a-și lărgi frontierele" și nu intenționează „să limiteze dreptul Finlandei la autodeterminare și suveranitate". Apelul sublinia că Armata Roșie vine în Finlanda, la invitația guvernului popular, „în calitate de eliberator al poporului nostru de sub jugul ticăloșilor capitaliști" și că „sute de mii de muncitori și țărani așteaptă apropierea Armatei Roșii cu nerăbdare și bucurie" [33]. La 11 decembrie Secretariatul Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste a expediat partidelor comuniste din toate țările o directivă în care li se cerea „să se solidarizeze cu Guvernul Popular al Republicii Democratice Finlandeze" și propunea organizarea campaniei de „apărare a politicii URSS" [34].

În acest context, prezintă interes instrucțiunile „Cum trebuie începută munca politică și de organizare a comuniștilor în raioanele eliberate de sub puterea albilor (antibolșevicilor – D.Ș.)" care developează proiectul cercurilor guvernante sovietice privind instalarea în Finlanda a regimului comunist. În fiecare localitate „eliberată" trebuiau luate următoarele măsuri urgente: „1) Să fie difuzată declarația Guvernului popular, tratatul semnat de URSS și Finlanda, ziarul *Kaisai vakta* (Puterea poporului), apelul CC al partidului comunist finlandez și alte publicații comuniste; 2) Să fie identificate starea de spirit și primele necesități ale populației, în primul rând ale muncitorilor și țăranilor. În cazul în care albii (antibolșevicii) au reușit să inoculeze idei preconcepute poporului muncitor, precum că vinovați de suferințele lor sunt comuniștii sau Uniunea Sovietică și Armata Roșie, trebuie luate măsuri speciale, energice pentru a demonstra, prin cuvântări, foi volante, publicații în presă, caracterul mincinos al demagogiei albilor.... Din primele zile de război să fie depusă o muncă energică pentru pregătirea primei adunări a Frontului popular. Adunarea Frontului popular trebuie să-și concentreze atenția asupra următoarelor chestiuni: susținerea formării Guvernului popular și a programului acestuia; oportunitatea înființării frontului comun al diferitelor categorii ale poporului muncitor; identificarea măsurilor urgente care trebuiau luate, în localitatea concretă, de către Frontul popular împreună cu organele puterii locale și cu populația. În viitor, Frontul popular trebuie să rămână unica organizație politică care, formal, ar fi constituită din organizații independente [35].

Comunicatul privind înființarea „Guvernului popular" și „Declarația" acestuia, precum și apelul Partidului Comunist finlandez către oamenii muncii din

Finlanda, au fost scrise de A.A. Jdanov. El a inventat și notele interceptare ale emisiunii radiofonice de pe comunicat, și traducerea din limba finlandeză de pe declarația „guvernului popular". Prin aceasta se dorea să se arate că unele teritorii ale Finlandei erau deja „eliberate" [36].

Ce reprezentau, totuşi, obiectivele urmărite de Uniunea Sovietică în războiul împotriva Finlandei?

În majoritatea declarațiilor oficiale din ajunul și de la începutul războiului era indicat un scop concret – securitatea orașului Leningrad, care putea fi asigurată prin mutarea frontierei la 20-25 de km. Însă apare întrebarea: de ce conducerea URSS, mai ales cea militară, era încrezută că în cazul suplimentării distanței cu 25 de kilometri problema securității Leningradului ar fi fost soluționată? Răspunsul era mediatizat de presa sovietică a vremii. Se considera că în condițiile în care distanța de la granița sovieto-finlandeză, în Istmul Careliei, era de 32 de km, finlandezii ar fi putut trage cu tunurile asupra orașului. În opinia lui M.I. Semireaga, forțele armate finlandeze nu dispuneau de tunuri de asemenea calibru. Trupele finlandeze erau înarmate, în mare parte, cu materialul de război rămas de la armata Rusiei țariste. Iar în ceea ce privește artileria, finlandezii dispuneau de tunuri germane de calibrul 105 fabricate în 1930. Acestea, chiar dacă ar fi fost instalate nemijlocit pe linia graniței, ceea ce era exclus, ar fi putut atinge ținte aflate doar la jumătate din distanța până la Leningrad [37].

Cercurile guvernante sovietice urmăreau să „reunească" poporul carel cu poporul finlandez într-un stat unic, de tip sovietic-socialist, în perspectiva ca acesta să devină parte componentă a Uniunii Sovietice [38]. Ideea unei asemenea „reuniri istorice" a fost formulată clar în cuvântarea la radio a lui V. Molotov, președinte al Consiliului Comisarilor Poporului, din 29 noiembrie 1939, în legătură cu starea raporturilor sovieto-finlandeze [39].

Conform planului strategic al Moscovei, războiul cu Finlanda trebuia să fie un „război fulger". Armata Roșie urma să înainteze foarte rapid în adâncul teritoriului finlandez, unde ar fi beneficiat de sprijinul proletariatului finlandez, „exploatat de capitaliștii autohtoni, și care abia aștepta să-i arunce la groapa istoriei cu ajutorul trupelor sovietice". Prin urmare, asaltul Armatei Roșii, sincronizat cu revolta proletariatului, trebuia să rezolve chestiunea Finlandei similar ritmului de ocupare a Poloniei.

Războiul sovieto-finlandez a demonstrat că Moscova subestimase atât capacitatea de apărare a Finlandei, cât și starea de spirit a societății finlandeze care, pătrunsă de sentimentul demnității naționale, a știut și a putut să se ridice în apărarea independenței țării sale. Pentru Uniunea Sovietică acțiunile militare au început extrem de nefavorabil. Doar după trei luni de război, cu enorme pierderi umane, materiale și morale, trupele sovietice au reuşit să spargă „linia Mannerheim", înaintând în adâncul teritoriului finlandez la distanțe nesemnificative în raport cu obiectivele urmărite.

La 12 martie 1940, la Moscova a fost semnat tratatul de pace care satisfăcea multe din pretențiile înaintate de URSS Finlandei în octombrie 1939. Uniunea Sovietică anexa Istmul Careliei cu orașul Viipuri (Vâborg), golful Viipuri cu insulele de acolo, coastele de nord și de vest ale lacului Ladoga și alte teritorii. Finlanda transmitea URSS, în arendă pentru 30 de ani, peninsula Hanco, unde urma să fie construită o bază militară navală, iar insulele Aland trebuiau demilitarizate. „Guvernul Popular al Finlandei" și-a declarat autolichidarea. Până în 1940, pe teritoriul ocupat de sovietici locuiau 12 la sută din populația Finlandei. Finlandezilor din regiunile ocupate li s-a oferit posibilitatea opțiunii: să devină cetățeni sovietici sau să părăsească baștina și să treacă pe teritoriul Finlandei umilite, dar libere. Toți finlandezii, până la unul, au plecat. În acest context menționăm că identitatea etnică a finlandezilor care locuiau în RASS Carelă [40], încă în anii 1920 a fost reconsiderată de regimul bolșevic ca fiind una carelă, deosebită de cea finlandeză, iar limba acestora – limba finlandeză – a fost trecută la alfabetul rus și redenumită „limba carelă". Cu toate acestea, la 31 martie 1940, la Moscova, Sovietul Suprem al Uniunii Sovietice a adoptat legea privind transformarea RASS Carelă în Republica Sovietică Socialistă Carelo-Finlandeză, oferindu-i același statut de „republică unională" ca și RSS Ucraineană, RSFSR, RSS Bielorusă etc.

Se impune întrebarea: care era rostul noii republici, având titulatura Republica Carelo-Finlandeză, de vreme ce în această zonă a URSS nu mai locuiau finlandezi? În convingerea specialiștilor istorici, RASS Carelo-Finlandeză a fost formată cu scopul ocupării ulterioare și anexării Finlandei, la fel ca și formarea în 1924 a RASS Moldovenești pe malul stâng al Nistrului pentru ocuparea și anexarea Basarabiei, ca și existența RSS Ucrainene și a RSS Bielorusă, care au servit ca bază pentru anexarea teritoriilor poloneze [41]. În 1956, Kremlinul, care, în urma celui de-al Doilea Război Mondial, nu obținuse și Finlanda, a lichidat a șaisprezecea republică unională – RSS Carelo-Finlandeză, revenind la RASS Carelă. După prăbușirea URSS, majoritatea carelilor au solicitat revenirea la etnonimul corect de finlandezi, iar „limba carelă" a trecut la grafia latină, redevenind limba finlandeză.

BIBLIOGRAFIE ȘI NOTE

1. Безымянский Л. Гитлер и Сталин перед схваткой. Москва, Вече, 2000; Кабанен П. Двойная игра. Советско-финляндские переговоры 1938–1939 годов. Родина, 1995, № 12; Mareşalul Finlandei. Carl Gustav Emil Mannerheim. Memorii, Bucureşti, Editura Militară, 2003; Мелтюхов М. Упущенный шанс Сталина. Советский Союз и борьба за Европу: 1939–1941. Москва, Вече, 2000; 1939–1941 (Документы, факты, суждения). Москва, Вече, 2000; Советско-финляндские переговоры 1938–1939 годов, http://spb.org.ru/winterwar/w1.htm; Михаил Семиряга. Тайны сталинской дипломатии. 1939–1941, Москва, Высшая Школа, 1992; Таннер Виайне. Зимняя война. Дипломатическое противостояние Советского Союза и Финляндии, 1939–1940, Москва, Центрополиграф, 2003; http://militera.lib.ru/memo/other/tanner_v/index.htlm

2. Кетола Э. Революция 1917 года и обретение Финляндией независимости: два взгляда на проблему. http://historystudies.org/2012/06/ketola-e-revolyuciya-1917-goda-i-obretenie-finlyandiej-nezavisimosti-dva-vzglyada-na-problemu

3. Похлебкин В. В. Война, которой не было. Из книги: Внешняя политика Руси, России и СССР за 1000 лет. http://www.aroundspb.ru/finnish/pohlebkin/war1917-22.php

4. СССР-Германия, 1939. Документы и материалы о советско-германских отношениях с апреля по октябрь 1939 г. Вильнюс, 1989, с. 62.

5. Şişcanu I. Dărâmarea sistemului de la Versailles şi începutul celui de-al Doilea Război Mondial. În: Buletinul ştiinţific al Universităţii de Stat „B.P. Hasdeu" din Cahul, 2009, nr. 1.

6. Tanner Viaine. Зимняя война. Дипломатическое противостояние Советского Союза и Финляндии, 1939–1940. Москва, Центрополиграф, 2003, с. 12.

7. *Ibidem*, p. 90.

8. *Ibidem.*

9. La 3 mai 1939, M. Litvinov a fost eliberat din funcţia de comisar al afacerilor externe al URSS, fiind înlocuit cu V. Molotov.

10. *Ibidem,*

11. *Ibidem*, p. 16.

12. Tanner Viaine. Зимняя война. Дипломатическое противостояние Советского Союза и Финляндии, 1939–1940. Москва, Центрополиграф, 2003, с. 16.

13. Молотов В.М. Доклад о внешней политике Правительства на внеочередной пятой сессии Верховного Совета СССР, 31октября 1939 года, http://www.hrono.info/dokum/molotov.html

14. Tanner Viaine. Зимняя война. Дипломатическое противостояние Советского Союза и Финляндии, 1939–1940. Москва, Центрополиграф, 2003, с. 42.

15. Кабанен П. Двойная игра. Советско-финляндские переговоры 1938–1939 годов. In: Родина, 1995, № 12.

16. *Ibidem.*

17. Правда, 1941, 3 ноября.

18. *Ibidem.*

19. Кабанен П. Двойная игра. Советско-финляндские переговоры 1938–1939 годов. In: Родина, 1995, № 12, http://spb.org.ru

20. Аргументы и факты, 1988, № 39, с. 6.

21. Мелтюхов М. Упущенный шанс Сталина. Советский Союз и борьба за Европу: 1939–1941. Москва, Вече, 2000. с. 95.

22. Кабанен П. Двойная игра. Советско-финляндские переговоры 1938–1939 годов. In: Родина, 1995, № 12, http://spb.org.ru.

23. Правда, 1939, 27 ноября.

24. Финская война 1939 года, Несостоявшийся подарок Сталину. http://www.belarus.kz.print/pages/print/1/459

25. Бунич И.Л. «Гроза». Кровавые игры диктаторов. СПБ, Облик, 1997, с. 68.

26. СССР – Германия, 1939–1941, Документы и материалы о советско-германских отношениях с сентября 1939 г. по июнь 1941 г. Том 2 , Vilnius, Mokslas, 1989, с. 22-23.

27. *Ibidem*, с. 24-25.

28. Известия, 1939, 29 ноября.

29. *Ibidem.*

30. Правда, 1939, 30 ноября.

31. Правда, 1939, 1 декабря.

32. Vezi textul tratatului http://www.around.spb.ru/finish/docs/fdr_dog.pfp

33. Роговин В., op. cit, p. 80.

34. *Ibidem.*

35. Грачев С. Лев сражается с мышонком, или Россия, кровью умытая. Советско-финляндская война 1939–40 гг. http://www.vestnik.com/issues/1999/0216/win/grachev.htm

36. Роговин В. Конец означает начало. Москва, 2002, с. 81.

37. Семиряга М.И. Тайны сталинской дипломатии. 1939–1941. Москва, Высшая школа, 1942, с. 125.

38. Системная история международных отношений в четырех домах. 1918–1991. Том парвый, События, 1918–1945. Москва, Московский рабочий, 2000, p. 227.

39. СССР – Германия, 1939–1941. Документы и материалы о советско-германских отношениях с сентября 1939 г. по июнь 1941 г. Том 2 , Vilnius, Mokslas, 1989, p. 25.

40. RASS Carelă a fost formată în 1923, la frontieră cu Finlanda, după încheierea războiului sovieto-finlandez din anii 1918–1922.

41. Helin R.A. Economic-geographic Reorientation in Western Finnish Karelia: A Result of the Finno-Soviet Boundary Demarcations of 1940 and 1944. National Academy of Sciences, National Research Council, 1961, p. 101; Taagepera R. The Finno-Ugric Republics and the Russian State, C. Hurst & Co. Publishers, 1999, p. 109.

PRESA PERIODICĂ DIN RSSM ÎN CONTEXTUL POLITICII PRIVIND MASS-MEDIA ÎN PERIOADA LUI N. HRUȘCIOV

Doctor în istorie **Mariana BAGRIN**
Institutul de Istorie al AȘM

THE MOLDAVIAN SSR PERIODICAL PRESS IN THE CONTEXT OF MEDIA POLICIES DURING THE KHRUSHCHEV ERA

Summary. The article analyzes the measures with respect to the periodical press taken by the Party and Soviet organs (on the example of the press in Moldavian SSR) in the context of a broader process of reform of Soviet society initiated by Nikita Khrushchev, and notes that the press enjoyed the least of a relative liberalization of the social, economic and political life in the USSR since as an instrument of official propaganda it was meant to contribute above all to raise Soviet citizens' support for Soviet Union' domestic and international policies.

The article also argues that the measures regarding the press, being implemented without taking into account the possible side effects, had an adverse effect to the expected one: the increase of propaganda and organizational capacities, as well as economic efficiency of the press

Keywords: Moldavian SSR, print media, reforms, Khrushchev era.

Rezumat. Articolul analizează măsurile întreprinse de autoritățile de partid și sovietice (pe exemplul presei din RSSM) în domeniul presei periodice în contextul unui proces mai larg de reformare a societăţii sovietice inițiat de către Nikita Hrușciov și constată că presa s-a bucurat cel mai puțin de liberalizarea relativă a vieţii social-economice și politice din URSS, întrucât în calitate de instrument al propagandei oficiale, aceasta era chemată să contribuie mai presus de toate la ridicarea conștiinţei politice a populaţiei sovietice în sensul sprijinirii necondiționate a politicii partidului și statului sovietic atât în problemele interne, cât și internaţionale.

De asemenea, articolul evidențiază că măsurile în domeniul presei, fiind implementate fără o analiză serioasă asupra unor posibile efecte secundare, au avut un efect contrar rezultatelor scontate de consolidare a capacităţilor propagandistice și organizatorice, precum și eficientizare economică a activității presei, fapt ce va determina ulterior renunțarea la o parte dintre ele.

Cuvinte-cheie: RSS Moldovenească, presa periodică, reforme, perioada hrușciovistă.

La un deceniu de la încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, în condiţiile existenţei unor grave probleme interne de natură social-economică, a unui regim dictatorial ce presupunea absenţa oricăror drepturi și libertăţi democratice și pericolului real de a face faţă unei noi conflagraţii mondiale, în URSS se resimțea acut necesitatea unor politici și schimbări.

Deși anumite corective în domeniul politicii interne și externe staliniste au fost iniţiate încă după moartea lui Stalin, anume la Congresul XX al PCUS a fost pus începutul unor transformări importante ce au permis inițierea unui proces mai larg de reformare a societăţii sovietice: stabilirea unui nou curs economic, inițierea procesului de restructurare a conștiinţei politice și proclamarea trecerii de la războiul rece la politica coexistenţei pașnice. Cel mai semnificativ eveniment l-a constituit totuși denunţarea de către Nikita Hrușciov, în raportul intitulat eufemistic *Cu privire la cultul personalităţii și consecinţele sale*, a crimelor săvârșite de Stalin, urmat de eforturile ulterioare de depășire a efectelor nefaste ale politicii acestuia.

Congresul a determinat anumite schimbări și în organizarea și funcţionarea presei sovietice. Transformările au fost realizate în condiţiile în care spre mijlocul anilor 1950 forţa de impact a mijloacelor de informare în masă asupra populaţiei începuse să slăbească. Acest lucru se explica nu doar prin natura dogmatică a publicaţiilor, ci și prin faptul că instituţiile media de la acea vreme erau dominate de o serie de șabloane și stereotipuri [1].

Spre deosebire de alte domenii, presa a beneficiat totuși cel mai puţin de liberalizarea relativă a vieţii social-economice și politice din URSS, întrucât, în calitate de instrument al propagandei politico-ideologice oficiale, era chemată, mai presus de toate, să contribuie la ridicarea conștiinţei politice a populaţiei sovietice în sensul sprijinirii necondiţionate a politicii partidului și statului sovietic atât în problemele interne, cât și externe. În consecință, măsurile în domeniul mass-media nu au fost îndreptate, desigur, spre slăbirea reală a controlului ideologic. Ele au vizat mai cu seamă consolidarea capacităţilor propagandis-

tice, organizatorice și eficientizarea economică, în special a presei periodice.

Cele mai importante schimbări în activitatea presei periodice au fost legate de reîntoarcerea parţială la strategiile utilizate în anii 1930, care se bazaseră pe participarea largă a populaţiei în activitatea mijloacelor de informare în masă, implementarea unor măsuri drastice de reducere a subvenţiilor de stat pentru susţinerea economico-financiară și eficientizarea activităţii acesteia, specializarea crescândă a publicaţiilor periodice pe domenii, diversificarea tematicii abordate etc.

Mișcarea rabselkor [2] (mișcarea corespondenţilor muncitori și ţărani) s-a dorit a reprezenta unul dintre cei mai importanţi indici ai existenţei jurnalismului popular-participativ în Uniunea Sovietică, menit să ateste legătura strânsă dintre guvernanţi și mase. Concepută iniţial drept un program educaţional de masă, *mișcarea rabselkor* s-a transformat de-a lungul anilor 1930 într-un campion al politicilor de stat, pentru ca în a doua jumătate a anilor 1950 să se întreprindă tentative de reanimare a ideii unei antrenări autentice a populaţiei în activitatea presei.

Astfel, către a doua jumătate a anilor 1950, sub egida organizaţiilor de partid republicane, regionale sau raionale din URSS se desfășoară numeroase congrese și întâlniri ale corespondenţilor muncitori și ţărani, au loc ședinţe pan-unionale ale activului de creaţie al ziarelor centrale, devin frecvente *raidurile* și *posturile* corespondenţilor muncitori și ţărani la întreprinderi și organizaţii economice. De asemenea, sunt deschise școli și seminare, organizate conferinţe și mese rotunde pentru corespondenţii muncitori și ţărani pe lângă redacţiile ziarelor [3].

Cu toate acestea, iniţial, multe dintre organizaţiile de partid și redacţiile ziarelor preferau să nu îi implice prea mult în activitatea lor pe corespondenţii muncitori și ţărani, ba uneori chiar îi persecutau.

În consecinţă, la 30 august 1958, este adoptată hotărârea CC al PCUS „Cu privire la îmbunătăţirea conducerii mișcării de masă a corespondenţilor muncitori și ţărani ai presei sovietice". Se dădeau, sub formă de „ordin" oficial, indicaţii clare tuturor organizaţiilor de partid din URSS să înfiinţeze cursuri de instruire pentru corespondenţii din rândul muncitorilor și ţăranilor, să le ofere celor mai buni dintre ei un serviciu în cadrul ziarelor și să organizeze întâlniri cu aceștia în cadrul fabricilor și uzinelor, precum și colhozurilor pentru a le explica în ce consta munca *rabselkor*-ilor. Totodată, conducătorilor de partid locali li se cerea să încurajeze trimiterea de scrisori la redacţii, iar jurnaliștilor – să caute contribuţii din partea celor care veneau din afara presei [4].

Conform aceleiași hotărâri, revista *Рабоче-крестьянский корреспондент* urma să aibă drept sarcină de bază popularizarea celor mai bune practici și reflectarea multilaterală a problemelor stringente și sarcinilor de viitor ale mișcării *rabselkor*, iar Uniunea Jurnaliștilor din URSS trebuia să disemineze experienţa lucrului de masă al ziarelor și revistelor și să ajute la punerea în aplicare de către organizaţiile de partid a procesului de instruire a corespondenţilor muncitori și ţărani [5]. Ca rezultat, doi ani mai târziu, în 1960, numărul membrilor *mișcării rabselkor* va depăși cinci milioane de oameni.

În urma indicaţiilor venite de la Centru, în RSSM a avut loc între 27 și 28 mai 1958 „primul congres al corespondenţilor muncitori și ţărani din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească", la care au participat aproximativ 500 de delegaţi.

Secretarul CC al PC(b)M, Z. T. Serdiuc, și-a început discursul de deschidere prin a le reaminti participanţilor: „corespondenţii muncitori și ţărani... au fost, sunt și vor fi ajutori credincioși ai Partidului Comunist, luptători neobosiţi pentru punerea în aplicare a ideilor leniniste nemuritoare și politicii înţelepte a partidului și guvernului sovietic" și că importanţa lor reieșea din „munca altruistă pe care o depuneau în cadrul întreprinderilor industriale, șantierelor de construcţii, colhozurilor și sovhozurilor, școlilor și instituţiilor culturale", dar depindea și de participarea activă pe paginile presei sovietice [6].

În continuare, după lăudarea eforturilor depuse de corespondenţii muncitori și ţărani în lupta pentru îndeplinirea și supraîndeplinirea planurilor agricole ale cincinalelor în scopul creșterii recoltei agricole și producţiei produselor animaliere, fapt ce contribuia la ajungerea din urmă și depășirea într-un timp cât mai scurt de către poporul sovietic a Statelor Unite ale Americii „în ceea ce privește producţia de carne, lapte, unt pe cap de locuitor" [7], secretarul CC al PC(b)M a ţinut să reamintească sarcinile concrete puse în faţa acestora de către partid: „prin exemplul personal de muncă și cu ajutorul cuvântului tipărit să susţină tot ce este nou și avansat, să popularizeze pe larg experienţa valoroasă și realizările inovatorilor în domeniul industriei și agriculturii, să detalieze noile rezerve de creștere a producţiei, să desfășoare în presă o critică îndrăzneaţă, bolșevică, principială și la subiect a neajunsurilor în domeniile agricol și cultural" [8].

În discursul său de la congres, redactorul ziarului raional din Brătușani va da drept exemplu de succes în munca de cooptare a oamenilor muncii în calitate de corespondenţi propriul ziar [9], lăudându-se în faţa delegaţilor congresului cu o creștere considerabilă

a numărului de scrisori la redacţie (în comparaţie cu anul 1956, numărul anual de scrisori se ridicase de la 372 la 3008 deja către 1957, iar către luna mai a anului 1958, redacţia primise deja 1396, dintre care publicase aproximativ 80 la sută) și, respectiv, a corespondenţilor de la sate (numărul acestora se ridicase la 219 persoane în anul 1958).

Și redactorul ziarului *Moldova Socialistă*, organ de presă al Partidului Comunist din Moldova, P. Darienco, a menţionat în discursul său creșterea apeciabilă a numărului de scrisori parvenite la redacţie, arătând că, dacă în 1953, s-au înregistrat 6 697 de scrisori, atunci, către anul 1957, numărul acestora se ridicase la peste 10 mii [10].

Un aspect asupra cărora s-a oprit o bună parte dintre oratori, în vederea confirmării existenţei unei „democraţii veritabile" în URSS, a fost rolul deosebit pe care îl aveau corespondenţii muncitori și ţărani în depistarea și criticarea dură a abuzurilor și nedreptăţilor comise la nivelul autorităţilor locale. Astfel, redactorul ziarului *Советская Молдавия*, Golubiţchi, aducea drept exemple publicarea pe paginile ziarului a scrisorii „Cum s-au distribuit apartamentele la combinatul de mobilă" (în care corespondenţii-muncitori denunţaseră faptul că doar personalul administrativ primise apartamente în casa nou-construită a întreprinderii) și eforturile depuse de redacţie, inclusiv prin publicarea articolului „În apărarea corespondentului sătesc", în vederea eliberării corespondentului sătesc din Vertiujani, care pentru criticarea neajunsurilor din cadrul uniunii raionale a societăţilor de consum locale (*raipotrebsoiuz*), fusese condamnat la doi ani de închisoare [11].

În documentul final, sub forma unei adresări din partea Congresului către corespondenţii muncitori și ţărani din republică se reamintea rolul corespondenţilor în realizarea sarcinilor puse de partid în faţa oamenilor muncii din RSSM, accentuându-se că existau posibilităţi nelimitate pentru desfășurarea multilaterală a mișcării *rabselkor* (către această perioadă în republică existau peste 150 de ziare, cu un tiraj singular de peste 600 de mii de exemplare) [12].

După cum se arăta tot aici, corespondenţii muncitori și ţărani erau chemaţi să se implice activ în elaborarea gazetelor de perete, să devină colaboratori permanenţi ai ziarelor de tiraj (*многотиражки* – n.n.), raionale, orășenești și republicane, revistelor și radioului (...) în vederea sprijinirii eficiente a organizaţiilor de partid „în lupta pentru progresul tehnic, depășirea osificării, înapoierii și diseminării noului, progresivului etc." [13].

Către finele anilor 1950 – prima jumătate a anilor 1960, se profilează tendinţa de a completa personalul ziarelor pe seama angajaţilor voluntari (mai ales în cadrul *secţiilor propagandă și agitaţie*, dar și *secţiilor industrie, transport și construcţii*), a căror activitate nu era remunerată.

Rezoluţia CC al PCUS „Cu privire la dezvoltarea în continuare a voluntariatului în cadrul presei și radioului sovietice", adoptată la 28 iunie 1960, venea în continuarea hotărârii din 1958 și trebuia să contribuie esenţial la consolidarea *mișcării rabselkor* în URSS. După cum se arăta în documentul respectiv, antrenarea muncitorilor, ţăranilor, reprezentanţilor intelectualităţii în activitatea ziarelor, revistelor, radioului și televiziunii s-a dovedit a fi un mijloc important de îmbunătăţire a presei și televiziunii sovietice. „CC al PCUS a aprobat practica înfiinţării secţiilor netitulare (*нештатные отделы* – n.n.) în cadrul redacţiilor ziarelor, revistelor, radioului și televiziunii, a consiliilor corespondenţilor muncitori și ţărani și de autori în cadrul secţiilor și redacţiilor, care urmau să activeze strict pe bază de voluntariat [14]. Rezoluţia recomanda cu insistenţă organelor de partid din întreaga ţară includerea în componenţa colegiilor de redacţie ale ziarelor și revistelor, comitetelor și redacţiilor radioului și televiziunii, în calitate de membri independenţi, „a muncitorilor și colhoznicilor de frunte, reprezentanţilor intelectualităţii, organizaţiilor de partid, sovietice, sindicale și comsomoliste" [15]. Acest lucru urma, în concepţia organelor de partid, să atragă cititorii în activităţile mass-media și să asigure formarea unei legături strânse între jurnaliștii profesioniști și cititori/audienţă.

Un accent important s-a pus în cadrul aceluiași document pe necesitatea organizării de către comitetele centrale ale partidelor comuniste din republicile unionale și conducerea Uniunii Jurnaliștilor din URSS, la nivel local, fără întrerupere de la locul de muncă, a seminarelor pentru șefii și angajaţii voluntari ai secţiilor redacţiilor, membrii independenţi ai colegiilor de redacţie și consiliilor corespondenţilor muncitori și ţărani ale ziarelor și revistelor, radioului și televiziunii [16].

Organele de partid și sovietice din republică au purces imediat la executarea indicaţiilor venite de la Centru. Pe parcursul anului 1960, către sectorul presă al secţiei propagandă și agitaţie a CC al PC(b)M fuseseră trimise numeroase rapoarte din orașele și raioanele republicii privind înfiinţarea secţiilor netitulare în cadrul ziarelor locale. Cele mai multe dintre secţiile nou-înfiinţate erau în domeniul propagandei și agitaţiei și cel al industriei [17]. Numărul personalului varia, de regulă, de la cinci la zece persoane și era format din activiști de partid (directori de școli, profesori, instructori ai comitetelor raionale de par-

tid, pensionari-propagandiști, angajaţi ai comitetelor raionale de komsomol, cu studii medii sau superioare și experienţă de activitate practică) [18].

Totuşi, în majoritatea cazurilor, din cauza lipsei remunerării materiale, dar și a carenţelor în pregătirea membrilor voluntari, secţiile respective nu erau de un real ajutor, redacţiile ziarelor, mai ales locale, fiind nevoite să le „împingă din urmă" și să sugereze tematicile ce trebuiau abordate.

Având în vedere faptul că majoritatea periodicelor din URSS lucrau în pierdere, statul fiind nevoit să ofere un sprijin financiar important pentru a le asigura activitatea, după venirea lui Hrușciov s-au iniţiat măsuri de redresare a situaţiei. Printre acestea se numărau desfiinţarea publicaţiilor cu impact mic sau cheltuieli prea mari, înfiinţarea unor publicaţii mixte (de ex. ziare orășenești-raionale) sau a unor instituţii media care reprezentau mai multe unităţi administrativ-teritoriale (ziare interraionale), promovarea abonării individuale în locul celei pe departamente (*ведомственная подниска* – n.n.) etc.

În RSSM cele mai multe probleme, începând cu calitatea și terminând cu cheltuielile financiare, existau în cazul ziarelor de tiraj și celor raionale. În urma indicaţiilor venite de la secretariatul CC al PCUS, la 20 noiembrie 1958, autorităţile locale au trebuit să întreprindă o serie de măsuri în vederea eficientizării activităţii și reducerii cheltuielilor de întreţinere a publicaţiilor periodice din republică.

Într-o notă de răspuns, din 23 ianuarie 1959, Biroul CC al PC(b)M aducea la cunoștinţă că pe moment subvenţia de stat alocată pentru editarea ziarelor și revistelor din RSSM sub egida *Partizdat*-ului CC al PC(b)M constituia 4 mil. ruble anual, iar măsurile preconizate în vederea reducerii pierderilor suportate de publicaţiile periodice și renunţării la subvenţia de stat pentru presă erau următoarele [19]:

- desfiinţarea ziarului republican *Colhoznicul Moldovei* și compensarea acestui lucru printr-o reflectare mai largă a problemelor agriculturii în „limba moldovenească" în ziarul *Moldova socialistă.* Tirajul de 50 de mii de exemplare al publicaţiei *Colhoznicul Moldovei* urma să fie transmis *Moldovei socialiste*; în urma desfiinţării ziarului respectiv, alocaţia anuală din buget urma să scadă cu 300 de mii de ruble, iar transmiterea tirajului său ziarului *Moldova socialistă* urma să aducă editurii un venit de până la 1 mil. 990 de mii de ruble.
- ziarele de tineret *Tinerimea Moldovei* și *Молодежь Молдавии* urmau să apară pe viitor într-o singură ediţie, cu text similar în limbile română și rusă; micșorarea personalului celor două redacţii, a onorariului și altor cheltuieli trebuiau să permită scăderea alocaţiei de la buget pentru ziarele de tineret cu 580 de mii de ruble;
- reorganizarea ziarului *Вечерний Кишинев* prin micșorarea dublă a formatului, reducerea periodicităţii (de la șase la cinci ori pe săptămână), reducerea personalului și onorariului etc. trebuia să determine scăderea cheltuielilor cu 730 de mii de ruble anual;
- desfiinţarea revistelor *Блокнот агитатора* și *Коммунист Молдавии* (în cazul celei din urmă, se preconiza păstrarea doar a ediţiei de limba română), urma să permită micșorarea alocaţiei guvernamentale cu 256 de mii de ruble;
- reducerea sumei onorariului, la 300 de ruble pentru un număr, în cazul ziarelor republicane, și la 2 000 de ruble, în cazul revistelor (pentru revista *Nistru* onorariul urma să scadă cu 20 000 ruble);
- dublarea, în paralel, a preţului de abonare la revista *Nistru* de la 2,5 ruble la 5 ruble pentru un număr, iar în cazul revistelor *Femeia Moldovei* și *Scânteia leninistă* – de la 1 rublă la 2 ruble pentru un număr, urma să contribuie la reducerea subvenţiei de stat cu un milion 352 de mii de ruble.

În consecinţă, după cum se arăta în document, subvenţia de stat pentru publicaţiile *Partizdat*-ului CC al PC(b)M avea să fie redusă cu cinci milioane 153 de mii de ruble, editura urmând, în loc să primească subvenţie de stat, să aducă în bugetul de stat (sau de partid) un venit mai mare de un milion de ruble.

În ceea ce privește ziarele raionale și orășenești, în document se arăta că subvenţia de stat pentru cele 40 de ziare raionale din RSSM constituise, în anul 1958, 9 030 mii ruble, iar pentru cele orășenești – 567 de mii de ruble, ajungându-se la un total de 9 647 de mii de ruble.

În vederea reducerii pierderilor înregistrate de acestea, se propunea ca ele să fie supuse unor măsuri de eficientizare a activităţii aplicate la nivelul ziarelor republicane (unificarea ziarelor orășenești și raionale; reducerea la maxim a personalului; micșorarea onorariului existent etc.), fapt care trebuia să reducă subvenţia de stat pentru publicarea ziarelor orășenești și raionale cu aproximativ 2 mil. de ruble [20]:

Astfel, în urma deciziilor luate de către organele de partid și de stat din republică în vederea eficientizării și lichidării pierderilor financiare legate de activitatea presei, către finele anului 1959, suma totală a economiilor obţinute trebuia să constituie 2 mil. 699 de mii de ruble [21].

Din informaţiile trimise secţiei propagandă și agitaţie a CC al PCUS în septembrie a aceluiași an, constatăm că spre începutul anului 1960 în republică se editau la nivel local trei ziare unificate (orășenești și raionale), care apăreau pe un format de ½ din cel al

ziarului *Правда*, de trei ori pe săptămână, aveau patru pagini și un onorariu de 300 de ruble [22]. În ceea ce privește numărul, se arăta că ziarul C*omunistul* din Bălţi avea un tiraj comun de 6000 de exemplare, dintre care: 1100 apăreau în limba română, iar 4900 – în limba rusă; ziarul *Biruinţa* din Bender avea un tiraj comun de 5500 de exemplare, dintre care: 1485 apăreau în limba română, iar 4015 – în limba rusă; ziarul *Днестровская правда* din Tiraspol avea un tiraj comun de 7000 de exemplare, dintre care: 800 apăreau în limba română, iar 6200 – în limba rusă. Personalul ziarelor unificate ajungea la 16 persoane.

Referitor la ziarele raionale, se arăta că numărul acestora se redusese la 32 și că nu exista încă niciunul interraional. Ziarele raionale apăreau pe 4 pagini, de trei ori pe săptămână, pe un format de ½ din formatul *Pravdei* și cu un onorariu de 200 de ruble pentru un număr. Optsprezece dintre ziarele raionale apăreau în limbile română și rusă. Cel mai mare tiraj singular în cazul lor ajungea la 4500 de exemplare (ziarul *Drumul socialist* din raionul Râbniţa), iar personalul – la 9 persoane (cu excepţia celor care apăreau în două limbi, unde se adăuga funcţia de traducător).

Deși înființarea ziarelor unificate asigura economisirea mijloacelor alocate de către stat, se iveau alte probleme care afectau calitatea conţinutului acestora. Relevantă în acest sens este scrisoarea redactorului ziarului *Днестровская правда* din Tiraspol către secretarul CC al PC(b)M, din martie 1960, în care se arătau condiţiile mult mai complicate în care trebuiau să activeze după unificarea ziarelor orășenesc și raional angajaţii redacţiei [23]: numai în oraş existau peste o sută de întreprinderi industriale, de construcţii și transport, instituţii de învățământ și medicale, la acest lucru adăugându-se necesitatea de a vizita colhozurile raionului, unele dintre care se aflau la distanţe mai mari de 40-50 km.

Cu toate că în presa centrală, încă din momentul venirii la conducere a lui Hrușciov, s-a pus un accent important pe necesitatea creşterii numărului de abonaţi individuali la presa periodică și a reducerii numărului abonamentelor pentru departamentele instituțiilor de stat [24], în RSSM organizaţiile de partid au trecut la măsuri reale în acest sens abia către finele anului 1962.

Motivele invocate în sprijinul acestei măsuri le constituiau, pe de o parte, scăderea considerabilă a accesului cetăţenilor la ziarele și revistele care îi interesau în legătură cu numărul mare de publicaţii periodice comandate în baza abonamentelor departamentale, iar, pe de altă parte, arătându-se, de fapt, cauza reală, cheltuielile enorme din contul statului pentru abonamentele destinate unor numeroase departamente, instituţii publice, funcţionari de stat etc. [25]. Spre exemplu, în RSSM, în 1962, din bani publici fuseseră achitate peste 20 la sută din totalul de ziare și reviste, ceea ce echivala cu suma de 834 de mii de ruble.

În vederea remedierii situaţiei, Biroul CC al PC(b)M preconiza mai multe măsuri, printre care [26]:

1. obligarea organelor *Soiuzpecati* de a desfășura pe viitor difuzarea presei periodice în baza abonamentelor individuale; interzicerea abonării din contul statului la periodice și la alte genuri de literatură pentru persoane individuale, indiferent de serviciu;

2. abonarea la periodice din contul alocărilor bugetare și mijloacelor organizațiilor publice urma să fie permisă doar în cazul:

a) cluburilor, bibliotecilor, cabinetelor de instruire politică, cinematografelor, caselor de lectură (*избы-читальни* – n.n.), „ungherașelor roșii", vitrinelor, căminelor, întreprinderilor de deservire socială și culturală (cafenele, frizerii, ateliere) și altor locuri de lectură publică [27];

b) ministerelor, departamentelor și organizaţiilor republicane, orășenești și raionale, redacţiilor ziarelor și revistelor, întreprinderilor, instituţiilor știinţifice și de învățământ (însă doar la periodicele care corespundeau nemijlocit profilului organizaţiilor în cauză și într-un număr strict limitat).

3. obligarea comisiilor de audit ale organelor de partid și altor organizaţii sociale, Comisiei controlului de stat a Consiliului de Miniștri ai RSSM, organelor financiare, precum și altor organe de control, să se ghideze strict de hotărârea în cauză, iar cheltuielile publice nejustificate pentru abonarea la ziare și reviste să fie puse pe contul persoanelor care au încălcat hotărârea dată.

Pe lângă măsurile menţionate, în prima jumătate a anului 1962 s-a decis desființarea ziarelor raionale, în locul lor procedându-se la înființarea ziarelor interraionale. Astfel, către 1 septembrie 1962, în RSSM existau următoarele ziare interraionale: *Scânteia* (Bălţi), *Drapelul leninist* (Bender), *Leninistul* (Brătușeni), *Calea spre comunism* (Cahul), *Drapelul leninist* (Bender), *Zorii* (Călărași), *Satul colhoznic* (Căușeni), *Zorii Moldovei* (Comrat), *Zorii comunismului* (Cotovsc), *Drapelul victoriei* (Criuleni), *Drumul leninist* (Lazo), *Drapelul comunismului* (Leova), *Farul nistrean* (Râbniţa), *Pravda* (Ungheni), *Drapelul roșu* (Florești), *Tribuna* (Otaci) [28].

Activitatea acestora, menită, pe lângă eficientizarea financiară a cheltuielilor, să contribuie la creșterea profesionalismului celor care le editau, nu se ridica totuși nici pe departe la nivelul așteptărilor organelor

de partid. Astfel, într-o recenzie la adresa ziarului interraional *Zorii comunismului* (ziarul, înfiinţat la 28 aprilie 1962, reprezenta raioanele Cotovsc şi Cimişlia) [29], realizată de către instructorii secţiei propagandă și agitație a CC al PC(b)M, erau enumerate o serie de neajunsuri: materiale cu un conţinut ideologic slab şi plictisitor; lipsa reflectării pe paginile ziarului a unor probleme esenţiale din activitatea de producţie a colhozurilor și sovhozurilor din raioanele respective; articolele de autor inserate aparţineau, de regulă, unor funcţionari de rang înalt din raion și se bazau, în mare parte, pe criticarea neajunsurilor subalternilor; cea mai gravă însă era lipsa de coerenţă în activitatea redacţiei și conducerea iresponsabilă a redactorului. Se reproșa faptul că esenţa restructurării și creării noului tip de ziar nu a fost înţeleasă de către angajaţi, aceștia din urmă fiind incapabili să priceapă că de la ei se cerea să se lucreze „pe nou" și în „condiţii noi" [30].

În timp ce ziarele raionale au fost desfiinţate, numărul celor de tiraj nu era restricţionat cu rigurozitate, ci din contra – era încurajat. Totuşi, organele de partid erau de părerea că, deși necesară, având în vedere capacitatea ridicată de impact a acestora, creşterea numărului categoriei respective de ziar nu trebuia să se facă cu orice preţ, neglijându-se condiţiile și realităţile concrete. Dorinţa de a asigura neapărat orice colhoz cu un ziar propriu făcea ca deseori să nu fie luate în calcul capacităţile reale în ceea ce privește baza poligrafică, hârtia sau specialiștii de care era nevoie pentru a asigura funcţionarea corespunzătoare a acestuia [31].

Politica de desfiinţare a periodicelor nerentabile s-a răsfrânt asupra activităţii revistei *Nistru.* Astfel, în septembrie 1962, „în contextul măsurilor luate în vederea instituirii regimului de economie drastică şi lichidării cheltuielilor iraţionale pe toate sectoarele frontului cultural", redactorul revistei (B. Istru) și președintele conducerii Uniunii Scriitorilor din Moldova (I. C. Ciobanu) au adresat secretarului CC al PC(b)M o notă în care se pronunţau pentru desfiinţarea ediţiei de limbă rusă a revistei. Potrivit argumentelor aduse, editarea acesteia nu mai era justificată, întrucât „constituia o povară financiară într-un moment în care mijloacele statului trebuiau alocate spre treburi cu mult mai importante". Printre motivele care determinaseră decizia se indica faptul că organizaţia scriitorilor din republică nu asigura din punct de vedere cantitativ și calitativ portofoliul de redacţie necesar apariţiei lunare a ediţiei de limbă rusă, dar și pentru că, în ciuda eforturilor de difuzare, tirajul revistei abia dacă ajungea la 1 950 de exemplare, lucru explicabil în condiţiile concurenţei serioase pe care o creau alte publicaţii literar-artistice de limbă rusă din URSS (*Знамя*, *Октябрь*, *Звезда*, *Нева*). În urma lichidării revistei, trebuia să rezulte o economisire a resurselor statului în valoare de 36 950 ruble anual [32].

Totuşi, două luni mai târziu, în vederea remedierii situaţiei după desfiinţarea ediţiei de limba rusă, conducerea Uniunii Scriitorilor și biroul de partid al Uniunii Scriitorilor din RSSM se vor adresa Prezidiumului CC al PC(b)M în vederea „rezolvării pozitive" a problemei înfiinţării pe lângă ziarul *Советская Молдавия* a unui săptămânal literar. Acesta urma să aducă la cunoștinţa cititorilor operele scriitorilor de limba rusă și cele mai bune creaţii ale literaturii naţionale, să descrie activitatea de creaţie a teatrelor, compozitorilor, pictorilor, lucrătorilor din cinematografie și, în același timp, să constituie o publicaţie rentabilă, fără a necesita subvenţii de stat.

Tot aici se cerea insistent revizuirea și rezolvarea pozitivă a problemei reorganizării ziarului *Cultura Moldovei* în săptămânal și cumulării funcţiilor de organ al Ministerelor Educaţiei și Culturii și a Uniunii Scriitorilor, fapt ce nu ar fi generat cheltuieli suplimentare, dar ar fi avut în schimb o serie de avantaje.

Dintr-un document trimis de către secretarul CC al PC(b)M către CC al PCUS la 19 septembrie 1962 aflăm că pe lângă ziarele interraionale și orășenești existau 102 secţii netitulare, în cadrul cărora activau în jur de 600 de persoane, iar pe lângă ziarele republicane *Moldova socialistă* și *Советская Молдавия* activau 250 de corespondenţi voluntari. La finalul documentului se dădea numărul total al comuniștilor implicaţi pe bază de voluntariat în activităţile din cadrul aparatelor de partid din RSSM, acesta ridicându-se la 4 384 de persoane [34].

Politica de economie drastică a continuat și de-a lungul anului 1963. Astfel, în aprilie 1963, din cauza nerentabilităţii (ziarul nu recupera decât 50% din investiţiile necesare asigurării funcţionării sale), și-a încetat existenţa și unul dintre ziarele orășenești *Победа* – organul comitetului orășenesc și al consiliului de deputaţi din Bender [35].

Odată cu înlăturarea lui Hrușciov de la putere, o bună parte dintre măsurile iniţiate în domeniul presei vor fi abandonate, revenindu-se la situaţia anterioară (spre exemplu, revenirea la ziarele raionale va avea loc deja din 1964 etc.)

Din câte vedem, măsurile întreprinse de către autorităţile de partid și sovietice din RSSM la finele anilor 1950 – începutul anilor 1960 în domeniul presei periodice (lucru valabil, de fapt, la nivelul întregii Uniuni Sovietice), fiind realizate fără o analiză logică asupra efectelor secundare posibile, au determinat în mare măsură opusul a ceea ce se urmărise iniţial: consolidarea capacităţilor propagandistice și organizatorice ale presei și eficientizarea economică a activităţii sale.

BIBLIOGRAFIE ȘI NOTE

1. Овсепян Р.П. История новейшей отечественной журналистики (учебное пособие). Под редакцией Я.Н. Засурского. М., Изд-во МГУ, 1999. Глава 6. Печать, телевидение и радио второй половины 50-х – середины 80-х гг. http://evartist.narod.ru/text/58.htm#_top. Accesat: 10.01.2016.
2. Mişcarea rabselkor (rabselkor era denumirea comună a corespondenţilor muncitori și ţărani) presupunea participarea maselor largi de oameni ai muncii în rezolvarea problemelor din societate prin intermediul ieșirilor în presa, radioul și televiziunea sovietice, fiind considerată una dintre cele mai eficiente manifestări de activism politic și muncă ale poporului sovietic.
3. Советская печать, сентябрь, 1958, с. 1-2.
4. Советская печать в документах. Москва. Гос. изд-во полит. лит-ры. 1961, с. 200-203.
5. Советская печать, сентябрь, 1958, с. 1-2.
6. Arhiva Organizaţiilor Social-Politice din Republica Moldova (în continuare: AOSPRM), fond 51, inventar 18, dosar 166, fila 1.
7. *Ibidem*, fila 2.
8. *Ibidem*, fila 3.
9. *Ibidem*, file 11-15.
10. *Ibidem*, fila 47.
11. *Ibidem*, file 139-140.
12. *Ibidem*, file 178-180.
13. *Ibidem*, fila 181.
14. Советская печать, июль1960, с. 1.
15. *Ibidem*.
16. *Ibidem*.
17. Spre exemplu, ziarul raional din Drochia „Знамя победы" informa în mai 1960 sectorul presă al CC al PC(b)M despre înfiinţarea a două secţii netitulare (în afara statelor de funcţii): de propagandă și agitaţie și de industrie, transport și construcţii, iar ziarul *Steagul roșu* din Soroca informa despre înfiinţarea, pe lângă secţia propagandă și agitaţie, a secţiilor cultură și şcoli și industrie.
18. AOSPRM, fond 51, inv. 20, dosar 214, file 19-25.
19. *Idem*, inv. 19, dosar 169, fila 6.
20. *Ibidem*, file 7-8.
21. *Idem*, inv. 20, dosar 92, file 2-7.
22. *Ibidem*, dosar 96, file 105-108.
23. *Ibidem*, inv. 20, dosar 214, fila 9.
24. Советская печать, октябрь, 1956, nr. 10, с. 4.
25. AOSPRM, fond 51, inv. 22, dosar 17, file 9-10.
26. *Ibidem*.
27. În acest scop, Consiliul de Miniștri al RSS Moldovenești, Ministerul Culturii al RSSM, Consiliul moldovenesc al uniunilor profesionale, secţia propagandă și agitaţie a CC al PC(b)M aveau sarcina de a stabili, în termen de o lună, pentru fiecare grup de biblioteci, case de citit, cluburi și alte locuri de lectură publică, lista periodicelor permisă acestora spre abonare, precum și minimul de mijloace alocat în acest scop.
28. AOSPRM, fond 51, inv. 22, dosar 214, fila 74.
29. *Ibidem*, file 57-60.
30. *Ibidem*.
31. Советская печать, августт1957, с. 8.
32. AOSPRM, fond 51, inv. 22, dosar 214, file 112-114.
33. *Idem*, inv. 22, dosar 180, fila 74.
34. *Idem*, inv. 23, dosar 237, file 84.

Ion Bolocan. *Mama*, 1987, bronz, 26,5 cm × 8,5 cm × 6,5 cm

INVESTIGAŢII PLURIDISCIPLINARE PRIVIND TUMULUL 7 DE LA CRIHANA VECHE (RAIONUL CAHUL)

Doctorand **Ion CEBAN**
Centrul de Arheologie, Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM
Doctor în medicină **Angela SIMALCSIK**
Secţia de Cercetări Antropologice, Academia Română – Filiala Iași
Doctor în biologie **Lumuniţa BEJENARU**
Facultatea de Biologie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" Iași
Secţia de Cercetări Antropologice, Academia Română – Filiala Iași

PLURIDISCIPLINARY INVESTIGATIONS CONCERNING THE BURIAL MOUND NO. 7 AT CRIHANA VECHE (CAHUL)

Summary. In the autumn of 2014, the Institute for Cultural Heritage and the National archaeological Agency performed investigations in the burial mound no. 7 "la Pietricei" on the territory of Crihana Veche (Cahul). The main objectives of the research were the saving of heritage with a high destruction risk from the Late Roman settlement and the continuation of research in the burial mounds group from the vicinity of the Cahul International Airport. Two graves were discovered. One belonged to a child (7-8 years), with a clay vessel placed at the head as grave goods. The second one, centrally placed, belonged to an old man (at least 60 years). The central grave was robed in the past. Among the archaeological vestiges discovered there are 60 arrow heads, an akinakes handle plated with bone plates engraved with silver threads, a kyathos, seven silver beads, two silver jewelries, Egyptian faience beads, bone artefacts, fragmented iron plates from armory, and a lot of amphora fragments (over 500), including stamped handles. The amphora pieces, almost without exception, can be attributed to the Thasos production. The stamps of producers Pylades and Lysikles (end of the 360's – middle of the 350's BC) were imprinted on five amphora handles. The aristocratic character of grave 2 from burial mound no. 7 is supported bz the grave goods of Thracian origin (Northern Balkans group). From a chronological point of view, it suggests that the warrior buried in grave 2 could have participated at the conflict between the Scythians and the Tribals and at their ulterior reconciliation.
Keywords: tumulus, Scythians, grave, paleoanthropological analysis, archaeozoological analysis.

Rezumat. În toamna anului 2014, Institutul Patrimoniului Cultural și Agenţia Naţională Arheologică au efectuat investigaţii arheologice în tumulul 7 „La Pietricei" de pe teritoriul comunei Crihana Veche, raionul Cahul. Obiectivele principale ale cercetărilor au constat în salvarea vestigiilor cu risc înalt de distrugere din așezarea atribuită epocii romane târzii și continuarea cercetărilor în cadrul grupului tumular din vecinătatea Aeroportului Internaţional Cahul. Au fost descoperite două morminte – unul de copil (7-8 ani), cu un vas de lut plasat la cap pe post de inventar și altul (central) de bărbat, în vârstă de cel puţin 60 de ani. Mormântul central a fost jefuit în vechime. Printre vestigiile arheologice descoperite se numără 60 de vârfuri de săgeţi, un mâner de akinakes placat cu plăci de os gravate cu fire de argint, un kiatos, șapte mărgele de argint, două piese de podoabă de argint, mărgele din faianţă egipteană, piese din os, plăci fragmentare de fier de la armură și un bogat material amforistic (peste 500 de fragmente), inclusiv cu ștampile aplicate pe toartă. Materialul amforistic, aproape fără excepţie, poate fi atribuit producţiei de Thasos. Pe cinci mânere de amfore au fost imprimate ștampilele producătorilor Pylades și Lysikles (sfârșitul anilor 360 – mijlocul anilor 350 î. Chr.). Caracterul aristocratic al mormântului 2 din tumul 7 este susţinut de piesele de inventar de origine tracică (din grupul balcanic de Nord); cronologic, acestea ne sugerează că războinicul îngropat în mormântul 2 ar putea fi un participant la evenimentele conflictului dintre sciţi și tribali și la reconcilierea lor ulterioară.
Cuvinte-cheie: tumul, sciţi, mormânt, analiză paleoantropologică, analiză arheozoologică.

INTRODUCERE

Moșia comunei Crihana Veche însumează în prezent circa șase tumuli și două așezări (figurile 1, 2). Primele săpături arheologice pe teritoriul comunei Crihana Veche au fost întreprinse în anul 1992, ca urmare a lucrărilor de amenajare a suprafeţei arabile pentru irigare [1]. Investigaţiile arheologice de salvare s-au concentrat asupra cercetării a patru tumuli din diferite perioade istorice [2].

În toamna anului 2014, un grup de cercetători de la Centrul de Arheologie din cadrul Institutului Patrimoniului Cultural al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, în colaborare cu Agenţia Naţională Arheologică, au efectuat investigaţii arheologice pe moșia comunei

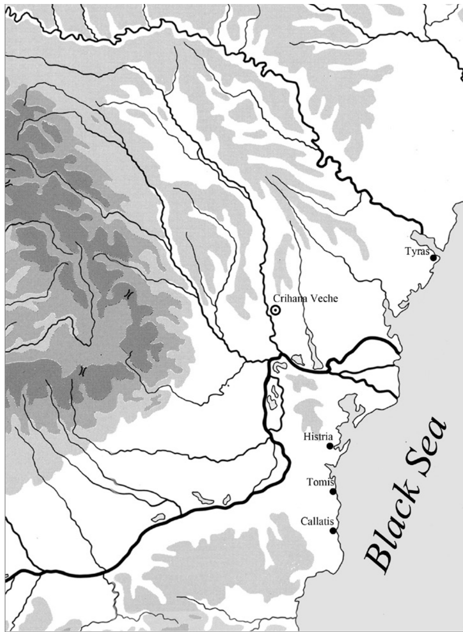

Figura 1. Poziția fizico-geografică a localității Crihana Veche (Cahul)

Crihana Veche, raionul Cahul (figura 1). Drept urmare, au fost efectuate cercetări arheologice în așezarea antică târzie Crihana Veche I și în tumulul 7, ce aparținea culturii scitice și făcea parte din grupul tumular [3] din punctul *La Pietricei*. Tumulul 7 se găsea la circa 2,75 km nord de Aeroportul Internaţional Cahul şi la 0,02 km vest de traseul L686 Cahul-AIC (figura 2). Acest tumul era penultimul din extremitatea nordică a grupului de tumuli dispuși în șir pe platoul intersectat

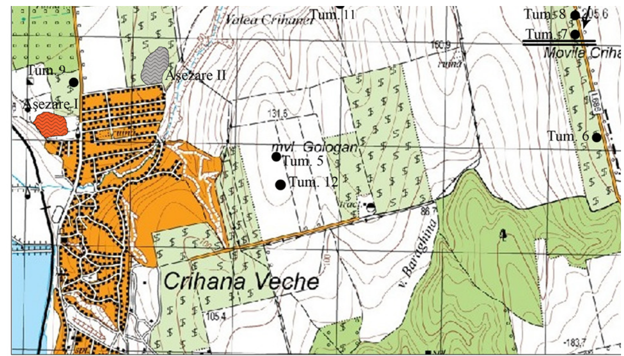

Figura 2. Harta geo-topografică a comunei Crihana Veche, amplasarea siturilor în interiorul satului

de drumul local L686, care marchează hotarele dintre moșiile satelor Lebedenco și Crihana Veche. Mantaua tumulului 7 se ara anual și, în momentul demarării cercetării, avea o configurație circulară neregulată în plan. Obiectivul avea înălţimea de circa 1,40 m, iar diametrul, de aproximativ 48×42 m. Mantaua tumulului a fost împărţită în cinci secţiuni paralele, cu lăţimea de 6 m fiecare, iar între ele au fost lăsaţi martori cu lăţimea de până la 1 m, cu scopul înregistrarii stratigrafiei (figura 3).

Ca urmare a investigaţiilor arheologice, au fost descoperite două morminte de înhumaţie: mormântul 1 din manta (cultura scitică?) și mormântul 2 central (cultura scitică). Sub mantaua tumulului au fost semnalate resturi de la ospăţul funerar şi un şanţ întrerupt la extremitatea estică şi la cea vestică, acestea fiind în legătură directă cu mormântul 2 (figura 3).

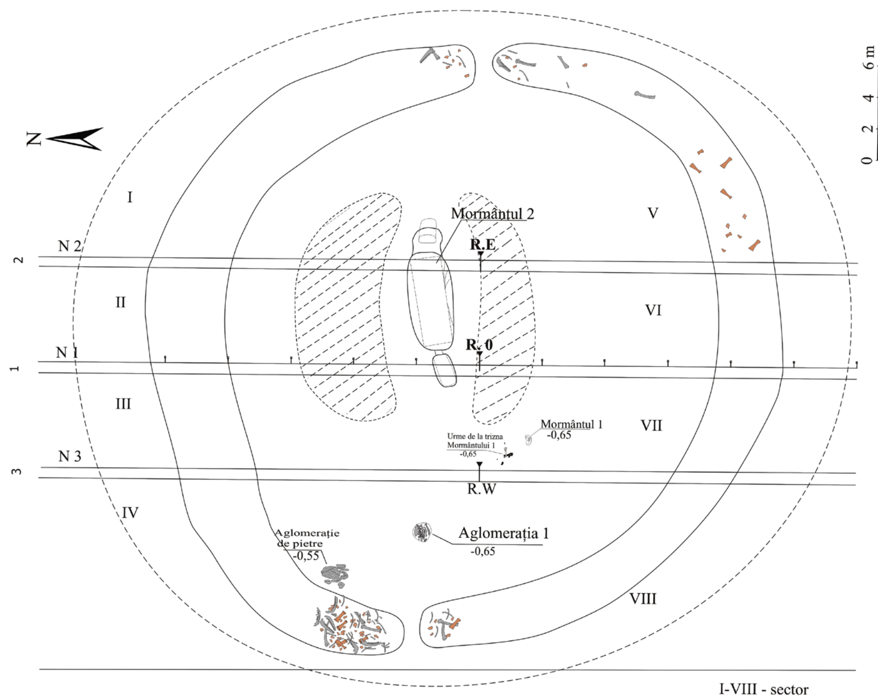

Figura 3. Planul general al tumulului 7

VESTIGII ARHEOLOGICE ȘI DATE PALEOANTROPOLOGICE

Mormântul 1 (cultura scitică, secundar) a fost descoperit în sectorul VII, în procesul de decopertare a mantalei tumulului, la 5,5 m sud-vest de reperul central al tumulului, la adâncimea de 0,60-0,65 m. Conturul gropii funerare nu a putut fi evidenţiat. Defunctul a fost depus în decubit dorsal, cu capul orientat spre vest. Starea de conservare a scheletului era precară – au fost descoperite doar câteva fragmente din craniu și câţiva dinţi. Sub defunct se găsea un strat subţire de lemn putred, cu grosimea de 0,1-0,2 cm (figura 4/3). La 10 cm de craniu, în partea stângă, spre nord, era depus un vas de tip borcan de dimensiuni mici. Acesta a fost modelat cu mâna din pastă de lut cu adaos de cioburi pisate mărunt. Arderea recipientului este neuniformă, culoarea suprafeţelor variind de la brun-deschis și cărămiziu la cenușiu-închis. Miezul pereților vasului are culoare neagră. Recipientul are corpul bombat, gâtul cilindric cu buza îngroșată și ușor evazată. Dimensiuni: înălţimea reconstituită – 8,1 cm, diametrul gurii – 5,2 cm, diametrul maxim al corpului – 7,3 cm, diametrul fundului – 5,1 cm (figura 19/2). În sectorul VII, la circa 1,2 m nord-vest de mormântul 1, la adâncimea de 0,65 m, a fost descoperită o aglomeraţie compusă din oase de animale și bucăţi mici de cărbuni de lemn. Dimensiunile aglomeraţiei erau de 0,85×0,9 m. Reieșind din faptul că aglomeraţia a fost descoperită în apropiere de mormântul 1 și practic la aceeași adâncime, putem conchide că aglomeraţia de oase reprezintă resturile ospăţului sacru funerar al mormântului 1 (figura 4/1-2).

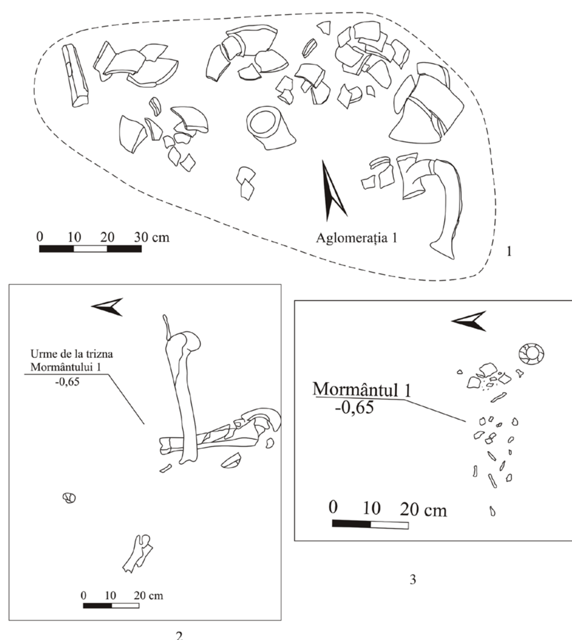

Figura 4. Complexe arheologice din cadrul tumulului 7

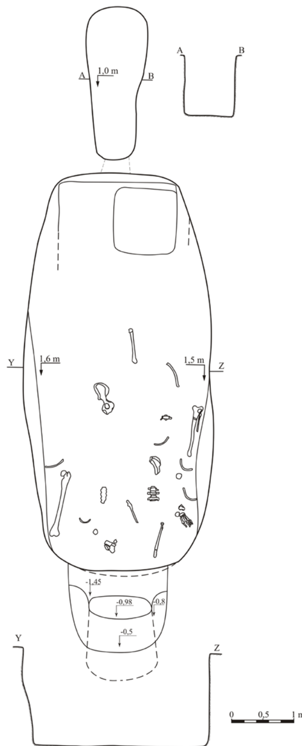
Date paleoantropologice. Resturile scheletice umane descoperite în mormântul 1 aparţin unui singur individ. Starea de conservare a osemintelor este precară, iar starea de reprezentare, slabă. Segmentul cranian este prezent prin 12 fragmente de dimensiuni foarte mici, provenite din frontal, parietale, occipital și maxilare, la care se adaugă nouă unităţi dentare (provizorii și definitive) de pe arcadele superioară și inferioară. Dinţii au fost descoperiţi în stare izolată, fiind căzuţi *post mortem* din alveole. Fracturile și fisurile care au dus la fragmentarea oaselor craniene sunt produse, de asemenea, *post mortem*. Segmentul postcranian lipsește.

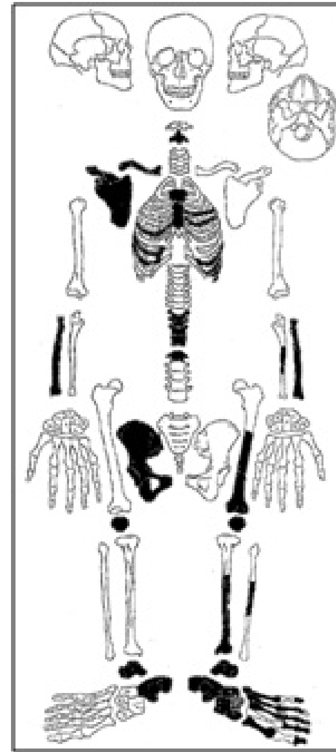
Resturile scheletice din mormântul 1 provin de la un copil cu vârsta de circa 7-8 ani (categoria de vârstă *infans II*). Vârsta a fost estimată după stadiul de erupţie a dentiţiei temporare și înlocuirea acesteia cu cea definitivă, ţinând cont de gradul de calcifiere a coroanelor dentare și de gradul de dezvoltare a rădăcinilor [4]. În ceea ce privește dentiţia definitivă, incisivul central (I1) inferior drept și molarii primari (M1) superiori și inferiori au rădăcina formată în proporţie de 50%; premolarul primar (P1) și molarul secundar (M2) au coroanele formate și calcifiate, însă nu au erupt până în momentul decesului; molarul terţiar (M3) are coroana necalcificată. În probă sunt prezenţi și trei dinţi provizorii – un molar primar (m1) și doi molari secundari (m2), ceea ce înseamnă că în momentul decesului aceste unităţi dentare se aflau încă în alveole (figura 5). În lipsa oaselor postcraniene, dar și din cauza fragmentării accentuate a elementelor craniene prezente în inventarul osteologic, sexul acestui copil rămâne nedeterminabil.

Pe fragmentele craniene nu au fost observate anomalii de dezvoltare sau patologii și nici semne de deficienţe nutriţionale, cum ar fi hiperostoza porotică. Absenţa acesteia din urmă ne sugerează că acest copil nu a suferit carenţe nutriţionale severe și nici stres fiziologic înainte de deces. Coroanele dentare provizorii înfăţişează uzură extrem de slabă, de tip atriţie, carac-

Figura 5. T7, M1 Copil 7-8 ani. Unităţile dentare provizorii și definitive

Figura 6. Mormântul 2

Figura 7. T7, M2. Bărbat, peste 60 de ani. Starea de reprezentare

teristică vârstei de 7-8 ani. Niciun dinte nu prezintă carii. Lipsesc şi defectele smalţului – indiciu al condiţiilor de viaţa favorabile din etapa primei copilării (0-7 ani), fără episoade severe de boală sau de subnutriţie/malnutriţie [5].

Mormântul 2 (scitic, principal) a fost depistat în zona centrală a tumulului, la o distanţă de 2,35 m nord-est de la reper, la adâncimea de 0,95 m (figura 3). Camera funerară era de formă dreptunghiulară cu colţurile rotunjite. Dimensiuni: 6,2×2,6 m, adâncimea de la nivelul semnalării conturului fiind de 1,55 m (figura 6).

Pereţii camerei funerare erau acoperiţi pe alocuri cu un strat subţire de substanţă calcaroasă de culoare albă-cenuşie. Groapa mormântului era orientată pe axa est-vest, cu o deviere de cca 5° spre nord. La 0,30 m de extremitatea vestică a gropii mormântului 2, sub martorul central, şi la 1,5 m nord de reper, a fost descoperită o groapă ce avea în partea estică un canal subteran, săpat în lutul steril, ce ducea în camera funerară a mormântului (dromos?). Dimensiunile gropii de acces erau de 2,45×0,80 m, la o adâncime de 1,00 m de la nivelul descoperirii conturului gropii şi la 0,90 m de la nivelul de călcare (figurile 6, 3).

În partea de est a camerei sepulcrale a fost semnalat un canal săpat, probabil, de jefuitori, care avea dimensiunile de 1,55×1,75 m şi adâncimea de 1,4 m de la nivelul de depistare a conturului. După caracteristicile umpluturii gropii, modul de dispunere a resturilor scheletului, precum şi a pieselor de inventar, putem afirma că mormântul 2 a fost jefuit de ce cel puţin două ori. În urma acestui fapt, resturile scheletice ale defunctului erau dispersate în diferite părţi ale gropii mormântului, oasele fiind descoperite la adâncimi diferite.

Date paleoantropologice. Resturile scheletice descoperite în mormântul 2 provin de la un singur individ. Starea de conservare este satisfăcătoare, iar starea de reprezentare, parţială. Aproape toate părţile scheletice prezintă modificări tafonomice de tipul depunerilor pietrificate, formate sub acţiunea factorilor din mediul în care au zăcut acestea [6]. Segmentul cranian lipseşte. Scheletul postcranian este reprezentat prin următoarele elemente: vertebra cervicală C2, segmentul vertebral T9-L1, coaste fragmentare, coxal drept, scapula dreaptă, clavicula dreaptă, mezostern, radiusuri şi ulne fragmentare, fibula stângă (treimea mijlocie), patele, femur stâng (fără treimea proximală), tibia stângă (fără treimea proximală), tarsiene, metatarsiene şi câteva falange de la membrul inferior stâng (figura 7).

Resturile scheletice din mormântul 2 aparţin unui bărbat cu vârsta de cel puţin 60 de ani (categoria de vârstă *senilis*). Sexul a fost determinat după următorii indicatori: margine orbitară rotunjită, relief osos postcranian extrem de dezvoltat, caracteristici tipic masculine ale coxalului, robusticitate osoasă extremă. Vârsta a fost estimată după: gradul de degenerare a suprafeţei

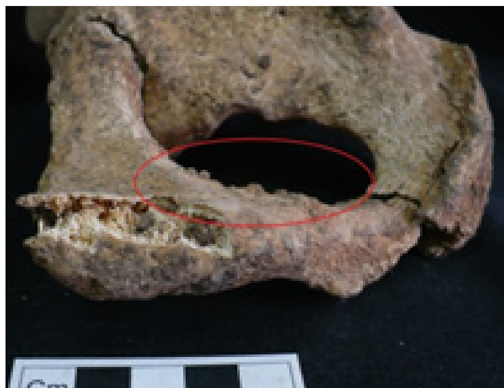

Figura 8. T7, M2. Bărbat, peste 60 de ani. Coxal drept, excrescențe osoase

Figura 9. T7, M2. Bărbat, peste 60 de ani. Patela, osteofite și eburnație

Figura 10. T7, M2. Bărbat, peste 60 de ani. Vertebra atlas, coroziune și suprafeţe de articulaţie deformate

simfizare coxale, degenerescenţa suprafeţei sacro-iliace de articulaţie, structura spongioasă a regiunii meta-epifizare proximale humerale, modificarea capetelor costale sternale, degenerarea osoasă avansată și generalizată [7].

Singurele observaţii morfo-biometrice sunt următoarele: femur eurimer, cu pilastrie extrem de pronunţată, cu relief subtrohanterian (creastă) foarte accentuat; fibulă canelată, cu inserţii musculare accentuate, cu secţiunea diafizei triunghiulară; statură cuprinsă în intervalul 185-190 cm (categoria masculină foarte mare).

Din punct de vedere paleopatologic, acest schelet prezintă numeroase semne de osteoartrită degenerativă în stadiu avansat – boală a articulaţiilor comună pentru vârsta înaintată [8]. Osteoartrita a fost identificată cu uşurinţă, prin următoarele caracteristici: osteofite, coroziune, modificarea conturului articulaţiilor, eburnaţie sau scleroză osoasă. În plus, pe unele oase, în special pe coxal, pe vertebre și pe oasele membrelor inferioare, sunt prezenţi numeroşi indicatori ai activităţilor ecvestre (călărit). La nivelul coxalului – excrescenţe osoase de mari dimensiuni localizate pe muchia foramenului obturator (figura 8) și pe tuberozitatea ischiatică. La nivelul rotulelor – osteofite și eburnaţie (figura 9). Acromionul omoplatului este afectat de coroziune și osteofite, situaţie valabilă și pentru unele coaste. Semnele osteoartritei degenerative mai sunt prezente pe vertebra cervicală axis, suprafeţele de articulaţie ale acesteia fiind accentuat deformate (figura 10). Segmentul toracic T9-T12 și vertebra lombară L1 sunt presărate cu osteofite masive localizate pe marginea corpurilor vertebrale. Segmentul toracic T11-T12 este sudat/fuzionat din cauza concreșterii osteofitelor, formând block vertebrae (figura 11). Vertebra toracică T9 are corpul tasat și deformat prin compresie (figura 13). Radiusul stâng și ulna stângă prezintă suprafeţe de articulaţie deformate, în special în extremitatea proximală (articulaţia cotului). Falangele membrelor inferioare sunt presărate cu osteofite. Clavicula a dezvoltat entezofite în locurile de inserţie ale mușchilor *subclavius, trapezius, deltoideus, pectoralis major și sternocleidomastoideus* (figura 13). *Linea aspera* femurală este prevăzută cu entezofite de mari dimensiuni, formate în locurile de inserţie ale mușchilor *adductor longus*, *adductor brevis și adductor magnus, vastus lateralis, biceps femoris, gastrocnemius și gluteus maximus* (figura 14). Entezofitele s-au dezvoltat și pe tibie, în locurile de inserţie ale mușchilor *flexor digitorum longus*, *soleus*, *tibialis anterior* și *tibialis posterior* (figura 15), dar și pe fibulă și radius. Pe ulna entezofitele s-au format în locurile de inserţie ale mușchilor *pronator quadratus*, *flexor digitorum, extensor indicis și extensor pollicis longus*. Inserţiile musculare sunt impresionant de bine dezvoltate, fiind extrem de rugoase, extinse pe suprafaţa zonelor de inserţie; în anumite cazuri au condus la remodelarea osului.

Analiza morfobiologică ne ajută să deducem câteva caracteristici constituţionale și ocupaţionale ale individului înhumat în mormântul 2: un bărbat ajuns la vârsta senectuţii, cu o constituţie impresionant de robustă, cu statură foarte înaltă, care a desfășurat o activi-

Figura 11. T7, M2. Bărbat, peste 60 de ani. Segment vertebral T10-L1. Marcat cu roșu – block vertebrae

Figura 12. T7, M2. Bărbat, peste 60 de ani. Corp vertebral T9 deformat. Osteoartrită, compresie

Figura 13. T7, M2. Bărbat, peste 60 de ani. Clavicula dreaptă, entezofite

Figura 14. T7, M2. Bărbat, peste 60 de ani. Femur, entezofite

Figura 15. T7, M2. Bărbat, peste 60 de ani. Tibia, entezofite

tate musculară importantă, exercitată timp îndelungat, în concordanţă cu posibilităţile fizicului său musculos, puternic, solicitat în raport strâns cu specificul său de viaţă, cu obiceiurile și cu ocupaţiile sale. O serie de indicatori prezenţi pe coxal, femur, tibie, rotulă, vertebre și coaste denotă o activitate specifică – călăritul, ceea ce ne determină să afirmăm prezenţa, prin excelenţă, a „sindromului cavalerului" [9]. În plus, membrele inferioare aduc dovada unei activităţi susţinute și de lungă durată a mușchilor solicitaţi în timpul deplasărilor lungi făcute pe jos, atât în regim de șes, dar mai ales în zonele de dealuri și coline. Semnele patologice prezente pe vertebre sugerează mobilitate scăzută și chiar imobilitate în regiunea toracică inferioară, dar și unele probleme neurologice, cauzate de fuziunea vertebrală (block vertebrae). Întreg complexul scheletic postcranian este afectat de osteoartrita – boală cu origine multifactorială, dar, în cazul acestui bărbat, drept cauză invocăm, în primul rând, vârsta înaintată (trecută de 60 de ani), alături de mișcarea susţinută – o condiţie obligatorie pentru dezvoltarea osteoartritei.

PIESE DE INVENTAR

Obiecte de metal: vârfuri de săgeţi de bronz (60 ex.). Lungimea lor variază între 2,4 și 3,7 cm. În urma analizei detaliate, au fost evidenţiate câteva grupuri tipologice. Cel mai reprezentativ grup (26 ex.) îl constituie vârfurile de săgeţi cu trei aripioare, având lungimea de 2,5-2,7 cm și adâncimea tubului de înmănușare de până la 0,3 cm, care practic nu depășește nivelul aripioarelor. Marginea aripioarelor, în majoritatea cazurilor, este tocită (figura 16/1c). Următorul grup tipologic (19 ex.) îl reprezentă vârfurile de săgeţi cu lungimea de 3,1-3,7 cm, cu tub de înmănușare a cărui lungime variază între 0,5 și 0,7 cm (figura 16/1a). Ultimul grup este alcătuit de vârfurile de săgeţi de formă piramidală, cu tubul de înmănușare adâncit, lungimea lor variind între 2,5 și 3,1 cm (figura 16/1b).

Fragment de polonic de bronz (*kyathos*). A fost descoperit în extremitatea estică a gropii mormântului 2, la adâncimea de 1,35 m. Coada piesei, după toate probabilităţile, a fost ruptă în vechime. Buza polonicului este plată, cu lăţimea de circa 0,5 cm, formând în exterior o margine subţire și îngustându-se spre locul fixării mânerului. Diametrul polonicului este de 6,6 cm, iar înălţimea de 2,4 cm (figura 16/6).

Piesă de harnașament reprezentând un grifon. Aceasta este confecţionată din argint, fiind descoperită în partea centrală a mormântului. Înălţimea acesteia este de 2,4 cm, iar lăţimea, de 2,9 cm. Piesa poartă urme

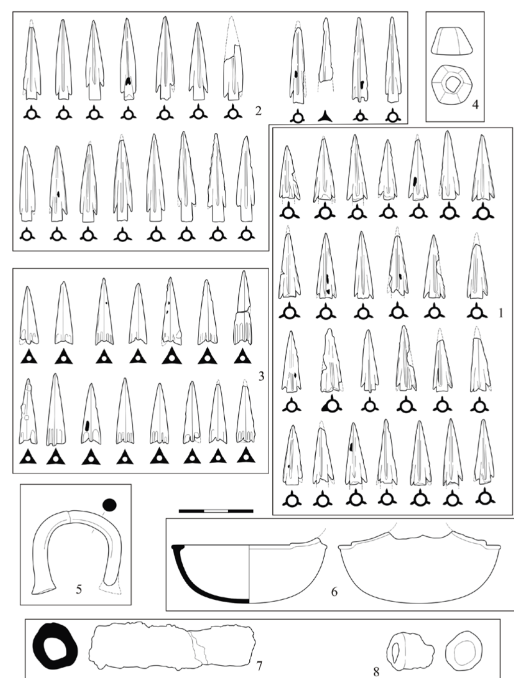

Figura 16. Piese de inventar descoperite în mormântul 2

de utilizare – este tocită. Pe suprafaţa artefactului pot fi observate: ochiul animalului, urechea redată printr-o picătură în relief, capul fiind crestat, iar ciocul reprezentând o spirală. Partea interioară a piesei este prevăzută cu o urechiușă dreptunghiulară (figura 17/11).

Fragment de placă de argint. Pe fragment este reprezentat un grifon în profil, cu ciocul încovoiat, ochiul oval și urechea triunghiulară. Două laturi ale piesei sunt decorate cu linii scurte, adâncite. Lăţimea ei este de 4,2 cm, iar lungimea păstrată constituie 4,1 cm. Pe partea opusă, placa are o urechiușă semicirculară cu lungimea de 1,4 cm și grosimea de 0,4 cm. Lungimea piesei, conform reconstrucţiei grafice, putea fi de circa 7,5-8 cm (figura 17/10).

Fragment de cataramă confecţionat dintr-un fir de bronz, hexagonal în secţiune, cu grosimea de 0,2-0,3 cm. În jurul verigii este prins pedunculul plat în secţiune, cu lăţimea de 0,3 cm. Diametrul reconstituit al piesei este de circa 1,8 cm (figura 17/5).

Mărgele tubulare dintr-un metal de culoare albă-cenușie (argint?) (7 ex.). Patru piese au fost descoperite în partea de vest, în regiunea dintre dromos (?) și groapa funerară a mormântului, iar alte trei – pe fundul gropii din partea centrală a complexului. Acestea sunt tubulare, ușor bombate la mijloc (diametrul de 0,8-0,9 cm, înălţimea de 0,8-1,0 cm, grosimea pereţilor de până la 0,1 cm) (figura 17/2).

Căluș de bronz (*vorvorka*) de formă prismatică, hexagonală în secţiune. Dimensiuni: înălţime de 1,1 cm, lăţime maximă de 1,6 cm, lăţime minimă de 0,8 cm, lăţime minimă și maximă interioară de 0,6×0,7 cm (figura 16/4).

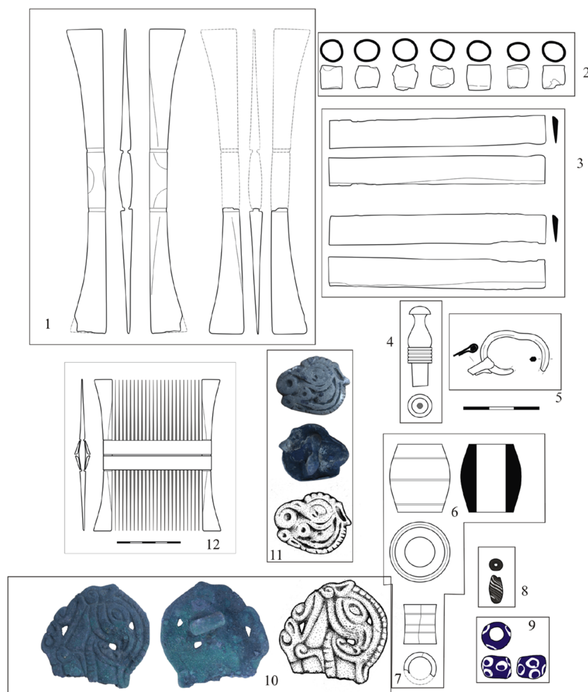

Figura 17. Mormântul 2. Piese de inventar

Fragmente de tuburi de fier (2 ex.) puternic corodate. Un fragment are lungimea de 6,7 cm, diametrul de 1,8 cm și grosimea pereţilor de circa 0,4-0,5 cm. Al doilea fragment de tub are un diametru mai mic (1,5 cm) și grosimea pereţilor de 0,3 cm (figura 16/7-8).

Fragmente de plăci de fier (33 ex.) (resturi de armură?) puternic oxidate, dintre care doar nouă exemplare au un grad de conservare mai satisfacător. Cel mai mare fragment (4×7 cm, cu o grosime de 0,6-0,8 cm) are marginile ovale și, după toate probabilităţile, provine de la un capăt al beteliei. Pe suprafaţa altor plăci se păstrează resturile unor plăci suprapuse de diferite lungimi (2,6-3,5 cm) și lăţimea de până la 1 cm.

Piese de sticlă. Mărgică tubulară din pastă de sticlă de culoare cenușie-închisă. Pe corpul acesteia se observă fire de sticlă de nuanţă deschisă. Lungimea este de 1,1 cm, diametrul maxim – 0,5 cm, diametrul orificiului – 0,14 cm (figura 17/8).

Mărgică aproximativ sferoidală din pastă de sticlă de culoare albastră-deschisă, cu aplicaţie de picături circulare de culoare albă (de forma ochiului în miniatură). Diametrul este de 1,1 cm, înălţimea – 0,9 cm, diametrul orificiului – 0,6 cm (figura 17/9).

Piese de os/corn. Fragment de mâner de spadă. Mânerul, se pare, provine de la o armă de tip spadă cu un singur tăiș, răspândit în regiunea nord-vest pontică. Această categorie de piese este, probabil, de origine tracică. Pe mânerul de fier au fost fixate două plăci de os/corn cu ajutorul a trei nituri (la 4 cm distanţă unul de altul). Grosimea plăcilor este de circa 0,3 cm. Lungimea reconstituită a piesei constituie 13,4 cm. Mânerul se lăţește ușor la extremităţi; lăţimea acestuia la mijloc este de 4 cm, la extremităţi – de 4,5 cm, grosimea lui fiind de circa 2 cm. Piesa este decorată prin incrustare pe tot perimetrul cu un fir de argint, ce are diametrul în secţiune de până la 0,3 cm. Pe trei laturi decorul este spiralat, iar în partea interioară, aferentă plăcuţelor de os, constă din trei șiruri de semicercuri. Conform analogiilor cunoscute, putem presupune că lungimea spadei putea fi de circa 60-70 cm (figura 18).

Părţi componente ale unui pieptene de os/corn (4 ex.), descoperite în partea de est a mormântului, la diferite adâncimi. Ele provin de la un pieptene dublu de tip grecesc. Două părţi reprezintă plăcuţele laterale bine lustruite, cu șănţuiri la mijloc, folosite la fixarea plăcuţelor transversale. Celelalte două părţi componente sunt plăcuţele transversale. Una din piese este

Figura 18. Mâner de spadă

întreagă și are următoarele dimensiuni: lungimea de 12 cm, lăţimea capetelor de 1,4 cm, lăţimea la mijloc de 0,7 cm, grosimea de 0,5 cm, lăţimea şănţuirii de 0,8 cm. De la a doua placă s-a păstrat doar un fragment cu lungimea de până la 5 cm. Plăcile transversale, plate, la exterior sunt, de asemenea, lustruite. Ele au secţiunea triunghiulară şi următoarele dimensiuni: lungimea de 8,5 cm, lăţimea de 1,2-1,3 cm, grosimea de 0,2 cm (figura 17/1, 3, 12).

Elemente de la un fus de os/corn (4 ex.). De la fus s-a păstrat doar un inel de os bombat (figura 17/6), două fragmente de inel plat (figura 17/7) şi partea inferioară a mânerului în formă de pion (figura 17/4). Ultima piesă are următoarele dimensiuni: lungimea capătului de 3,1 cm, diametrul maxim de 0,9 cm, diametrul capătului în formă de pion de 0,8 cm. Aceasta este decorată cu cinci cercuri incizate. Inelul bombat are ca decor trei linii incizate situate la 0,8-0,9 cm distanţă una de cealaltă. Dimensiunile piesei: înălţime – 2,6 cm, diametrul maxim – 2,1 cm, diametrul capetelor – 1,6 cm, diametrul orificiului – 1,1 cm. Al treilea fragment de fus reprezintă un cilindru cu suprafaţa uşor albiată, ornamentat cu trei linii transversale incizate plasate la 0,25-0,4 cm una de cealaltă şi lăţimea de 0,04 cm. Înălţimea piesei este de 1,5 cm, diametrul la mijloc – de 1,2 cm, diametrul la capete – de 1,3 cm, diametrul orificiului – de 0,8 cm, grosimea pereţilor fiind de circa 0,2 cm.

Piese de lut. Fragment de toartă de *kylix*, rotundă în secţiune, cu diametrul de 0,5 cm. Vasul a fost modelat din pastă fină cărămizie, suprafaţa fiind acoperită cu firnis brun-deschis (figura 16/5).

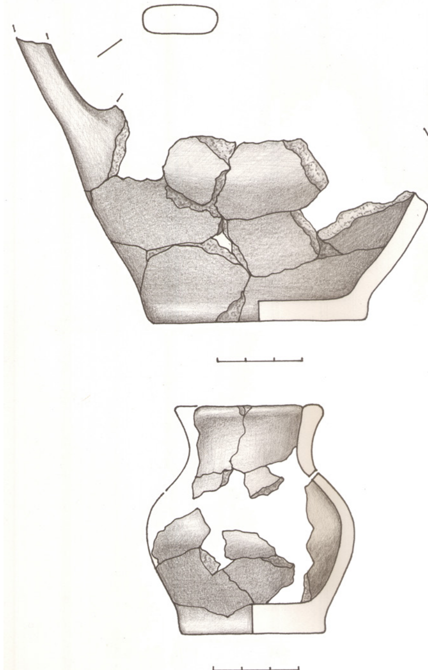

Figura 19. Fragmente de vase descoperite în 1 – mormântul 2; 2 – mormântul 1

Partea inferioară a unui vas lucrat cu mâna din pastă cu adaos de cioburi pisate mărunt, având suprafeţele de culoare cenuşie-închisă cu urme de lustruire, iar miezul de culoare brun-deschis. A fost descoperit în umplutura gropii, în colţul ei nord-estic, la adâncimea de 1,3 m de la nivelul semnalării. Vasul avea corpul bombat, fiind înzestrat cu o toartă dreptunghiulară în secţiune, capătul inferior al căreia este plasat pe diametrul maxim. Înălţimea păstrată este de 11 cm, diametrul maxim – circa 12 cm, diametrul fundului – 7,8 cm, lăţimea torţii – 2,7 cm, grosimea torţii – 1 cm (figura 19/1).

Oase de animale. Pe lângă oase umane, în umplutura gropii au fost descoperite şi resturi scheletice de animale (tabelul 1), mai exact de cal (*Equus caballus*) şi de iepure de câmp (*Lepus europaeus*). Calul este reprezentat de 21 de fragmente provenite de la exemplar matur cu vârsta de peste 4 ani şi jumătate (fragmente de craniu, coaste, vertebre, carpiene), iar iepurele de câmp de şase resturi ale unui individ imatur (craniu aproape complet şi oase de la membrul anterior). Considerăm ca cele două schelete au fost complete, animalele respective fiind depuse întregi, însă, ca şi în cazul defunctului, resturile au fost dispersate în diferite părţi ale tumulului ca urmare a jefuirii sale.

Prezenţa oaselor de iepure în umplutura mormântului central nu este întâmplătoare. Cu toate că iepurele este un animal dintre cele mai răspândite în zonele de stepă, iar oasele de iepure sunt prezente practic în toate mormintele scitice, totuşi este vorba despre o

Tabelul 1

Cuantificarea resturilor arheozoologice din tumulul 7
(NR=număr de resturi; NMI=număr minim de indivizi)

Specie/Taxon		**Mormântul 2**	**Aglomerația 1**	**Sectorul 8 vest**	**Fără specificație de localizare**	**Total**	
Denumire științifică	**Denumire populară**	**NR**	**NR**	**NR**	**NR**	**NR**	**NMI**
Equus caballus	Cal	21	13	6	32	72	2
Bos taurus	Bovina domestică	-	6	5	14	25	2
Ovis aries/Capra hircus	Oaie/capră	-	-	-	1	1	1
Total animale domestice		21	19	11	47	98	5
Lepus europaeus	Iepurele de câmp	6	-	-	-	6	1
Total animale sălbatice		6	-	-	-	6	1
Total		27	19	11	47	104	6

cantitate mică. De asemenea, iepurelui îi revine o poziție secundară în stilistica animalieră scitică. Astfel, în lucrarea lui Iu.B. Polidovič și G.N. Vol'naja au fost inventariate maximum 80 de reprezentări ale iepurelui în perioada scitică [10]. În etapa timpurie a culturii scitice reprezentările iepurelui sunt izolate și aparţin, prin natura lor, altor culturi [11]. Episodul „vânării iepurelui de către sciți în fața oastei lui Darius" expus de către Herodot [12], chiar dacă se referă cronologic la sfârșitul secolului VI î.Hr., a fost totuși scris cu 50-60 de ani mai târziu de la producerea evenimentului descris și deja aparţinea unei „tradiții legendare" [13]. Reprezentarea iepurelui în stilul animalier scitic câștigă o maximă popularitate în sec. IV î.Hr. Acestei perioade îi revine cea mai mare parte a reprezentărilor iepurelui, atât izolate (caracteristice mormintelor aristocratice feminine), cât și tematice – scene de goană, vânătoare sau sfâșiere – în subcultura militară masculină [14]. Anume prin acest al doiea caz se explică, în mod evident, prezenta oaselor de iepure în mormântul 2 din tumulul 7 de la Crihana Veche.

Figura 20. Resturi scheletice de iepure de câmp (*Lepus europaeus*) din mormântul 2

De asemenea, putem admite că și aglogmerația 1 de oase (de la ospățul funerar) din partea de vest a umpluturii, dar și pietrele din partea de nord-vest a acesteia sunt în relație cu mormântul 2 (Tabelul 1; figura 20). Aglomerația 1 a fost descoperită în mantaua tumulului la adâncimea de 0,65 m, în sectorul IV vestic, la circa 10 m de reper, reprezentând o îngrămădire de oase de animale (cal și bovină domestică) și fragmente de amfore grecești în amestec cu fragmente de dimensiuni mici de cărbuni de lemn. În plan aceasta avea formă ovală, cu dimensiunile de 1,5×0,95 m. Aglomerația de pietre a fost descoperită la distanţa de 15 m spre nord-vest-vest de reper, la adâncimea de 0,55 m. Dimensiuni: 1,65×1,50 m.

Dinspre nord și sud, mormântul principal era flancat de câte o jumătate dintr-un șanț circular, săpat în solul viu (figura 22). Spre est și vest, între capetele acestor două jumătăți de șanț exista câte o deschidere, cu lățimea de circa 1 m. Ambele șanțuri formau un cerc cu diametrul de circa 40 m și lățimea ce varia între 2,4 și 5,2 m, iar adâncimea era de la 0,4 m până la

Figura 21. Mandibula de cal (*Equus caballus*) din aglomerația 1

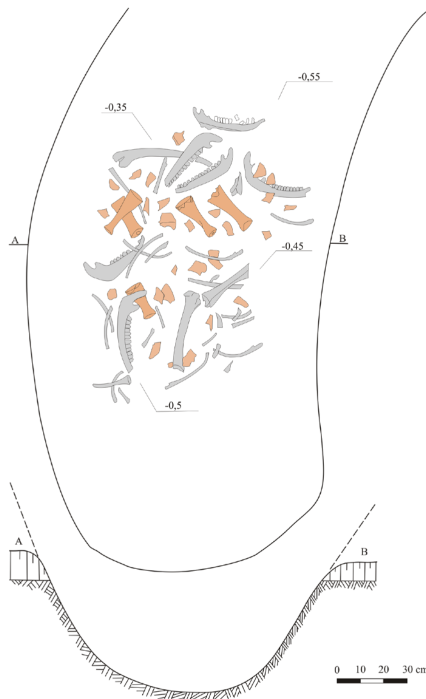

Figura 22. Șanțul din partea de vest, capătul de nord

1,1 m. La capătul de vest al șanțului, dinspre nord a fost descoperită o aglomerație de fragmente de amfore grecești și oase de animale (figura 21), iar în partea de sud – o altă aglomerație de fragmente de amfore grecești și oase de animale (figura 3). Umplutura ambelor șanțuri consta din sol negru compact, care, pe lângă aglomerațiile menționate mai sus, conținea sporadic fragmente de amfore grecești și oase de animale [15].

CONCLUZII

În ansamblu, inventarul mormântului 2 este specific complexelor funerare din al doilea și al treilea sfert ale sec. IV î.Hr. Fusaiole se întâlnesc frecvent în morminte ale unor persoane cu rang și de gen diferit din sec. IV î.Hr., inclusiv ale unor regi sau ale unor bărbați [16]. De exemplu, fusaiole s-au descoperit în mormântul secundar al tumulului de la Alexandriopol și în mormântul 2 al tumulului de la Sobolevo [17]. În interfluviul pruto-nistrean, asemenea artefacte s-au descoperit în mormântul 3 al tumulului 10 și în mormântul 4 al tumulului 13 de la Butor [18], în mormântul 2 al tumulului 6 de la Balabanu [19], în mormântul 6 al tumulului 1 de la Purcari [20], în mormântul 2 al tumulului 7 din necropola Divizia II [21] și în mormântul 40 din necropola Nicolaevca-II [22]. Cel mai timpuriu din această serie este complexul de la Balabanu, care, judecând după amfora de Chios descoperită într-unul din morminte, este datat la sfârșitul sec. V î.Hr. [23] sau la începutul veacului următor. Mormântul din necropola Nicolaevca II a fost datat, după o amforă de tip Murighiol și după un cantharos cu firnis negru, în al doilea sfert al sec. IV î.Hr. [24], iar necropola de la Butor – în cel de-al treilea sfert al sec. IV î.Hr. [25]. Dacă avem în vedere cantharosul de proporţii mici [26], necropola de la Purcari poate fi datată la mijlocul sec. IV î.Hr. [27]. Tot în sec. IV î.Hr. sunt dataţi și pieptenii grecești bilaterali din os de proveniență nord-pontică [28]. Aceste artefacte sunt considerate relativ rare și se găsesc în mormintele unor sciţi cu rang social înalt sau mediu [29]. Bunăoară, înaintea descoperirii din tumulul de la Crihana Veche, piese similare nu au fost cunoscute, în general, în spaţiul pruto-nistrean.

Un artefact unic în felul său este și mânerul de spadă placat cu os și ornamentat prin încrustare cu fir de argint. Asemenea mânere au, de regulă, spadele sau pumnalele cu o singură lamă, necaracteristice sciţilor. Provenienţa lor este pusă în relaţie fie cu ateliere tracice, fie cu unele grecești [30]. Printre cele mai apropiate analogii sunt spada din mormântul 1 din necropola de la Nicolaevca-II [31], pumnalul descoperit pe teritoriul necropolei de la Enisala [32] și fragmentul de pumnal din tumulul 1 al necropolei de la Nikonion [33]. Una din particularitățile acestora o reprezintă plăcile de os cu care este placat mânerul mai subțire în partea sa centrală și mai gros la capete. În cazul mânerului de la Crihana Veche, acestei particularități specifice i se adaugă ornamentarea originală în chip de „spirală fugătoare", tipică pentru obiectele de proveniență greacă și tracică. Necropola de la Nicolaevca este datată după o amforă conică de Heracleea Pontică, după un cantharos canelat, în firnis negru, și după o cupă cu o singură toartă, tot în firnis negru, în al doilea sfert al sec. IV î.Hr. [34]. Un fragment de pumnal curbat, provenind din tumulul nr. 1 al necropolei de la Nikonion, a fost descoperit în apropiere de mormântul de bază, datat în a doua jumătate a sec. IV î.Hr. [35]. Descoperirea de la Enisala a fost făcută întâmplător, iar mormântul este datat în sec. IV î.Hr. [36]. Plăcile de argint, ca piese ale garniturii de harnașament, aparţin în mod incontestabil culturii tracice. Indiciile în acest sens ne sunt date de specificul executării, și anume de prezenţa marginilor amorsate, fapt caracteristic toreuticii tracice din sec. IV î.Hr. [37]. Analogiile cele mai apropiate acestui fragment de placă în formă de grifon se atestă în tezaurele de obiecte de argint tracice din prima jumătate a sec. IV î.Hr. de la Craiova, și din a doua jumătate a sec. IV î.Hr. de la Panaghiuriște și Bedniakovo [38].

Din punct de vedere cronologic, un interes deosebit prezintă materialul amforic bogat (peste 500 de fragmente), descoperit în șanț și în diverse aglome-

raţii (locuri ale ospăţului funerar?), situate la vest de mormântul central (figura 3). Toate amforele (minimum 25 ex.) (figura 4/1; 23) pot fi atribuite centrului de producţie din Thasos [39], fiind de tipul II-B-2 (cu corpul bitronconic dezvoltat), după S.Iu. Monahov, şi care apar începând cu sfârşitul anilor 370 î.Hr. [40]. Pe cinci toarte sunt prezente ștampile biliniare, dintre acestea patru indicând producţia atelierelor lui Pilades (Πυλάδης). Trei dintre amprente sunt făcute cu aceeași matrice: [ΘΑΣΙΟΝ | Phială, trepied → | ΠΥΛΑΔ(ΗΣ)] [41], aparţinând celei de a cincea etape a marcării și sunt datate la mijlocul anilor '50, după I. Garlan, sau la sfârșitul anilor '60 ai sec. IV î.H., după V. I. Katz [42]. O altă amprentă, Pilada: [ΘΑΣΙΩΝ | Placă, torţă ← | ΠΥΛΑ(ΔΗΣ) stea] conţine, în afară de numele producătorului, și semnul eponimului (în chip de stea) [43], fiind datată în aceeași perioadă [44]. În plus, spre deosebire de alte mărci din complex, în etnicon este folosită Omega (Ω), în timp ce pe celelalte sigilii – Omicron (O). Cea de-a cincea ștampilă se referă la activitatea producătorului Lysikles (Λυσικλῆς), judecând după simbolul strugurelui de viţă de vie [45]: [ΘΑ[ΣΙΟΝ] | Phială, strugure | ΛΥΣΙΚΛ(ΗΣ)]. Sigiliul este datat în anii '60-'50 ai sec. IV î.Hr. (mijlocul anilor 350 î.H., după I. Garlan) [46]. Astfel, complexul amforic și, prin urmare, data ridicării tumulului poate fi atribuită sfârșitului anilor 360 – mijlocului anilor 350 î.Hr. Iar faptul că vinul de Thasos era considerat unul dintre cele mai de calitate și scumpe în răsăritul Mediteranei subliniază caracterul elitist și neordinar al complexului scitic de la Crihana Veche.

Contextul factologic în care am putea încadra complexul tumular de la Crihana Veche, de asemenea, merită atenţie. Odată cu mijlocul sec. IV î.Hr. începe „toamna de aur" a culturii clasice scitice, celei de-a doua jumătăţi a sec. IV î.Hr. revenindu-i cea mai mare parte a tumulilor aristocratici, „regali" din Sciţia. În anii 360 î.Hr. începe domnia lui Ateas, care a promovat o politică externă deosebit de activă prin supunerea orașelor vest-pontice și rezistenţa la expansiunea macedoneană. Printre succesele incontestabile ale lui Ateas este și victoria asupra tribalilor, repurtată de către acesta în intervalul anilor 357-342 î.Hr. [47]. Este simptomatic că în mormintele aristocraţilor sciţi, anume din cel de-al treilea sfert al sec. IV î.Hr., apare un grup original de elemente de harnașament de factură scito-tracică [48]. Este pe deplin evident că acest fapt se află în legătură cu tentativele tribalilor de a-i pacifica pe sciţi prin aducerea de daruri, parte din care puteau fi caii de rasă cu harnașamente bogat ornamentate [49]. Ciocnirea dintre sciţi și tribali s-a produs, după toate probabilităţile, pe malul stâng al Dunării [50], în apropiere de „lacătul danubian" [51]. Caracterul aristocratic al mormântului de la Crihana Veche, armele și piesele de podoabă de factură tracică (aparţinând grupului „balcanic septentrional"), datarea cu intervalul anilor 360-350 î. Hr. ne permit să presupunem că ostașul înmormântat putea fi unul dintre participanţii nemijlociţi la evenimentele ce au ţinut de conflictul dintre sciţi și tribali și de ulterioara conciliere dintre aceștia.

BIBLIOGRAFIE ȘI ADNOTĂRI

1. Курчатов С. Отчёт о итогах археологического исследования курганов близ Кагульского аэропорта в 1992 г. Архив НМИМ. № 345 (Кишинёв 1993).

2. Agulnikov S. Scythian vestiges at the Lower Prut. In: Prima epocă a fierului la gurile Dunării și în zonele circumpontice (Tulcea 1997), pp. 260-264.

3. După informaţia oferită de S. Agulnicov, pe momentul demarării cercetărilor arheologice necropola tumulară însuma 23 de movile (Agulnikov 1997, 260).

4. Buikstra J.E., Ubelaker D.H. Standards for Data Collection from Human Skeletal Remains. Arkansas Archaeological Survey Research Series, No 44, Fayetteville, 1994.

5. Ortner D.J. Identification of Pathological Conditions in Human Skeletal Remains. Oxford, Academic Press, 2003.

6. Buikstra J.E., Ubelaker D.H. Standards for Data Collection from Human Skeletal Remains. Arkansas Archaeological Survey Research Series, No 44, Fayetteville, 1994.

7. Ibidem.

8. Ibidem; Ortner D.J. Identification of Pathological Conditions in Human Skeletal Remains. Oxford, Academic Press, 2003.

9. Molleson T. A method for the study of activity related skeletal morphologies. In: Bioarchaeology of the Near Est, 1, 5-33.

10. Полидович Ю., Вольная Г. Образ зайца в скифском искусстве. In: Древности Евразии: от ранней бронзы до раннего средневековья. Памяти В. С. Ольховского (Москва 2005), pp. 415.

11. Ibidem, c. 423.

12. Herodot IV, p. 134.

13. Молев Е. История исследования семантики образа зайца в греко-скифской торевтике. Вестник Нижегородского университета 2, 2015, с. 57.

14. Полидович Ю., Вольная Г. Образ зайца в скифском искусстве. In: Древности Евразии: от ранней бронзы до раннего средневековья. Памяти В. С. Ольховского (Москва 2005), с. 429.

15. Majoritatea resturilor de oase sunt de cabaline (mai bine de 50% din totalul de oase determinate arheozoologic), fiind atestate și oase de bovine. De asemenea, sunt prezente și resturi de ovine, acestea având o pondere mai redusă.

16. Полин С. Скифский Золотобалковский курганный могильник V—IV вв. до н.э. на Херсонщине. Курганы Украины III (Киев 2014), с. 129-130.

17. Древности Геродотовой Скифии. In: Сборник археологических раскопок и находок в Черноморских степях. Вып. I (Санкт-Петербург 1866) таб. XI, 18-20, 23;

Мозолевский Б., Полин С. Курганы скифского Герроса IV в. до н.э. (Бабина, Водяна и Соболева могилы) (Киев 2005), с. 355.

18. Мелюкова А. Работы Западно-скифской экспедиции. In: АИМ 1973. Кишинёв, 1974, таб. 8, 1; Синика В., Разумов С., Тельнов Н. Курганы у с. Буторы. Тирасполь 2013, таб. 43, 6; Серова Н., Яровой Е. Григориопольские курганы. Кишинев, 1987, с. 110, таб. 55, 7.

19. Чеботаренко Г., Яровой Е., Тельнов Н. Курганы Буджакской степи. Кишинев, 1989, p. 35, pl. 14, 6.

20. Яровой Е. Курганы энеолита - эпохи бронзы Нижнего Поднестровья. Кишинев, 1990, с. 53, таб. 21, 4.

21. Субботин Л., Сапожников И., Субботин А. Курганный могильник Дивизия II в междуречье Хаджидера и Алкалии. Stratum plus 2, 2003, с. 576, таб. 8, 12.

22. Мелюкова А., Поселение и могильник скифского времени у села Николаевка. Москва, 1975, таб. 53, 10.

23. Teleagă E. Griechische Importe in den Nekropolen an der unteren Donau 6. Jh. - Anfang des 3. Jhs. v. Chr. (Rahden 2008), p. 364.

24. Полин С. Скифский Золотобалковский курганный могильник V—IV вв. до н.э. на Херсонщине. Курганы Украины III (Киев 2014), с. 368.

25. Синика В., Разумов С., Тельнов Н. Курганы у с. Буторы. Тирасполь, 2013, с. 126.

26. Нижнего Поднестровья. Кишинев, 1990, с. 53, таб. 21: 5.

27. Sparkes B., Talcott L. Black and plain pottery of the 6th, 5th and 4th centuries B.C. In: The Athenian Agora V (Princeton 1970), p. 122-123.

28. Бидзиля В., Полин С. Скифский царский курган Гайманова Могила, Киев 2012, с. 314.

29. Мозолевский Б., Полин С. Курганы скифского Герроса IV в. до н.э. (Бабина, Водяна и Соболева могилы). Киев 2005, с. 354.

30. Бруяко И. Предметы вооружения из Никония. In: Самойлова Т. Л. (отв. ред.) Археологические памятники степей Поднестровья и Подунавья. Киев, 1989, с. 68.

31. Мелюкова А. Поселение и могильник скифского времени у села Николаевка (Москва 1975), таб. 56: 9.

32. Simion G. Necropolele getice de la Enisala şi Teliţa. Peuce 6, 1977, pl. XI, a.

33. Бруяко И. Предметы вооружения из Никония. In: Самойлова Т. Л. (отв. ред.) Археологические памятники степей Поднестровья и Подунавья. Киев, 1989, с. 68, таб. 1.

34. Полин С. Скифский Золотобалковский курганный могильник V–IV вв. до н.э. на Херсонщине. Курганы Украины III. Киев, 2014, с. 363-364.

35. Бруяко И. Предметы вооружения из Никония. In: Самойлова Т. Л. (отв. ред.) Археологические памятники степей Поднестровья и Подунавья. Киев, 1989, с. 68.

36. Măndescu D. Cronologia perioadei timpurii a celei de-a doua Epoci a Fierului (sec. V–III a. Chr.). Între Carpaţi, Nistru şi Balcani. Brăila 2010, p. 75.

37. Венедиков И., Герасимов Г. Тракийското изкуство. София: Български художник, 1973, cat. 261, 274, 298, 299, 301; Фракийское золото из Болгарии. Москва 2013, cat. 55, 57.

38. Венедиков И., Герасимов Г. Тракийското изкуство. София: Български художник, 1973, с. 380-381, 384-385.

39. Apartenenţa întregului lot de amfore greceşti de la Crihana Veche unuia şi aceluiaşi tip II-B-2 al amforelor de Thasos, denotă achiziţionarea „en gros” a unei partide mari de vin thasian, care probabil s-a făcut cu un scop anumit.

40. Монахов С. Греческие амфоры в Причерноморье. Типология амфор ведущих центров-экспортеров товаров в керамической таре. Каталог-определитель. Москва, Саратов 2003, с. 60, 67.

41. Bon A. Les timbres amphoriques de Thasos. In: Études Thasiennes IV. (Paris 1957), № 1504; Garlan Y., Les timbres amphoriques de Thasos. In: Études Thasiennes XVIII (Athenes 1999), № 597.

42. Кац В. Греческие керамические клейма эпохи поздней классики и эллинизма In: БИ. 2007. Вып. XVIII, с. 415, приложение II.

43. Bon A. Les timbres amphoriques de Thasos. In: Études Thasiennes IV (Paris 1957), № 1505; Garlan Y. Les timbres amphoriques de Thasos. In: Études Thasiennes XVIII (Athenes 1999), № 633.

44. Determinări M. Ivaščenko.

45. Determinările întregului lot de material amforiic au fost efectuate de către dr. Natalia Mateevici, căreia îi mulţumim şi pe această cale.

46. Bon A. Les timbres amphoriques de Thasos. In: Études Thasiennes IV (Paris 1957), № 1107; A. Avram. Les timbres amphoriques 1.Thasos. In: Histria VIII (Bucureşti 1996), № 60; Garlan Y. Les timbres amphoriques de Thasos. In: Études Thasiennes XVIII (Athenes 1999), № 593.

47. Este cunoscut faptul că în anul 357 î.Hr. Tracia se afla încă sub autoritatea regilor săi (Blavatskaia 1952, 80), dar în anul 342 î.Hr. sciţii deja ajutau Odessos-ul asediat.

48. Е. Фиалко. Еще раз о происхождении уздечных украшений скифо-фракийского типа. In: Древнейшие общности земледельцев и скотоводов Северного Причерноморья V тыс. до н.э. - V в. н.э. (Тирасполь 1994), с. 208.

49. М. Ткачук. Гетика, которую мы потеряли. Из антологии хронологических разрывов. In: Stratum plus 3, 1999, с. 292.

50. Ibidem, p. 291.

51. Adică în împrejurimile cetăţilor de la Cartal (Orlovka) sau de la Satu Nou (Novoselskoe).

STRUCTURA PRIMELOR CĂRȚI RELIGIOASE ÎN LIMBA ROMÂNĂ, TIPĂRITE ÎN TIPOGRAFIA EXARHICEASCĂ DIN CHIȘINĂU

Doctor habilitat în filologie, profesor universitar **Irina CONDREA**
Universitatea de Stat din Moldova

THE STRUCTURE OF THE FIRST RELIGIOUS BOOKS IN ROMANIAN, PRINTED IN THE EXARCH PUBLISHING HOUSE FROM CHISINAU

Summary. Religious texts represent an important component of the publications from Bessarabia of the nineteenth century. They have contributed both to the maintenance and development of Christian worship, and to the spread of some literary forms in the Romanian language. The valorization of these texts is nedeed for reconstitution of the way in which the religious style was formed and of the models that have guided the editors from Chisinau. In this article are analyzed the first two liturgical books, published in 1815 in the Exarch publishing house from Chisinau by the Metropolitan Gavriil Bănulescu-Bodoni, a *Missal* and a *Molebnic*. It is established that they contain both original texts, written in Romanian and translated texts from Slavonic, or adapted or integrally taken over from the previous editions published in Romanian.

Keywords: religious text, religious style, translation, adaptation, taking-over.

Rezumat. Textele cu caracter religios constituie o componentă importantă a publicațiilor din Basarabia secolului al XIX-lea. Ele au contribuit atât la menținerea și dezvoltarea cultului creştin, cât și la răspândirea unor forme culte ale limbii române literare. Valorificarea acestor texte este necesară pentru a reconstitui modul în care s-a format stilul religios și modelele de care s-au ghidat editorii de la Chișinău. În articolul de față sunt analizate primele două cărți liturgice, publicate în anul 1815 în Tipografia Exarhicească de la Chișinău de către mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni, un *Liturghier* și un *Molebnic*. Se constată că acestea conțin atât texte originale, scrise în limba română, cât și texte traduse din slavonă, ori adaptate sau preluate integral din alte ediții publicate anterior în limba română.

Cuvinte-cheie: text religios, stil religios, traducere, adaptare, preluare.

Cartea religioasă a fost întotdeauna unul dintre pilonii de bază ai culturii oricărui popor, prin ea au căpătat valoare și perenitate limba, spiritualitatea, frumosul și adevărul. Secole de-a rândul anume cartea religioasă a pătruns în mase și a coagulat societatea. Tipărirea cărților de cult a fost o preocupare constantă a înaintașilor neamului – voievozi și domni, împărați și mitropoliți, care au lăsat o bogată zestre spirituală, ce trebuie studiată și valorificată în permanență, deoarece anume cărțile de cult au contribuit în mod esențial la dezvoltarea și unificarea limbii române literare [1].

În teritoriul dintre Prut și Nistru au circulat cărți bisericești tipărite în cele mai mari centre de cultură și carte românească, cum ar fi Iași, Târgoviște, Blaj, Râmnic, Neamţ, București ș.a. [2]. O perioadă aparte în istoria tipăriturilor cu caracter religios, în acest spațiu, începe în secolul al XIX-lea, odată cu anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus în 1812 și formarea în 1813 a Eparhiei Basarabiei în frunte cu mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni.

Grija de căpetenie a exarhului nou-înființatei eparhii a fost tipărirea cărților necesare oficierii slujbelor religioase în biserici, de aceea, „Înștiințîndune că Bisericile întra ceastă Oblastie, întraltele, sînt lipsite și de cărțile trebuincioase, neam silit a așăza Tipografie, în Mitropolia Eparhii Noastre, ce este în Chișinău", consemna mitropolitul în prefața la *Liturghier*, prima carte necesară preoților, tipărită în Exarhiceasca Tipografie din Chișinău în anul 1815.

Înființarea unei tipografii în Eparhia Basarabiei a fost condiționată de prevederile stipulate în Ucazul Sinodului de la Sankt-Petersburg din 4 mai 1814 [3], dar și de alte acte sinodale, care reglementau activitatea editorială, în ucaz menționându-se în mod expres că: „În tipografia Eparhială se vor tipări cărți bisericești și în limba moldovenească, ce vor fi traduse din slavonește după aceleași cărți sinodale (art.VII)" și că „Se vor prezenta Sf. Sinod spre a fi examinate înainte de a fi date la tipar noile traduceri sau alcătuiri lucrate de persoane duhovnicești" [3, p. 35].

O problemă mult discutată în legătură cu tipăriturile apărute sub îngrijirea lui Bănulescu-Bodoni este dacă aceste cărți au fost într-adevăr traduse din slavonește, așa cum cerea ucazul, sau au fost reproduse după alte ediții existente în limba română. Cu privire la *Liturghierul* tipărit în 1815, întrebarea este formulată

de cercetătoarea Maria Danilov astfel: „ce este totuși – o traducere integrală după edițiile sinodale sau una parțială, cu corectări întreprinse de exarhul Gavriil?” [3, p. 41].

În fond, răspunsul este dat chiar de mitropolitul care menționează în pastorala de la începutul cărții ce schimbări au fost făcute – este vorba de ajustarea unor termeni/secvențe după originalul „slavenesc”/ grecesc, precum și de adăugarea Sinaxarului [4]. O analiză detaliată a conţinutului *Liturghierului* din 1815 a fost făcută de cercetătorul Nicolae Fuștei, care a comparat cuprinsul acestuia cu alte șapte liturghiere românești și unul rusesc, ajungând la concluzia că „practic tot ce conţine *Liturghierul* de la Chișinău se regăsește în liturghierele românești”, cu excepţia câtorva Prochimene, traduse de Bănulescu-Bodoni după un liturghier slavon [5, p. 19].

Consultând primele două cărți de cult, apărute la Chișinău în 1815, *Liturghierul* și *Molebnicul*, se poate constata că deosebirile față de edițiile anterioare în limba română constau în faptul că mitropolitul Gavriil a urmat întru totul anume „așăzarea” Liturghiilor ce se tipăreau în Rusia, adică structura și consecutivitatea părților componente și, nu în ultimul rând, plasarea unor mari secvențe conținând elogii la adresa țarului și a familiei imperiale.

Urmare a deciziilor sinodale, toate cărțile de cult tipărite în Tipografia Exarhicească conțineau, în titlu, ample dedicații țarului Rusiei și întregii sale familii, din a cărui poruncă s-a tipărit lucrarea – așa cum se obișnuia în publicațiile sinodale din Rusia.

Această practică, de a-i consemna pe foaia de titlu pe înalții oblăduitori ai tipăriturilor, precum și de a insera informații despre tipul textului, arătându-se din ce surse a fost preluat, tradus ș.a. nu era cu totul nouă, ci reprezenta o tradiție în editarea cărților liturgice din spațiul românesc. (A se vedea binecunoscutul titlu al *Cazaniei* lui Varlaam: *Carte româneascî de învățătură duminicele preste an și la praznice împărătești și la svănţi mari. Cu zisa și cu toată cheltuiala lui Vasilie voivodul și domnul Ţără(i) Mol(dovei). Din multe scripturi tălmăcită din limba sloveneascâ pre limba româneascî de Varlam Mitropolitul de Ţara Moldovei. În tipariul domnesc. În mănăstirea a Trei S(veti)teli în Iași. De la H(risto)s 1643*, dar și alte titluri ce conţin numele domnitorilor și ale mitropoliților care au contribuit la apariția lucrării).

Mai nouă în edițiile Tipografiei Exarhicești era forma amplă de prezentare amănunțită a întregii familii stăpânitoare, așa cum era prescripția pentru edițiile respective din Rusia, iar aceste inserții apar pe tot parcursul cărții, acolo unde în textele din aceeași perioadă în limba română se plasa doar o paranteză în care era scris cuvântul (<u>cutare</u>), pentru a atenționa preotul că aici trebuie invocat numele concret al domnitorului, împăratului, cârmuitorului de la vremea respectivă. Ca exemplu poate servi un fragment din *Liturghierul* tipărit la Sibiu în 1909, deci cam în aceeași perioadă cu cel de la Chișinău: „Încă ne rugăm pentru Arhiepiscopul nostru (<u>cutare</u>) și pentru toți frații noștri întru Hristos. Încă ne rugăm pentru bun credinciosul și iubitorul de Hristos Împăratul nostru (<u>cutare</u>), pentru stăpânirea, biruința, petrecerea, pacea și sănătatea și mântuirea și iertarea păcatelor lui...”

Or, de exemplu, foaia de titlu a primului *Liturghier*, apărut la Chișinău în Tipografia Exarhicească, conține un text destul de mare, cules cu caractere mășcate, amplasat pe două pagini de carte și care cuprinde informațiile ce dovedesc înalta oblăduire a împăratului Rusiei: „Întru slava sfintei, cei de o ființă, de viață făcătoarei și nedespărţitei Troiţe, a Tatălui, și a Fiiului, și a Sfântului Duh. Cu porunca prea blagocestivului, singur stăpânitoriului, marelui domnului nostru, împăratului Alexandru Pavlovici a toată Rossiia; în ființa soției sale a prea blagocestivei doamne, împărătesei Elisavetei Alexievnei și a maicii lui prea blagocestivei doamne împărătesei Mariei Feodorovnei; și în ființa bine credinciosului domn, țesarevici și a marelui cneaz Constantin Pavlovici și a soției sale bine credincioasei doamne, marei cneghine Anii Feodorovnei; și a bine credincioșilor domni, marilor cneaji Nicolae Pavlovici și Mihail Pavlovici; și a bine credincioasei doamne, marei cneaghine Mariei Pavlovni și a soțului ei; și în ființa bine credincioasei doamne, marei cneaghine Ecaterinei Pavlovni; și a bine credincioasei doamne, marei cneajne Annei Pavlovni.

Iară cu blagosloveniia prea sfântului, îndreptătoriului Sinod și a prea osfinţitului Gavriil Exarh Mitropolit Chișinăului și Hotinului <u>s-au tipărit cartea aceasta</u>, ce se numește Liturghie, în exarhiceasca tipografie a Basarabiei, ce se află în sfânta Mitropolie a Chișinăului și a Hotinului în Chișinău. La anul de la facerea lumii 7323. Iar de la nașterea cea după trup a lui Dumnezeu Cuvântul, 1815, Indictionul 3, în luna lui avgust”.

În continuare, particularitățile și structura ediției sunt indicate în pastorala scrisă de Gavriil Bănulescu-Bodoni – un text amplu, pe șapte pagini, cu explicații ce se referă la diferenţele față de Liturghierele românești folosite anterior în acest spațiu. Între altele, se menționează: „iată că întâiu cea mai trebuincioasă Bisericilor carte, decare întraceastă Eparhie este prea mare lipsă, Slujebnicul, care în limba Rumânească să zice Liturghie, cu ajiutoriul lui Dumnezeu o am tipărito, <u>ourmând întru toate întocma Tălmăcirei Slavenești și așăzării Liturghiilor cesă Tipăresc în Rossia, pe care noi din cele Slavenești îndreptânduo, cât sau putut mai</u>

bine, (subl. n. – I.C.), am adaoso cu Sinaxariul celor 12 luni, cu toate prochimenele trebuincioase preste tot Anul, și cu alte folositoare învățături spre povățuirea Preoților, care învățături încele mai denainte Tipărite Rumânește Liturghii, nusă află".

Probabil că exista temerea că *Liturghierul* structurat astfel ar fi putut stârni nemulțumirea sau neînțelegerea preoților eparhiei, obișnuiți să oficieze slujbele după vechile cărți de cult, și anume din acest motiv exarhul Bănulescu-Bodoni a găsit de cuviință să se adreseze cu pastorala sa către întregul cler al regiunii, pentru a explica ce fel de modificări conține *Liturghierul*, în conformitate cu noile cerințe [6]. Mitropolitul menționează: „Drept aceea de trebuință am socotit a arăta aicea de obște la toți, iară mai ales preoților carii slujesc în limba rumânească, că aflând întraceastă Liturghie oareși care cuvinte întralt chip tălmăcite, nu precum să află încele mai denainte rumânește tipărite Liturghii, sănuse mire de aceasta, nici să socotească afi greșală, ci mai vârtos să știe că iaste îndreptare celor mai înainte făcute greșale. Pentru că noi nam socotit cu cuviință a ourma greșalelor celeau făcut alți tălmăcitori, ori pentru neștiința limbii, sau pentru ne cunoștința tâlcuirii Dumnezeeștii Liturghii, ori siindusă aschimba vechile greșale metaxirisite de atâta mulțime de vreme".

De asemenea, mitropolitul Bănulescu-Bodoni s-a îngrijit să sublinieze că această carte urmează „așăzării Liturghiilor cesă Tipăresc în Rossia", avându-se în vedere și faptul că în respectivele cărți de cult rusești apărea în repetate rânduri textul integral cu numele membrilor familiei imperiale. În această primă ediție a *Liturghierului* de la Chișinău împăratul împreună cu toată familia sa este invocat în contextul diverselor slujbe de cel puțin 15 ori, înălțându-se întru slava sa rugăciuni scrise într-un limbaj foarte expresiv, cu păstrarea celor mai proeminente trăsături ale textelor religioase de elogiere. Drept confirmare pot servi următoarele fragmente: „Încă ne rugăm pentru prea blagoslovitul singur stăpânitoriul marele Domnul nostru Împăratul Alexandru Pavlovici a toată Rossia, pentru stăpânirea, biruința, petrecerea, pacea, sănătatea și mântuirea Lui și pentru ca Domnul Dumnezeul nostru mai des săi dea sporiu și săi asculte Lui întru toate și săl supue supt picioarele lui pre tot vrăjmașul și pizmașul"; „pentru prea blagocestivul împăratul nostru..., și pentru toată curtea și ostașii lor, dă lor Doamne vecinica împărăție, ca și noi întru liniștea lor viață lină și fără de gâlceavă să viețuim întru toată buna credință și curăție".

Este evident că aceste fragmente sunt traduse, or traducătorul, care s-ar putea să fie chiar Bănulescu-Bodoni, a dat dovadă de multă inspirație și de un rafinat simț al limbii române, pe care a folosit-o cu virtuozitate pe parcursul redactării întregului *Liturghier*. Cartea se încheie cu următoarele *Stihuri*:

Tuturor oamenilor Canonul să cade să fie,
Căruia ce iasre de trebuință fieștecare aceia să ție,
Domnului laudă totdeauna înălțind,
Ca o zidire pe ziditoriul său în veac înălțând.
Sfârșit și lui Dumnezeu laudă

Următoarea carte de strictă necesitate pentru preoți este *Molebnicul* (denumirea actuală – *Molitfelnic*), tipărit de exarhul Gavriil tot în 1815 și retipărit în 1916. *Molebnicul / Molitfelnicul* (ca și *Liturghierul* și alte cărți de cult, cum ar fi *Psaltirea, Evangheliarul, Apostolul*), face parte din cărțile liturgice, care utilizează textul Sfintei Scripturi.

Foaia de titlu a *Molebnicului* preia cu exactitate textul de slavă din *Liturghier*: „Întru slava sfintei, cei de o ființă, de viiață făcătoarei și nedespărțitei Tro(i)ță, a Tatălui, și a Fiiului, și a Sfântului D(u)h. Cu porunca prea blagocestivului, singur stăpânitoriului, marelui domnului nostru, împăratului Alexandru Pavlovici a toată Rossiia; în ființa soției sale ș.a.m.d. ... s-au tipărit cartea aceasta ce se numește Molebnic, adică rânduiala cântărilor de rugăciuni și a paraclisurilor osăbite în exarhiceasca tipografie a Basarabiei, ce să află în sfânta Mitropolie a Chișinăului și Hotinului. În Chișinău. La anul de la facerea lumii 7323, iară de la nașterea cea după Trup a lui Dumnezeu Cuvântului 1815, Indictionul 3, în luna lui dechemvrie".

După foaia de titlu urmează un text de două pagini, intitulat *Molebnic*, scris de exarhul Gavriil, în care acesta argumentează necesitatea tipăririi unei asemenea cărți: „Adecă rânduiala cântărilor de rugăciuni, tălmăcită din cele în slavenească, care să tipărește în Rossia și să întrebuințază în pravoslavnicile biserici, s-au tipărit acum întîiu și rumânește în Exarhiceasca Tipografie a Eparhiei pentru Bisericile și preoții moldoveni a Eparhiei aceștiia. Care carte fiindcă ne povățuiește cum să cuvine a mulțămi prea Milostivului Dumnezeu pentru a lui daruri și faceri de bine cătră noi și cu ce rânduială ni se cade a alerga la mila și ajiutoriul lui și a-l ruga în nevoile și necazurile noastre".

Ediția conține și un cuprins intitulat *Însămnare de ce să află întra cestă sfântă* carte din care spicuim câteva denumiri: *Cîntare de rugăciune, adecă: Paraclis la întâia zi a Anului nou; Cântarea de rugăciune la începutul învățăturii copiilor; Rânduiala Paraclisului, adecă: a cîntării de rugăciune către Domnul Dumnezeul nostru, pentru ÎMPĂRATUL, și pentru norod, care să cântă în vreme de oștire asupra vrăjmașilor; Rînduila cîntării de rugăciune care să cîntă în vremea de ne contenite și stricăcioase ploi; Rînduiala blagosloveniei spre călătorie; Rînduiala de rugăciune la săparea fântânii* și altele. Este destul de probabil că această structură a

fost preluată dintr-un *Molebnic* sinodal, tipărit în limba „slavenească".

Ca și *Liturghierul*, *Molebnicul* conține numeroase pagini în care este slăvit împăratul și toată familia sa, textul integral și lista membrilor familiei rămânând neschimbată, în varianta utilizată în *Liturghier*.

Molebnicul a servit preoților basarabeni un timp îndelungat, destul de multe exemplare ale acestuia ajungând până în prezent. Interesant este faptul că și după 100 de ani de la publicarea lui, el era folosit în biserică, iar în secolul al XX-lea, în perioada interbelică, atunci când elogierea împăratului rus nu mai era de actualitate, unii preoți au schimbat lista, astfel că în locurile respective apăreau numele regelui și ale reprezentanțior familiei regale. În unul din exemplarele *Molebnicului* de la Biblioteca Națională a Republicii Moldova toate inscripțiile dedicate împăratului rus sunt tăiate cu creionul, iar pe câmpul unei pagini este scris de mână cu creionul, cu litere chirilice, ca și întreaga carte, textul de slăvire a regelui, după modelul celui de slăvire a țarului: „Ынкы не ругъм пентру преыналтул ши де Христос Юбиторюлъ режеле ностру Фердинанд ши соция са режина Маріа, пентру бине крединчошиий лор фий принчипь ши принчипеле Карол, моштениторюл тронулуй, Елисавета, Мария, Николай ши ынкы не ругъм пентру преасвінцытулъ ши де Думнезеу юбиторюл Арх. ностру Никодимъ ши пентру тоці дорицій ноштрий". Această însemnare este făcută în anul 1918 sau 1919, pe timpul când Nicodim (Munteanu) era locțiitor de arhiepiscop al Chișinăului și Hotinului.

Spre deosebire de *Liturghier*, care se încheie cu *Stihuri, Molebnicul* inserează pe ultima pagină tot o dedicație: „ÎMPĂRĂTEȘTII SALE MĂRIRI polihronismosul întru acest chip: Preblagocestivului, Singur Stăpînitoriului Marelui Domnului Nostru ÎMPĂRATULUI ALEXANDRU PAVLOVICI a toată Rossiia dăi Doamne viață pacinică și cu zile bune, Sănătate, mîntuire și întru toate bună sporire, iară asupra vrăjmașilor biruință și surpare șil păzește pre DÎNSUL întru mulți ani".

Repetarea insistentă în cărțile de cult a textelor de slăvire a împăratului Rusiei și a familiei sale ar putea fi interpretată ca o prea mare obediență a exarhului Gavriil Bănulescu-Bodoni față de stăpânirea rusă. Pe de altă parte însă, la fondarea Eparhiei, prin diverse acte ale Sinodului rusesc se prevedea unificarea vieții liturgice din Basarabia și ajustarea ei la regulile Bisericii ruse, care prevedeau obligațiile preoților de a pomeni la slujbe familia imperială, iar în cărțile liturgice rusești textele de proslăvire apăreau până în secolul al XX-lea. Astfel că însuși exarhul Gavriil a tradus din limba slavonă în limbile română și greacă formula de pomenire a familiei țarului. Textul tipărit a fost trimis în toate bisericile și mănăstirile din Moldova și Valahia. De asemenea, conform unui decret sinodal, se prevedea ca în timpul slujbelor, la ectenii și în alte cazuri prevăzute, după ce este pomenit Țarul, Familia imperială și Sfântul Sinod, trebuie pomenit Exarhul, apoi mitropolitul eparhial [7, p. 75].

Anume aceste aspecte ale „așăzării" cărților liturgice rusești au determinat structura tipăriturilor din Chișinău, apărute „cu blagosloveniia prea sfântului, îndreptătoriului Sinod și a prea osfințitului Gavriil Exarh Mitropolit Chișinăului și Hotinului".

În ceea ce privește fragmentele de texte evanghelice, inserate în cărțile liturgice, este foarte probabil ca ele să fi fost preluate din edițiile deja cunoscute în limba română. Spre exemplu, în *Molebnicul* din 1815 în *Paraclisul la întîia zi a Anului Nou* se indică „dela Luca a sfintei Evanghelii cetire", urmând fragmentul respectiv: „În vremia aceea venitau în Nazaret, unde crescusă, și au întrat după obiceaiul Său, în zioa sîmbetei, în sinagoga, și s-au sculat să cetească și iau dat Lui cartea Isaiei, prorocului și deschizinduo au aflat locul unde era scris: Duhul Domnului preste Mine, pentru care mau ouns a bine vesti săracilor mau trimis, a tămădui pre cei zdrobiți cu inima, a propovedui robilor slobozire și orbilor vedeare, a slobozi pre cei sfărmați întru oușurare, a propovedui anul Domnului priimit și închizind cartea, oau dat slugii și au șezut și ochii tuturor din sinagoga era privind spre el". Acest text redă, cu foarte mici și neînsemnate excepții, fragmentul respectiv din *Biblia de la Blaj* (1795).

În concluzie putem afirma că textele cărților liturgice, tipărite la Chișinău în 1915, se deosebesc atât prin structura lor, cât și prin limbajul și stilul, preluat din cărțile respective tipărite în Rusia, iar contribuția mitropoitului Gavriil Bănulescu-Bodoni la elaborarea lor este una foarte însemnată și vizează mai multe aspecte. În primul rând, în aceste ediții sunt inserate texte originale, redactate de exarhul Gavriil – Pastorala din *Liturghier*, Introducerea din *Molebnic*, precum și multe fragmente prin care se ajustează formula de pomenire a țarului la tematica slujbei respective.

De asemenea, este de remarcat traducerea multor fragmente din limba slavonă, în special denumirile slujbelor din *Molebnic* și ale unor indicații pentru preoți. Ajustările făcute de exarh în fragmentele biblice sunt neînsemnate, ele doar pun anumite accente și fac textul mai fluent și mai ușor de citit. Pe tot parcursul acestor lucrări este menținut un stil religios select și este utilizat un limbaj adecvat, de o mare bogăție și expresivitate, care reprezintă o contribuție importantă la răspândirea limbii române culte în Basarabia secolului al XIX-lea.

BIBLIOGRAFIE

1. Istrate G. Cazania lui Varlaam (prima încercare de unificare a limbii române). În: Revista română, nr. 3 (53)/ 2008, pp. 10-12 (http://astra.iasi.roedu.net/pdf/nr53p10-12.pdf)

2. Cereteu I. Carte românească veche şi modernă în fonduri din Chişinău. Catalog. Iaşi: Editura Tipo Moldova, 2011.

3. Danilov M. Cenzura sinodală şi cartea religioasă din Basarabia. 1812–1918 (între tradiţie şi politica ţaristă). Chişinău: Bons Offices, 2007.

4. Condrea I. „Liturghierul" publicat în 1815 la Chişinău: aspecte generale. În: Probleme actuale de lingvistică. Materialele Simpozionului ştiinţific cu participare internaţională. Chişinău, 15-16 mai 2015. In memoriam acad. Nicolae Corlăteanu. 100 de ani de la naştere. Chişinău: CEP USM, 2015, pp. 213-219.

5. Fuştei N. Despre izvoarele Liturghierului de la Chişinău din 2015. În: BiblioScientia, 2014, nr. 11-12, pp.13-26.

6. Игумен Ириней (Тафуня). Митрополит Гавриил (Бэнулеску-Бодони) основатель Кишиневско-Хотинской Епархии. Noul-Neamţ: Новонямецкий монастырь, 2009.

7. Протоиерей Николай Флоринский. Жизнь и деятельность митрополита Гавриила Банулеску-Бодони. Кишинэу: Парагон, 2013.

PS. Articolul se înscrie în Proiectul de cercetare cu cifrul 15.817.06.07A „Studiul filologic al textelor religioase în limba română, publicate la Chişinău în secolul al XIX-lea", din cadrul direcţiei strategice 08.07 „Patrimoniul naţional şi dezvoltarea societăţii"

Ion Bolocan. *Vasile Lupu*, 2004, ghips tonat,
116 cm × 100 cm × 52 cm

MAGDA ISANOS: „ÎNTRE MINUTU-ACESTA CARE BATE/ ŞI CELĂLALT...”

Doctor habilitat în filologie **Aliona GRATI**
Consiliul Naţional pentru Acreditare şi Atestare

MAGDA ISANOS: "BETWEEN THE MINUTE THAT BEATS/AND THE OTHER ..."

Summary. This year we celebrate 100 years since the anniversary of the poet. During the little time she had, as she went to eternity at only 29 years old, Magda Isanos has written poetry, novels, theater and journalism. It has been said about her that she is the most profound poet of the Romanian literature. Exegetes consider her among the most endowed offspring, passionate in light and love of people, taking the reader through authentic and original work, by the depth of sensitivity and humanistic ideals.

When she was only 1 year old, together with her parents, psychiatrists, Magda Isanos moves to Costiujeni, a locality around Chisinau. She grows up and studies there, in the hospital, then in the Diocesan high school for girls from Chisinau. Back then the director of the high school was the famous Elena Alistar, Eliza Isanos's sister and the aunt of Magda, Member of Sfatul Tarii. After a debut album with lyrics in the school magazines from Chisinau, the high school student becomes almost immediately the author of "Viata Basarabiei" ("Bessarabian Life"), alongside with Pan Halippa, St. Ciobanu, N. Costenco, T. Inculet, S. Cujba, Gh. V. Madan, I. Buzdugan, Al. Boldur, A. Lutcan and Vl. Cavarnali, which meant a recognition of her literary value. The article reconstructs these events, and not only, of the life of the poet, unknown until recently.

17.04. 1916 - 07.11.1944

Key words: Magda Isanos, poet, inter-war Bessarabia, Romanian literature, *Viaţa Basarabiei* (Bessarabian life).

Rezumat. Anul acesta se împlinesc 100 de ani de la naşterea poetei. În puţinul timp pe care destinul i l-a dat, plecând în eternitate la numai 29 de ani, Magda Isanos a scris poezie, proză, teatru şi publicistică. S-a spus despre ea că este cea mai profundă poetă a literaturii române. Exegeţii o consideră printre cele mai înzestrate vlăstare, pasionată a luminii şi a dragostei de oameni, cucerind cititorul prin creaţia autentică şi originală, prin profunzimea sensibilităţii şi înălţimea idealurilor umaniste.

La numai un an Magda Isanos trece împreună cu părinţii săi, medici psihiatri, la Costiujeni, o localitate din preajma Chişinăului. Creşte şi îşi face studiile aici, în incinta spitalului, apoi la Liceul Eparhial de fete din Chişinău. Pe atunci liceul avea ca director pe renumita Elena Alistar, sora Elizei Isanos şi mătuşa Magdei, deputat în Sfatul Ţării. După un debut cu versuri în revistele şcolare din Chişinău, eleva de liceu deveni aproape imediat un autor de la „Viaţa Basarabiei”, alături de Pan Halippa, Şt. Ciobanu, N. Costenco, T. Inculeţ, S. Cujbă, Gh. V. Madan, I. Buzdugan, Al. Boldur, A. Luţcan şi Vl. Cavarnali, ceea ce însemna o recunoaştere a valorii ei literare. Articolul reconstituie aceste şi alte evenimente din viaţa poetei, necunoscute până nu demult.

Cuvinte-cheie: Magda Isanos, poetă, Basarabia interbelică, literatura română, *Viaţa Basarabiei.*

Se împlinesc 100 de ani de la naşterea Magdei Isanos, talentata poetă care şi-a început cariera literară în Bararabia interbelică. Mulţi ani la rând, s-a spus despre ea că este cea mai profundă poetă a literaturii române. Exegeţii au considerat-o printre cele mai înzestrate vlăstare, pasionată a luminii şi dragostei de oameni, cucerind cititorul prin creaţia autentică şi originală, prin profunzimea sensibilităţii şi înălţimea idealurilor umaniste. În puţinul timp pe care destinul i l-a dat, plecând în eternitate la numai 29 de ani, Magda Isanos a scris poezie, proză, teatru şi publicistică.

În timpul vieţii, Magda Isanos a cunoscut două momente de glorie literară. Primele ecouri ale celebrităţii i-au parvenit la douăzeci de ani, după ce Mihai Codreanu a prezentat-o în cadrul unei şedinţe a *Însemnărilor ieşene* ca pe „o poetă de o mare sensibilitate” şi „de o reală profunzime”. Avându-l ca mentor pe Mihail Sadoveanu, cercul cunoscutei reviste cuprindea elita culturii ieşene, iar aprobările acesteia i-au asigurat tinerei un fulminant succes la public. Al doilea moment de graţie în cariera poetei s-a produs în 1943 cu ocazia editării singurului volum antum *Poezii*, apărut la aceeaşi Editură „Brawo” la care se tipărea şi *Însemnări ieşene*. Cartea s-a bucurat de prezentă-

rile unor critici literari notorii, remarcabilele publicaţii *Revista Fundaţiilor Regale*, *Timpul*, *România tânără*, *Universul literar*, *Adevărul literar și artistic* găzduind comentariile lui Pompiliu Constantinescu, George Bezviconi, Șerban Cioculescu, dar și ale tinerilor pe atunci Ion Caraion și Virgil Ierunca.

Judecând după numărul mare de cronici la cărţile postume *Cântarea munţilor*, 1945, *Ţara luminii* (*Imnuri pentru pământ*), 1946, *Poezii,* 1947 și încă câteva, în deceniile următoare, Magda Isanos beneficiază de o atenţie constantă, fapt menţionat de Constantin Ciopraga în prefaţă la volumul *Cântarea munţilor* (1988): „Ea, cea atât de concret implantată în istoria curentă, trece – postum – într-un timp al mitului (...) În posteritate poezia Magdei Isanos cunoaște o audienţă remarcabilă, pe măsura celei care a fost o personalitate de excepţie" [1, p. 5, 25]. Creaţia ei este semnalată admirabil de Ion Caraion, Șerban Cioculescu, Garabet Ibrăileanu, Baltazar Camil, George Ivașcu, Alexandru Piru, Alexandru Jebeleanu, Geo Bogza, Laurenţiu Fulga, Marin Bucur, Ion Rotaru, Victor Felea, Horia Bădescu și mulţi alţii. Chiar și mai scepticul Geo Bogza semnează despre Magda în cheie superlativă: „A scris versuri în care se simte tălăzuirea oceanului când se pregătește furtuna, versuri uriașe, poate cele mai dintâi versuri uriașe pe care le-a scris o fiică a poporului nostru" [1, p. 25]. La rândul lui, criticul Nicolae Manolescu și-a adus contribuția, consemnând în prefața la antologia *Poezia modernă de la G. Bacovia la Emil Botta* prezenţa unei poezii „excepţionale, cu mare influenţă asupra întregii poezii feminine de după război..." [2, p.]. La distanţă de mai puţin de zece ani de la afirmaţia lui Constantin Ciopraga, Alex Ștefănescu ajunge la o concluzie mai temperată în ceea ce privește solicitarea acestei poezii: „Din Magda Isanos rămâne o legendă, din ce în ce mai ceţoasă" [3]. Totuși, poeta își menţine un anumit public în continuare, pentru care s-a creat o pagină web[4], s-a editat o revistă intitulată *Ferestre* și s-a organizat un Festival Naţional de Literatură „Eusebiu Camilar – Magda Isanos" [5].

În Basarabia, promovarea Magdei Isanos parcurge o cale anevoioasă, fiind afectată de sincopa extinsă între anii 1940 și 1989. Cum bine se știe, climatul literar din perioada interbelică a fost prielnic pentru afirmarea energiilor creatoare ale tinerei poete. După un debut cu versuri în revistele şcolare din Chișinău *Licurici* (1932), *Ghiocei* (1933) și *Crai nou* (1934), eleva de liceu deveni aproape imediat un autor de la *Viaţa Basarabiei*, alături de Pan Halippa, Șt. Ciobanu, N. Costenco, T. Inculeţ, S. Cujbă, Gh. V. Madan, I. Buzdugan, Al. Boldur, A. Luţcan și Vl. Cavarnali, ceea ce însemna o recunoaștere a valorii literare. Un reportaj despre „Serata artistică-literară a revistei *Viaţa Basarabiei*" ne stă mărturie a faptului că tânăra a avut aici un mediu deschis și receptiv la talentul ei: „Din iniţiativa revistei s-a organizat la teatrul «Orpheum» o serată literară, urmată de bal în ziua de 5 decembrie a.c. (…) Au citit din operele sale domnișoara Magda Isanos și domnul Gheorghe V. Madan" (nr. 11-12, 1935, p. 91). În numărul 9 (1936) al revistei, Nicolae Costenco o trece pe lista membrilor „Societăţii Scriitorilor din Basarabia" care urma să se instituie la scurt timp. Într-adevăr, în 1939, numele ei apare alături de fondatorii Pan Halippa, N. Costenco, I. Buzdugan, O. Crușevan-Florescu, B. Istru, T. Nencev și V. Luţcan.

Redactorii de la *Viaţa Basarabiei*, *Cuget Moldovenesc*, *Pagini Basarabene* o considerau pe Magda ca făcând parte importantă din acel „fond spiritual basarabean" pe care ei și-l doreau explorat, fortificat și promovat. Oferind prioritate băștinașilor (imperativ promovat cu insistenţă mai ales de Nicolae Costenco), cei de la *Viaţa Basarabiei* îi publicau versurile chiar și după ce poeta a plecat la Iași pentru studiile universitare. Numărul 2-3 (1939) al revistei conţine o referinţă amicală la adresa ei: „Pentru noi e o plăcere deosebită de a constata, printre colaboratorii acestei foi, prezenţa unei Basarabence, Magda Isanos. Reproducem poezia *Dimineaţă*, din nr. 2 al Jurnalului literar, pentru a împrospăta în memoria cititorilor noștri numele unei vechi colaboratoare a revistei noastre, dar care, pare-se, a uitat de existenţa noastră." La fel procedau și celelalte reviste, tratând-o cu un aer de familie și considerând-o portavoce a Basarabiei românești.

Interzicerea autorilor indezirabili noului regim după anexarea sovietică a Basarabiei se răsfrânge și asupra memoriei Magdei Isanos. Pentru noile generaţii consumatoare de literatură „moldovenească" de la Est de Prut poeta este practic o necunoscută. Numele îi iese la lumină doar după 1989, graţie unui serial de articole semnate de Vasile Badiu în revistele de cultură locale. Cercetătorul își împărtășește revelaţia unei moșteniri preţioase, vestind o poetă „de sensibilitate rară și de o gândire artistică profundă", în a cărei poezie se aud „ecouri ale meleagurilor basarabene" și se susţin pledoarii întru „dreptatea pentru oameni". Tot în 1989, Editura „Literatura artistică" scoate de sub tipar, în grafie latină, volumul de versuri, schiţe și cronici *Magda Isanos. Confesiuni lirice*.

Atitudinea criticului faţă de poetă, al cărei destin s-a împletit cu o întreagă generaţie de basarabeni eminenţi, ieșiţi ca o binecuvântare de sub norii denși ai uitării, este susţinută de Nicolae Corlăteanu, Mihai Cimpoi, Veronica Bâtcă și alţi istorici literari care o reintegrează

în istoria literară a locului. Alexandru Burlacu și Alina Ciobanu o includ pe Magda Isanos în antologia *Scriitori de la „Viaţa Basarabiei”*, iar Mihai Cimpoi îi acordă spaţiu considerabil în a sa *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*. La un moment dat, gesturile criticilor de la Chișinău trezesc suspiciuni pe motiv că ar fi resuscitat ideologia regionalismului cultural [7]. Are poezia Magdei Isanos un „specific basarabean” sau nu rămâne de văzut, se cere însă situarea ei în contextul în care și-a început activitatea și în poetica timpului deopotrivă. Cert e că la 1938, într-un articol intitulat *Tânăra lirică basarabeană*, Laurenţiu Fulga trece numele Magdei Isanos pe o listă compunând „elita spiritualităţii basarabene” [8, p. 7].

În reconstituirile sale, Elisabeta Isanos probează faptul că Magda a păstrat „dorul de provincia ireversibilă. Cei plecaţi evocă mereu atmosfera locului de baştină: un parfum indescifrabil, o ţinută care-i defineşte ca o hieroglifă. Copil, ghiceam imediat în casa cui intrasem. Recunoşteam încă din uşă o odaie de basarabeni: câteva obiecte ciudate, nelipsitul samovar, pe care nicio luptă și niciun pact politic n-au reuşit să-l disloce, mirosul de ceai și plante medicinale, de unde ideea că ierborizau cu toţii uscându-se, dar şi altceva, greu de spus, poate o anumită lentoare serioasă, un ritm al vieţii zilnice” [9, p. 160].

Mihai Cimpoi trece drept „marcă basarabeană” un anume „vizionarism social” al poeziei „de început de secol cu fâlfâiri agitate de drapele și aprinderi de sfeşnice, cu strigăte de groază și sunete chemătoare la goarne, cu mâini întinse peste ruini și morminte, cu încendieri de zări, cu galopări tropotitoare și cu suliţi ridicate în ceruri, cu oameni porniţi după pilda șuvoaielor revărsate” [10, p. 128]. Relieful particular al poeziei Magdei Isanos are drept corolar inclusiv aceste date particulare care îi completează formaţia scriitoricească, dar în niciun caz nu o circumscriu doar spaţiului basarabean. Predispoziţia cercetătorilor de a o considera o „poetă a noastră” ne-a determinat, în 2004, să-i acordăm spaţiul considerabil în teza de doctorat cu tema *Lirica feminină din Basarabia. Anii ’20-’30*. Faptul că Magda Isanos este o poetă a literaturii române nu intra în contradicţie cu cel de a prezenta cu relevanţă lirica feminină din Basarabia interbelică.

În continuare, ne propunem să oferim informaţii inedite referitoare la viaţa și activitatea Magdei Isanos, despre care, până nu demult, se știa foarte puţin, de exemplu, despre obârșia grecească a familiei Isanos. Aceste date se datorează, în mare parte, Elisabetei Isanos, fiica poetei, care a scos la iveală mai multe momente din viaţa mamei sale în cele două cărţi cu amintiri: *În căutarea Magdei Isanos* (București, Editura Fundaţiei PRO, 2003) și *Cosânzenii* (Timișoara, Editura Artpress, 2005). Portretul de faţă a fost posibil și datorită mai multor memorii scrise de câteva personalităţi ale timpului, care au cunoscut-o pe poetă.

Magda Isanos se naște la 17 aprilie 1916, ora trei după amiază, de Duminica Tomii, cu puţin timp înainte de intrarea României în Primul Război Mondial, în locuinţa părinţilor săi din incinta spitalului Sf. Spiridon. În toamna aceluiaşi an „Bucureştiul a căzut în mâinile lui Falkenhein. Exodul spre Iași devenise demenţial: un aflux de sute de mii de refugiaţi, militari și civili, români și de alte neamuri. De pomină aveau să rămână soldaţii ruși, în iarnă, când jucau de frig pe vagoane, spărgând acoperişurile și căzându-le în cap celor dinăuntru. Să-ţi cadă în cap un rus degerat nu era însă cel mai rău lucru care ţi se putea întâmpla. Iașul era flămând, secătuit de lipsuri; doar corbii din turnurile Mitropoliei se înmulţiseră peste măsură, revărsându-se ca un văl funerar peste oraș” (Elisabeta Isanos).

La vârsta de un an si șase luni Magda se îmbolnăvește de poliomielită, molipsindu-se de la un copil din vecini. Se salvează datorită grijii deosebite a mamei sale, despre care poeta spunea mai târziu: „Mama m-a născut a doua oară”. Sechelele bolii sunt reduse la minimum, rămân însă sănătatea firavă și o dificultate la mers.

În 1918, tatăl său, Mihai Isanos, este numit medic psihiatru la spitalul de boli nervoase din Costiujeni, o localitate din apropierea Chișinăului. Familia Isanos se transferă la Costiujeni. Aici se mai nasc patru surori: Silvia, Veronica, Elisaveta și Ana. La 1 septembrie 1923, Magda intră la școala primară din incinta spitalului, unde existau cele necesare, inclusiv grădiniţa și școala primară. Anii petrecuţi în localitatea basarabeană în Casa din Vale și grădina de pe lângă spital rămân în amintirile Magdei Isanos și ale celorlalţi membri ca fiind cei mai frumoși din viaţă. Copilăria Magdei decurge în spaţiul prielnic dintre școală, grădina din faţă și biblioteca tatălui, care era un cititor pasionat și avea colecţii din scriitori clasici ruși, români și francezi: Eminescu, Arghezi, Rilke, Flaubert, Oscar Wilde.

În 1929, Magda devine elevă la Liceul Eparhial de fete din Chișinău (în clasa a VI-a). Clădirea liceului i se părea fetei cea mai neprietenoasă din oraș, severă și rece ca o pușcărie, în pofida faptului că era condusă de mătușa ei de pe mamă, renumita Elena Alistar, deputat în Sfatul Ţării din partea Uniunii femeilor moldovene. Un timp Magda locuiește la internatul de pe lângă liceu, care emana pe atunci un miros de „Rusie veche”, împreună cu locuinţa directoarei ce „trăsnea a revoluţie ca Siberia de albă”. Își alină dorul de gradină Casei din Vale în veselia pe care o întreţinea prin farse, glume și păcăleli. Însufleţea prin prezenţa-i orice adunare și era adorată pentru firea ei îndrăzneaţă.

Începe a scrie versuri pe la treisprezece ani. Tatăl primește vestea cu sfială și neliniște, „ca o găină care a clocit un pui de rață și se uită apoi de pe mal cum înoată" (Elisabeta Isanos). Primele caiete de poezii le rupe sau le arde, păstrându-se din ele doar câteva versuri memorate de surori. Una din acestea e închinată mezinei cu ocazia împlinirii a trei ani: „În ochii tăi,/ Deschiși, mirați și-ncrezători asupra lumii,/ În ochii tăi miraculos de clari,/ O să se-ncuibe vipera minciunii,/ Și-n colțul minusculei tale guri,/ Atât de dulce și surâzătoare,/ Se vor săpa cu vremea zbârcituri,/ Mereu mai adâncite, mai amare.// Azi crezi în basme, însă mâine/ Vei învăța adesea să te-ndoiești/ Și-n lupta ne-ndurată pentru pâine,/ Tu vei uita, desigur, să zâmbești". Au mai rămas și niște epigrame, compuse de Magda într-un duel poetic cu băiatul din vecinătate, care la un moment dat a pomenit defectul ei fizic, asemănând versurile cu stăpâna lor. Răspunsul: „Regret c-am răscolit o răutate/ Pe care nici n-o bănuisem în trecut,/ Dar văd din rimele-ți cu trudă închegate/ Că versurile-mi «șchioape» te-au durut…// Citește-ți epigrama încă-o dată:/ Deși nu ești deloc un Cincinat/ Vei observa că trebuie reparată/Și-un pic de spirit nu i-ar fi stricat.// Șchiop fu și Byron, mi se pare,/ Și-avea mai mult talent ca tine,/ De-ar sta talentul în picioare,/ Ar scrie toți măgarii bine".

Debutează în 1932, în revista *Licurici* (an. I, nr.2, 28 mai) a Liceului de băieți „Bogdan Petriceicu Hasdeu" din Chișinău cu poeziile *Aș vrea un basm* și *Primăvara*. Participă și joacă un rol determinant la crearea Societății culturale „Iulia Hașdeu", de pe lângă Liceul Eparhial de fete din Chișinău. Obține premiul II la un concurs al Societății „Tinerimea română" de la București, pentru un eseu cu tema *Drepturile femeii*. La solemnitatea înmânării premiilor, președintele societății, profesorul Nae Dumitrescu, declară: „De dumneata sunt convins că am să mai aud! Ai mari posibilități!"

La Burnas, face cunoștință cu Leon Panteleev din Chișinău, absolvent de filologie clasică, aflat atunci în faza îndeplinirii serviciului militar. Spre „dezamăgirea surorilor, cel dintâi «prieten» al Magdei era cu opt ani mai în vârstă ca ea, purta favoriți și semăna cu un personaj, taciturn și moale, din literatura lui Cehov" (E. Is.). Publică în Viața Basarabiei, anul III, nr. 3, martie 1934, poezia *Ploaie.* Revista a legat-o pe Magda Isanos de istoria literaturii basarabene. În revista Crai nou (an. I, nr. 3 din 31 martie) îi apare poezia *Toporași*. Contribuie la apariția revistei *Ghiocei*, organul Societății culturale a școlii, la care eleva clasei a VII-a devine redactor. În toamna aceluiași an este admisă concomitent la două facultăți: Litere și Filozofie (la care, din motive pecuniare, renunță după trei ani) și Drept ale Universității Mihăilene din Iași.

Cum arăta Magda în toamna anului 1934? Traian N. Gheorghiu de la *Însemnări ieșene* o vedea: „o ființă de o rară delicatețe sufletească și trupească, având o sănătate șubredă, dar și o mare dorință de a trăi". Dorel Elefterescu își amintea despre o fată „înaltă și voinică, cu cozi negre și groase, lăsate pe spate, cu fața albă și plină – ce strălucea de sănătate".. Studenții îi fac loc lângă dânșii și se întâmplă să o privească lung câte un profesor. (…) ea privește drept la oameni ca și cum le-ar spune: Eu am să înving" (E. Is.).

Corpul profesoral este alcătuit din nume de somități. La Filozofie, Ion Petrovici predă „Istoria filozofiei moderne" și „Logica", iar Al. Claudian își ține cursul de „Introducere în filozofie". La Sociologie predă renumitul profesor Petre Andrei. Mai sunt și tinerii Dan Bădăreu, Mihai D. Ralea. La Drept, își țin cursurile Traian Ionașcu, Ion Coroi, Nicolai Buzea, toți cu doctorate făcute la Paris. Publică prozele *Despre iubirile mari, Îngerii, Magistrata, Studenta, Orașul cu minuni (Domnișoara Vanda), Omul cu cizme roșii.* Pe 18 septembrie 1935, la Chișinău, are loc ceremonia de înregistrare a căsătoriei Magdei Isanos cu Lev Panteleev, pentru ca, doar la un an, această „alianță bizară a două temperamente opuse" sa dea o fisură. La 31 ianuarie 1936, căsătoria lor s-a desfăcut prin consens.

Este recomandată de poetul Mihai Codreanu în cadrul unei ședințe a *Însemnărilor ieșene*, al cărei mentor era Mihail Sadoveanu, ca fiind „o poetă de o mare sensibilitate și, ceea ce-i mai rar pentru o femeie, de o reală profunzime". Începe colaborarea cu această revistă, publicând poemul *Dragostea mea*. Apoi publică cunoscutul său poem *Murim… ca mâine.* Cunoaște o perioadă de glorie literară: „Era confirmarea pe care o aștepta. Continuă să publice în *Viața Basarabiei*, devine colaboratoare a revistei *Însemnări ieșene*, unde publică cu regularitate până la sfârșitul anului când revista va fi suprimată. Paralel publică în *Cuget moldovenesc*, *Viața Basarabiei* și *Pagini basarabene*.

În toamna aceluiași an, la *Însemnări ieșene,* face cunoștință cu Eusebiu Camilar. „El îi aducea flori, îi văcsuia pantofii. (…) Nu l-a întrebat nimic, nici despre numele său ciudat, asemănător cu un pseudonim: Eusebius Camilar, cu care își semna poeziile, nici alte lucruri legate de condiția lui socială". Fiind întrebată de mamă ce studii are noul său prieten, Magda răspunse: „Îl iubesc! Cum era să-l întreb ce studii are?" (E. Is.). În această perioadă se apropie de studenții cu concepții democratice, integrându-se în „Frontul Democrat Studențesc".

Pe 31 martie 1938, la primăria Iași, se căsătorește cu Eusebiu Camilar, martori fiindu-le Nicu Călinescu, unchiul Magdei, și George Lesnea. „Erau un cuplu unic, ironizat de invidioși drept «mariajul dintre po-

ezie și proză»” (E. Is.) Se mută într-un apartament pe strada Sărăriei la madam Rabinschi, colț cu Ralet, în apropierea casei care a fost ultima locuință a lui George Topârceanu. În mai, la ziarul Iașul, publică prozele *Despre iubirile mari*, *Îngerii*, *Magistrata*, *Studenta*, dar și recenzii despre *Enigma Otiliei* de G. Călinescu, *Temple în flăcări*, poeme de Victor Măgură și la povestirea pentru copii *Ivan Turbincă*. În vara anului 1938 Magda Isanos participă la conferințe și la strângerea de fonduri pentru ajutorarea poporului spaniol. Merge în satul natal al lui Eusebiu Camilar, Oadeci, comuna Udești.

Toamna își ia licența în Drept. La scurt timp, Hitler invadase Polonia, Eusebiu Camilar a fost chemat pe front. Fondează împreună cu Ion Frunzetti, Laurențiu Fulga, George Petcu și alții „Gruparea scriitorilor tineri”. Participă la ședințele Societății „Noua Junime”, înființată din inițiativa lui Călinescu, unde citește din poeziile ei. În 1939, Mihai Isanos, numit recent director al spitalului Costiujeni, suferă un accident vascular cerebral, din fericire fără urmări. La 13 ianuarie Magda Isanos se înscrie în Baroul de Iași ca avocat stagiar în cadrul biroului de avocatură a lui Nicolae Apotecher. Colaborează la *Jurnalul literar*, an. I, nr. 1 din 1 ianuarie, cu recenzia la *Moldovenii* de Georgeta Mircea Cancicov, în nr. 2 din 8 ianuarie, cu recenzia la *Vulpea* de Mary Webb și poezia *Dimineața*, reprodusă în *Viața Basarabiei*, an. VIII, nr. 2–3 (februarie-martie). În „Jurnalul literar”, nr. 17 din 12 februarie, publică recenzia la *Cartea cu amintiri* de Marcu Beza. Ulterior, în aceeași revistă, semnează versuri intitulate *Poem (Florile și fiecare sens luminos al lumii)*, *Rugăciune*, *Ziua mea netrăită*, *Noapte*, *În cimitir* și *Amurg*.

În același an are un succes răsunător în avocatură. Fondează, alături de Pan Halippa, N. Costenco, I. Buzdugan, O. Crușevan-Florescu, B. Istru, T. Nencev, V. Luțcan, „Societatea Scriitorilor din Basarabia”.

În iunie 1940, armata și funcționarii din Basarabia primesc ordin să părăsească teritoriul, în urma ultimatumului guvernului sovietic. Devenit de curând directorul spitalului, Mihai Isanos este nevoit sa-şi lase casa și bibliotecă și să se retragă împreună cu familia la Iași. Imaginea Chișinăului abandonat, reconstituită din cuvintele medicului, este dezolantă: „Și în Chișinău era haos, străzile răsunau de huruitul tunurilor și de tancuri, în gară se pregătea ultimul tren spre România. Rușii intraseră de-acum în oraș, zâmbetul lor i-a uluit și i-a înșelat pe mulți: nu Armata Roșie se deda la atrocități și jafuri, ci avangarda ei locală și bandiții eliberați din pușcăria Chișinăului de un grup de comando parașutat în zori. Rușii cumpărau tot ce găseau, mai ales ceasuri de buzunar, folosind din plin puterea crescută a rublei. Locuințele celor plecați, devastate întâi de localnici, au fost apoi luate în primire de ei, iar lucrurile, duse cu trenul spre răsărit. După ce bătuseră în dungă toată ziua de 28, clopotele Basarabiei tăceau; în schimb, pe 2 iulie, la capătul termenului de evacuare, au vuit în tot restul țării, unde s-a ținut un moment de reculegere” (E. Is.). În Europa începuse marele măcel, civilizația ei cădea sub zodia urii: orașe bombardate, populații înfometate, evacuări și refugii, siluiri, prădăciuni și cruzimi. Soții Isanos trec cu traiul în Iași, iar peste aproximativ o lună la București, pe strada Popa Nan nr. 49.

Susține apariția ziarului *Avântul* de la Iași, făcând parte din personalul redacțional alături de George Ivașcu, Alexandru Pini, Eusebiu Camilar. Suspectată de cenzură, gazeta nu mai apare.

La Iași se întâmplă lucruri îngrozitoare: profesorul Petre Andei își pune capăt zilelor, iar peste câteva zile sunt uciși Nicolae Iorga și Virgil Madgearu. Hotărăsc împreună cu Eusebiu Camilar, venit acasă într-un concediu medical, să deschidă un nou ziar – *Voința*, în care își investesc toți banii. Primul număr apare la 2 aprilie 1941. Finanțele avute la dispoziție nu sunt suficiente pentru a se impune pe piața presei, în plus au intrat cu un articol într-un scandal ce a grăbit decesul ziarului. Sosind la Iași, Eliza s-a înspăimântat: Magda însărcinată, îngrozitor de palidă și slăbită voia să continue editarea *Voinței*. Mama insistă cu tărie și reușește să-și convingă fiică să plece cu ea la București.

Pe 8 iulie 1941 la spitalul Brâncovenesc din București Magda a născut o fetiță, dându-i numele Elisabeta. Îi vor mai zice drăgăstos Zuța, sau Zozoanca.

La 25 iulie, Mihai Isanos revine la Costiujeni, în calitate de director. Localitatea Cosânzeni nu a existat niciodată pe harta Basarabiei. Istoria n-a avut răbdare pentru ca acest toponim de basm să se oficializeze prin efortul lui Mihai Isanos care pregătește documentele necesare pentru a le da această denumire atât spitalului din Costiujeni, cât și localității din preajma acestuia. Momentul era oportun, căci lucra pe atunci o comisie de schimbare a toponimelor cu intenția de a înlocui denumirile rusești sau rusificate.

În toamnă, la București, boala Magdei se agravează. În luna decembrie, Baroul din Iași înregistrează cererea sa din 28.11.1941, prin care ea înaintează un certificat medical, dând delegație pentru amânarea proceselor ei domnișoarei Veronica Zosin: „din motive independente de voința mea sunt ținută să nu activez”. După numai o lună, din dorință arzătoare de a-și menține independența financiară, Magda se angajează în calitate de funcționară la Institutul de Statistică. Are un program de șase ore de muncă cu o pauză în care își alăptează copilul adus acolo de sora Veronica. Nu a renunțat la slujbă decât după multe insistențe din par-

tea familiei, când a fost convinsă că efortul era peste puterile ei. În același an Eusebiu Camilar este retrimis pe front, ajunge până în pragul Odesei.

În februarie 1942 Magda cu copilul, însoţit de Zebi și de una din surori, pleacă la Costiujeni. Au rămas acolo până în aprilie, după botezul fetei. Aflarea îndelungată a lui Camilar pe front o exasperează pe Magda. Pentru a-i purta de grijă soţului ei pleacă la Iași, lăsând fetiţa la Costiujeni în grija bunicilor. Într-o scrisoare adresată mamei sale, Magda îi cere acesteia să-l convingă pe Mihai să intervină cu autoritatea lui pentru a-l rechema pe Eusebiu de pe front: „Războiul și nașterea copilului ne-au luat toate puterile, el nu mai poate și e hotărât să se sinucidă și eu de asemeni, am ajuns la o limită pe care nu o putem depăși, putem renunţa la viaţă, dar nu o putem reîncepe;

Eu, dragă mamă, voi considera indiferenţa lui tata faţă de rugămintea ce i-o fac, drept o aprobare tacită a morţii mele, nu vorbesc de moartea lui Zebi care vă este indiferentă, atâta doar ar trebui să știţi și v-o spun, că moartea lui este și moartea mea. Nu cred să vă gândiţi că fetiţa va fi pentru mine un sprijin și un motiv de a supravieţui, am sacrificat prea mult pentru familia mea, ca să mă mulţumesc cu nişte rămășiţe, dacă copilul poate rămânea în concepţia voastră, fără tată, poate rămânea și fără mamă, cel puţin eu judec așa; n-am să trăiesc decât o zi după moartea lui Zebi!" Pe front Eusebiu Camilar s-a îmbolnăvit de o congestie pulmonară și a fost trimis la un spital din Chișinăul tocmai eliberat, apoi la partea sedentară.

Lipsurile financiare se fac simţite ca niciodată. În aprilie 1942, sosind pe neașteptate la Iași, una din surorile ei a găsit-o dormind pe podea: dormea așa de două săptămâni, căci paturile fuseseră vândute. Drept consecinţă Magdei i-au apărut durerile în încheieturi, i s-au umflat genunchii și doctorul i-a descoperit „un suflu la inimă". A urmat un tratament cu salicilat, singurul existent pe atunci în cazul reumatismului. Moartea, o simplă ipoteză în versurile din tinereţea basarabeană și ieșeană, devenise o teribilă prezenţă reală, și astfel, cu primul volum de poezii, profilul ei poetic.

În toamna anului 1942 era iar la Costiujeni, dar nici acolo liniștită, știindu-și soţul singur, de curând angajat ca recenzor literar la Radio Iași și ca secretar de redacţie la ziarul *Cetatea Moldovei*. Familia se reunește pentru un scurt timp la Iași, însă foarte curând se desparte pentru că starea sănătăţii Magdei se înrăutăţește. „Crizele erau dramatice, atât pentru cea care le suferea, cât și pentru cei din jur: senzaţie de sufocare, puls mărit, respiraţie precipitată, o greutate pe inimă, însoţite de o stare de panică." Pleacă la București și se internează la o clinică în grija surorii sale Silvia și a doctorului C. Dimitriu. La recomandarea acestuia face organigrama inimii și a aortei, care indică o deformare îngrijorătoare a inimii: „Avem graţie acestui procedeu, o imagine a inimii ei: în momentul acela, de formă alungită, mai bombată în partea de jos, ca și cum acolo s-ar fi deplasat greutatea unei picături gata să cadă". I se administrează salicilat în continuare și, ca prin minune, medicamentul are efect, starea i se ameliorează într-un chip extraordinar. Convinsă că se făcu cu ea o miracol, Magda avea să le poarte o profundă recunoștinţă Silviei și doctorului Dimitriu, căruia îi va dedica primul ei volum de poezii, apărut anul următor. Volumul conţine 38 de poeme, ultimele nouă reunite într-un ciclu intitulat *Spital*.

În primăvara lui 1943, Magda plantează pomi în curtea casei din str. Mihai Săulescu. Publică în Cetatea Moldovei, Vremea, Revista Fundaţilor, Cuget moldovenesc poezii, precum *Spital*, *Auz*, *Poemul femeii care iubea primăvara*, *Când cel iubit...*, *Păsările*, *Solii cerului*, *Zeii*, *Fata bătrână*, *Bărbatul*, *Mai sunt câteva veri* și altele. Se produce debutul editorial cu volumul intitulat *Poezii*, apărut la Iași, la Editura Institutul de arte grafice „Brawo", sub îngrijirea lui Eusebiu Camilar.

Începutul anului 1944 venea cu semne rele: „De Anul Nou 1944, la Costiujeni, Magda era costumată în ţigancă, în «Carmen» care iubea libertatea și ghicea viitorul: fustă creaţă, bani găuriţi împletiţi în părul care-i zornăia la fiecare mișcare. Le ghicea viitorul surorilor în cărţi, sfătuindu-le să nu să se mărite, ca ea, pe timp de război. Sfatul, cel puţin pentru Silvia, venea cam târziu: tocmai își sărbătorea logodna. Fetele erau în crinoline albe, confecţionate din valuri de tifon, material care amintea că petrecerea era doar o iluzie, că se aflau într-un spital cu sute de răniţi. Pentru că începea un an, pe care toată lumea îl considera decisiv, Lena Alistar a desemnat prin câte o culoare «marile naţiuni» adversare în război și a pornit să așeze cărţile, ca să afle care va fi soarta României. Rezultatul a surprins: ţării noastre «îi cădeau rușii la așternut». Unii au râs, considerând că predicţia nu era decât o glumă" (E. Is.).

La câteva zile după revelion, tăișul bolii a fulgerat-o din nou, crizele reapăruseră și Magda se internă la spitalul C.F.R. din București. I s-au făcut iarăși analize, cea a sângelui dovedea o creștere a globulelor albe, ceea ce, împreună cu febra, semnala un focar infecţios. În lipsa penicilinei, i se administrau tonice cardiace, obișnuite pe atunci. Tratamentul nu mai dă aceleași rezultate spectaculoase. După o mică ameliorare pleacă la Iași, de unde primește primele semne că previziunile de revelion încep să se adeverească. În martie Mihai Isanos primește ordinul de evacuare urgentă a spitalului din Costiujeni. Vremea, Revista Fundaţiilor, Victoria, Orizont şi Tribuna poporului publică sub semnătura Magdei Isanos poeziile

Bunavestire, *Oglinzi*, *Oamenii*, *Toamnă*, *Duhurile pământului*, *Am văzut și eu oameni plecând*, *Aștept anul unu*, *Doamne, n-am ajuns până la tine*, *Munţii lumii pe inima mea*, *Ospăţ*, *Aceste mâini* ş.a. În martie, Eliza soseşte cu unul din ultimele trenuri de la Iaşi ca să o ia pe Magda la Bucureşti.

La Bucureşti, în strada Popa Nan, nr. 49, unde locuiau din bunăvoinţa doamnei Zamfirescu, pericolul nu i-a înconjurat. Bombardamentul american din 4 aprilie 1944 a prelungit seria necazurilor în familia Isanos şi în viaţa Magdei. Destinul o mâna implacabil către sfârșit. Cerul s-a umplut de avioane: „Pe acoperiș de casă aterizase un vagon de tramvai, peste tot morți înșirați pe străzi, mai ales copii, acoperiți cu ziare. Așa arăta centrul Bucureştiului după bombardamentul american de la 4 aprilie 1944". Magda cu fetiţa şi cu două din surori, Veronica și Zica, au părăsit orașul, strecurându-se pe străzile blocate de dărâmături în mașina unui prieten de familie. Se îndreptau spre satul Costești din Argeş, unde Magdei i se dăduse drept de a locui ca refugiată din Iași, în ciuda celor două certificate legalizate de Prefectura Poliţiei Capitalei, prin care doctorul Dumitriu recomanda șederea ei într-o staţiune de altitudine moderată, Câmpulung Muscel sau Pucioasa.

Gazda din Costești, o localitate situată într-o zonă de dealuri joase, le-a dat „camera mare", friguroasă, căci nu fusese încălzită toată iarna. Când s-a făcut foc, a ieșit fum și a trebuit să fie deschisă fereastra. Pe deasupra Costeștiului treceau valuri de avioane în drum spre Bucureşti, care aruncau la întoarcere butoaie goale cu benzină. Spaima era aproape la fel ca în oraș, iar singurul adăpost era șopronul din curte, rece și acesta. Camera mare găzduia cinci persoane, patru adulţi şi un copil. Ca să mai respire, Magda se plimba prin curte. Abia prin iunie s-au îndreptat cu toţii spre Drăganu, Argeş, unde au găsit o casă cu o grădină în spate care i-a dat Magdei ultimele senzaţii de linişte şi împăcare. Aici își scrie versurile-premoniţii: „Mă bate în faţă răcoarea morţii,/ S-au fost deschis canaturile porţii,/ Văd întunericul./ Vâslește, vâslește puternicul/ Charon, aud lopeţile,/ În urma mea rămân dimineţile."

La 23 august, Basarabia era definitiv pierdută. Magda, având în ea dorul de provincia ireversibilă, plângea împreună cu surorile, fără să-și poată spune păsul. În vremea aceasta avangărzile sovietice intrau în Bucureşti şi înaintau spre Piaţa Victoriei.

În noaptea de 5 spre 6 iunie un bombardament de aviaţie distruge toate manuscrisele Magdei şi ale lui Camilar din locuinţa lor din Iaşi. A rămas doar un caiet, cu patru povestiri inedite, păstrat de dna Gorgos, prietena Magdei, care l-a descoperit în grădina casei. În septembrie puhoiul oştii sovietice ajunse şi la Drăganu în drumul lor spre Vest. Familia a hotărât să plece spre casa din Bucureşti, care, din fericire, nu era atinsă de bombe.

La Bucureşti, deşi se simţea tot mai rău, a transcris şi a grupat poeziile în vederea unui volum – *Imnuri pentru pământ*, pe care l-a predat Editurii Fundaţiilor Regale pe 9 sau pe 10 noiembrie. Unul din poeme se intitula *Ţara luminii*, amintind astfel de „«svetuciaia Basarabia», cum o numeau ruşii de la «svet», lumină: «Luminoasa Basarabie»". Lucrează împreună cu Eusebiu Camilar la drama *Focurile* despre răscoala lui Horia. Citea gazetele, scria articole, crezând cu naivitatea celui curat că lumea era însetată de adevăr și dreptate. N-a fost comunistă, ci a crezut în niște idei care, întâmplător sau nu, coincideau cu cele ale mișcării de stânga, pe atunci antifascistă și antitotalitară: umanism, democraţie, dreptate și adevăr. „Magda căuta să nu ne îngrijoreze și spunea că stând în pat, căci i se recomandase odihnă multă și lipsă de efort, ea tot poate face multă treabă și se apucase să tricoteze ciorapi de lână pentru toţi bărbaţii familiei – și lucra cu râvnă și se bucura când mai înzestra încă pe un cumnat cu o pereche de ciorapi." (Veronica Isanos-Luscalu, *Memorii*)

În dimineaţa de 16 noiembrie, profesorul Dimitriu a fost să o vadă. A stat puţin apoi a plecat, zicând „La revedere". Magda îi răspunse: „La revedere, doctore, pe lumea cealaltă". În pofida destinului, „era înconjurată de o aură de umor: făcea parte din frumuseţea ei, din farmecul inteligenţei". ...A fost înmormântată duminică, pe 19 noiembrie, la cimitirul „Reînvierea", în cavoul doamnei Zamfirescu (ulterior va fi reînhumată în parcela scriitorilor de la Bellu). Pe placa de marmură stau săpate versurile: „Oamenilor voiam să le las/ sufletul meu drept pâine de popas,/ drept livadă și cer./ Tuturor acelora care nu mă cer/ și nu mă cunosc, am venit să le fiu/ o candelă pentru mai târziu". Epitaful este compus din versurile ușor modificate ale poemului *Doamne, n-am isprăvit!* „Murea așa de tânără pentru a-i trezi pe ceilalţi la realitate", avea să conchidă mai târziu fiica ei, Elisabeta.

În 1945, la Editura Fundaţiilor Regale apare volumul postum *Cântarea munţilor* şi drama în patru acte *Focurile* (o dramatizare a romanului *Crăișorul* de Liviu Rebreanu), scrisă împreună cu Eusebiu Camilar, în colecţia *Operele premiate ale scriitorilor tineri români*, *Fundaţia pentru literatură și artă.* Peste un an, la Editura Fundaţiilor Regale, apare volumul *Ţara luminii*. În 1947, Editura „Casa Şcoalelor" editează *Poezii* cu prefaţă de Camil Baltazar. În 1955, La Editura de stat pentru literatură şi artă apare placheta *Versuri*, cu un cuvânt introductiv de Veronica Porumbacu. În 1947, la Editura „Minerva" apare o antologie a poemelor Magdei Isanos. Reţinem din postfaţa acesti cărţi, semnată de Magda Ursache: „În puţinii ani care

i s-au dat nu vom descoperi evenimente neobişnuite, spectaculoase, ci o serie de mici întâmplări destinate să provoace în conştiinţa autoarei ecouri extrem de adânci, trecute, în ultimă instanţă, în forma patetică a poemelor. În locul biografiei propriu-zise există poezia, există legenda unei fete care a iubit copacii, frunzele, bostanii, culoarea, lumina, cu un anume narcisism, ca şi cum ar fi fost ea însăşi risipită prin livadă ori câmpie, luând chipuri dintre cele mai felurite" (p. 192) În 1989, la Editura „Literatura artistică" din Chişinău apare în grafie latină *Confesiuni lirice*, ediţie îngrijită de Vasile Badiu. În 1996, apare ediţia bilingvă română-franceză *Poezii/Poésies*, traducere de Elisabeta Isanos. Versurile Magdei Isanos au mai fost traduse în engleză, germană, maghiară, rusă ş.a.

Acesta este traseul uneia dintre cele mai talentate poete a culturii române. Dintr-o existenţă încarcerată într-o fiziologie dureroasă și tragică, Magda Isanos a știut să edifice o literatură optimistă, reconfortantă, cu note dominant luminoase. Va rămâne fixată în istoria literaturii ca un poet solar, care, sub presiunea sfârșitului subit, a cântat viaţa colectivă în solemnităţi de odă și frenezii imnice, în erupţii patetice și elanuri confesive.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Ciopraga C. Prefaţă la: Cântarea munţilor. Versuri, proză şi publicistică, Ediţie şi tabel cronologic de Margareta Husar. BPT, Bucureşti: Minerva, 1988.
2. Manolescu N. Prefaţă la: Poezia modernă de la G. Bacovia la Emil Botta. Vol. I, Bucureşti: Editura pentru literatură, 1968.
3. Ştefănescu A. La o nouă lectură: Magda Isanos. În: România literară, nr. 42, 1994.
4. Site: http://www.isanos.ro
5. Festivalul se desfăşoară anual în satul de baştină al lui Eusebiu Camilar, Udeşti, jud. Suceava.
6. Timonu D. Scara din umbră și lumină. Chișinău, 2008.
7. Mănucă D. Literatură, identitate și regionalism. Iași: Princeps Edit, 2012.
8. Fulga L. Tânăra lirică basarabeană. În Jurnalul literar, nr. 23, 1938.
9. Isanos Elisabeta. Cosânzenii. Timişoara, Augusta/Artpress, 2005.
10. Cimpoi M. O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia. Chişinău: Arc, 1996.

Ion Bolocan. *Rugăciunea*, 1990,
bronz, granit, 49 cm × 6,5 cm × 10 cm

MIMESIS ȘI DECORATIV ÎN CREAȚIA LUI ION BOLOCAN

Doctor în studiul artelor **Constantin SPÎNU**
Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM

Operele plasticianului Ion Bolocan în mare parte reflectă opțiunile stilistice ale unei noi generații de sculptori care au debutat și s-au afirmat în arta plastică din Republica Moldova pe parcursul ultimei decade a secolului al XX-lea – începutul secolului al XXI-lea.

Alături de câțiva plasticieni dotați ai acestei generații, care și-au confirmat fructuos conceptele în opere de înaltă ținută artistică, Ion Bolocan promovează în sculpturile sale ideea unor simbioze indispensabile ale materiei și spiritului – oferind totuși prioritate ultimei categorii.

În creația artistului interferează armonios modernitatea și arhaicul, muzicalitatea și poeticul liric, contrastele notorii ale staticii formei și pronunțatele vibrații dinamice ale stărilor spirituale ale modelului.

Unul dintre principalele motive de inspirație – făptura umană – întruchipează în opera plasticianului frumusețea fizică în care racordările ritmice ale formei, curgerea lentă a maselor, silueta monumentalizată și decorativă de rară expresie, alternanța proporțiilor vin să elucideze frumusețea aparențelor senzoriale și concomitent pronunțata tensiune psiho-emoțională a personajelor.

Forma, adesea generalizată, posedând particularități decorative accentuate, în care arhitectonicii maselor și aparențelor de stil li se acordă un loc de frunte, dovedește artistism și rafinament, dar concomitent, oglindește ambiția artistului îndreptată spre materializarea la nivel formal și semantic a unor concepte caracteristice mediului cultural al contemporaneității.

Ion Bolocan se naște la 9 octombrie 1961 în satul Meșeni, Rezina. A absolvit Facultatea de Arte Plastice a Universității Pedagogice „Ion Creanga" din Chișinău. Cu începere din anul 1990 participă la expozițiile de artă plastică organizate de către Uniunea Artiștilor Plastici din Republica Moldova, în 1993 devenind membru titular al acesteia.

Pe parcursul carierei sale artistice participă la numeroase expoziții de grup, printre care: *Limba noastră* (1990), *Saloanele de primăvară și toamnă* (1991–1997), *Sculptura '92*, Centrul Expozițional „Constantin Brâncuși" al Uniunii Artiștilor Plastici din Moldova; Expoziția la Casa Centrală a Artelor, Moscova, Rusia (1998); *Bienala de sculptură*, Arad, România (1998); Expoziția de sculptură în plain-air, Muzeul Național de Istorie, Chișinău (1998); Expoziția *La intersecții de milenii*, Centrul Expozițional „Constantin Brâncuși", Chișinău (2002); Expoziția de sculptură, Centrul Expozițional „C. Brâncuși", Chișinău (2002); *Cea de-a XIV-a Bienală Internațională de Sculptură „Dante Europeo"*, Ravena, Italia (2003); Expoziția din Centrul Cultural Babel, Utrecht, Olanda (2006); Expoziția în incinta Consiliului Europei, Bruxelles, Belgia (2006); Expoziția *Sculptura contemporană*, Centrul Expozițional „Constantin Brâncuși", Chișinău (2008); Expoziția *Columna lui Traian în arta contemporană*, Casa Academiei, București, România (2013); Expoziția *Parallax Art Fair*, Chelsea Town Hall, Londra, Anglia (2014); *Bienala de Artă,* Chelsa Town Hall, Londra, Anglia (2015); Expoziția în ROA Galleri, Londra, Anglia (2015). În cadrul Bienalei de Artă de la Londra, Ion Bolocan a fost distins cu *Mențiunea specială pentru excelentă*.

Primele lucrări în sculptură realizate de către Ion Bolocan sunt operele Portret (1986) și Mama (1987). În ele se oglindesc cu prisosință căutările plastice ale artistului de la acea vreme îndreptate spre elaborarea formei modelului în conformitate cu datele realității înconjurătoare, fără a se îndepărta radical de tangibil. În prima lucrare, plasticianul modelează minuțios forma volumetrică accentuând particularitățile anatomice și psiho-emoționale ale modelului. Iar cea de-a doua lucrare reprezintă un chip înzestrat cu un mesaj realist mai amplu, generat de ipostaza fermă și forma generalizată a figurii personajului. În opera dată, forma tridimensională, în ideea de mimesis, se debarasează de detalii nesemnificative. În consecință, forma modelului atinge expresii monumentale, iar imaginea în întregime – austeritate și profunzime semantică. Într-o altă lucrare, Gândirea, realizată în același

Ion Bolocan. *Țipătul*, 2010, bronz,
76 cm × 48 cm × 52 cm

an 1997, autorul se detașează parțial de metodologia mimetică de reprezentare a realității tangibile. Această deviere conceptual-metodologică avea scopul de a optimiza expresia plastică a imaginii și totodată era îndreptată spre lărgirea mediului informativ al operei și consolidarea propriei fațete stilistice a artistului. Optimizarea expresiei artistice s-a realizat printr-un procedeu inedit de înserare în cadrul formei bazate pe mimesis, a formei geometrice abstracte.

Totodată, deja în lucrarea nominalizată se fac simțite tendințe de demarcare a propriei fațete stilistice. Principala opțiune la etapa respectivă a creației sale constituie înserarea în cadrul formei bazate pe mimesis, a formei geometrice abstracte. Iar această formă nu numai că accentuează și amplifică interferențele arhitectonice și decorative ale operei, dar și înzestrează

Ion Bolocan, atelier

imaginea cu calități capabile să genereze un vast spectru de asociații.

Totodată, în primii ani de creație, artistul acordă și în continuare o atenție deosebită studiului formelor volumetrice, acordând prioritate investigării figurii umane, interferențelor proporționale și volumetrice ale acesteia. Această etapă se soldează cu zămislirea câtorva lucrări emblematice pentru creația sa, inclusiv *Tors* (1990), *Portret* (1992), *Căderea în spațiu* (1993), *Tors* (2005), *Țipătul* (2010), în care artistul dă dovadă de exigență în procesul de studiere și modelare tridimensională a datelor modelului.

Este cazul să menționăm că Ion Bolocan a optat mereu pentru zămislirea unor chipuri generalizate, în care studiul formei anatomice a modelului să servească numai în calitate de metodă experimentală de cunoaștere și aprofundare în legitățile ce le oferă natura înconjurătoare. Or, operele menționate atestă faptul că reprezentarea mimetică a formelor umane n-a servit pentru plastician un scop în sine, dar s-a promovat în calitate de laitmotiv, utilizat de către sculptor în vederea atingerii unor nivele de ordin estetic și semantic de importanță. În cazul lucrărilor *Tors* (1990) și *Tors* (2005), artistul și-a exprimat, pe de o parte, fascinația față de frumusețea figurii umane, dotând imaginea cu raporturi proporționale, volumetrice și de modelaj tridimensional al formelor în mod chibzuit. Totodată, artistul înzestrează opera cu valori spirituale înserate dincolo de aparențele plastice formale.

Astfel, în Tors (1990) atestăm includerea în imagine a unor nuanțe disonante, or caracterul de stăvilire a dinamicii brațelor prin procedura de rezecție și diminuare a volumului acestora, lasă loc de interpretare semantică definită, prin care elementului dramatic i se oferă loc de existență în ambianța armonică generală a chipului. Altfel se percepe imaginea operei *Tors* (2005), în care artistul înzestrează forma cu valori dinamice expresive ce oferă imaginii un suflu vital și optimist.

Și iarăși, dacă în lucrarea *Tors* (1990), disonanța formală servește concomitent în calitate de contrast plastic și de cel semantic al imaginii, apoi în lucrarea *Portret* (1992), funcția de contrast este îndeplinită de contrastul textural al modelajului formei și starea psihologică a modelului redată de către plastician cu măiestrie, conferind imaginii valori semantice distincte.

La începutul anilor 1990, plasticianul continuă să experimenteze formele geometrice, înzestrându-le cu valori plastice și semantice convenționale, procedee începute de către artist în lucrarea *Gândirea* (1987). Dacă în lucrarea *Portret* (1994) artistul divizează forma modelului bazându-se pe metodologia plastică cubistă, dezvoltând mai departe paradigmele artistice

Ion Bolocan. *Grigore Grigoriu*, 2004, ghips, 47 cm × 28 cm × 35 cm

Ion Bolocan. *Portret*, 1986, bronz 32 cm × 21 cm × 24 cm

valorificate deja în lucrarea *Gândirea*, apoi într-o serie de lucrări ca *Rugăciunea* (1990), *Durerea* (1992), *Rugăciunea* (1994), *Țipătul* (2002), *Țipătul* (2003), el se detașează de metodologia divizionistă a cubismului și creează chipuri generalizate, decorative ca formă și sintetizante ca mesaj. Fiind realizate în diverse materiale, precum marmura, bronzul, lemnul, aceste investigații artistice au fost îndreptate spre valorificarea posibilităților de expresie estetică a formelor geometrice de bază, abordate de către artist convențional. Nu în ultimul rând, artistul și-a îndreptat atenția asupra investigării capacității formelor amintite de a genera mesaje valoroase de ordin conceptual. În lucrările nominalizate, artistul pledează pentru atingerea unor semnificații simbolice generate de formele geometrice abordate conștient și puse la baza procesului de constituire generalizată, decorativă a figurativului. Figura umană în urma unei asemenea sintaxe se percepe și se subînțelege la nivel asociativ ca semn-icon și imagine-simbol, lăsând loc imaginației și raționamentului privitorului să înțeleagă și să interpreteze mesajul spre care a tins autorul.

Este evident că paradigmele conceptuale ale unor asemenea metamorfoze ale imaginii încifrate în lucrările *Durerea*, *Rugăciunea*, *Țipătul*, *Poarta durerii* sunt bazate pe tradițiile brâncușiene [1] de abandonare premeditată a metodologiei de reprezentare mimetică a formelor, oferite de lumea tangibilă și necesitatea pătrunderii în esențele fenomenelor ce ne înconjoară, optând spre reprezentarea acestora printr-un limbaj plastic adecvat.

În acest context sunt semnificative meditațiile lui Constantin Brâncuși asupra procesului de zămislire a operelor sale, expuse în textele despre artă, or, după cum menționa Maestrul: „Naturalitatea, în sculptură, constă în gândirea alegorică, simbol și sacralitate, sau în căutarea esențelor ascunse în material; iar nu în reproducerea fotografică a aparențelor exterioare. … Este cu totul imposibil ca să exprimi, astăzi, ceva real doar prin imitarea suprafeței exterioare. Ceia ce este real, este numai esența. Iar dacă te apropii de esența reală a lucrurilor, ajungi la simplitate." [2]. „Simplitatea, spunea Brâncuși cu o altă ocazie, nu este un scop în sine însă ajungi la simplitate fără de voia ta, apropiindu-te de sensul cel real al lucrurilor. Simplitatea este în sine o complexitate și trebuie să te hrănești cu esența, ca să poți să ii înțelegi valoarea. Simplitatea în artă este în general o complexitate rezolvată. Pericolul simplității este … grosieritatea" [2].

Creația lui Ion Bolocan relevă cu prisosință faptul că gândirea brâncușiană îl călăuzește, înlesnindu-i calea de a-și exprima plastic emoțiile și sentimente-

Ion Bolocan. *Adorata*, 1996, bronz, 156 cm × 25 cm × 32 cm

le generate de viața înconjurătoare și totodată îi oferă sprijin în procesul de concepere a unor imagini în care meditațiile personale asupra fenomenelor lumii își găsesc o întruchipare inedită, expresivă și semantic valoroasă.

Pe parcursul întregii sale creații ulterioare, Ion Bolocan revine periodic la principiile de constituire prin intermediul formelor geometrice de bază a imaginii plastice accentuat decorative înzestrate cu valoroase calități semantice. Printre operele acestei filiere a creației se înscriu lucrările *Țipătul* (2002), *Țipătul* (2003), *Spiritul înțelepciunii* (2007), *Pomul Vieții* (2009), *Pasărea divinității* (2010), *Îmbrățișare* (2015).

În paralel cu ciclul de creații asociativ-simbolice cu pronunțate expresii decorative, precum sunt cele realizate la temele Durerii, Rugăciunii și Țipătului, pe parcursul anilor plasticianul realizează un șir de lucrări lirice în care își exprimă fascinația față de frumusețea, plastica, interferențele proporționale și dinamica figurii feminine: ciclul din trei sculpturi sub denumirea comună *Domnișoara din Chișinău*, realizat în anii 1993–1999, *Prințesa* (1994), *Relaxare* (1995), *Adorata* (1996), *Blonda* (1997), *Diana* (2001), *Prințesa* (2006), *Tors de femeie* (2007), *Relaxare* (2007). Artistul, pe de o parte, susține impresia senzorială generată de către „anatomia" și dinamismul figurii umane, pe de alta tinde spre „construirea" unei imagini arhitectonice raționaliste în care conlucrează activ aparențele volumetrice, exprimate plastic în conformitate cu caracteristicile tangibilului, cu compartimente ale formei, realizate generalizat și aduse prin modalitățile de stilizare geometrizată să atingă valori decorative expresive.

Concomitent cu operele predestinate expozițiilor de artă plastică, Ion Bolocan activează în domeniul sculpturii de for public, printre creațiile sale dintre cele mai cunoscute și apreciate fiind bustul poetului Grigore Vieru, instalat în or. Soroca, bustul domnitorului Vasile Lupu, actorului Grigore Grigoriu ș.a.

În esență, Ion Bolocan se afirmă ca artist al semnificațiilor ascunse dincolo de aparențele formelor sculpturale. În creația sa forma în mare parte poartă un caracter generalizat și preponderent decorativ, fiind chemată să înlesnească căile de decodificare a mesajului ideatic.

Pe parcursul anilor artistul Ion Bolocan a desfășurat o amplă activitate de mediatizare a creației sale, organizând mai multe expoziții personale atât în țară, cât și peste hotare. Prima expoziție personală din incinta Centrului Expozițional „Constantin Brâncusi" al Uniunii Artiștilor Plastici, din Chișinău (1997), a fost urmată de expoziții la Asiart gallery, Backyard gallery, Wiesbaden, Germania (1999), Asiart gallery, Budingen, Germania (1999); Asiart gallery, Dr Brunner & Partner, Titisse – Neustadt, Germania (2001); Sv. Iono Gatves Gallery, Vilnius , Lithuania (2003); Inter Art Gallery Reich, Köln, Germania (2004); Stefan Kuerten & Art Chateau de Liuns, Elveția (2009); Stefan Kuerten & Art Ferme Sarasin – Salle de Saconnex, Geneva , Elveția (2009); Galeria „Constantin Brâncuși", Chișinău, Moldova (2011); Muzeul de Istorie Râmnicu Vâlcea, România (2012); Muzeul de Artă Ploiești, România (2013).

Lucrările artistului se păstrează în colecțiile Muzeului Național de Arte al Republicii Moldova, în Colecția Bienalei de Sculptură din Ravena, Italia și în numeroase colecții particulare de artă plastică din România, Rusia, Germania, Elveția, Franța, Italia, Belgia, Anglia, SUA, Suedia.

Concluzionând, menționăm faptul, că artistul Ion Bolocan, de-a lungul timpului, și-a îndreptat efortul creator spre soluționarea unui șir de probleme plastice de importanță. Printre acestea, investigarea procedeelor de reprezentare mimetică a formelor lumii tangibile, studiul interferențelor acestora cu forme geometrice înserate în imagine convențional, au servit ca puncte de pornire în procesul ulterior de stilizare integratoare, aprofundare plastică și semantică a imaginii. În consecință, plasticianului i-a reușit să-și elaboreze propria fațetă stilistică în care mimesisul și decorativul îi favorizează transpunerea viziunilor personale asupra lumii și creației în opere valoroase și originale.

BIBLIOGRAFIE ȘI NOTE

1. Este importantă influența concepțiilor brâncușiene asupra actului creativ, or după cum menționa Dan Hăulică într-un articol „…la Brâncuși, gestul artistic are forța copleșitoare de a aboli timpul profan, el ne poartă spre izvoarele primordiale…". Vezi: Dan Hăulică. Puritatea – un fapt de plenitudine, în ARTA, nr. 4, 1976, p. 13.

În arta plastică din Republica Moldova concepțiile brâncușiene au servit piatră de temelie în creația mai multor plasticieni, confirmând spusele lui Ion Frunzetti că „În cazul lui Brâncuși, meritul estetic e dublat de funcția lui novatoare. Se vorbește răspicat, în critica mondială, despre calitatea de principal ax al dezvoltării sculpturii contemporane, a exemplului brâncușian; care, de altfel, nu rămâne pe planul strict al sculpturii, ci se extinde la toată arta plastică". Vezi: Ion Frunzetti. Actualitatea lui Brâncuși. În: ARTA, nr. 4, 1976, p. 1.

2. Constantin Zărnescu. Aforismele și textele lui Brâncuși. Cluj: Editura Cartimpex, 1998, p. 118.

3. *Idem*, p. 104.

UN VOLUM DE SINTEZĂ

Academician **Mihai CIMPOI**
Institutul de Filologie al AȘM

În colecția „Academica" a apărut volumul de sinteză al academicianului Gheorghe Duca, președintele Academiei de Științe a Moldovei, care inserează studii științifice și discursuri ținute cu diferite ocazii, precum și articole despre activitatea sa aparținând unor savanți cunoscuți din republică și de peste hotarele ei.

Este o impresionantă cronică a realizărilor sale remarcabile obținute pe parcursul a câtorva decenii în domeniul științei propriu-zise, precum și în calitatea de conducător al AȘM, de parlamentar și membru al guvernului. În prefața cărții *Savant și manager al științei*, semnată de academicianul Isaak Bersuker, se menționează meritul deosebit al lui Gheorghe Duca de a fi „reînviat" înaltul for științific al republicii într-o perioadă nefastă pentru ea, dominată de „declanșarea consecutivă a haosului economic" și de a fi stabilit relații internaționale (crearea, bunăoară, a MRDA – Moldavian Research and Development Association, care aducea anual din fondurile SUA investiții de câte 1 milion de dolari în vederea realizării unor cercetări științifice comune moldo-americane).

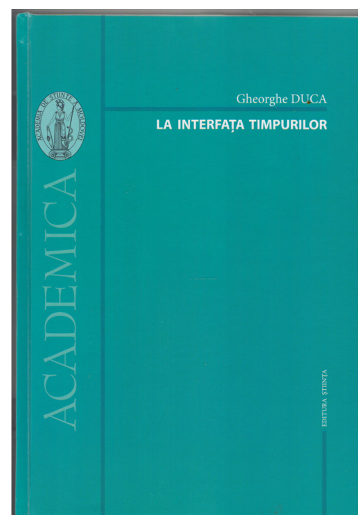
O altă mare realizare a președintelui AȘM Gheorghe Duca e considerată de prefațator integrarea Republicii Moldova în spațiul de cercetări științifice al Uniunii Europene, asociere ce a început în anul 2012 prin Programul Cadru 7 și a fost continuată, în 2014, cu un alt program european – Orizont 2020.

Compartimentele *Chimie versus ecologie* și *Exemple de procedee tehnologice implementate la scară industrială* conțin studii substanțiale privind domeniul științei profesat de academician.

După cum aflăm dintr-o adevărată profesiune de credință făcută în preambulul cărții, un rol formator decisiv l-a avut în definirea profesională și spirituală tatăl său, Grigore Duca, profesor de chimie și biologie, *Pedagog Emerit*, bunelul Andrei, participant la Primul Război Mondial, Universitatea de Stat din Moldova, unde a îmbrățișat ca domeniu de cercetare *chimia fizică,* și Academia de Științe din Moscova.

Chiar la această primă etapă formativă savantul a constatat că „tehnicile analitice și cinetice cu o înaltă rezoluție, utilizate în cercetările din laborator, aplicate asupra transformărilor care au loc în natură, ar permite o cunoaștere mai profundă și mai adecvată a acestora" (p. 11).

Discursurile sale se axează în mod predominant

Gheorghe DUCA. La interfața timpurilor. Colecția „Academica", vol. 11. ÎEP „Știința", 2016, 496 p.

pe sfera științei și inovării, savantul-manager fiind preocupat de evidențierea importanței domeniului respectiv într-o societate bazată pe cunoaștere, pe obiectivele strategice ale dezvoltării acesteia. „Cercetarea științifică e o condiție primordială *sine qua non* a cunoașterii" și apare ca obiectiv programatic prim, sprijinit și de imperativul că „știința și inovația este baza dezvoltării societății". Prerogativa dezvoltării durabile a Republicii Moldova, impusă de contextul politic și socioeconomic actual, nu poate fi decât *creșterea rolului științei*. Rolul Academiei, „instituția de cercetare, de învățământ superior și de apartenență onorifică", de este „societate de cunoaștere", „consultant pentru societate" și „gestionar al cercetării" este unul de majoră importanță. De aceea, Gheorghe Duca apare ca un promotor consecvent și ferm al acestui statut profesional al Academiei.

Aprecierile colegiale ale savanților conturează un portret caracterologic al lui Gheorghe Duca prin evidențierea unor trăsături esențiale: este „un savant consacrat excelenței" (Teodor Furdui), „promotor al protecției mediului" (Arcadie Capcelea), „fondator al catedrei de chimie industrială și ecologică și al centrului de cercetări științifice *Chimie aplicată și ecologică*" (Maria Gonța), „fondator al chimiei ecologice" (Iuri Skuratov), „întemeietor de școală științifică" în domeniul chimiei ecologice (Müft Bahudir), „manager al riscului" (Mihail Revenco), savant ce se impune prin „dinamism și energie creatoare" (Ion Tighineanu), coordonator al centrului științific de chimie fizică și nanocompozite (Tudor Lupașcu), „om multilateral" (Constantin Turtă), programator al „societății viitorului" (Florin-Gheorghe

Filip), promotor al programelor bilaterale (Janusz Lipkovski și Matei Macoveanu; Serghei Travin; Seymour D. Van Gunov), „manager puternic" (Ion Petrescu). Aceleași calități sunt relevate în articolele și evocările semnate de Dumitru Batâr, Tudor Cozari, Ion Ababii, Ion Bostan, Nicolae Dabija, Gheorghe Țâbârna, Eugen Doga.

Dialogurile realizate de Viorica Cucereanu, Efim Josanu, Ion Toma, Valentina Ursu, Valeriu Volontir relevă calitatea sa esențială de „integrator al științei", contribuțiile aduse la definirea și impunerea dezideratelor construirii unei societăți bazate pe cunoaștere, la promovarea adevărului științific despre limba română și istoria națională, la elaborarea codului cu privire la știință și inovare, la stabilirea relațiilor de parteneriat între Guvern și comunitatea științifică din republică, la precizarea direcțiilor strategice de cercetare care urmează să fie aprobate de Parlament (la ora actuală se află în derulare 330 de proiecte instituționale pe diferite direcții).

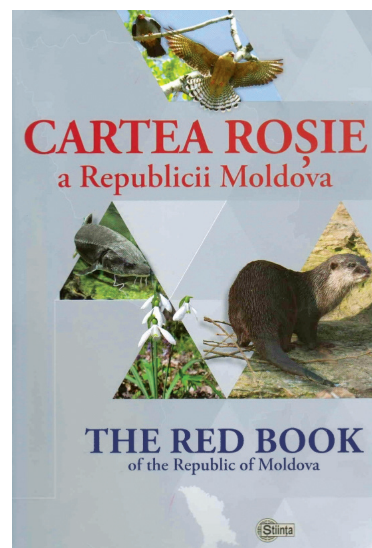
Încheiată și cu un grupaj de fotografii „Viața în imagini", volumul *La interfața timpurilor*, coordonat de acad. Maria Duca și apărut la Editura „Știința", ne prezintă un autoportret și un „portret în grup" al unui savant ce se remarcă, în prim-plan valoric, prin opera sa, dar și prin priceperea excelentă de manager al științei.

Ion Bolocan. *Țipătul*, 2003, bronz, granit, 97 cm × 18 cm × 20 cm

ATENȚIE, „CARTEA ROȘIE A REPUBLICII MOLDOVA”!

Doctor în agricultură **Asea M. TIMUȘ**
Doctor în biologie **Elena BABAN**
Institutul de Zoologie
Doctor în istorie **Ion XENOFONTOV**
Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan” (Institut) a AȘM

Cartea Roșie a Republicii Moldova. Chișinău, Editura „Știința”, 2015, 492 p.

Diversitatea florei şi faunei teritoriului dintre Carpaţii Orientali și fluviul Nistru se datorează, în mod special, poziției geografice favorabile – interferenţa biogeografică a zonelor central-europeană, eurasiatică și mediteraneană. De altfel, totalitatea speciilor de animale de pe glob (fauna) este formată din circa 2 mil. de specii, dintre care 96% revin nevertebratelor și doar 4% cordatelor.

Masa substanţei vii pe Terra este permanentă pe parcursul a sute de milioane de ani și este de un cvadrilion de tone (10^{15} *t*). Pe măsura dezvoltării societăţii omenești au evoluat şi formele de intervenţie a factorului antropogen în natură. Astfel, vânătoarea (apărută ca formă de asigurare a hranei) a evoluat pe parcursul istoriei de la folosirea „instrumentelor ecologice” de vânătoare la aplicarea unor arme performante, devenind un hobby, spre deosebire de timpurile mai vechi, când vânătoarea în grup era practicată doar din necesitate. Consemnăm din istorie doar cazul marchizului Piponschi (1867–1923), care pe parcursul vieții a împușcat 15 556 813 animale.

Woody Allen, regizor de film și comediant american, are o vorbă cu haz, ce reflectă realitățile om versus animale: „Câinele meu, când și-a dat seama că seamănă cu mine, s-a sinucis”. Drept urmare a factorului antropogen, bourul european (*Bos taurus primigenius*), de exemplu, cel mai bestial animal din codrii Europei Răsăritene, a dispărut în secolul al XVII-lea, fiind ulterior asimilat cu zimbrul. În Țara Moldovei, bourul a fost considerat element heraldic, deoarece este prezent atât în însemnele statale moldovenești, cât și în teritoriile moldovenești înstrăinate. În Polonia există chiar un monument al ultimului bour vânat în pădurile din acest spațiu în 1627.

Factorul uman, distrugerea şi poluarea habitatelor au determinat, în cele din urmă, dispariţia multor specii din fauna şi flora spaţiului carpato-nistrean, iar acum suntem în preajma unei ecocatastrofe (ecodevieri, ecofluctuaţii etc.), aşa încât speciile de plante şi animale trebuiesc protejate, impunând acțiuni urgente ale protecției de stat. *Cartea Roșie* reprezintă un semnal de alarmă privind perspectivele existențiale ale unor forme de viață…

Cărțile Roșii sunt un suport științific pentru elaborarea unor acțiuni concrete și a unui regim de protecție a speciilor de plante, fungi și animale rare și aflate pe cale de dispariție. În prima ediție a *Cărții Roșii a Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești* (1978) au fost incluse 26 de specii de plante și 29 de specii de animale periclitate și critic periclitate. Peste un sfert de secol, în ediția a doua a *Cărții Roșii a Republicii Moldova* (2001) au fost incluse 126 de specii de plante și ciuperci, 116 specii de animale pe cale de dispariție.

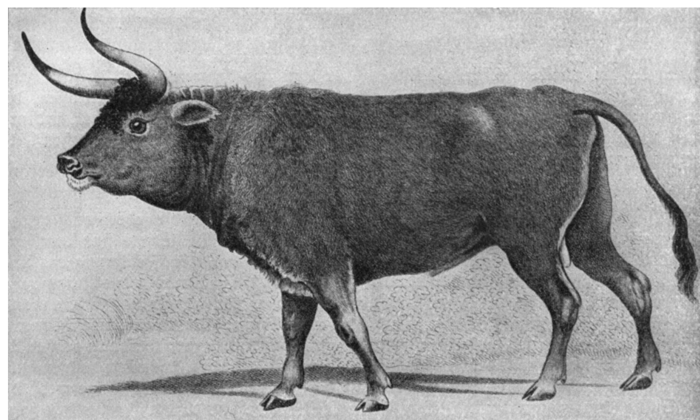
În 2015, la Editura „Știința” (director doctor inginer Gheorghe Prini) a văzut lumina tiparului a ***Cartea Roșie a Republicii Moldova***, ediția a treia, într-un tiraj de 3 000 de exemplare. Editura „Știința” a asigurat un nivel poligrafic înalt al cărții, punctul forte fiind materialul ilustrativ inedit. Cartea include un *Cuvânt-înainte* semnat de Valeriu Munteanu, ministrul Mediului, și acad. Gheorghe Duca, președintele Academiei de Științe a Moldovei (pp. 5-6), și este prefațată de acad. Ion Toderaș, director al Institutului de Zoologie, doctorul în agricultură Alexandru Teleuță, directorul Grădinii Botanice (Institut), și m.c. Ion Dediu. Lucrarea a apărut în text bilingv (paralel): român (inclusiv cu prezentarea denumirii populare, după caz) și englez. Denumirile științifice sunt indicate

în limba latină. Dimensiunile cărții: 22 cm x 30,5 cm. Indicatorii de raritate a speciilor de plante, ciuperci și animale din ediția a treia au fost stabiliți potrivit Listei Roșii a Uniunii Internaționale a Conservării Naturii. În ediția recentă sunt incluse 208 specii de plante și fungi (pp. 11-231) și 219 specii de animale (pp. 233-468), dintre acestea 171 habitează în păduri. Pe parcursul a doar 14 ani constatăm aproape o dublare a florei și faunei aflate în pericol. Unele specii rare de pe teritoriul Republicii Moldova (papucul-doamnei, cornaciul-natant, sita-zânelor, vipera-de-stepă, rața-roșie etc.) au o importanță internațională, fiind incluse în *Cartea Roșie a Europei*. Din 28 de specii de ciuperci, 14 sunt cu picior și pălărie și 14 – ca „farfuria", evantai deschis sau mătură stufoasă.

Din 80 de insecte, 31 sunt lepidoptere (fluturi), dintre care 12 habitează în păduri și 19 în luncă, stepă, câmpie etc., inclusiv 8 sunt nocturne (zboară noaptea) și 23 diurne (zboară ziua). Fluturii din fam. *Saturniidae* se consideră cei mai mari din Europa, anvergura aripilor atingând 120-150 mm (*Saturnia pyri*); fluturele-cap-de-mort frecventează stupii albinelor, fiindcă trompa lui este scurtă și nu poate pătrunde în floare ca să se hrănească, și totodată sunt unicii fluturi care produc sunete specifice cu articulația trompei; fluturele polixena în engleză se numește „fluturele-bijuterie"; viața albăstriței-argintii depinde de furnici. Unii fluturi sunt numiţi după zei, eroi, poeţi antici etc., spre exemplu – *Saturnia* de la Saturnus – zeul fertilității solului; *tau* – a 19-a literă din alfabetul grecesc; *Sappho* – poetesă antică elenă; *Acherontia* – unul din cele 5 râuri subterane din Regatul Morţii; *Atropos* – una din cele trei zeiţe ale sorţii, care a tăiat firul vieţii omului; *Machaon* – fiul lui Asclepios, zeul medicinei antice elene și care a învăţat medicina de la tatăl său; *Arion* – poet antic elen; *Daphnis* – tânăr chipeş, eroul din poemul mioritic sicilian; *Tomares* – oraş din Spania etc.

La elaborarea *Cărții Roșii a Republicii Moldova* au participat 67 de autori (29 de femei și 38 de bărbați), inclusiv un academician (Ion Toderaş), doi membri corespondenţi (Ion Dediu, Vasile Șalaru), zece doctori habilitaţi în biologie, 42 de doctori în biologie, doi doctori în agricultură, opt cercetători științifici și doi doctoranzi. Majoritatea autorilor sunt angajați ai Grădinii Botanice (Institut) și ai Institutului de Zoologie. Lista autorilor este plasată pe filele roșii ale lucrării.

Comisia Națională a *Cărții Roșii a Republicii Moldova* a fost constituită din Valeriu Munteanu (preşedinte), ministrul Mediului, Ion Toderaş (vicepreşedinte), Lilia Eliadii (secretar), Ministerul Mediului, și din următorii membri: dr. hab. Tudor Cozari, m.c. Ion Dediu, dr. hab. Valeriu Derjanschi, dr. Iachim Gumaniuc, dr. Andrei Munteanu, dr. hab. Gheorghe Postolache, Ala Rotaru, m.c. Vasile Șalaru, Ion Talmaci, dr. Alexandru Teleuță, dr. hab. Marin Usatâi.

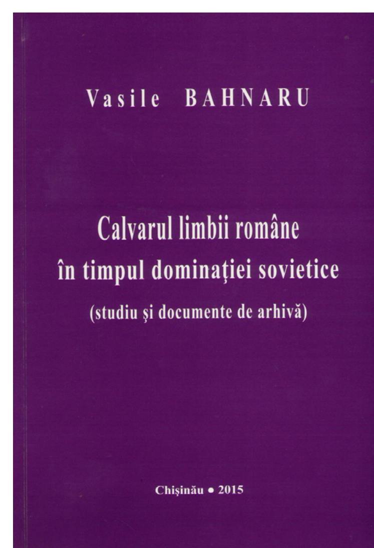
Bourul european (*Bos taurus primigenius*), aplicat și ca element heraldic al Ţării Moldovei. Animalul a dispărut în secolul al XVII-lea (desen-reconstituire). Sursă: http://www.descopera.ro/natura/11427537-bourul-simbolul-disparut-al-moldovei

UN STUDIU ANALITIC DESPRE AVATARURILE LIMBII ROMÂNE ÎN PERIOADA SOVIETICĂ

Doctor în filologie **Lidia CODREANCA**
Institutul de Filologie al AȘM

Printre obiectele de studiu ale sociolingvisticii actuale se numără și acțiunile politice îndreptate asupra limbii. Politica lingvistică influențează evoluția limbii în calitatea sa de factor extralingvistic și conduce la crearea conștiinței lingvistice a locutorilor. În timp, acțiunile politicii lingvistice evoluează, se schimbă strategiile și tacticile ei, iar consecințele acesteia în fiece perioadă rămân imprimate atât în limbă, cât și în conștiința purtătorilor săi.

Anume despre „evoluția" spre mai rău a politicii lingvistice și despre metamorfozele limbii române în perioada sovietică ne vorbește cu mult discernământ, competență și mai ales prin argumente exhaustive, volumul lui **Vasile Bahnaru *Calvarul limbii române în timpul dominației sovietice (studiu și documente de arhivă).***

Vasile BAHNARU. *Calvarul limbii române în timpul dominației sovietice* (*studiu și documente de arhivă).* Chișinău: s.n., 2015 (Tipogr. „Elan Poligraf").- 404 p.

Lucrarea captivează atenția cititorului începând cu *Sumar*-ul plasat la începutul ei. După studiul propriu-zis, care poartă titlul volumului (pp. 4-76), sunt indicate documentele de arhivă consultate, și anume: 1) Proces-verbal și stenogramele sesiunii comune a Institutului de Lingvistică al A.Ș. a U.R.S.S. și a Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a A.Ș. a U.R.S.S., consacrate problemelor lingvisticii moldovenești, din 3-7 decembrie 1951 (pp. 77-355); 2) Rezoluția sesiunii științifice comune a Institutului de Lingvistică al Academiei de Științe a Uniunii R.S.S. și a Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a A.Ș. a U.R.S.S., consacrate problemelor lingvisticii moldovenești (Proiect) (pp. 355-358); 3) Telegramă: Moscova, Kremlin, Lui IOSIF VISSARIONOVICI STALIN (p. 358); 4) Stenograma ședinței Sectorului de limbă și literatură al Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești al Academiei de Științe a U.R.S.S. 17 noiembrie 1954 or. Chișinău (pp. 359-398); 5) Hotărârea Sectorului de limbă și literatură al Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a A.Ș. a U.R.S.S. (pp. 398-399); Indice de nume (pp. 400-403).

Având la îndemână aceste incitante surse de inspirație și un aparat bibliografic de circa 130 de titluri, autorul reflectează în plan teoretic asupra conceptelor *limbă, adevăr, adevăr științific, drept, fals științific, știință, pseudoștiință, falsificaționism* (pp. 8-10); insistă asupra demascării falsului științific în determinarea etnonimului „moldovean" (voloh) vs „român" (valah) (p. 18); efectuează o retrospecție a cadrului sociocultural al utilizării limbii române în perioada (1812–1918), accentuează acțiunile politicii țariste de deznaționalizare a românilor basarabeni prin asimilare lingvistică pentru a le compara în continuare cu acțiunile aceleiași politici de rusificare prin separatism teritorial în perioada sovietică: „Dacă țarismul promova „opera lui de eliberare" prin înăbușirea spiritului național, prin interzicerea limbilor naționale, Puterea Sovietică încerca să promoveze o politică mascată de deznaționalizare, adoptând o politică națională remarcabilă prin ambiguitatea ei, care întrunea (simultan sau succesiv) rusificarea, internaționalismul și susținerea naționalismelor locale. Aceste strategii au fost adoptate pentru a se opune politicii naționale țariste care consta în dorința de a crea un stat unitar centralizat" (p. 14).

Observăm cum este dezvăluită cu lux de amănunte apariția R.A.S.S.M. în scopul constituirii „teoriei celor două popoare" și a inventării unei „*limbi moldovenești* distinctă de limba română" (p. 19), în această „muncă" fiind atrași lingviștii locali (L. Madan) susținuți de lingviștii de la Moscova (M. Serghievski). Toți sunt ghidați de „noua învățătură despre limbă" a academicianului N. Marr. Astfel, „chiar de la început, R.A.S.S.M. a devenit laboratorul de experimentare a tezelor bolșevice privind deznaționalizarea românilor prin implementarea teoriei moldovenismu-

lui, ștergerea memoriei românești și inventarea unei noi limbi și a unui „nou popor, moldovenesc", diferit de românii din dreapta Prutului" (p. 22).

Acțiunile glotopoliticii sovietice din anii 1924–1940 în „laboratorul de experimentare" – R.A.S.S.M., pot avea un singur calificativ – **lingvicid**, care capătă cu totul alte dimensiuni în perioada postbelică: în același laborator este inclusă deja și Basarabia (1945–1951), „laboratorul" are o altă denumire statală – R.S.S.M. În sfera lingvistică apar promotorii ideologiei bolșevice, care inițial îndeamnă, apoi impun cadrele științifice din mediul academic să creeze falsul științific – o istorie a noii limbi (diferită de limba română) – „limba moldovenească" și a noii națiuni – „națiunea moldovenească" (diferită de cea românească).

Centrul diriguitor se găsea tot la Moscova, unde și de această dată au fost antrenați lingviștii ruși: „problema cea mai controversată, care a generat numeroase dezbateri în lingvistica sovietică, se referă la **originea limbii moldovenești** (s.n. – L.C.). Existau opinii diferite ce susțineau atât originea latină, cât și cea slavă a „limbii moldovenești", iar teoria promovată de lingviștii de la Institutul de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei moldovenești a Academiei de Științe era cea a formării limbii moldovenești ca rezultat al „încrucișării" elementelor latine cu elementele est-slave" (p. 25). Căutările „științifice" ale originii „limbii moldovenești" au persistat în cadrul acestui for științific al R.S.S.M. și după apariția lucrării lui I.V. Stalin *Marxism i voprosî yazîkoznania*, în care este criticată aspru concepția acad. Nicolai Marr despre evoluția limbilor.

Autorul studiului *Calvarul limbii române în timpul dominației sovietice* analizează minuțios presa timpului, documentele de arhivă și comentează fiece discurs al vorbitorilor, atât cele de la sesiunea comună a Institutului de Istorie, Limbă și Literatură și a Institutului de Lingvistică de la Moscova din 3-7 decembrie 1951 (când este acceptată teoria originii latine a „limbii moldovenești", dar se emite ideea caracterului ei de sine stătător, independent de limba română), cât și cele ale ședinței Sectorului de limbă și literatură al Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a U.R.S.S. din 17 noiembrie 1954, care a fost oarecum o continuare a discuțiilor asupra specificului „limbii moldovenești", „mai corect, o nouă încercare de a anula deciziile și recomandările Sesiunii din 3-7 decembrie 1951" (p. 61). În fața cititorului se derulează scenariile fățișe și actorii implementării „moldovenismului" la Chișinău: A.M. Lazarev, ideologul său principal, secretar al CC al PC (b) M, N.A. Mohov, unul dintre autorii de bază al falsului despre etnogeneza moldovenilor și al falsificării istoriei românilor, șef al Sectorului de Istorie; I.D. Ceban, teoreticianul și autorul „elaborării științifice" a limbii moldovenești și a istoriei sale" pe baza graiului viu și a împrumuturilor din limba rusă, director al Institutului de Istorie, Limbă și Literatură.

De pe pozițiile actualității noastre este foarte curios și în același timp dureros să pătrunzi în miezul „plăsmuirii limbii moldovenești", să vezi cohorta susținătorilor ei îndârjiți și să remarci că în timpul dominației sovietice, în R.S.S. Moldovenească, politica lingvistică și-a atins cu brio scopul: conștiința lingvistică a elitei intelectuale vorbitoare de limba română a fost modificată. Infinit de mic a rămas numărul marilor intelectuali basarabeni (Gheorghe Bogaci, Vasile Coroban, Arcadie Evdoșenco, Emilian Bucov) care și-au păstrat fidelitatea lingvistică, care nu și-au schimbat atitudinea față de limba română, ci dimpotrivă au ripostat moldoveniștilor în acele momente dificile.

Prezentul studiu sociolingvistic ne demonstrează că în perioada sovietică limba română din dreapta Prutului a suportat avatarurile unei politici cu mult mai dure decât în perioada țaristă. Dacă inițial aveam o singură pretenţie la titlul lucrării, gândind că e suficient de vehiculat, apoi după ce am parcurs atent conţinutul, am realizat că anume sintagma CALVARUL LIMBII ROMÂNE este îndreptățită și de ororile prin care au trecut vorbitorii ei în perioada puterii sovietice.

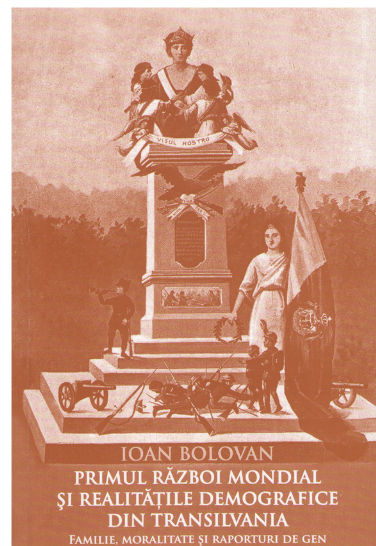
Această lucrare nu are cum să te lase nepăsător. Lectura ei nu numai te convinge, ci și te frapează. Vrând-nevrând, te pătrunzi de adevărul cumplit al genocidului uman produs în rândul scriitorilor, al jurnaliștilor, al intelectualilor din anii 1924–1940; 1945–1951.

Studiul dr. hab. Vasile Bahnaru merită citit de fiecare dintre noi, de filologi, istorici, de toți cei care iubesc limba maternă. Merită popularizat nu doar în mediul academic, ci editat într-o variantă publicistică, pe înțelesul maselor largi de vorbitori ai limbii române din Republica Moldova.

ISTORIA DEMOGRAFICĂ A TRANSILVANIEI ÎN ANII PRIMEI CONFLAGRAŢII MONDIALE

Doctor habilitat în istorie **Nicolae ENCIU**
Institutul de Istorie al AȘM

Marele Război, un subiect fascinant pentru istorici, politicieni, sociologi etc., domină, după cum era de așteptat, „fluxul” istoriografic în ultima perioadă. [...] Problematicile demografice, dislocările de populaţie, moralitatea satului, dar și a militarilor, familia, comportamentul matrimonial, biserica și societatea etc. sunt abordate cu mult profesionalism în cartea profesorului Ioan Bolovan... Veţi găsi în paginile ei foarte multe răspunsuri, dar și stimularea pentru alţi istorici spre această tematică extraordinară.
Prof. univ. dr. Liviu Maior

Ioan BOLOVAN. *Primul Război Mondial și realitățile demografice din Transilvania: familie, moralitate și raporturi de gen.* Prefaţă: prof. univ. dr. Liviu Maior. Cluj-Napoca: Editura Școala Ardeleană, 2015. 207 p.

În cel de al doilea an în care întreaga omenire comemorează un secol de la declanșarea, desfășurarea și consecinţele Primului Război Mondial, – un conflict la scară planetară numit și „*Marele Război*” sau „*Războiul care avea să pună capăt tuturor războaielor*”, – distinsul profesor universitar Dr. Ioan BOLOVAN, prorector al Universităţii „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, cercetător științific I la Centrul de Studii Transilvane din cadrul Academiei Române, laureat al premiului „Mihail Kogălniceanu” al Academiei Române (2002), președinte al *International Commission for Historical Demography* (Geneva), a oferit marelui public, dar și specialiștilor în domeniu, o premieră editorială de zile mari. Este vorba de o primă lucrare românească riguros documentată, întrunind elementele fundamentale ale unei mici enciclopedii de istorie demografică a Transilvaniei în anii primei conflagraţii mondiale [1].

Abordând o perioadă distinctă din istoria Transilvaniei, – anii Primului Război Mondial, – autorul pornește de la premisa că provincia a cunoscut mutaţii importante nu numai în plan politico-militar sau economico-social, ci și în cel cultural-mental, toate acestea influenţând direct și imediat, în mod decisiv, regimul demografic. Conform datelor invocate de autorul lucrării, în intervalul 1 august 1914 – 1 noiembrie 1918, din Transilvania au fost mobilizaţi în armata austro-ungară 926 500 de bărbaţi. Această chemare sub arme nu putea să nu se răsfrângă asupra regimului demografic al provinciei. Pe naţionalităţi, românii reprezentau 52,27 % din totalul celor mobilizaţi sau 484 924 de oameni, maghiarii 27,75 % sau 257 110 oameni, germanii 9,44 % sau 87 500 de oameni, restul de 10,52 % constituind alte etnii (96 666 evrei, ruteni, slovaci, armeni, ţigani etc.) [2].

Referindu-se la starea actuală a problematicii Marelui Război, profesorul Ioan Bolovan apreciază că în istoriografia românească, de circa un secol a prevalat abordarea războiului din 1914–1918 fie preponderent din perspectiva bătăliilor și a implicaţiilor militare inerente, fie prin prisma eforturilor politico-diplomatice din perioada neutralităţii, a beligeranţei și a pregătirii păcii de la Paris. Așa cum pe bună dreptate menţionează autorul lucrării, în pofida unor realizări de excepţie în plan istoriografic, problemele demografice, cele referitoare la familie și comportamentul matrimonial din acei ani au rămas în general în afara cercetării istorice din România. În același timp, începând mai ales din anii ’70 ai secolului trecut, în istoriografia occidentală a prins contur și s-a dezvoltat tot mai mult o nouă direcţie de cercetare, care s-a aplecat mai ales asupra vieţii din tranșee, asupra modului în care cei rămași acasă – copii, femei, bătrâni, bărbaţi nemobilizaţi din varii motive ș.a. – au reușit să facă faţă noilor provocări aduse de război, relevând impactul emoţional al războiului asupra soldaţilor întorși acasă etc.

Urmărind sincronizarea cu problematica occidentală a istoriei Primului Război Mondial și, totoda-

tă, acoperirea unui gol resimţit în istoriografia românească actuală, lucrarea profesorului Ioan Bolovan și-a propus să determine impactul demografic al Marelui Război asupra Transilvaniei, – noţiune folosită în sens restrâns, respectiv, asupra teritoriului fostului principat autonom din interiorul arcului carpatic, care la 1914 era cuprins în 14 comitate.

Prefaţată de istoricul Liviu Maior, profesorul din facultate al autorului, lucrarea dr. Ioan Bolovan debutează cu prezentarea tabloului de ansamblu al populaţiei Transilvaniei în preajma izbucnirii Primului Război Mondial. În acest scop, autorul face apel la datele centralizate cu ocazia recensământului efectuat în anul 1910, de către autorităţile maghiare.

Astfel, recensământul din 1910 a surprins o populaţie totală a Transilvaniei de 2 908 507 locuitori, având o densitate de 47,2 loc./km^2. Din punct de vedere al habitatului, s-au înregistrat 2 591 de așezări stabile, din care 30 de orașe (două orașe municipii și 28 de orașe cu consiliu) și 2 561 de sate. Grupată pe medii de locuire, ponderea populaţiei urbane în ansamblul populaţiei totale a Transilvaniei era de 12,4 %, în timp ce populaţia rurală era de 87,6 %. Din punctul de vedere al structurii etnice a Transilvaniei, românii deţineau preponderenţa cu 1 608 108 persoane sau 55,3 % din total, urmaţi de maghiari (1 005 526 sau 34,6 %), germani (234 901 sau 8 %), apoi slovaci, ruteni, sârbi, ţigani ș.a., toţi însumând circa 2 % din total. Sub aspectul structurii confesionale a populaţiei Transilvaniei, religiile asociate cu etnia românească au constituit, la același recensământ din 1910, procentul cel mai ridicat, greco-catolicii fiind în număr de 882 145 (30,3 %), iar ortodocșii de 802 293 (27,6 %), în timp ce confesiunile specifice maghiarilor (reformată, unitariană și romano-catolică) s-au situat sub aceste cote: reformaţii au fost în număr de 460 622 (15,9 %), romano-catolicii de 390 894 (13,5 %), iar unitarienii de 67 826 (2,3 %). Cumulând cele două confesiuni asociate românilor, rezultă că în 1910 aceștia reprezentau 57,9 %, peste procentul oficial al românilor din Transilvania. La polul opus, cele trei confesiuni totalizau 31,7 %, în timp ce ponderea maghiarilor era de 34,6 %. Ţinând seama de faptul că evreii nu au fost înregistraţi ca etnie distinctă, ci doar ca religie (73 923 persoane sau 2,5 %), rezultă că aproape toţi evreii din Ardeal fiind vorbitori preponderent de limbă maghiară, în virtutea acestui fapt au fost trecuţi la recensământ ca maghiari [3].

În cadrul aceluiași compartiment privind aspectele demografice generale este examinată și problema emigrării, constituind una din primele consecinţe vizibile ale izbucnirii războiului. Astfel, potrivit datelor invocate de autor, dacă în anii anteriori numărul emigranţilor din Transilvania a crescut gradual până în 1914, – 16 458 în 1912, 20 327 în 1913 și 26 536 în 1914, – începând cu anul 1915 respectivul fenomen a devenit, practic, inexistent, ca urmare a suspendării de către oficialităţi a eliberării pașapoartelor. Chiar dacă fenomenul emigrării nu a fost redus la zero și în ciuda unui curent favorabil emigrării clandestine în România, în vara și în toamna anului 1914 au ajuns în armata austro-ungară sub arme circa o jumătate de milion de români. Acest lucru se explică, în mare măsură, prin faptul că atât conducerea Partidului Naţional Român, cât și liderii celor două biserici românești (ortodoxă și greco-catolică) le-au cerut românilor să rămână loiali împăratului și să se înroleze în număr cât mai mare. Se spera, astfel, că la încheierea conflictului, elita politică românească putea aduce drept argument în favoarea procesului revendicativ faptul că, la mobilizarea decretată, românii au fost printre cei mai zeloși și disciplinaţi, probând un loialism corect faţă de împărat și Casa de Austria [4].

Sentimentul de loialism faţă de împărat, precum și atmosfera din Transilvania la declanșarea Primului Război Mondial sunt ilustrate de autor cu spusele unui funcţionar de vamă din Predeal, care înregistra „40 000 de bărbaţi, care veneau din România să se anunţe la trupă". Cei mobilizaţi, mărturisește în memoriile sale Sextil Pușcariu, primul rector al Universităţii românești înfiinţate la Cluj în 1919, plecau cu bucurie spre locurile unde erau repartizaţi, „la gară, trenurile (erau) împodobite, soldaţii cântând" [5].

Așa cum pe bună dreptate apreciază Prof. Ioan Bolovan, comportamentul loialist al românilor nu a fost singular în dubla monarhie când a izbucnit războiul, dat fiind că peste tot, în statele beligerante, autorităţile au încercat să stimuleze o mobilizare naţională generală, să insufle populaţiei sentimentul patriotic al luptei pentru apărarea căminului, a familiei și a împăratului / republicii în faţa pericolului reprezentat de intervenţia inamicului. Respectiv, eforturile solide de unitate socială și de loialitate dinastică ale liderilor civili și militari au făcut ca și activiștii naţionaliști să-și aducă retorica în linie cu patriotismul popular din timpul războiului, sperând ca la finele acestuia, graţie participării lor active la efortul intern de război, să obţină o rezolvare internă amiabilă în politica conflictelor naţionale [6].

Mișcarea naturală a populaţiei în anii 1914–1918 este examinată în compartimentul doi al lucrării, pornindu-se de la adevărul că războiul a produs și în Transilvania mutaţii importante în ceea ce privește comportamentul demografic, atitudinea omului faţă de momentele fundamentale din existenţa sa: nașterea, căsătoria, moartea. Cu referire la *natalitate*, conform datelor invocate de autor, raportată la 1 000 de locuitori, rata brută a acesteia a scăzut în acei ani de la

34,9 ‰ în anul 1913, la 34 ‰ în 1914, 23,6 ‰ în 1915, 15,7 ‰ în 1916 şi 14,8 ‰ în 1917, – o adevărată prăbușire a numărului de naşteri, din cauza mobilizării pe front a tinerilor aflaţi la vârsta căsătoriei, care nu au mai putut întemeia familii.

Cea de a doua componentă principală a mișcării naturale a populaţiei, *mortalitatea*, a prezentat niveluri diferite de-a lungul celor aproape cinci ani, sub influenţa complexă a factorilor socio-economici, politico-militari etc. Astfel, în anul 1915 se înregistrează un salt brusc al mortalităţii, ajungându-se la 83 065 de morţi, – cifră-record pe întreaga durată a războiului, – pentru ca în anii 1916–1917, nivelul mortalităţii să scadă simţitor chiar sub media anilor de pace, anume 65 285 și 59 918. După cum arată prof. Ioan Bolovan, în cazul de faţă și-a spus cuvântul oarecum „selecţia naturală", în anii 1915–1916 fiind mai afectaţi de starea de război civilii ceva mai sensibili, anume bătrânii și copiii în special.

Cu referire la dinamica *căsătoriilor* în perioada 1913–1918, aceasta a cunoscut următoarea evoluţie: 26 595 în anul 1913, 19 929 în 1914, 9 351 în 1915, 8 046 în 1916, 9 466 în 1917 și 15 289 în ultimul an de război. Potrivit autorului volumului, scăderile cele mai drastice ale numărului de căsătorii s-au observat în regiunile care au avut cel mai mult de suferit, respectiv în comitatele de la poalele Carpaţilor Meridionali (Sibiu, Făgăraș etc.) [7].

Alte două compartimente ale volumului, în care sunt prezentate *familia* și *comportamentul matrimonial* în Transilvania între 1914–1918, includ atât aspectele generale privind moralitatea în perioada războiului, problemele familiei și relaţiile intergeneraţionale la românii transilvăneni reflectate în dialogul epistolar, precum și atitudinile și acţiunile caritabile ale Bisericii și societăţii din Transilvania în timpul războiului în susţinerea familiilor ai căror bărbaţi erau pe front.

Întemeindu-și demonstraţia și argumentaţia pe o sursă istorică, practic, nevalorificată încă în istoriografia românească dedicată Marelui Război, anume pe dialogul epistolar dintre combatanţii de pe frontul „cald" (soldaţii din tranșee) și combatanţii de pe frontul „*intern*", de acasă, autorul volumului reușește să pună în adevărata lumină dimensiunile complexe ale relaţiilor intergeneraţionale și familiale din timpul războiului. Un rol important în găsirea de soluţii la gravele probleme economico-sociale cu care enoriașii s-au confruntat în acei ani, l-a jucat Biserica. Potrivit autorului volumului, autorităţile ecleziastice au solicitat populaţiei să doneze bani, alimente și alte bunuri pentru soldaţii aflaţi pe front, să sprijine femeile, bătrânii și copiii rămași fără adulţii plecaţi în linia întâi. În același timp, preoţii militari s-au străduit să le ofere soldaţilor de pe front tot sprijinul pentru a trece mai uşor peste situaţia dramatică în care se aflau [8].

Ultimul compartiment al lucrării prof. Ioan Bolovan, intitulat *În loc de postfaţă* [9], abordează o problemă pe cât de sensibilă, pe atât de semnificativă pentru justa interpretare a lucrărilor recent apărute despre Primul Război Mondial. Apreciind că în ultima vreme, cu prilejul împlinirii unui secol de la izbucnirea primei conflagraţii mondiale, inclusiv în România s-au produs mai multe evenimente editoriale, „care prin impactul avut au marcat deopotrivă mediile știinţifice și spaţiul public datorită conţinutului informaţional, ineditul unor materiale, dar și interpretărilor avansate și, nu în ultimul rând, prin emoţia declanșată în rândul cititorilor", profesorul Ioan Bolocan consideră, totodată, că datoria istoricilor rămâne și în continuare „de a reconstitui trecutul pe baza surselor și nu a face Science-Fiction, modelând istoria cum și-ar fi dorit ei să fie" [10]. În aceeași ordine de idei și în acord deplin cu opinia autorului lucrării, Profesorul universitar dr. Liviu Maior consideră că „relativizarea unor momente ale istoriei noastre nu aduce nicio contribuţie nouă la scrierea ei", calificând astfel de încercări de reconstituire a trecutului drept „speculaţie, senzaţionalism și transfer al trecutului în prezent".

Constituind o valoroasă și originală contribuţie la elucidarea realităţilor demografice, a problemelor privind familia, moralitatea și raporturile de gen din Transilvania în anii 1914–1918, volumul profesorului universitar dr. Ioan Bolovan confirmă, totodată, în deplină măsură ceea ce prefaţatorul acestuia, prof. univ. dr. Liviu Maior, definește drept *trendul spre integrarea în producţia istorică nouă, europeană, concentrată tot mai mult spre aspectele socio-culturale ale vieţii comunităţilor în vreme de război*.

NOTE

1. Ioan Bolovan. Primul Război Mondial și realităţile demografice din Transilvania: familie, moralitate și raporturi de gen. Prefaţă: prof. univ. dr. Liviu Maior. Cluj-Napoca: Editura Școala Ardeleană, 2015, 207 p.
2. *Ibidem*, p. 23-24.
3. *Ibidem*, p. 26.
4. *Ibidem*, p. 28.
5. *Ibidem*, p. 28, 29.
6. *Ibidem*, p. 30.
7. *Ibidem*, p. 67-68.
8. *Ibidem*, p. 136-137.
9. *Ibidem*, p. 139-150.
10. *Ibidem*, p. 150.

OPERELE MUZICALE ALE LUI DIMITRIE CANTEMIR DIN NOU ÎN ACTUALITATE

Academician **Andrei EȘANU**
Doctor în istorie **Valentina EȘANU**
Institutul de Istorie al AȘM

Cel mai important reprezentant al dinastiei Cantemireștilor, stirpe de domni și nobili moldoveni, care s-a manifestat pe parcursul sec. XVII–XVIII, a fost Dimitrie Cantemir (1673–1723), om politic și de știință de prim rang în cultura românească și universală. În urma multiplelor cercetări dedicate vieții și activității fostului domn al Țării Moldovei (1710–1711), după secole de acumulări și investigații în plan național și european, s-a atins un înalt grad de cunoaștere și interpretare a moștenirii sale cărturărești.

Operele istorice, filosofice, literare, muzicale ș.a., care țin atât de cultura și civilizația românească, cât și de cea orientală turco-otomană, de multă vreme au intrat în patrimoniul științifico-cultural și spiritual universal. Pe de o parte, s-au editat scrieri cantemiriene de mare importanță pentru istoria și cultura poporului român, fiind vorba de *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor, Descrierea stării de odinioară și de astăzi a Moldovei, Viața lui Constantin Cantemir, Istoria moldo-vlahică* ș.a., iar pe de alta, au văzut lumina tiparului lucrări dedicate istoriei și culturii Imperiului Otoman, fiind vorba de *Istoria Creșterilor și a Descreșterilor Curții Othmanice, Sistemul sau Întocmirea religiei muhammedane, Cartea științei muzicii după felul literelor.*

Totodată, s-au elaborat și publicat de-a lungul anilor numeroase cercetări și studii dedicate nu numai vieții și activității în plan politic a lui Dimitrie Cantemir, dar și cu privire la bogata sa moștenire cărturărească. Acest volum enorm de informații am încercat să-l sistematizăm într-o lucrare biobibliografică specială (*Neamul Cantemireștilor. Bibliografie*. Coord. și red. șt. acad. Andrei Eșanu, Chișinău, 2010, 388 p.), în care au fost incluse circa patru mii de titluri.

Investigațiile personale reflectate în mai multe monografii, studii și ediții de opere cantemiriene ne-au permis să constatăm că dintre multiplele domenii ale activității cărturărești și culturale a marelui nostru înaintaș de o atenție incomparabil mai mică s-a bucurat cea de compozitor, muzician și teoretician al muzicii. Acestui din urmă domeniu

Victor GHILAȘ. *Dimitrie Cantemir – muzicianul în contextul culturii universale.* Chișinău, 2015, 496 p.

și-a consacrat investigațiile **Victor Ghilaș**, doctor habilitat în studiul artelor, care a publicat recent monografia ***Dimitrie Cantemir – muzicianul în contextul culturii universale.***

În cele ce urmează vom încerca să facem o prezentare a lucrării respective, dat fiind faptul că am avut ocazia să-l avem pe profesorul V. Ghilaș, cunoscut specialist al moștenirii muzicale a lui D. Cantemir, în calitate de coautor la realizarea a două mari proiecte academice pe care am avut onoarea să le coordonăm, fiind vorba de *Dinastia Cantemireștilor* (2007–2008) și *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova* (2011–2013), prin elaborarea unor compartimente de o ținută științifică ireproșabilă, care au văzut lumina tiparului la Chișinău în volume cu aceleași titluri.

Monografia de proporții considerabile *Dimitrie Cantemir – muzicianul în contextul culturii universale*, elaborată de Victor Ghilaș, reprezintă o treaptă superioară a întregului ciclu de investigații dedicate lui Dimitrie Cantemir ca muzician, compozitor, instrumentist și pedagog, în studierea fenomenului muzical cantemirian și receptării moștenirii sale muzicale pe parcursul sec. XVIII – încep. sec. XXI în plan național

românesc și universal. Scrutând studiul monografic arătat în totalitatea sa, am dedus că pentru rezolvarea problemelor și scopurilor propuse cercetătorul vine cu o formulă destul de reușită ca structură a investigației sale: șase capitole și respectiv mai multe subcapitole, însoțite de alte părți componente obligatorii în elaborarea unui asemenea tratat științific, cum ar fi Lista abrevierilor, Introducerea în partea de început și o Încheiere care include o Bibliografie, Discografie, un Index de nume și altul de termeni, rezumate în limbile engleză și rusă, în partea finală. Extrem de valoroase ni s-au părut cele trei Anexe, precum și bogatele note bibliografice și referințele la surse, pe care cititorul interesat le află în subsolul paginilor și care întregesc în mod fericit lucrarea recenzată.

Prin *Cuvântul înainte* întocmit riguros, autorul ne prezintă într-un limbaj științific adecvat actualitatea și importanța problemei luate în dezbatere, obiectivele, noutatea și originalitatea științifică a subiectului în discuție. În funcție de scop și obiective, au fost delimitate și formulate principalele compartimente ale monografiei, care în totalitatea lor i-au permis autorului să elucideze aspectele principale ale problemei.

În primul compartiment, *Dimensiunea științifică și artistică a operei muzicale cantemiriene reflectată în literatura de specialitate* (pp.11-46), divizat în două subcompartimente, fiecare cu aspectul său strict delimitat, se întreprinde o temerară trecere în revistă și se analizează o amplă istoriografie românească (România și Republica Moldova), se evaluează critic (interpretări unilaterale, repetitive ș.a.) aportul premergătorilor în cercetarea moștenirii muzicale cantemiriene, fiind vorba de investigațiile și edițiile lui Teodor T. Burada, Eugenia Popescu-Judeţ, Viorel Cosma, Romeo Ghircoiașiu ș.a. (pp. 11-32) care au excelat prin cercetări, interpretări și ediții de opere muzicale cantemiriene pentru a determina gradul de cercetare a problemei și a delimita mai clar sarcina lucrării. Nu rămân în afara atenției studiului și publicațiile din Moldova din stânga Prutului, reprezentate de G. Ceaicovschi și E. Tcaci, care în opinia semnatarului monografiei nu întreprind cercetări sistematice, acestea purtând doar un caracter de punere în valoare și popularizare a operei muzicale cantemiriene, în final fiind prezentate analitic propriile sale publicații.

Compartimentul este întregit printr-o substanțială analiză a teoriei și practicii muzicale cantemiriene în literatura științifico-muzicală universală, în atenția studiului aflându-se autori-muzicologi din mai multe ţări, între care Marea Britanie, Turcia, SUA, care i-au permis lui Victor Ghilaș să-și facă o reprezentare clară despre orizonturile cunoașterii sub aspect de creație muzicală ale lui Dimitrie Cantemir pe diferite meridiane ale globului.

Investigația propriu-zisă începe în compartimentul al doilea intitulat *Dimitrie Cantemir – teoretician al muzicii orientale* (pp. 47-152), în care autorul, dând dovadă de un înalt profesionalism, de cunoscător al operei muzicale cantemiriene, pornind de la o trecere în revistă a evoluției muzicii turco-persane din secolele VII–XVIII, supune unei substanțiale analize academice un șir de probleme legate de moștenirea muzicală cantemiriană, între care sistemul teoretic al muzicii clasice turcești, teoria modală, ritmul muzical ca element de expresie ș.a.

Capitolul al treilea, *Arta componistică, interpretativ-didactică și activitatea folcloristică în preocupările lui Dimitrie Cantemir* (pp. 153-214), este dedicat altei arii de interese și activități legate de muzica lui Dimitrie Cantemir atât în mediul turco-otoman din Istanbul, cât și din Țara Moldovei. Autorul analizează modelele de componistică muzicală, de arta interpretativă și activitatea didactică a principelui moldovean, precum și interesul său față de folclorul muzical.

Problemele abordate sunt investigate pornind de la un vast spectru de documente istorice și muzicale, precum și de la opera savantă a lui Dimitrie Cantemir, fiind vorba de *Istoria Imperiului Otoman*, *Descrierea Moldovei* ș.a. Din interesantele observații și constatări ale autorului desprindem ca deosebit de valoros în acest compartiment faptul că Dimitrie Cantemir a fost un interpret excelent, posedând două instrumente muzicale turcești: tanbur-ul și ney-ul și că în această ipostază principele moldovean s-a manifestat drept un interpret virtuos la tanbur în recitaluri la curtea imperială din Istanbul, în mediul elitei din capitala otomană, promovându-și propria creație, dar și a altor compozitori ai timpului. În continuare se aduc dovezi că Dimitrie Cantemir a predat la Constantinopol muzica și arta interpretării la diferite instrumente muzicale, autorul identificând după *Istoria Imperiului Otoman* șase discipoli din rândul tineretului turc. Despre interesul manifestat de marele nostru cărturar față de tradițiile populare, folclorul muzical și instrumentele muzicale românești (alăuta, cobza, cimpoiul, țambalul ș.a.) Victor Ghilaș află numeroase informații în cunoscutele tratate cantemiriene *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, *Descrierea Moldovei*, *Viața lui Constantin Cantemir*, *Istoria ieroglifică* ș.a., în care sunt descrise obiceiuri de nuntă (orația), dansuri (hora, Călușarii), cântece populare (doina), înmormântare (bocetul, vers de jale) ș.a. Analizând mai multe exemple de acest gen din opera cantemiriană, semnatarul cărții prezentate sub-

liniază importanța folclorului muzical și a tradițiilor populare pentru autenticitatea culturii românești, precum și forța spirituală a neamului nostru.

În cel de-al patrulea compartiment, *Muzicografia ca domeniu de interes al prințului Moldovei* (pp. 215-240), autorul evocă alte preocupări și interese ce țin de cultura muzicală din epoca compozitorului și muzicianului Dimitrie Cantemir. Astfel, în primul subcompartiment este prezentat și examinat întregul spectru de instrumente muzicale orientale și din țările române așa cum apar menționate sau descrise de Dimitrie Cantemir în operele sale. Se subliniază în special că scrierile luminatului domn abundă de notificări de factură organologică, denumiri de instrumente muzicale, de ansambluri instrumentale etc. În același timp se arată că odată cu instrumentele muzicale orientale emigrează la Nord de Dunăre și o serie de elemente din arta sonoră a lumii musulmane și că destul de multe persoane din mediul românesc știau în epocă să cânte la aceste instrumente. Prin exemplificări concrete se arată că Dimitrie Cantemir prezintă spectrul respectiv de instrumente muzicale ca specialist și ca muzician. Acest aspect al operelor cărturarului moldovean contribuie la cunoașterea multilaterală a dimensiunii sale artistice și culturale.

Pornind de la informațiile oferite de *Istoria Imperiului Otoman, Sistemul sau Întocmirea religiei muhammedane, Cartea științei muzicii după felul literelor* și alte documente, autorul monografiei investighează cunoștințele lui Dimitrie Cantemir în materie de muzică religioasă. Deși nu este un teoretician al acestei muzici, constată autorul cărții, D. Cantemir a studiat, atât în Moldova cât și la Istanbul, *muzica religioasă* creştin-ortodoxă de sorginte bizantină, pe de o parte, și cea mahomedană, care răsuna în mediul dervișilor și al geamiilor, pe de altă parte, făcând dovadă în ambele cazuri a unei profunde cunoaşteri a semnificației acestei muzici în oficierea cultului religios ortodox și al celui musulman.

Într-un subcompartiment aparte Victor Ghilaş, după aceleași scrieri cantemiriene, precum și a cronicilor din sec. XVII–XVIII și însemnările unor călători străini și alte surse, arată interesul manifestat de Dimitrie Cantemir față de *muzica militară turcească* care, de asemenea, deși sporadic, l-a interesat pe luminatul principe. După ce examinează obârșia și evoluția muzicii militare în mediul armatei otomane și extinderea acesteia asupra altor medii culturale laice, autorul arată că muzica militară otomană interpretată de formațiuni instrumentale numite tabulhanea și mehterhanea cu începere din sec. al XVI-lea pătrunde și capătă răspândire și în țările române, în mediul curților domnești, devenind o prezență indispensabilă a ceremonialului de curte și a saloanelor boierești, fapt consemnat de Dimitrie Cantemir în *Descrierea Moldovei*. Prin intermediul acestora, arată pe bună dreptate autorul, în condițiile stăpânirii otomane are loc procesul de orientalizare a muzicii de ceremonial în țările române. Odată cu această muzică capătă răspândire în mediul românesc și instrumentele muzicale orientale. În finalul subcompartimentului se descrie, în baza acelorași surse, cum arăta o tabulhanea: componența personală și instrumentele muzicale la care se interpreta muzica militară turcească.

În compartimentul al V-lea, *Dimitrie Cantemir-muzicianul în exegezele literaturii universale* (pp. 241-314), în baza unor articole din diverse enciclopedii, reviste și alte ediții științifice academice este examinată prezența tot mai pregnantă a personalității culturale a lui Dimitrie Cantemir și a problemei receptării moștenirii muzicale cantemiriene în cultura orientală și europeană pe parcursul sec. XVIII–încep. sec. XXI.

Dacă faima lui Dimitrie Cantemir ca dascăl de muzică, instrumentist și teoretician al muzicii a fost recunoscută la Istanbul încă din timpul vieții, apoi în plan național și european meritele sale de muzician și compozitor devin cunoscute treptat prin efortul mai multor generații de cercetători, care cu începere din sec. al XVIII-lea și până în zilele noastre au scris și au publicat numeroase articole și informații privind personalitatea lui Dimitrie Cantemir, subliniindu-se mai ales importanța componentei muzicale în creația sa. Acest aspect este arătat după istoriografia muzicală din sec. al XVIII-lea. Investigația continuă într-un consistent compartiment dedicat fenomenului receptării creației muzicale a lui Dimitrie Cantemir în literatura universală de specialitate din sec. al XIX-lea. Compartimentul al V-lea se încheie prin examinarea aceluiași fenomen muzical cantemirian, ca prezență frecventă în literatura națională și universală în sec. al XX-lea – începutul sec. al XXI-lea. În linii mari această bogată literatură scoate în evidență rolul de muzician și teoretician al muzicii, precum și meritul lui Dimitrie Cantemir în inventarea unui sistem special de notație a muzicii turcești, datorită căruia muzica orientală și compozițiile sale s-au păstrat și devin tot mai cunoscute și interpretate până astăzi nu numai în Turcia, România sau Republica Moldova, dar și în întreaga Europă.

În ultimul capitol, al șaselea, intitulat *Tradiția și continuitate artistică în familia Cantemir* (p. 315-337), care poartă un caracter complementar, autorul abordează o problemă mai puţin cercetată, fiind vorba de interesul față de arta muzicală și artele vizuale în familia Cantemireștilor, cu începere de la Constantin Cantemir tatăl, în familia lui Dimitrie Cantemir și urmașii săi. Autorul se sprijină pe numeroase informații culese din operele lui Dimitrie Cantemir sau din documentele vremii, cum ar fi corespondența dintre Maria și Antioh Cantemir, din care este scos în evidență interesul acestora din urmă față de muzică, arta interpretativă, pictură, grafică, arhitectură ş.a. Deşi destul de substanțial, capitolul în cauză ar fi câștigat în calitate dacă se apela și la un alt studiu al nostru *O întregire la iconografia cantemireștilor*, în Eșanu A., Eșanu V. *Moștenirea culturală a Cantemireștilor*, Chișinău, Pontos, 2010, pp. 204-212.

Toate cele șase compartimente ale lucrării analizate se încheie prin judicioase concluzii formulate în baza materiei expuse.

Cu toate că monografia recenzată reprezintă un aport esențial la cercetarea problemei definite de noi, *Dimitrie Cantemir și muzica* nu este lipsită și de unele neajunsuri. După părerea noastră, cartea ar fi câștigat în valoare dacă autorul ar fi rezervat un compartiment sau un subcompartiment în care ar fi trecut în revistă și ar fi caracterizat întregul spectru de surse care au fost puse la baza investigației. Nu negăm faptul că pe parcursul volumului unele caracteristici ale izvoarelor sunt prezente, dar mult mai nimerit ar fi fost dacă acestea erau reunite aparte, în primul compartiment.

De asemenea, ar fi fost mai bine, după opinia noastră, dacă bibliografia din finalul cărții, de altfel foarte impunătoare (pp. 344-360), ar fi fost prezentată: în prima parte – sursele și în a doua – studiile care au fost puse la temelia studiului monografic.

Deși autorul este un bun cunoscător al moștenirii muzicale a lui Dimitrie Cantemir, considerăm că mai potrivit ar fi fost dacă referințele de rigoare pe întreg parcursul lucrării, la *Istoria Imperiului Otoman* sau *Descrierea Moldovei* s-ar fi făcut după una din cele două ediții recente, cum ar fi Demetrie Cantemir, *Istoria Creşterilor şi a Descreşterilor Curţii Othmannice*. Versiune românească în ediție princeps de Dan Slușanschi, Bucureşti, Ed. Paideia, [2010], 356+274 p. sau ediţia a II-a revăzută, Bucureşti, [2012] şi Dimitrie Cantemir, *Descrierea stării de odinioară și de astăzi a Moldovei*. Studiu Introductiv, notă asupra ediţiei şi note de Valentina şi Andrei Eşanu. Traducere din limba latină şi indici de Dan Sluşanschi. Bucureşti, Institutul Cultural Român, 2007, 407 p. Cât privește alte lucrări (*Istoria ieroglifică*), ar fi fost mai corect dacă autorul s-ar fi referit la ediția Dimitrie Cantemir, *Opere complete*, apărută sub egida Academiei Române cu începere din 1973 sau la ediția *Hronicului*…, efectuată la Bucureşti, în 1999–2000 de Stela Toma, ediţii de o excelentă calitate academică.

Regretabil este și faptul că în lucrare nu s-a ținut cont de unele contribuții recente privitoare la activitatea de muzician și compozitor a lui D. Cantemir, cum ar fi *Neamul Cantemireștilor. Bibliografie.* Coord. Andrei Eşanu, Chișinău, 2008, 387 p., în care sunt incluse descrierile tuturor manuscriselor, edițiilor de opere muzicale ale lui D.Cantemir, precum și o reprezentativă bibliografie referitoare la valoarea artistică a acestor compoziții muzicale (vezi *Neamul* … pp. 82-84, 137-140, 264-271).

În opinia noastră, deși completează în modul cel mai fericit monografia, aceasta ar fi avut de câștigat dacă cele trei anexe din finalul cărții ar fi fost înzestrate cu câte o notă explicativă referitoare la cele ce include fiecare dintre ele cu referințele de rigoare.

În concluzie, volumul *Dimitrie Cantemir – muzicianul în contextul culturii universale*, realizat de Victor Ghilaş este o lucrare de înalt nivel ştiinţific, o valoroasă contribuţie la studiul problemei în cauză și readuce din nou în actualitate operele muzicale ale lui Dimitrie Cantemir. Drept dovadă poate servi și CD-ul, supliment la studiul monografic, prin care orice cititor sau ascultător poate să perceapă în interpretare orchestrală compozițiile muzicale ale lui Dimitrie Cantemir.

ETERNUL MARE CAMPION
O CARTE-DOCUMENT

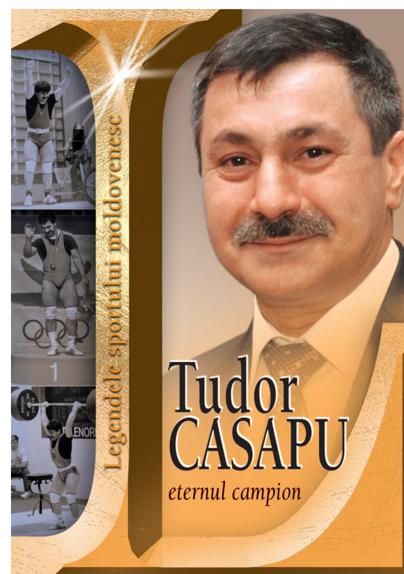
Dr. hab., prof. univ. **Elena CONSTANTINOVICI**
Institutul de Filologie al AȘM

Tudor Casapu – eternul campion este prima carte în colecția *Legendele sportului moldovenesc* inițiată de Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan" (Institut) și Centrul de Cercetări Enciclopedice al Academiei de Științe a Moldovei. Este o carte-document despre o personalitate emblematică a întregului neam românesc. În ediția a doua, revăzută și completată, cartea a apărut în anul 2015, într-o ținută remarcabilă atât sub aspectul designului, calității poligrafice, cât și, mai ales, al conținutului său.

Adunată picătură cu picătură din opiniile oamenilor din domeniul sportului, culturii, științei, educației despre Tudor Casapu, selectat din bagajul spiritual al eminentului sportiv, cartea prezintă popasuri impresionante în drumul spre stele al unui „puișor de om", supranumit „copil-titan", care a venit pe lume într-o toamnă frumoasă în satul Mingir, raionul Hâncești, într-o familie numeroasă. Din fragedă copilărie s-a definit, după spusele dirigintei sale, Suzana Petru Borodac, „prin luptă, dragoste, speranță, răbdare, curaj, credință și sete nepotolită pentru noi orizonturi".

„Ca o piesă de teatru, așa este viața, nu interesează cât de mult a ținut, ci cât de frumos s-a desfășurat", spunea Seneca. Coperțile acestei cărți cuprind o viață de om sclipitoare. O viață a unei personalități remarcabile din lumea sportului, a unui reprezentant notoriu al neamului nostru – Tudor Casapu!

Cartea se deschide, după cum era de așteptat, cu un articol miniatural, dar consistent, semnat de acad. Gheorghe Duca, președintele Academiei de Științe a Moldovei. Tudor Casapu este numit „aristocrat al sportului" care și-a modelat după propriul plac destinul, alegând să practice un sport greu și la propriu, și la figurat, HALTERELE, sfidând chiar moartea de două ori. Printr-o muncă titanică a urcat trepte și trepte, ajungând pe culmile gloriei. În plus, prin puterea exemplului său, a atras și a educat mai mulți discipoli care au dus faima Moldovei departe de granițele ei. Numele fiecăruia constituie pentru învățătorul lor o mândrie, iar pentru noi, o părticică de glorie: Anatol Cârâcu, Cristina Iovu, Igor Grabucea, Iurie Dudoglo, Alexandru Dudoglo, Ghenadie Dudoglo, Igor Bour, Artiom Pipa, Oleg Sîrghi, Marcel Guidea, Serghei Cechir, Dumitru Captari (medaliile aduse în țară de

Tudor Casapu – eternul campion. Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan" (Institut) și Centrul de Cercetări Enciclopedice al Academiei de Științe a Moldovei. Chișinău: Bonnes Ofices 2015. 287 p.

acești halterofili sunt enumerate în articolul acad. Gheorghe Duca).

Urmează prefața cărții, cu două articole captivante, semnate de două nume de rezonanță – dr. Tamas Ajan, președintele Federației Internaționale de Haltere, membru de onoare al Consiliului Internațional Olimpic, și Nicu Vlad, campion, prim-vicepreședinte al Federației Internaționale de Haltere, președinte al Federației de Haltere din România. Vine apoi un detaliat Tabel cronologic (CV – repere biografice) ce înfăţişează traiectoria bogată a vieţii şi a activităţii lui Tudor Casapu – un „magnet spiritual" care a adunat în jurul său oameni de bună-credință din comunitatea sportivă a Republicii Moldova. Pe lângă aceste componente obligatorii, cartea este constituită din șase compartimente. La sfârșitul volumului, după o bibliografie selectivă, este inserat un album de fotografii ce-l imortalizează pe halterofil în diferite ipostaze ale vieții sale personale și profesionale.

Primul compartiment, intitulat sugestiv *De acasă spre casă*, conține șase articole referitoare la neamul Casapu (Alexandru Furtună), la Mica Patrie Mare a campionului (Ion Xenofontov), la casa părintească (Claudia Darienco), la „copilul-titan" din Mingir,

caracterizat de primii învățători Rodion Popa, Suzana Petru Borodac și Lucia Zaftoni.

În compartimentul al II-lea, intitulat *Universul polivalent al lui Tudor Casapu*, este creionat profilul său. Din abordarea psihologică, efectuată de dr. în psihologie Angela Potâng, aflăm că Tudor Casapu însumează, în structura lui de personalitate, ambiția, rezistența psihică, aspirațiile, organizarea, controlul, persistența, inteligența emoțională, autocontrolul, echilibrul dintre introversiune și extraversiune. Care dintre ele va fi fost definitorie pentru parcursul său sportiv? Răspunsul este ușor de intuit: toate la un loc plus motivația puternică de a fi viguros și prosper.

Importanța sportului pentru sănătate este de neestimat. Despre utilizarea halterelor în formarea și menținerea dirijată a sănătății tratează articolul *Sanocreatologia și halterele*, semnat de acad. Teodor Furdui și dr. în biologie Valentina Ciochină.

Un eseu inspirat inserează jurnalistul și publicistul Efim Josanu, intitulat *Tudor Casapu – emblema demnității noastre naționale*. Articolul evocă cei mai importanți pași ai sportivului spre culmea olimpică, autorul condimentând cu dragoste fiecare moment de glorie și tristețe trăit de Tudor Casapu, o emblemă a demnității noastre, după cum este catalogat de autor.

Pe lângă realizările sale personale, cea mai importantă fiind victoria de la Barcelona, în anul 1992, când halterofilul a ridicat 200 de kg, Tudor Casapu este și un manager al sportului de performanță. În calitate de președinte al Federației de Haltere din Republica Moldova, el s-a implicat activ în procesul de pregătire a tinerilor halterofili moldoveni și participarea lor la diferite concursuri internaționale, la diverse campionate, la Jocurile Olimpice. Realizările în acest domeniu sunt prezentate de către Alexandru Gropa în articolul *Un manager al sportului de performanță*.

Alte aspecte ale activității remarcabilului sportiv sunt prezentate în materialele intitulate *În serviciul Ministerului de Interne*, de Constantin Boeștean și în *Dimensiunea politico-diplomatică a sportului de performanță*, de Victor Juc. În cel de al doilea text e vorba despre promovarea imaginii statului pe mapamond de către sportivii noștri, unul dintre ei fiind, firește, Tudor Casapu.

În aceeași ordine de idei, acad. Mihai Cimpoi menționează, în eseul *Sportul și imaginea noastră identitară*, că o țară își poate face un renume prin sport, iar Tudor Casapu a făcut cunoscut numele Republicii Moldova departe peste hotarele ei.

Arborarea simbolurilor noastre naționale la Jocurile Olimpice de la Barcelona, Spania a constituit momentul de glorie supremă a sportului național. Acest fapt, precum și altele asemănătoare, sunt prezentate în articolul *Simbolurile naționale ale Republicii Moldova la Jocurile Olimpice de la Barcelona* (1992), semnat de Silviu Andrieș-Tabac și Ion Xenofontov.

Pe lângă toate acestea, includerea numelui eminentului sportiv în diverse enciclopedii și lucrări enciclopedice (Constantin Manolache) și expunerea atributelor și exponatelor campionului olimpic în Muzeul Olimpic din Moldova (Nicolai Ambrosi) îl prezintă pe Tudor Casapu ca pe un creator al imaginii țării noastre. În articolele semnate de Eduard Ciobanu *Omul cu deschidere totală pentru presă* și de Iurie Nistorică *Exemplul elocinței* este consemnată calitatea lui Tudor Casapu de deschidere față de mass-media. În paginile ziarelor, la radio și la televiziune, Tudor Casapu este același, FIRESC, „nu caută cuvinte alese pentru a face impresie, nu dă lecții pentru a părea mai important". Ultimul articol din acest compartiment, *O viață ca în carte*, semnat de Asea Timuș, este o prezentare la cartea *Destin unic de mare campion*, apărută la Chișinău în anul 2013.

În compartimentul al III-lea, intitulat *Interviuri cu Tudor Casapu*, sunt decelate principalele idei și linii de viață și de forță ale sportivului. Cel mai consistent interviu este realizat de Ion Xenofontov. Ghidat de întrebările „iscoditoare" ale intervievatorului, Tudor Casapu descrie calea sa spre succes, condițiile în care s-a format, onorează personalitățile care l-au influențat, în special, pe primul său antrenor, Oleg Poleakov, relatează despre impactul politicii asupra sportului, despre implicarea securității. Cu deosebită sensibilitate povestește Tudor Casapu despre Federația de Haltere din Republica Moldova, caracterizând-o ca pe o familie, deoarece evoluția sportivilor ține de respectarea unor reguli stricte. Tot aici se vorbește despre probleme precum: migrația sportivilor, dopingul, sancțiunile aplicate sportivilor etc.

Celelalte interviuri incluse în lucrare dezvăluie diferite aspecte mai generale și mai concrete din viața Campionului și din drumul lui spre culmea succesului. Prin răspunsuri, protagonistul își „pictează" portretul său de om integru și sportiv de performanță. În clipele de liniște, îi place să citească și să asculte muzică. Ne mărturisește că poezia este un medicament pentru suflet pe care îl ia când este epuizat și trist. Adoră marea zbuciumată, știe să ierte, crede că iubirea este forța motrice a omenirii, crede în sine și într-o putere divină. Dacă destinul i-ar fi îngrădit calea spre sport, Tudor Casapu ar fi fost muzician. Are o voce caldă, de interpret veritabil.

Compartimentul al IV-lea cuprinde câteva articole publicate în presă cu ocazia diverselor evenimente din viața marelui sportiv.

Deosebit de valoros în contextul acestei cărți

este compartimentul al V-lea, intitulat *Tudor Casapu văzut de el însuși*, care ne permite să intrăm sfioși în universul său spiritual. În *Tablete, mărturii, percepții* el vine cu gânduri prețioase despre tradiții, despre principii și valori, despre limbă, despre știință și sport, despre muzică și sport, despre corupție, despre sărăcia din Moldova, despre dușmani și adversari, despre flori, cărți, părinți, copii, învățători, credință, mânie, arbori, viață și moarte, într-un cuvânt, despre tot ce înseamnă A FI OM!

Ultimul compartiment, al VI-lea, intitulat *Mărturii, consemnări, evocări și dedicații, ecouri de pe mapamond*, însumează aprecierile și considerațiile exprimate de toți cei care l-au cunoscut pe marele sportiv și care s-au mândrit cu realizările lui de performer.

Cartea se încheie cu o bibliografie selectivă despre Tudor Casapu, organizată pe ani și care numără 120 de publicații. De o inestimabilă valoare ilustrativă este albumul *Viața în imagini* care ni-l prezintă pe Tudor Casapu așa cum a fost și este EL – un „puișor de om" în brațele mamei, un membru al unei familii unite, un câștigător în diferite momente de glorie (cu medaliile obținute) și o STEA PE MAPAMONDUL SPORTIV.

În finalul acestei prezentări, aș vrea să aduc cuvinte de recunoștință celor care au lucrat la editarea cărții: acad. Teodor Furdui, consultant științific; dr. Constantin Manolache, redactor științific; Ion Xenofontov, responsabil de ediție; Elena Baban, coordonator; Tudor Palladi și Vitalie Țurcanu, redactori; Elena Pistrui, corector, precum și celor care au realizat designul, redactarea tehnico-artistică, machetarea computerizată și coperta: Valeriu Oprea, Kateryna Russu și Vitaliu Pogolșa. Prin munca lor, putem citi această carte-document care va povesti generațiilor viitoare despre „eternul campion" TUDOR CASAPU.

Ion Bolocan. *Pomul vieții*, 2009, bronz,
98 cm × 36 cm × 36 cm

O EXPERTIZĂ COMPLEXĂ A RELAŢIILOR INTERETNICE DIN REPUBLICA MOLDOVA

Dr. hab., prof. univ. **Anatol PETRENCU**
Universitatea de Stat din Moldova

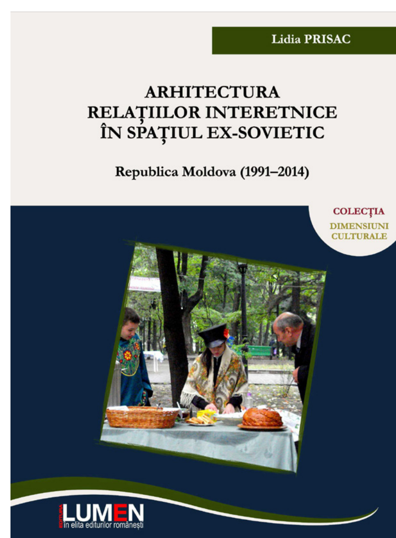
Autoarea monografiei ***Arhitectura relaţiilor interetnice în spaţiul ex-sovietic: Republica Moldova (1991–2014)***, doctor în istorie Lidia Prisac, a studiat meticulos una din cele mai stringente chestiuni sociale: politica statului faţă de grupurile etnice şi problema relaţiilor interetnice.

După destrămarea URSS (1991), fostele republici unionale, devenite state independente, s-au confruntat cu o serie de probleme neîntâlnite în trecut. A fost vorba de reajustarea pe principii noi a raporturilor economice între statele independente, de căutarea pieţelor de materii prime şi de desfacere a mărfurilor, de asigurarea suveranităţii şi independenţei statelor prin semnarea unor acorduri bi- şi multilaterale etc. În afară de asta, una din problemele cardinale ale spaţiului postsovietic a fost respingerea de către forţele politice ale Federaţiei Ruse, succesoare a URSS, a realităţilor postimperiale. În vorbe, Kremlinul a recunoscut independenţa de stat a fostelor republici unionale, inclusiv frontierele acestora, pe de altă parte însă a promovat şi promovează politici de menţinere sub altă formă a fostului imperiu. Această practică s-a resimţit şi se resimte în Republica Moldova.

Redactată pe baza tezei de doctor în istorie, susţinute cu brio de autoare în 2013, monografia respectă întru totul rigorile unei cercetări ştiinţifice aflate la intersecţia mai multor discipline: istorie, politologie, sociologie, imagologie, mentalităţi colective şi individuale, psihologie a maselor, antropologie etc.

În *Introducere* (pp. 13-20) autoarea cărţii argumentează convingător actualitatea temei, formulează scopul şi sarcinile demersului ştiinţific, arată instrumentarul folosit în vederea realizării subiectului propus. Urmează expunerea bazelor teoretice ale lucrării, făcându-se trimitere la opere ştiinţifice fundamentale, publicate de cunoscuţi autori occidentali (în special, francezi şi americani), dar şi de specialişti de marcă din Federaţia Rusă. Cunoscând perfect diversele aspecte ale noţiunilor de bază, pe care le va utiliza în studiul realizat, Lidia Prisac concretizează starea lucrurilor în Republica Moldova pentru perioada cercetată (1991–2014), elaborând ea însăşi noţiuni concrete, pe care le va aplica în această monografie.

Pentru orice lucrare ştiinţifică este importantă cunoaşterea gradului de cercetare a temei. În monografie este analizată istoriografia problemei, reliefându-se contribuţia istoricilor din Republica Moldova la cunoaşterea adevărului privind relaţiile interetnice. Totodată, sunt evidenţiate tezele principale ale autorilor care, în lucrările lor, promovează interesele postimperiale ale Federaţiei Ruse, denaturează politica guvernelor Republicii Moldova faţă de grupurile etnice. Concluzia, la care a ajuns Lidia Prisac, este că în literatura de specialitate nu a existat vreo lucrare ce ar fi expus în totalitate problema relaţiilor interetnice din Republica Moldova. Dorind să completeze acest gol, cercetătoarea a studiat documente inedite din diverse arhive, documente publicate, memorii ale oamenilor politici din Republica Moldova, date statistice, presa periodică. O temă legată de istoria imediată nu poate fi deplin realizată fără interviuri cu protagoniştii evenimentelor. Astfel, deloc întâmplător, autoarea face trimiteri la mărturiile actorilor principali ai evenimentelor politice.

Lidia PRISAC. *Arhitectura relaţiilor interetnice în spaţiul ex-sovietic: Republica Moldova (1991–2014)* /Editor: dr. prof. univ. Antonio Sandu; red. ştiinţific: Ion Xenofontov. Iaşi: Editura Lumen, 2015. 304 p.

Capitolul *Relaţiile interetnice în contextul luptei pentru suveranitatea şi independenţa Republicii Moldova* (pp. 79-106) este consacrat analizei politicii de deznaţionalizare a basarabenilor, promovate de guvernul URSS (dar şi de guvernul docil al RSSM) din 1944 până în 1991. Autoarea constată cu pertinenţă că în promovarea politicii de rusificare, de formare a „omului nou" (*homo sovieticus*), „URSS a recurs

la numeroase metode și tertipuri, clasice și moderne, care au înglobat toate sferele societăţii". Politica promovată de autorităţile sovietice în RSS Moldovenească, scrie autoarea, s-a manifestat prin teroare, rechiziţii forţate de produse alimentare, prin lichidarea structurilor tradiţionale (proprietatea privată, administraţia Bisericii românești), colectivizarea forţată a gospodăriilor ţărănești, prin foametea provocată în 1946–1947, deportări în Siberia, schimb de populaţii, asasinări, intimidări, emigrări controlate etc., etc. În baza studiului efectuat, autoarea face o comparaţie reușită: „dacă în România postbelică instaurarea regimului comunist s-a efectuat pe principiul eliminării „claselor exploatatoare", în URSS, inclusiv în Basarabia, dușmanul de clasă coincidea cu o anumită comunitate etnică, iar simpla identificare cu elementul românesc era apreciată ca naţionalism și pedepsită prin exterminare, deportări și/sau ani de detenţie în gulagurile sovietice".

După cum demonstrează analiza făcută de Lidia Prisac, Kremlinul a aplicat în RSSM o politică de deznaţionalizare mult mai dură în comparaţie cu alte republici unionale (Statele Baltice, Georgia, Armenia ș.a.). Iată de ce „restructurarea" promovată de Mihail Gorbaciov a ajuns în RSSM mult mai târziu decât în Federaţia Rusă, Ucraina sau Statele Baltice. Abia în 1988 apar în presa de la Chișinău primele articole referitoare la trecutul criminal al regimului comunist sovietic (foametea, deportările), dar și la politica de chimizare excesivă a solurilor basarabene cu scopul obţinerii unor recolte record, dar care (chimizarea) a dus la poluarea apelor și la apariţia unor boli nemiloase la oameni.

Analizând ultimii ani de existenţă a URSS, cuprinsă de o criză sistemică profundă, autoarea monografiei demonstrează că în acel timp pentru românii basarabeni antrenaţi în mișcarea de renaștere naţională a fost deosebit de important să forţeze autorităţile sovietice de la Chișinău să accepte legi prin care așa-numita „limbă moldovenească" să fie declarată „de stat", altfel spus – luată sub ocrotirea statului. Deși erau voci care apreciau corect denumirea limbii vorbite de românii basarabeni (unii numindu-se până în prezent „moldoveni") drept limbă română (de exemplu, lingvistul Valentin Mândâcanu), ei erau în minoritate. Atunci atâta s-a putut dobândi de la autorităţile comuniste: limbă de stat, numită „moldovenească", trecută la grafia latină (31 august 1989). Iar limbii ruse, formal neoficiale, dar dominante în RSSM până la adoptarea legislaţiei lingvistice (1989), i s-a stabilit prin lege statutul de „limbă de comunicare între naţiuni"[1]. Chiar și așa, extremiștii ruși, susţinuţi din afară, dar și de Armata a 14-a rusă, staţionată pe teritoriul RSSM, au promovat politici antistatale, soldate cu proclamarea „republicii nistrene" (septembrie 1990), intensificate mai ales după proclamarea independenţei Republicii Moldova faţă de URSS (27 august 1991) și declanșarea războiului de pe Nistru, subiect analizat minuţios de autoarea monografiei.

Alte subiecte abordate, deosebit de actuale, sunt cele referitoare la conexiunile interetnice după 2009 și relaţiile interetnice din Republica Moldova în contextul schimbărilor geopolitice regionale din 2014. Autoarea demonstrează că dorinţa Ucrainei și Republicii Moldova de a adera la Uniunea Europeană nu a fost văzută cu ochi buni de Federaţia Rusă. Folosindu-se de nemulţumirile ucrainenilor faţă de trădarea lui V. Ianukovici (nesemnarea Acordului cu UE de la Vilnius, noiembrie 2013), Federaţia Rusă, sub pretextul apărării „conaţionalilor" săi, a anexat Crimeea și susţine (deși nu recunoaște) separatiștii în Doneţk și Lughansk.

Concluziile (p. 213-218) formulate sunt convingătoare. Lucrarea include o *Bibliografie* (pp. 219-258) adusă „la zi", iar *Anexele* (pp. 259-280) cuprind scheme, tabele, imagini care completează textul de bază al monografiei.

Considerăm că monografia prezentată va fi utilă tuturor celor care se interesează de cotidianul public din Republica Moldova, de activitatea grupurilor etnice și de politicile promovate de Chișinău, dar și de Moscova, faţă de aceste grupuri.

[1]Curios este faptul că în Constituţia URSS (1977) nu era stabilit statutul limii ruse. PCUS era forţa care promova poziţia „limba rusă ca limbă de comunicare între naţiunile din Uniunea RSS". De aceea, chiar dacă limba română, numită impropriu „moldovenească", a fost recunoscută limbă oficială, în grafia latină, totuşi Legea privind funcţionarea limbilor vorbite în RSSM prevedea: „Limba rusă, ca limbă de comunicare între naţiunile din Uniunea RSS, se foloseşte pe teritoriul republicii alături de limba moldovenească în calitate de limbă de comunicare între naţiuni, ceea ce asigură un bilingvism naţional-rus şi rus-naţional real" (art. 3). Vezi: http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=312813 (accesat: 03.09.2015). Oricât ar părea de ciudat, dar Legea din 1989 este în vigoare în Republica Moldova.

BULGARII BASARABENI ÎN CONŞTIINŢA ISTORICILOR

Dr., cercet. şt. **Andrei PROHIN**
Muzeul Naţional de Etnografie și Istorie Naturală

Cercetătorul Ivan Duminica, de la Institutul Patrimoniului Cultural al AŞM, este unul dintre exponenţii tinerei generaţii de istorici de la Chișinău. Preocupările sale ştiinţifice se axează pe comunitatea bulgarilor din Basarabia, pe parcursul secolelor XIX–XX. Încă din anii studenţiei, participă activ la conferinţe de specialitate, în republică și peste hotare, cooperează cu „Societatea Ştiinţifică de Bulgaristică din Republica Moldova". Înzestrat cu o hărnicie și tenacitate demne de admiraţie, a reușit, în mai puţin de un deceniu, să publice peste 100 de articole ştiinţifice și de popularizare, două culegeri de eseuri și reflecţii, urmate de alte două volume cu tematică istorică: *Biserica „Adormirea Maicii Domnului" din satul Chirsova. Aspecte istorice* (Chișinău, 2012; în limba rusă); în colaborare cu N. N. Cervencov, *Taraclia – 200 de ani. Vol. I (1813–1940)*" (Chișinău, 2013; în limba rusă). Pentru prodigioasa activitate academică, tânărul savant s-a învrednicit de înalte distincţii acordate de Guvernul Republicii Moldova și cel al Bulgariei.

Prezentul volum constituie versiunea extinsă a tezei sale de doctor în istorie, susţinută la Universitatea „Sf. Chiril și Metodie" din Veliko Târnovo (Bulgaria), unde l-a avut conducător ştiinţific pe Kalčo K. Kalcev, dr. hab., prof. univ. În paralel, a beneficiat de îndrumarea și susţinerea istoricilor Nicolai N. Cervencov, dr. hab., prof. univ. (Academia de Ştiinţe a Moldovei), și Ion Gumenâi, dr., conf. univ. (Universitatea de Stat din Moldova). Scopul lucrării, menţionează Ivan Duminica, este „să studiem contribuţiile unor savanţi aparte, să dezvăluim diferite teme de discuţie referitoare la problemele evoluţiei istorice a bulgarilor din Basarabia, precum și să apreciem fiecare opinie" (p. 11). În aspect cronologic, examinează istoriografia modernă și contemporană consacrată emigrării bulgarilor în Basarabia la sfârșitul secolului al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea, perioada colonizării masive a acestui teritoriu de către autorităţile ţariste. Totuși, în introducere, autorul punctează etapele stabilirii bulgarilor în ţările române începând din Evul Mediu. Deși titlul lucrării vizează spaţiul prutonistrean, cercetătorul subliniază: „este corect să urmărim acest proces în contextul Principatelor dunărene și al nordului Mării Negre" (pp. 15-16). Astfel, autorul extinde cadrul temporal și geografic al investigaţiei sale, fapt care-i solicită un considerabil efort și erudiţie.

Ivan DUMINICA. *Coloniștii bulgari în Basarabia la sfârșitul sec. XVIII – prima jumătate a sec. XIX în istoriografie.* Chișinău: „S.Ş.B.", 2015. 440 p. (în limba bulgară)

În capitolul I, *Nivelul cercetării problemelor istoriei bulgarilor basarabeni în prima jumătate a sec. XIX*, I. Duminica trece în revistă principalii autori și studii care abordează tema respectivă, nominalizează îndreptarele bibliografice și ediţiile de documente disponibile. Capitolul II, *Discuţii privind mișcarea de colonizare a bulgarilor în Basarabia de la sfârșitul sec. XVIII, până la mijlocul sec. XIX*, pune în valoare reperele acestui proces la sfârșitul secolului al XVIII-lea, în timpul războaielor ruso-turce din 1806–1812, respectiv, din 1828–1829. În continuare (III), examinează *Aprecierile privind evoluţia social-juridică și economică a coloniilor bulgare în prima jumătate a sec. XIX*. Ultimul capitol (IV) are în obiectiv *Reflectarea dezvoltării culturii, învăţământului, a vieţii spirituale și politice a bulgarilor basarabeni în prima jumătate a sec. XIX*. Cercetătorul consacră câte un subcapitol vieţii bisericești, școlilor și implicării coloniștilor în mișcarea de eliberare naţională din Bulgaria. În expunerea sa, autorul îmbină principiul cronologic și cel problematic, încercând să circumscrie întregul vieţii sociale a coloniștilor bulgari.

Pentru a crea o imagine cât mai cuprinzătoare a istoriografiei, I. Duminica ia în calcul și opiniile autorilor de altă formaţie (filologi, publiciști) care s-au pronunţat asupra problemei dezbătute. Nu ezită să

polemizeze şi să aducă precizări în publicaţiile existente, demonstrând o cunoaştere amănunţită a trecutului poporului bulgar, dar și a istoriei românilor. La sfârșitul fiecărui capitol, tânărul bulgarist semnalează spaţiile albe din istoriografie și documentele de arhivă care pot oferi informaţii inedite.

Din bogata paletă de discuţii istoriografice, prezentate în monografie, ţinem să evidenţiem câteva teme majore care vizează deopotrivă coloniştii bulgari și istoria Basarabiei în secolul al XIX-lea. Înainte de toate, trebuie remarcate cercetările care caută să determine cauzele emigrării bulgarilor la nord de Dunăre. În opinia unor autori din perioada ţaristă (A. Skalkovski, P. Keppen, A. Zaşciuk ș.a.), procesul respectiv a fost alimentat de „refuzul bulgarilor de a accepta jugul otoman și teama de represiuni pentru colaborarea cu armata ţaristă" (p. 75). Exegeţii de mai târziu (S. Dimitrov, Cr. Mancev ș.a.) reliefează atragerea economiei Imperiului Otoman în orbita relaţiilor capitaliste, alături de statele europene, fapt ce a condus la „mărirea impozitelor și agravarea presiunii economice" (p. 77) asupra creştinilor din Peninsula Balcanică. Un rol considerabil, în acest context, l-a avut și „politica sistematică a Rusiei de colonizare a teritoriilor sale sudice, cu populaţie rară și nevalorificate" (p. 79).

Rezumând, istoricii din perioada postbelică (I. Meşceriuk, E. Belova, N. N. Cervencov, I. Grec) consideră că emigrarea bulgarilor s-a datorat „conjugării aspectelor politice interne și externe", pe care le grupează în: factori politici (interesele administraţiei ţariste, suferinţele popoarelor balcanice cauzate de războaiele ruso-turce), economici (insuficienţa terenurilor agricole disponibile pentru bulgari) și sociali (persecuţiile și represiunile, din motive religioase, exercitate de otomani asupra creştinilor) (pp. 143-144). Concomitent, I. Duminica nominalizează o serie de probleme puţin studiate, capabile a completa și a nuanţa, în perspectivă, interpretările istoriografice: componenţa socială și numerică a coloniştilor bulgari, regiunile de origine și traseul urmat de emigranţii bulgari până în spaţiul dintre Nistru și Prut, fenomenul strămutărilor individuale la nord de Dunăre, începând din sec. al XVIII-lea.

Un alt subiect, dezbătut pe larg în istoriografie, se referă la motivele pentru care ţarismul a stimulat colonizarea sudului Basarabiei cu bulgari și alte etnii, oferindu-le multiple privilegii. O parte dintre istorici (N. Derjavin, V. Kabuzan ș.a.) consideră că autorităţile vremii urmăreau „să atragă elementul străin şi să-l așeze în teritoriile puţin populate ale Basarabiei" (p. 196). Pentru alţii (I. Pelivan, Z. Arbore, mai recent, E. Siupiur), politica de colonizare avea drept scop „sporirea reputaţiei Rusiei între popoarele balcanice" (pp. 196-197). Totuși, remarcă I. Duminica, „mai reprezentativ este al treilea grup de cercetători, dispuşi să reunească cele două motive nominalizate mai sus" (p. 198). Pe lângă valoarea strict ştiinţifică, discuţiile în cauză mai denotă politizarea subiectului coloniştilor bulgari. În această ordine de idei, tânărul savant conchide: „în principiu, cercetătorii reies din poziţia intereselor naţionale ale propriilor state" (pp. 229-230).

Pe parcursul întregii lucrări, autorul inserează, în subsolul paginilor, informaţii biografice și bibliografice referitoare la cercetătorii evocaţi. Între aceștia, aflăm nume de referinţă din domeniul bulgaristicii (K. Jirecek, N.S. Derjavin, S.B. Bernştein, D.N. Mincev), dar și autori contemporani (A.A. Prigarin, E. Siupiur, N.N. Cervencov, E.V. Hadjinikolova ș.a.). Impresionează paginile dedicate istoricului Ivan I. Meşceriuk (1899–1974), unde sunt reconstituite, în baza documentelor inedite, discuţiile asupra tezei sale de doctor habilitat *Bulgarii și găgăuzii din Bugeac în prima jumătate a sec. XIX* (nota 391, pp. 121-126). Întâlnim, de asemenea, numele reputaţilor istorici români I. Nistor, Șt. Ciobanu, Al. Boldur ș.a., precum și ale unor cercetători contemporani de la noi (I. Chirtoagă, V. Tomuleţ, D. Poştarencu, I. Șarov). Între altele, aceste portrete succinte pun în lumină personalităţile româneşti (Gh. Bezviconi, D. Mincev, G. Dragomir, P. Constantinescu-Iași) care au militat pentru mai buna cunoaștere a istoriei și culturii bulgarilor, în numele prieteniei dintre cele două popoare despărţite de apele Dunării. În subtextul biografiilor savanţilor se profilează destinul spinos, dar și surprinzătoarea vitalitate a intelectualilor din acest colţ de lume bântuit de teroarea istoriei.

Cartea lui Ivan Duminica are un suport bibliografic impunător – 823 de titluri, în limbile bulgară, rusă, română și ucraineană. La acestea se adaugă documente inedite din Arhiva Naţională a Republicii Moldova, Arhiva Universităţii „Gr. Ţamblac" din Taraclia, Arhivele Naţionale ale României (Iași), arhivele oraşelor Odesa și Ismail (Ucraina). Fiind amplificată substanţial, această teză de doctorat a devenit o adevărată enciclopedie a bulgaristicii și bulgarilor basarabeni. Prin numeroasele referinţe bibliografice, lucrarea va fi un preţios îndrumar pentru istoricii aflaţi la început de cale, precum și pentru publicul larg. Autorul parcă ar încerca să cuprindă imensa literatură din domeniu, tradiţiile diferitelor școli de bulgaristică, pentru ca, în ultimă instanţă, să-și contureze un profil individual în comunitatea savantă. În acest sens, monografia de faţă îl recomandă pe Ivan Duminica drept un cercetător competent și pasionat, fără zile de odihnă, a cărui energie se transmite și cititorilor.

PAGINI DE SPIRIT ECOLOGIC ŞI CUGET OENOLOGIC

Doctor în agricultură **Dumitru BRATCO**
Ministerul Agriculturii al Republicii Moldova
Academician **Pavel VLAD**
Institutul de Chimie al AȘM

Cu bobul în spice și mustu-n ciorchine
Adapă-mă sevă de Sfânt Dumnezeu,
Ești totul în toate și toate prin tine,
Tu, vinul de-a pururi al neamului meu.
Nichifor Crainic

Liviu VACARCIUC. *Vinul: alte vremuri, alte dimensiuni. Compendiu de oenologie.* Chișinău: Tipografia Centrală, 608 p.

La început de an, bibliofilii fideli s-au bucurat de prilejul ieşirii în lumină a volumului semnat de Liviu Vacarciuc ***Vinul: alte vremuri, alte dimensiuni. Compendiu de oenologie***, consacrat unei teme actuale pentru republica noastră: viţa-de-vie şi vinul, atât de legate de existenţa umană, aducând slavă pământului şi sprijin sufletesc, nu în ultimul rând – material.

Încă din antichitate (Hippokrates din Kos, în jur de 400 î.Hr.) era cunoscut faptul că vinul consumat moderat (civilizat) oferă beneficii pentru sănătate. Louis Pasteur scria că „Vinul este cea mai igienică dintre băuturi", acesta având peste 250 de componente necesare organismului uman. Un şir de cercetări ulterioare, mai ales cele întreprinse de savanţii francezi M. Bourzeix, E. Peynaud, S. Lafon-Lafourcade, M. Flanzy, dezvăluie compoziţia vinului ca produs alimentar.

Compendiul cuprinde doar o parte dintre articolele, mesajele, referinţele expuse de-a lungul anilor, cele mai concludente ca mesaj şi tematică tehnologică abordată. Fiecare capitol reprezintă o discuţie armonizată la realitatea ramurii de bază a ţării, un buchet de amintiri trăite de autor în peste jumătate de secol alături de „liana lui Ampelos" (viţa-de-vie) şi „băutura lui Dionysos" (vinul). Capitolul I, *La noi este vinul lui Noie*, vizează ramura vitivinicolă din spaţiul carpato-danubiano-pontic, dezvăluind amintirile, sintetizând existenţa unui popor îndrăgostit de câmpuri şi podgorii.

Capitolul II, *Armonia vinului și sucului – un miracol*, reflectă dimensiunea vinului ca produs sinergic pentru civilizaţiile umane, evoluţionând în unison cu societatea. Descoperim un şir de argumente înaintate de specialişti în favoarea vinului, proprietăţile şi compoziţia chimică, calitatea şi locul vinului moldovenesc în ierarhia mondială. Sunt elucidate interferenţe între economia, ecologia cu cultura, tradiţia şi formarea profesională în domeniul viticulturii.

Capitolul III, *Dimensiuni moderne în vinificație*, abordează rolul progresului tehnic pentru vinificaţie, inovaţiile tehnologice propuse chiar de către autor, o interacţiune cu sortimentul nou, a producţiei ecologice apreciate mult de consumatori.

Capitolul IV, *Misiunea de promovare: elogiu vinului*, este binevenit prin analiza tradiţiei vinului pe aceste plaiuri, a formării profesionale a tineretului studios, proces în care, pe parcursul a jumătate de secol, a fost implicat autorul – L. Vacarciuc. La fel şi promotorii gândirii oenologice moldoveneşti sunt evocaţi într-o formă captivantă, multilaterală şi realistă.

Mulţi contemporani caută să identifice vinurile bune şi pe merit le apreciază. În carte noţiunea de „calitate" este una frecventă. Nu numai pentru aromă specifică şi gust plăcut, mai degrabă, prin intermediul lor, noi simţim darul naturii, bobiţa eco-pedologică a fiecărei suprafeţe cu coline însorite şi măiestria omului. Cartea vizată tocmai aduce argumente în favoarea cunoaşterii diferitelor aspecte oenologice: de la istorie şi mitologie, tradiţie şi cultură – la ampeloterapie, uvologie, arta degustării, concurenţa pieţei vinului, economia şi tehnologia modernă, formarea profesională.

Urcând pe colinele şi pantele împânzite de vii cu soiuri magice, Liviu Vacarciuc umple cugetul cu harul divin. Fără îndoială, ediţia în cauză va rămâne în istoria creaţiei oenologice autohtone, fiind dăruită cu trudă următoarelor generaţii.

Lucrarea, în ansamblu, este o monografie bine ilustrată ce conţine informaţii concludente pentru promovarea vinului, un subiect foarte necesar filierei vitivinicole în condiţiile unei concurenţe pe piaţă din partea altor băuturi.

CRESCĂTORUL DE CRISTALE
Academicianul Ernest ARUȘANOV
la 75 de ani

Născut la 4 februarie 1941, în or. Baku, Azerbaidjan.
Fizician, domeniul de cercetare: fizica compușilor semiconductori.
Doctor habilitat în științe fizico-matematice (1984),
profesor universitar (1989).
Membru corespondent (1992) și membru titular (2000)
al Academiei de Științe a Moldovei.

A absolvit Facultatea de Fizică și Matematică a Universității de Stat din Chișinău (1963) și doctorantura aceleiași instituții (1967). Este cercetător științific inferior (1967–1970) la Institutul de Fizică Aplicată al AȘM, cercetător științific superior (1970–1986), șef al Laboratorului de Semiconductori cu Bandă Energetică Interzisă Îngustă (1986–1988), director adjunct pentru probleme de știință (1988–1997), șef al Secției de Semiconductori Ternari și Multinari (din 1997).

Efectuează cercetări în calitate de șef al Laboratorului Materiale pentru Fotovoltaică și Fotonică al Institutului de Fizică Aplicată (din 1997). Este recunoscut în Republica Moldova și peste hotare ca cercetător de prestigiu în domeniile ce ţin de creşterea cristalelor, caracterizarea magnetică și optică a materialelor binare și ternare pentru fotovoltaică, termoelectricitate, optoelectronică și spintronică. A studiat structura benzilor energetice a mai multor materiale semiconductoare, a determinat parametrii acestor benzi, mecanismele de împrăștiere și ale conductibilității prin salturi. A propus și a brevetat metode de obținere a monocristalelor compușilor semiconductori, precum și a detectoarelor și emițătorilor de radiaţie pe baza lor. În ultimii ani atenţia principală a fost acordată obţinerii și cercetării proprietăţilor fizice ale materialelor semiconductoare, inclusiv ale silicidelor, calcopiriților și kesteritelor, pentru fotovoltaică, precum și ale compușilor Heusler, atractive pentru spintronică.

Rezultatele cercetărilor științifice se regăsesc în cele trei monografii, trei articole de sinteză scrise la comanda Editurii „Pergamon Press", 12 brevete de invenții, peste 230 de lucrări, publicate în reviste științifice de specialitate cu factor de impact. Peste 200 de articole sunt incluse în baza de date Web of Science cu peste 1300 de citări în total, cea mai mare citare pentru un articol fiind – 75, citări medie per articol – 7, factorul Hirsch – 18.

A participat cu comunicări invitate la conferințe și seminare științifice la universități și centre științifice recunoscute din Rusia, Austria, Canada, Germania, Marea Britanie, Olanda, Italia, Japonia, Polonia, Franţa, Singapore, Spania, Elveţia și Venezuela. Conducător și executor de proiecte instituționale: INTAS, MRDA – CRDF, BMBF – AȘM, FCFB – AȘM și STCU – AȘM. Datorită rezultatelor recunoscute pe plan internaţional, domnul Arușanov a beneficiat de multiple invitaţii în calitate de cercetător și profesor la universități și centre științifice avansate din Franța (Paris, Toulouse, Montpellier), Germania (Konstanz, Berlin, Dresden), Spania (Madrid, Barcelona), Venezuela și Singapore. Acad. Ernest Arușanov este membru al colegiului de redacție al revistei *Moldavian Journal of Physical Sciences*, recenzent al revistelor științifice internaţionale *Applied Physics Letters*, *Thiin Solid Films*, *Physica Status Solidi* etc. Este Laureat al Premiului de Stat al Republicii Moldova în domeniul Științei, Tehnicii și Producției (1983 și 1998), distins cu titlul de „Om Emerit", decorat cu ordinul „Gloria Muncii" și medalia AȘM „Dimitrie Cantemir".

Academicianul Ernest Arușanov acordă o atenţie deosebită activității pedagogice – sub conducerea lui au fost susținute 15 teze de doctor la specialitatea fizica și ingineria semiconductorilor. A susținut prelegerea „Știința materialelor semiconductoare" pentru studenţii Universității Tehnice din Moldova, seminarele „Materialele noi și nanotehnologii" și „Fizica semiconductorilor" pentru doctoranzi la Universitatea Autonomă din Madrid (Spania), pentru studenţi la Institutul Naţional de Științe Aplicative (Toulouse, Franța) și la Universitatea din Konstanz (Germania).

Colegii din Institutul de Fizică Aplicată al AȘM aduc cele mai cordiale felicitări academicianului Ernest Arușanov cu ocazia atingerii frumoasei vârste de 75 de ani și-i doresc noi realizări în activitatea sa multilaterală.

Colegii din Institutul de Fizică Aplicată al AȘM

DE STRAJĂ SĂNĂTĂȚII PUBLICE
Membrul corespondent al AȘM Viorel Prisacari la 70 ani

Născut la 26 martie 1946 în comuna Gaşpar, Edineț.
Medic, domeniul de cercetare: epidemiologia.
Doctor habilitat în medicină (1990), profesor universitar (1991).
Membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei (2012).

Viitorul distins medic și savant, Viorel Prisacari, s-a născut la 26 martie 1946 în nordul Moldovei, comuna Gaşpar, Edineţ. Absolvă cu succes șapte clase în anul 1959, după care a urmat școala medie din satul Parcova, Edineţ, etapă decisivă în maturizarea precoce a adolescentului Viorel Prisacari.

În vara anului 1963 susține examenele de admitere la Institutul de Stat de Medicină din Chişinău. Student la Facultatea de Medicină Preventivă, cu multă râvnă însușește specialitatea nouă pentru el, dar și pentru domeniul medical. S-a încadrat energic în activitatea cercului științific, care i-a determinat într-un fel orientările și preocupările de viitor. A efectuat mai multe cercetări, inclusiv *Studiul asupra rolului savanţilor în dezvăluirea esenţei epidemiilor ca fenomene naturale*, fapt care l-a făcut să aleagă epidemiologia ca obiect de studiu și i-a marcat activitatea științifică pentru toată viaţa.

Absolvind facultatea în anul 1969, continuă studiile de doctorat la Catedra Epidemiologie. În 1973 susţine teza de doctor în ştiinţe medicale la tema *Epidemiologia și profilaxia antraxului în Republica Moldova și perspectivele de diminuare și eradicare*. În același an, este angajat în funcţia de asistent universitar la Catedra Epidemiologie, iar deja peste doi ani (1976) este numit lector superior și, ulterior, şef de studii la aceeași catedră.

În anii 1987–1989 face postdoctorantura, în cadrul căreia realizează teza de doctor habilitat *Optimizarea supravegherii epidemiologice și pronosticului în zooantroponoze cu scontarea acțiunii factorilor antropurgici și naturali*, unul din primele studii în supravegherea epidemiologică care devine mai apoi direcţia principală de cercetare a Catedrei Epidemiologie. În 1990, susţine cu succes teza de doctor habilitat în medicină. În același an, după pensionarea profesorului universitar Eli Naum Șleahov, Viorel Prisacari este numit şef al Catedrei Epidemiologie şi, concomitent, şef al Laboratorului ştiinţific „Epidemiologia infecţiilor nosocomiale" al USMF „Nicolae Testemiţanu", pe care le conduce până în prezent.

Pasionat de știință, realizează numeroase cercetări în epidemiologia antraxului, rabiei, salmonelozelor, infecţiilor nosocomiale, infecției HIV/SIDA, în educaţie pentru sănătate, maladii netransmisibile etc., iar ciclul de lucrări *Epidemiologia, modelarea, pronosticarea și supravegherea epidemiologică la leptospiroze în Republica Moldova* în anul 1996, este distins cu Premiul Academiei de Ştiinţe a Moldovei. De asemenea, de către profesorul V. Prisacari sunt elaborate conceptele „Supravegherea epidemiologică a sănătăţii publice la nivel naţional", „Epidemiologia ecologică" și „Epidemiologia clinică".

Rezultatele cercetărilor efectuate de profesorul V. Prisacari sunt reflectate în mai mult de 400 de lucrări ştiinţifice şi didactice, dintre care zece monografii și 11 manuale, peste 200 de articole publicate în reviste naționale și internaționale, 127 de teze și comunicări prezentate la forurile științifice naționale și internaționale. Un deosebit interes prezintă monografiile *Antraxul* (1975), *Supravegherea epidemiologică în antrax* (1989), *Supravegherea epidemiologică în leptospiroze* (1993), *Vibrionul holeric – holera* (1995), *Hepatitele virale parenterale și cirozele hepatice – epidemiologia, clinica, diagnosticul, tratamentul, prevenirea și controlul.* Totodată, sunt publicate manualele: *Конкретный эпидемиологический анализ* (Analiza epidemiologică concretă), 1982; *Epidemiologie. Manual de lucrări practice*, 1998; *Epidemiologia în teste*, ediția I și a II-a (2004), variante în limbile română, rusă și engleză; *Epidemiologie situațională*, 2006; *Epidemiologia în situații excepționale*, 2009. În anul 2012, apare de sub tipar *Epidemiologie generală. Bazele medicinii prin dovezi*, 2012 (în limbile română și engleză), iar în 2015 – manualul *Epidemiologie specială*, 2015.

Profesorul V. Prisacari a adus o contribuție semnificativă în practica spitalicească. Sub redacția sa a

fost editat *Ghidul de supraveghere și control în infecțiile nosocomiale*, ediția I și a II-a, care constituie rezultatul unei munci asidue și îndelungate privind studierea particularităților epidemiologice ale infecțiilor nosocomiale în staționarele medicale de divers profil. Astăzi, Ghidul reprezintă un material informativ de mare valoare pentru toți medicii clinicieni ca material metodic și de conduită în combaterea infecțiilor nosocomiale.

Un compartiment important ce ţine de cercetările profesorului universitar V. Prisacari este studierea și elaborarea remediilor antibacteriene și antifungice noi din materie primă locală. În Laboratorul Infecţii intraspitalicești s-au efectuat numeroase studii de cercetare a materiei prime locale pentru identificarea substanţelor indigene. Astăzi, profesorul V. Prisacari posedă peste 30 de brevete de invenţie și 108 certificate de inovator. Au fost descoperite peste 70 de substanţe cu proprietăţi antibacteriene și antifungice mult mai pronunţate, cu toxicitate mult mai joasă, în comparaţie cu cele utilizate azi în practica medicală, 35 dintre care au fost brevetate. Este autor și coautor a preparatelor medicamentoase indigene – „Cimpelsept", „Unguent antibacterian", „Soluţie Izofural de 0,05%", „Unguent Izofural de 0,1%", „Izofural M", „Izofural B", „Izofural F" – și al antisepticului pentru mâini („Aseptomin"). Acestea s-au bucurat de apreciere la numeroase expoziţii naţionale și internaţionale de invenţii și de tehnologii noi, precum cele din Geneva, Bruxelles, București, Moscova, Budapesta, Varșovia, Cluj-Napoca, Iași, Sevastopol, Seul, Chișinău (INFOINVENT) ș.a., în cadrul cărora preparatele antibacteriene și antifungice prezentate au fost menţionate cu 59 de medalii (33 de medalii de aur, 14 medalii de argint și 12 medalii de bronz), cu peste 40 de diplome și premii speciale: Premiul Mare al AGEPI (2004), Premiul Autorității Naționale pentru Cercetare Științifică (București, 2005), Premiul Guvernului Republicii Moldova (2009), Premiul Mare „Pentru contribuție de excepție în dezvoltarea și promovarea inventicii" la Salonul Internațional de Cercetări, Inovări și Invenții (Cluj-Napoca, 2009), Medalia „Meritul inventiv" (Institutul Naţional de Inventică, Iași, 2010), Ordinul Regatului Belgiei „Merite de l'invention" (2011), titlul onorific „Inventator remarcabil", cu decernarea Medaliei de aur OMPI (Geneva, 2012).

Un alt ciclu de lucrări, *Epidemiologia infecţiilor nosocomiale și elaborarea preparatelor antibacteriene noi din materie primă locală*, a fost distins cu Premiul AȘM în anul 2007, iar în 2009, pentru realizarea studiilor privind optimizarea sistemului de supraveghere și control în infecțiile nosocomiale, infecția HIV/SIDA, hepatitele cronice, cirozele hepatice și cancerul hepatic primar, precum și pentru cercetări valoroase în studierea, elaborarea și producerea remediilor antibacteriene și antifungice din materie primă locală, AȘM îi acordă nominalizarea „Savantul anului".

Fiind coordonator ştiinţific, a pregătit 16 doctori și doctori habilitaţi în ştiinţe medicale şi biologice. Au fost realizate studii atât în epidemiologia maladiilor infecțioase cât și neinfecțioase.

În calitate de epidemiolog de frunte al ţării, participă la elaborarea programelor naţionale, a actelor normative și directive în domeniul controlului și supravegherii epidemiologice a bolilor infecţioase, totodată ia parte activă în organizarea și desfășurarea seminarelor republicane și zonale în probleme de epidemiologie, localizare și lichidare a focarelor epidemice. Un exemplu elocvent poate servi lichidarea focarului de holeră, sub conducerea sa, în raionul Ștefan Vodă (1995), lichidarea epidemiei de oreion, a epidemiei de gripă pandemică etc.

Rezultatele cercetărilor ştiinţifice au fost implementate cu succes în practica medicală prin decizii ale Ministerului Sănătăţii, îndrumări metodice, monografii, publicaţii ştiinţifice, desfăşurarea congreselor, conferinţelor şi seminarelor ştiinţifico-practice.

O pagină aparte constituie activitatea sa de prorector al USMF „Nicolae Testemițanu" (1991–2013), responsabil pentru știință, perioadă în care universitatea a înregistrat cei mai înalți indici la capitolul știință și inovare. În această perioadă au susţinut tezele 765 de persoane, dintre care 120 la titlul ştiinţific de doctor habilitat şi 645 – de doctor în ştiinţe medicale. Pe parcursul anilor, prin contribuţia directă a profesorului V. Prisacari în Universitate au fost fondate 15 laboratoare și două centre științifice.

Profesorul Viorel Prisacari, din anul 1990, este președinte al Societății Epidemiologilor și Microbiologilor din Republica Moldova, epidemiolog principal al Ministerului Sănătății din Republica Moldova, membru al Comisiei Extraordinare Antiepidemice de pe lângă Consiliul de Miniștri al Republicii Moldova, membru al Consiliului Științific și al Senatului USMF „Nicolae Testemiţanu".

Din anul 1993 și până în 1998, a activat în calitate de preşedinte al primului Consiliu Ştiinţific Specializat de susţinere a tezelor în Medicina Preventivă. Iar doi ani mai târziu este ales membru al Consiliului Ştiinţific al Centrului Naţional Ştiinţifico-Practic de Medicină Preventivă (actualmente Centru Național de Sănătate Publică) şi preşedinte al Comisiei republicane de atestare a medicilor epidemiologi. S-a manifestat activ în calitate de membru al Consiliului Sanitaro-Epidemiologic al Ministerului Sănătăţii, membru al

Consiliului Suprem pentru Ştiinţă şi Dezvoltare Tehnologică al Republicii Moldova, membru al Consiliului de Experţi al Ministerului Sănătăţii, membru al Secţiei Medicale a Academiei de Ştiinţe din Moldova, preşedinte al Comisiei de Experți a CNAA în medicina fundamentală, medicina interdisciplinară și științe ale sănătății. În anul 2012 profesorului V. Prisacari i se conferă titlul de membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei.

Este redactor responsabil a 23 de culegeri de lucrări științifice, membru al colegiului redacțional al revistelor științifice: *Buletinul Academiei de Științe a Moldovei* (Chișinău); *Curierul Medical* (Chișinău); *Sănătate publică, Economie și Management în Medicină* (Chișinău); *Revista Medico-Chirurgicală* (Iași); *Журнал Микробиологии, Эпидемиологии и Иммунобиологии* (Moscova); *Эпидемиология и инфекционные болезни* (Moscova); *Медицинский альманах* (Nijnii Novgorod); *Moldavian Journal of Health Sciences* (Chișinău).

Ca şef al Catedrei Epidemiologie a fortificat în continuu procesul didactic. Programele analitice și planurile de studii la diverse facultăţi și specialităţi, pentru studenți și rezidenți, sunt permanent perfecţionate și adaptate la directivele în vigoare. Lector erudit, s-a bucurat de un gest onorabil din partea studenților, aceștia oferindu-i „Diplomă pentru cel mai convingător profesor".

Pentru merite deosebite în activitatea științifico-didactică este menționat cu Medalia „Meritul Civic"; Ordinul „Gloria muncii", Titlul onorific „Om Emerit al Republicii Moldova", Medalia „Dimitrie Cantemir", Medalia „Nicolae Milescu Spătarul", „Diplomă de Merit" a Academiei de Ştiinţe din Moldova, Diplomă de recunoştinţă a Consiliului Naţional de Acreditare şi Atestare; Laureat al Premiului „Inima de aur"; este ales membru corespondent al Academiei de Ştiinţe Medicale din România, membru de onoare al Societăţii Ştiinţifice a Epidemiologilor din România, Cetăţean de Onoare al Statului Nebraska (SUA), Cetățean de Onoare al satului natal Gaşpar etc.

S-a remarcat și printr-o deosebită activitate civică. În anul 2001 este ales deputat în Parlamentul Republicii Moldova, unde activează ca membru al Comisiei Învăţământ, Ştiinţă, Cultură şi Mass-media. Anume în această perioadă de grele încercări deputatul Viorel Prisacari s-a manifestat ca un adevărat patriot al Neamului, luptând pentru valorilor naţionale, integritatea teritorială şi modernizarea Republicii Moldova.

Astăzi în numai patru decenii a ajuns în vârful Olimpului medical, de la simplu asistent la catedra de epidemiologie la membru corespondent al Academiei de Ştiinţe a Moldovei. Este în permanentă căutare, cucerind o înălţime după alta, muncind cu ardoare întru prosperarea ştiinţei medicale şi, în fine, pentru binele poporului.

La cei 70 de ani ai săi, spre bucuria și recunoștința numeroșilor colegi, prieteni și discipoli, îl avem alături pe profesorul universitar Viorel Prisacari, energic, sociabil, mărinimos, înzestrat cu harul investigaţiei şi pătrunderii în misterul ştiinţei, calităţi care-i conturează personalitatea marcantă ce se bucură de notorietate în rândurile intelectualităţii din republică.

În numele Academiei de Științe a Moldovei, USMF „Nicolae Testemiţanu", Catedrei Epidemiologie a USMF „Nicolae Testemiţanu", exprimăm omagiatului cele mai sincere urări de bine, sentimente de recunoştinţă pentru eforturile depuse pe parcursul activităţii. Vă dorim multă putere de voinţă, energie creatoare în continuare şi noi realizări remarcabile în activitatea profesională, îndeplinirea tuturor ideilor şi proiectelor vizavi de fortificarea sănătății populației, activitate pe care o desfăşuraţi cu dăruire întru binele omului şi a societăţii.

Academician Gheorghe Duca
Academician Ion Ababii
Dr., conf. univ. Angela Paraschiv

JUSTIȚIAR ȘI PEDAGOG
Doctorul habilitat în drept Sergiu BRÎNZA
la 50 de ani

Născut la 3 aprilie 1966, în satul Hârbovăț, raionul Anenii Noi.
Jurist, domeniul științific: drept penal.
Doctor habilitat în drept (2005), profesor universitar (2005).

Fila pe care o întoarce Sergiu Brînza în cartea anilor la acest hotar între decenii semnifică bilanțul faptelor, bune și frumoase, care i-au format personalitatea, câștigându-și respectul binemeritat al comunității academice și universitare.

A absolvit Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Drept, în 1991. Din 1992 până în 1998 și-a făcut studiile de doctorat la București, teza sa având ca temă *Răspunderea penală a minorilor în conformitate cu legislația penală a României și a Republicii Moldova. Aspect comparativ* (1998). Sunt două etape importante care i-au marcat destinul profesional.

Începând cu 1991, la USM, urcă toate treptele ierarhice universitare: asistent (1991–1992), lector (1992–1999), conferențiar universitar (2000), profesor universitar (2005) la Catedra Drept Penal și Criminologie.

Dotat cu calități excepționale de manager, timp de 15 ani stă la timona sus-numitei catedre. Sub conducerea lui catedra devine una dintre cele mai prestigioase din cadrul Facultății de Drept a USM. Având în componența sa cadre didactice de înaltă calificare, catedra își onorează cu brio misiunea de pregătire a specialiștilor în domeniul dreptului, obiectivul major fiind ridicarea la un nivel calitativ nou al instruirii viitorilor specialiști pentru organele de ocrotire a normelor de drept. În 2005 susține teza de doctor habilitat în drept cu tema *Obiectul infracțiunilor contra patrimoniului*.

Din 2001, S. Brînza deține dreptul de executare a conducerii științifice a tezelor de doctor la specialitatea 12.00.08 – Drept penal și criminologie, drept penitenciar. În calitate de conducător de doctorat, promovează standarde academice și științifice de înaltă calitate. Anume în acești parametri pot fi evaluate tezele de doctorat susținute (20) și în curs de elaborare (6) sub conducerea lui nemijlocită. În 2008 este numit președinte al Consiliului Științific Specializat de susținere a tezelor de doctor și de doctor habilitat.

La capitolul publicații S. Brînza este deosebit de prolific, fiind autor de monografii, manuale, tratate, articole științifice publicate în reviste de specialitate de circulație națională și internațională, numeroase comunicări la conferințe desfășurate în țară și peste hotare, în total în număr de peste 300. Actualitatea și prestanța științifică a acestor lucrări nu lasă loc de îndoieli. Palmaresul publicațiilor sale cuprinde vaste aspecte ale dreptului penal, abordate direct sau tangențial. Ideile pe care le înaintează sunt inovatoare, de pionierat și pot solicita discuții, chiar în contradictoriu, mai ales în contextul reformelor de drept operate astăzi. Toate însă urmăresc un singur scop – eficientizarea procesului de aplicare a normelor de drept. Proces pe larg abordat și în revistele de specialitate la care S. Brînza este membru al colegiului de redacție (*Revista Națională de Drept*, *Avocatul poporului*, *Studia Universitatis Moldaviae*).

Prețuirea acestei munci cu dăruire de sine nu s-au lăsat așteptate. În 2000, i s-a decernat Premiul Prezidiului Academiei de Științe a Moldovei pentru un ciclu de lucrări științifice în domeniul dreptului penal și criminologiei. S. Brînza devine Laureat al Premiului pentru Tineret în domeniul Științei și Tehnicii pentru anul 2000, pentru monografiile *Infracțiuni contra proprietății* și *Infracțiuni contra vieții, sănătății, libertății și demnității persoanei*. În 2004, a fost distins cu Medalia „Meritul Civic".

De menționat că, pe lângă procesul educațional și cel de cercetare, aria de activitate a lui S.Brînza cuprinde și alte dimensiuni. Astfel, participă la elaborarea unor proiecte de hotărâri ale Guvernului Republicii Moldova și ale Plenului Curții Supreme de Justiție. A elaborat, la solicitările Curții Constituționale, numeroase avize cu privire la constituționalitatea unor acte normative. În calitate de membru al Asambleei Academiei de Științe a Moldovei depune eforturi susținute întru soluționarea variilor probleme ale științei contemporane.

Ajuns la vârsta împlinirilor profesionale, îi dorim să rămână plenar angajat în actul de formare a viitorilor juriști și să-și suplimenteze realizările în domeniul în care și-a ancorat activitatea. Să rămână același model de integritate, corectitudine, onestitate, principialitate – calități care conturează chipul unui adevărat jurist.

Academician Gheorghe Duca